

ეკონომისტი EKONOMISTI

საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი
International Scientific-Analytical Journal

2

2021

ტომი – VOLUME

XVII

UDC33

ე-49

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Paata Gugushvili Institute of Economics

ეკონომისტი

EKONOMISTI

2021

2

ბოთი-VOLUME

XVII

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი

**Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of
Economics
International Reviewed Scientific-Analytical Journal**

ERIH
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

გამოდის 2009 წლის იანვრიდან ორ თვეში ერთხელ,
2016 წლიდან – კვარტალში ერთხელ

**Published since January 2009 once in two months,
Since 2016 - Quarterly**

-

*რედაქციის მისამართი: თბილისი, 0105, გ. კიქოდის ქ. 14;
ტელ.: 293 34 44; 599 970103.*

**Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street,
tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103.**

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭო

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორები, პროფესორები:

რამაზ აბესაძე (მთავარი რედაქტორი), იური ანანიაშვილი, გივი ბედიანაშვილი, თეიმურაზ ბერიძე, გიორგი ბერულავა, ვახტანგ ბურდული, რევაზ გველესიანი, რევაზ გოგობია, რევაზ კაკულია, თემურ კანდელაკი, მურმან კვარაცხელია, პაატა კოლუაშვილი, ელგუჯა მექვაბიშვილი, სოლომონ პავლიაშვილი (აკადემიკოსი), ვლადიმერ პაპავა (აკადემიკოსი), უშანგი სამადაშვილი, ავთანდილ სილაგაძე (აკადემიკოსი), ავთანდილ სულაბერიძე, მირიან ტუხაშვილი, თეიმურაზ შენგელია, მურმან ცარციძე, ნოდარ ჭითანავა, ეთერ ხარაიშვილი, მიხეილ ჯიბუტი.

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭოს უცხოელი წევრები

ჯეფრი საქსი (კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი, გაეროს სპეციალური მრჩეველი), ფრენკ არაუჰო (პროფესორი, კალიფორნიის უნივერსიტეტი ბერკლი, კალიფორნიის უნივერსიტეტი დევისი), ლარისა ბელინსკაია (პროფესორი, ვილნიუსის უნივერსიტეტი), რუსლან გრინბერგი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი), სიმონე გუერჩინი (პროფესორი, ფლორენციის უნივერსიტეტი), ბარნი ერედია (პროფესორი, კალიფორნია, აშშ), ვოლფგანგ ვენგი (პროფესორი, ბერლინის ტექნიკური უნივერსიტეტი), ტომას დ. ვილეტი (პროფესორი, კლერმონტის უნივერსიტეტი), ელდარ ისმაილოვი (პროფესორი, ბაქოს სოციალური მართვისა და პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი), გინდრა კასნაუსკიენე (პროფესორი, ვილნიუსის უნივერსიტეტი), სტივენ კოენი (კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი), ვლადიმერ მენშიკოვი (პროფესორი, დაუგავილის უნივერსიტეტი, ლატვია), სლავომირ პარტიცკი (იოანე პავლე II-ს სახელობის ლუბლიანას კათოლიკური უნივერსიტეტი), გალინა სავინა (პროფესორი, ხარკოვის ტექნიკური უნივერსიტეტი), დაროლ ჯ. სტეინლი (პროფესორი, პეპერდაინის უნივერსიტეტი), ალექს სტუპნიცკი (პროფესორი, ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი), ადამ ნიუმენ ტიორნერი (პროფესორი, ლესტერის უნივერსიტეტი, ლესტერი, დიდი ბრიტანეთი)

მთავარი რედაქტორის თანაშემწე – ეკონომიკის დოქტორი მამუკა ხუსკივაძე

პასუხისმგებელი მდივანი – ეკონომიკის დოქტორი თეა ლაზარაშვილი

SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Doctors of economics, Professors:

Ramaz Abesadze (**Editor-in-chief**), Yuri Ananiashvili, Givi Bedianashvili, Teimuraz Beridze, Giorgi Berulava, Vakhtang Burduli, Nodar Chitanava, Revaz Gogokhia, Revaz Gvelesiani, Mikheil Jibuti, Revaz Kakulia, Eter Kharashvili, Paata Koghuashvili, Murman Kvaratskhelia, Temur Kandelaki, Elguja Mekvabishvili, Vladimer Papava (academician), Solomon Pavliashvili (academician), Ushang Samadashvili, Teimuraz Shengelia, Avtandil Silagadze (academician), Avtandil Sulaberidze, Murman Tsartsidze, Mirian Tukhashvili.

FOREIGN MEMBERS OF THE SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Jeffrey D. Sachs (Professor at Columbia University, UN Special Adviser), Frank P . Araujo (Professor, University California at Berkeley, University California at Davis), Larisa Belinskaia (Professor, Vilnius University), Steven Cohen (Professor, Columbia University.), Barney Eredia (Professor, President at Educational Consortium Institute at Aptos), Ruslan Grinberg (Corresponding member of RAS), Simone Guercini (Professor, University of Florence), Eldar Ismailov (Professor, Baku Institute of Social Management and Political Science), Gindra Kasnauskiene (Professor, Vilnius University), Vladimir Menshikov (Professor, Daugavpils University, Latvia), Slavomir Partycki (Professor, The John Paul II Catholic University of Lublin), Galina Savina (Professor, Kharkiv Technical University), Darrol J. Stanley (Professor, University of Pepperdine), Oleksiy Stupnitsky (Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv), Adam Newman Turner (Professor of Management at Leicester University), Wolfgang Weng (Professor, Technical University of Berlin), Thomas D. Willett (Professor, Claremont Graduate University).

Assistant Editor-in-chief – Doctors of economics **Mamuka Khuskivadze**

Executive Secretary – Doctors of economics **Tea Iazarashvili**

НАУЧНО-РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Доктора экономических наук, Профессора:

Рамаз Абесадзе (**главный редактор**), Юрий Ананиашвили, Гиви Бедианашвили, Теймураз Беридзе, Георгий Бериулава, Вахтанг Бурдули, Реваз Гвелесиани, Реваз Гогохия, Михаил Джибути, Реваз Какулия, Темур Канделаки, Мурман Кварацхелия, Паата Когуашвили, Элгуджа Меквабишвили, Владимир Папава (академик), Соломон Павлиашвили (академик), Ушанг Самадашвили, Теймураз Шенгелия, Автандил Силагадзе (академик), Автандил Сулаберидзе, Мириан Тухашвили, Мурман Царцидзе, Этер Хараишвили, Нодар Читанава.

ИНОСТРАННЫЕ ЧЛЕНЫ НАУЧНО-РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА

Джеффри Д. Сакс (профессор, Колумбийский университет, Специальный советник ООН), Франк П. Арауджо (профессор, Калифорнийский университет в Беркли, Калифорнийский университет в Дэвисе), Лариса Белинская (профессор, Вильнюсский университет), Стивен Козн (профессор, Колумбийский университет, Нью-Йорк, США), Барни Эредиа (профессор, Калифорния, США), Руслан Гринберг (Член-корреспондент РАН), Симоне Гуерчини (профессор, Университета Флоренции), Эльдар Исмаилов (профессор, Бакинский институт социального управления и политологии), Гиндра Каснаускене (профессор, Вильнюсский университет), Владимир Меньшиков (Профессор, Даугавпилсский университет, Латвия), Славомир Партицкий (профессор, Люблинский католический университет Иоанна Павла II), Галина Савина (профессор, Харьковский технический университет), Даррол Дж. Стэнли (профессор, Университет Пеппердайна), Алексей Юступницкий (профессор, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко), Адам Ньюман Тернер (профессор, Лестерский университет), Вольфганг Венг (профессор, Технический университет Берлина), Томас Д. Виллетт (профессор, Университет Клермонта).

Помощник главного редактора - доктор экономики **Мамука Хускивадзе**

Ответственный секретарь - доктор экономики **Теа Лазарашвили**

ს ა რ ჩ ე ზ ი - CONTENTS

გიორგი წულაძე – ცნობილი ქართველი დემოგრაფი და სოციოლოგი **8**

ეკონომიკური განვითარება – ECONOMIC DEVELOPMENT

Ramaz Abesadze – Technological revolutions - the basis of economic development **12**

Рамаз Абесаძე – Технологические революции - основа экономического развития **20**

რამაზ აბესაძე – ტექნოლოგიური რევოლუციები - ეკონომიკური განვითარების საფუძველი **28**

**საზღვარგარეთის ქვეყნების ეკონომიკა –
ECONOMY OF FOREIGN COUNTRIES**

Anna Chechel, Maryna Zelinska, Kateryna Zmytrovych – Analysis of current trends in the personnel management systems development in the world and Ukraine **39**

ანა ჩეჩელი, მარინა ზელინსკა, კატერინა ზმიტროვიჩი – მსოფლიოში და უკრაინაში პერსონალის მართვის სისტემების განვითარების მიმდინარე ტენდენციების ანალიზი **46**

მაკროეკონომიკა – MACROECONOMICS

მურმან ცარციძე, ნათელა ლაცაბიძე, შოთა გაბადაძე – უმუშევრობის დაზღვევის სისტემა განვითარებულ ქვეყნებში **47**

Murman Tsartsidze, Natela Latsabidze, Shota Gabadadze – Unemployment insurance system in developed countries (Expanded Summary) **59**

ეკატერინე შაინიძე – საგადასახადო ორგანოთა მიერ გადამხდელთა ინფორმირების მექანიზმის გავლენა საგადასახადო ვალდებულებათა შესრულებაზე **61**

Ekaterine Shainidze – Impact of Taxpayer Information Mechanism by Tax Authorities on Tax Obligations **68**

ბიზნესი – BUSINESS

Evgeni Baratashvili, Irma Baratashvili, Leila Mamulashvili – Innovative Activities in Modern Business **70**

ევგენი ბარათაშვილი, ირმა ბარათაშვილი, ლეილა მამულაშვილი – ინოვაციური საქმიანობა თანამედროვე ბიზნესში (რეზიუმე) **75**

ბანათმშენებლის ეკონომიკა – EDUCATION ECONOMICS

Murtaz Kvirkvaia, Vasil Kikutadze, Natia Daghelishvili, Tamar Tavkhelidze, Givi Gujaraidze – Cooperation between Higher Education Institutions and Employers in Georgia **76**

<i>მურთაზ კვიციანი, ვასილ კიკუტაძე, ნათია დაღელიშვილი, თამარ თავხელიძე, გივი გუჯარაიძე</i> – უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობა საქართველოში	90
--	----

ეკონომიკური ეკონომიკა – NATIONAL ECONOMY

<i>დავით ჯალაღონია, იური პაპასქუა, გივი მაკალათია</i> – საქართველოს ეკონომიკა Covid-19-ის პანდემიამდე და პანდემიის პერიოდში	108
<i>David Jalagonia, Yuri Papaskua, Givi Makalatia</i> _ Georgia's Economy Before and During the COVID-19 Pandemic (Expanded Summary)	119

<i>Natalia Dzidziguri, Niko Chikhladze</i> – The Challenges of Coronomics in Georgia: Urban Context	122
---	-----

<i>ნატალია ძიძიგური, ნიკო ჩიხლაძე</i> – კორონომიკის გამოწვევები საქართველოში: ქალაქის კონტექსტი (რეზიუმე)	129
---	-----

ტურიზმი – TOURISM

<i>ელისაბედ ბალიაშვილი</i> – ერთხელ კიდევ საქართველოს მთიანეთის ტურისტული პოტენციალის შესახებ	131
---	-----

<i>Elisabed Baliashvili</i> – Once Again on the Mountain Tourism Potential of Georgia (Expanded Summary)	139
--	-----

**დოქტორანტებისა და მაგისტრანტების სამეცნიერო ნაშრომები
SCIENTIFIC WORKS OF DOCTORAL AND UNDERGRADUATES STUDENTS**

<i>Natia Kurdgelia</i> – The Impact of COVID-19 on the Activities of Small and Medium-Sized Enterprises in Georgia	141
--	-----

<i>ნათია კურდღელია</i> – COVID-19-ის გავლენა საქართველოში მცირე და საშუალო ბიზნესის ფუნქციონირებაზე	148
---	-----

<i>ნინო ჯორჯიკაშვილი</i> – მაკროპრუდენციული და მონეტარული პოლიტიკის ძირითადი გამოწვევები	156
--	-----

<i>Nino Zhorzhikashvili</i> – Macropprudential and Monetary Policy Main Challanges (Expanded Summary)	164
---	-----

გიორგი წულაძე – ცნობილი ქართველი დემოგრაფი და სოციოლოგი

წელს 70 წელი შეუსრულდებოდა ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარეს, დემოგრაფთა საერთაშორისო საზოგადოებაში ცნობილ დემოგრაფს და მეცნიერს, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორ გიორგი წულაძეს.

პროფესორი გიორგი წულაძე დაიბადა 1951 წელს ქ. თბილისში. 1972 წელს დაამთავრა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გეოგრაფია-გეოლოგიის ფაკულტეტი სოციალურ-ეკონომიკური გეოგრაფიის მიმართულებით. მაღალმა ერუდიციამ და განათლებამ საშუალება მისცა საქართველოში დემოგრაფიის სპეციალობით პირველ ასპირანტს, მეცნიერებათა კანდიდატს, დოქტორს და პროფესორს, მეცნიერული კვლევები განეხორციელებია იმ დროისთვის ახლად ფორმირებული მეცნიერული დისციპლინების, დემოგრაფიის და სოციოლოგიური პრობლემების მიმართულებით; კვლევისას წარმატებით გამოეყენებინა მათმატიკური, სტატისტიკური, სოციოლოგიური, ფსიქოლოგიური და სხვა მეთოდები. ამის დასტურია, თუნდაც საქვეყნოდ ცნობილი ქართველი ფსიქოლოგის დიმიტრი უზნაძის განწყობის თეორიის საფუძველზე განხორციელებული კვლევები, მაშინ, ჯერ კიდევ საქართველოში ფორმირების პროცესში მყოფი დემოგრაფიის უახლეს მიმართულებაზე – შობადობის სოციოლოგიის ერთობ რთულ პრობლემაზე, რასაც წარმატებით გაართვა თავი. შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ მან საქართველოში სოციოლოგიური დემოგრაფიის საკუთარი სკოლაც კი შექმნა.

მისი სამეცნიერო მოღვაწეობა ძირითადად დემოგრაფიასა და სოციოლოგიას უკავშირდებოდა, რაზეც მისი ბიოგრაფიაც მოწმობს: 1973-1975 წწ. სწავლობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის ასპირანტურაში ხალხმოსახლეობის ეკონომიკისა და დემოგრაფიის სპეციალობით, რომლის დამთავრების შემდეგ 1976-1986 წწ. მუშაობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის ეთნოგრაფიის და სოციოლოგიის განყოფილებაში უფროს მეცნიერ თანამშრომელად; 1987-1990 წწ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის კვლევის ცენტრში განყოფილების გამგედ; 1988-1990 წწ. – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის დემოგრაფიის და სოციოლოგიის განყოფილებაში უფროს მეცნიერ-თანამშრომელად; ამ განყოფილების თანამშრომელთა ბაზაზე 1991 წელს პროფ. ლ. ჩიქვასთან და ამ სტრუქტურის ავტორთან ერთად დააფუძნა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური კვლევის ინსტიტუტი, სადაც უარი თქვა განყოფილების გამგის თანამდებობაზე და დაკმაყოფილდა მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელის თანამდებობით. 2005 წელს საქართველოში დაწყებული განათლების რეფორმის შედეგად, აღნიშნული ინსტიტუტი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შემადგენლობიდან გამოყვანილ და აფილირებული იქნა ახლად ფორმირებულ ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სადაც გარდაცვალებამდე არჩეული იყო სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარედ და ხელმძღვანელობდა მოსახლეობის აღწარმოების პრობლემების განყოფილებას.

მეცნიერულ მოღვაწეობასთან ერთად გ. წულაძე ეწეოდა პედაგოგიურ საქმიანობას. იყო ივანე ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის, სოციოლო-

გიის კათედრის ასოცირებული პროფესორი და ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის, პროფესორი. მისი ხელმძღვანელობით დაცულ იქნა 10-ზე მეტი საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაცია.

მას, როგორც დემოგრაფიის და სოციოლოგიის უმაღლესი კვალიფიკაციის სპეციალისტს ხშირად იწვევდნენ ცალკეულ სამთავრობო უწყებებში და არასამთავრობო საერთაშორისო ორგანიზაციებში: 2000-2005 წწ. მიწვეული იყო საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტში კონსულტანტად; 1995 წლიდან იყო გაეროს მოსახლეობის ფონდის ექსპერტი; 2000 წლიდან არასამთავრობო ორგანიზაციების: პარტნიორობა სოციალური ინიციატივებისათვის საბჭოს წევრი და საზოგადოების კვლევის ცენტრის წამყვანი ექსპერტი.

ხელმძღვანელობდა და მონაწილეობდა ქვეყნის მასშტაბის 30-ზე მეტ შერჩევით გამოკვლევაში და მრავალ საერთაშორისო პროექტში, რომელთაგან აღსანიშნავია: ოჯახის დაგეგმვა და რეპროდუქციული ჯანმრთელობა საქართველოში. UNDP ექსპერტი (1996-1997 წწ.); მიგრაცია და ლტოლვილები აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში, ექსპერტი (მოსკოვი, რუსეთი 1999 წ.); 1944 წელს სამხრეთ საქართველოდან დეპორტირებული მოსახლეობის პრობლემები, „ღია საზოგადოების ინსტიტუტი“ (ნიუ-იორკი 2000 წ.); მოკვდაობა საქართველოში. INTAS – ექსპერტი. 2000 წ.; არარეგულირებადი მიგრაცია და ტრეფიკინგი საქართველოში. IOM, ექსპერტი 2000 წ.; დედათა ჯანმრთელობის დაცვა. TACIS, ექსპერტი, 2000-2001 წწ.; მიგრაციის სტატისტიკა, USAID, ექსპერტი, 2001-2002 წწ.; საქართველოს მოსახლეობის პერსპექტივები, CID, ექსპერტი, 2001 წ.; ქალთა რეპროდუქციული ჯანმრთელობის კვლევა, საქართველო - 1999-2000 წწ., საბოლოო ანგარიშის კონსულტანტი 2001 წ.; საქართველოს სანაპირო ზონის მენეჯმენტის პროგრამა, HCID, კონსულტანტი, 2002 წ.; მოზარდთა რეპროდუქციული ჯანმრთელობის კვლევა, UNFPA, დირექტორი, საბოლოო ანგარიშის თანაავტორი 2002 წ.; ცხოვრების წესი და ჯანმრთელობა, COPERNICUS-2 ექსპერტი, 2000-2003 წწ.;

სოციალური სტატისტიკის პროექტი, DFID, ექსპერტი, 2000-2004 წწ. საქართველოს ქალთა რეპროდუქციული ჯანმრთელობის კვლევა, ექსპერტი, 2004-2005 წწ.; საქართველოს მამაკაცთა რეპროდუქციული ჯანმრთელობის კვლევა, პასუხისმგებელი გამოკვლევაზე, საბოლოო ანგარიშის თანაავტორი, 2005 წ.; ემიგრაცია საქართველოდან 2002 წლის მოსახლეობის აღწერის მონაცემების მიხედვით. CRRC, მთავარი მკვლევარი, 2005 წ.; საერთაშორისო მიგრაცია ევროპის ახალ მოსახლდრე რეგიონებში. INTAS, ჯგუფის ხელმძღვანელი, 2005-2006 წწ.; სიცოცხლის ხანგრძლივობის ცვლილებების მიზეზები საქართველოში. CRRC, მთავარი მკვლევარი, 2006-2007 წწ.; მოზარდთა რეპროდუქციული ჯანმრთელობის კვლევა: ცოდნა, განწყობები და ქცევა. UNFPA, მთავარი მკვლევარი, 2008-2009 წწ.; საქართველოს დემოგრაფიული განვითარების სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო პოლიტიკა. შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი. პროექტის სამეცნიერო ხელმძღვანელი. 2008-2010 წწ.; ექიმების დამოკიდებულება ოჯახის დაგეგმვის საკითხებისადმი. UNFPA, მთავარი მკვლევარი. 2009-2010 წწ.; ქალთა რეპროდუქციული ჯანმრთელობის კვლევა, საქართველო – 2010 წ., ექსპერტი. 2010-2011 წწ.; ექიმების დამოკიდებულება ოჯახის დაგეგმვის საკითხებისადმი. UNFPA, მთავარი მკვლევარი 2013 წ. და სხვ.

მან, როგორც მაღალკვალიფიცირებულმა მკვლევარმა დემოგრაფიასა და სოციოლოგიაში საერთაშორისო დონეზე აღიარება, ჯერ კიდევ 1982 წელს, 37 წლის ასაკში (რაც იშვიათობა იყო მაშინდელ საბჭოთა კავშირში) სადოქტორო დისერტაციის დაცვისას მოიპოვა. დისერტანტის ოპონენტმა, ცნობილმა დემოგრაფმა და სოციოლოგმა (ამჟამად მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ოჯახის სოციოლოგიის კათედრის გამგე) პროფესორმა ანატოლი ანტონოვმა დისერტაციის შეფასებისას ხაზი გაუსვა იმ გარემოებას, რომ იმ დროისთვის (1982 წ.) გიორგი წულაძის სადოქტორო დისერტაცია პირველი იყო მაშინდელ საბჭოთა კავშირში, ხოლო მეორე მსოფლიოში, სადაც შესწავლილი იყო ბავშვთა შორის ბავშვთა ყოლის რაოდენობრივი ორიენტაციის ასაკობრივი ცვლილებები, რომლის საფუძველზე შესაძლებელი იყო ბავშვის სრულასკოვნების მიღწევისას, საბოლოოდ ფორმირებული სასურველ ბავშვთა მოსალოდნელი რაოდენობის განსაზღვრა და შესაბამისად შემუშავებულ ყოფილიყო ბავშვებში დემოგრაფიული პოლიტიკის მიმართულებები. შესაბამისად, მისი პირველი მონოგრაფიები: შობადობის სოციოლოგიურ-ფსიქოლოგიური შესწავლა (1982 წ.) და შობადობის სოციოლოგიის საკითხები (1984 წ.) დაედო საფუძველად მოსახლეობის აღწარმოების (შობადობის) სოციოლოგიურ-ფსიქოლოგიური შესწავლის ქართულ სკოლას.

გ. წულაძე მრავალმხრივი მკვლევარი იყო, რაც მისი გამოქვეყნებული ნაშრომებიდანაც ჩანს, რომელთაგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია მონოგრაფიები და ცალკეული სტატიები შობადობის სოციოლოგიურ-ფსიქოლოგიური და საოჯახო პოლიტიკის, მიგრაციის, დემოგრაფიული პროგნოზირების, სიცოცხლის ხანგრძლივობის, მოკვდაობის და დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის მიმართულებით.

ბატონი გიორგი 150-ზე მეტი გამოქვეყნებული მეცნიერული შრომის ავტორია დემოგრაფიასა და სოციოლოგიაში, მათ შორის 51 მონოგრაფიის, დემოგრაფიის 4 სახელმძღვანელოს (მ.შ. 3 თანაავტორობით) შემდგენელი ქართულ ენაზე. ამასთან, არასდროს თავილობდა კოლეგებთან ერთად კვლევას და ერთობლივი შრომების გამოცემას, რაც ქვემოთ მოტანილი შრომებიდანაც ჩანს: ოჯახის კრიზისი და საოჯახო პოლიტიკის პრინციპები საქართველოში; საქართველოს დემოგრაფიული განვითარება; ემიგრაცია საქართველოდან 2002 წლის მოსახლეობის აღწერის მონაცემების მიხედვით; Male Reproductive Health Survey. UNFPA; სიცოცხლის ხანგრძლივობის ცვლილების მიზეზები საქართველოში; საქართველოს დემოგრაფიული განვითარება: გუშინ, დღეს, ხვალ; საქართველოს დემოგრაფიული განვითარების სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო პოლიტიკა; საქართველოს დემოგრაფიული პერსპექტივები: 2015-2300 წლები; დემოგრაფიული ვითარება საქართველოში (1950-2050); საქართველოს რეგიონების დემოგრაფიული თავისებურებები და სხვ.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია მის მიერ 2011 წელს გამოცემული 1249 გვერდიანი ორტომეული: მსოფლიოს დემოგრაფიული განვითარება (1950-2050).

გიორგი წულაძეს დიდი ღვაწლი მიუძღვის ქართული დემოგრაფიული მოკლე ენციკლოპედიური ლექსიკონის და 3 ენაზე (ქართული, რუსული, ინგლისური) დემოგრაფიული ლექსიკონის შედგენაში.

გ. წულაძე წლების განმავლობაში მუშაობდა გაეროს მოსახლეობის ფონდის UNFPA საქართველოს ოფისის ექსპერტად, მისი ინიციატივით დაფუძნებულ იქნა სტატისტიკური კრებული „საქართველოს დემოგრაფიული წელიწადეული“, რომე-

ლიც 3 ენაზე (ინგლისური, ფრანგული, ქართული) 1997 წლიდან მის გარდაცვალებამდე გამოდიოდა და ოფიციალურ სტატისტიკასთან ერთად ასახული იყო მის მიერ დემოგრაფიული სტატისტიკის შეფასებითი მაჩვენებლები. აღსანიშნავია, რომ მის მიერ გაანგარიშებული დემოგრაფიულ მონაცემთა შეფასებითი მაჩვენებლები უფრო ზუსტად ასახავდა რეალურ დემოგრაფიული ვითარებას ვინემ ქვეყანის ოფიციალური სტატისტიკა. შესაბამისად, შეფასებითი მაჩვენებლების საფუძველზე წლების მანძილზე გაანგარიშებული საქართველოს მოსახლეობის დემოგრაფიულ მაჩვენებელთა პროგნოზული მაჩვენებლები ბევრად უფრო ზუსტი იყო, ვიდრე საქართველოს ოფიციალური სტატისტიკის დემოგრაფიულ მაჩვენებლებზე დაფუძნებული გაეროს, მსოფლიო ბანკის, აშშ მოსახლეობის აღწერის ბიუროს პროგნოზები. ამას ადასტურებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ მის მიერ გაანგარიშებულმა საქართველოს მოსახლეობის პროგნოზულმა რაოდენობამ, მხოლოდ 30 ათასით გადააჭარბა 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერით მიღებულ ფაქტობრივ რაოდენობას, მაშინ, როდესაც ამავე წლის ოფიციალური სტატისტიკით საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა 760 ათასი კაცით მეტი აღმოჩნდა.

მისი სამეცნიერო მოხსენებები დემოგრაფიასა და სოციოლოგიაში ყოველთვის აქტუალურობით და სიახლით გამოირჩეოდნენ, რის გამოც მაღალ შეფასებებს აძლევდნენ საერთაშორისო კონფერენციებსა და ფორუმებზე. სამწუხაროდ, უცხოეთში დაფასებულ მეცნიერს, შინაურები არ სწყალობდნენ და მოშურნენი ხშირად უსამართლოდ, დაუმსახურებლად ლანძღავდნენ პრესაში, მაგრამ არც ერთ სალანძღავ სტატიაზე სხვებივით პასუხს არ აძლევდა და ამბობდა: უშინაარსო და მოგონილ ნაჯღაბნებზე საჭორაოდ მე არ მცალია, ხოლო დემოგრაფიის და სოციოლოგიის პრობლემებზე საკამათოდ ყველასთან ყოველთვის მზად ვარო. დიხ, როგორც ვაჟა ამბობდა: „ცუდსა რად უნდა მტერობა, კარგია მუდამ მტრიანი...“

პროფესორ გ. წულაძის მეცნიერული შემოქმედების დამფასებლების, მეგობრების, თანამშრომლების და პირადად ჩემი მხრიდან, მასთან გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან დაწყებულ მეგობრობას და მეცნიერულ თანამშრომლობას დავიწყება არ უწერია, მისი დანატოვარი მეცნიერული შემოქმედება კი საუკუნეებს გაუძლებს.

ილიას სახელმწიფო
უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა
და სოციოლოგიის
ინსტიტუტის დირექტორი,
ეკონომიკურ მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი
ავთანდილ სულაბერიძე

Ramaz Abesadze
Doctor of Economy, Professor

TECHNOLOGICAL REVOLUTIONS - THE BASIS OF ECONOMIC DEVELOPMENT

10.36172/EKONOMISTI.2021.XII.02.RAMAZ.ABESADZE

Annotation. Often economic processes are studied without technological changes, while technological changes have the greatest impact on the economy, business cycles, and so on. The article discusses the technological changes that have taken place on earth, which have had the greatest impact on the development of the economy and of humanity in general.

Keywords: technological revolution, "Neolithic" revolution, "electrical" revolution, "information" revolution, "agrarian" revolution.

Introduction

One of the most active parts of the economic system is technology. The perfection of technology has a huge impact on the economy, especially technological revolutions. During the technological revolution, fundamental changes take place in the process of public production. At this time, completely new means of production are emerging in the arena, which lead to the most progressive fusion of elements of the economic system and contribute to the unprecedented increase in human well-being and comfort. However, they are accompanied by the emergence of new negative events or the strengthening of existing ones. The world has already gone through a number of technological revolutions that will continue in the future.

The "industrial revolution" and its several stages are especially distinguished in the economic literature. The next technological revolution is also considered as one of the stages of the industrial revolution. In our view, the Industrial Revolution is one of the most important forms of technological revolution that is being replaced by a qualitatively different technological revolution. Thus, it is logical to express a leapfrog change in technology with the term "technological revolution" and not the first, second and so on. "industrial revolution". The industrial revolution has its beginning and end.

The First Technological Revolution - "Neolithic Revolution"

At first people lived in groups and used highly primitive tools made of stone, bone, leather, wood and other materials of plant origin. They were busy hunting and collecting plant food.

The next period, the **Neolithic**^{*}, is characterized by a new technique of stone processing, man learned to drill, polish, grind the stone to give it the desired, rather subtle shape, which triggered the most important event - the "**Neolithic Revolution**"^{*}, which is one of the turning points in human history. When man replaces fishery, hunting, and gathering with production (farming, cattle-breeding) and resident life. This process has been quite lengthy and

* <https://archaeo.fandom.com/ka/wiki/ნეოლითი>

* The name "Neolithic Revolution" was first used by Gordon Child to describe the agro-cultural (agricultural) revolution in the Middle East in the 1920s.

spans millennia. Began: guide of animals; Use of clothes and shoes of animal skins; Acquisition of building techniques for construction of land houses and huts; The use of sledges to move goods, using draught animals; The use of harpoons, rods, nets for fishing, pottery; Mastering the techniques of light, the passage from incisions and torches into primitive oil lamps; Creation of the first forms of jewelry and cults; Extraction of underground raw materials, primarily flint, jasper, shale, and later limestone, excavation of pillars and shafts. Mining was born. As the tool were used: picks, hacks, hammers, shovels, rakes, stakes, retouching techniques brought to the level of real art; agricultural machinery Improved. Used: sickle, flail, mortar; The technology of stone processing was improved by its grinding, drilling and sawing, which made it possible to produce axes, hoes, mortars, hacks from stronger stones - basalt, nephrite and jadeite. The woodworking technique was also improved, the wood was already polished.

In the Neolithic era, the main activities of people were hunting and farming. Animals are domesticated (sheep, goats, pigs, cattle, then horses and camels). In addition to meat and leather (which were also obtained by hunting), domestic animals provided milk and wool. Pets were used to move cargo and pull force. Cattle breeding separated from agriculture. To establish slavery began [Дятчин. ..., 2000].

The "Neolithic Revolution" was the "first technological revolution" (it can also be called the "agrarian revolution") in the history of mankind. As a result, the "agrarian economy" and "agrarian society" were formed, during which agriculture (mainly agriculture, but also hunting and fishing) played an important role in creating material well-being.

Prerequisites for Industrial Revolutions

Each revolution is, first of all, the development of new technologies. Acquisition of new technologies in itself depends on scientific discoveries. In this respect, the 17th century is remarkable. In the 17th century: Classical mechanics was created; the fall of the body, its movement along an inclined plane has been studied; vibrations of strings of a pendulum; measured the speed of sound in air; Coordinate system introduced; foundations of analytical geometry were established; the law of conservation of momentum was created; The concept of the atomic structure of bodies has been developed; the mass obtained by combining atoms was called a molecule; The theory of hydraulics and hydrometry, as well as atmospheric pressure has been developed; The mercury barometer was invented; The laws of oscillation of a physical pendulum, the wave theory of light were created; classical physics was formed; Newton's and Boyle-Mariotte's laws of gravitation were discovered, and concepts such as mass, density, number of motions, and cell were introduced; Light dispersion, chromatic aberration, diffraction and interference were detected; Corpuscular and wave theories of light, etc., were developed. The microscope and telescope appeared. The foundation was laid for magnetism and electricity. Firearms, gunpowder, compasses and ships that could sail across the ocean were invented, paper production and printing began (XV). Communication and interaction between society, knowledge and technology increased. Scientific journals, academies, societies were founded (for example, the Royal Society of London (1662), the Paris Academy of Sciences (1666)).

Significant shifts in technology and production have taken place in the wake of scientific discoveries. Industry in England began to develop into the cotton textile industry. Initially, with the increase in demand for fashionable cotton fabrics imported from India, there was a need to expand their production. Inexpensive raw materials obtained from slave labor flowed from the cotton plantations of the American colonies. The processing of these raw materials, in turn, required the mechanization of the production process. Mechanization in manufactories began in 1733, when John Kay created the "Flying shuttle", which made it possible to work machine one person instead of two. In 1765, the English farker James Hargreaves invented the yarn spinning mechanism, later the world-famous "Spin-

ning Jenny", which increased productivity by 20 times. This was followed by the invention of the mechanical knitting machine. By the early 1980s, the first steam-powered textile mills were emerging in England. Manufacturing (manual) production is replaced by mechanized factory production. Machine-building increased the demand for the main energy carrier at that time - coal and, consequently, gave impetus to the development of the mining industry. With the growth of industrial production (textile, mining), the issue of its transportation became topical.

The Industrial Revolution was also preceded by the so-called "Agrarian coup"*, which changed not only the rules of production but also the structure of society, created new social groups suitable for an industrial society in the form of a large mass of entrepreneurs and hired workers. As early as the XVI-XVII centuries, particularly intensively developed so called "fencing" (landowners' possession of peasant community lands), which had already been approved by the relevant acts of parliament (in England) in the eighteenth century, led to the pauperization of the peasants. This mass of peasants left without land and therefore without a source of livelihood was forced to work in industry*.

Until the beginning of the XVIII century, production in the economy was based on the guilds of craftsmen. Manufacturing production was then established, which increased productivity. Mechanization in manufacturing began in 1733, when John Kay created the "Flying shuttle", which doubled productivity. In 1765, James Khargrives assembled the knitting machine "Jenny". Productivity has increased 20 times*. Therefore, it is believed that the "industrial revolution" begins in the middle of the XVIII century. But, literally the industrial revolution starts a little later. The manufacturing period was a period of mechanization working on water and wind energy. In order to increase efficiency, it was necessary to use new types of energy, which was enabled by advances in science and technology. A whole series of inventions of steam engines began. Metallurgy developed, and this was facilitated by the replacement of wood chips in coals with coal coke to obtain steel (1709). The steam engine was created in 1782, perfected in 1788 by James Watt, which had 5 times more power and was much more convenient and stable than its predecessors. It has been used successfully in various industries and then in transport. The invention of steam locomotives and steamships accelerated trade, boosting economic efficiency. As a result of the "Industrial Revolution", revolutionary transformations begin not only in industry, but in all sectors of the economy and in all spheres of public life. The level of well-being and comfort of the people is growing at an unprecedented rate, working conditions are improving. It was the broadcaster of the "industrial" revolution. Steam mechanization began - the transition from manual labor to machinery, from manufacturing to factories, from agrarian economics to industrial economics. The formation of an industrial society began [История ... 2017].

In the literature, there are different approaches to what caused the industrial revolution, and it was in England, and not in any other country in the world. For example, according to popular belief, the prerequisites for the industrial revolution in England were: large reserves of cheap coal [Pomeranz ..., 2000; Fernihough ..., 2014]; The Slave Trade (Williams ..., 1944); Technological changes (Allen ..., 2009); Institutional shifts (North and Thomas 1973; Acemoglu et al. 2005); Industrial achievements of 16,000 villages (Heldring et al., 2017). Market development from a different perspective and, as a consequence, labor redistribution, innovation and institutional change. [Leander ..., 217].

* It was also called the "Agrarian Revolution", but it was not revolutionary in nature. It contributed to the industrial revolution. Revolutionary transformations in the agricultural sector began with the industrial revolution and ended with the creation of a highly developed farm.

* https://ka.wikipedia.org/wiki/ინდუსტრიული_რევოლუცია

* <https://vc.ru/tech/159106-pro-4-promyshlennyh-revolyuicii-proshche-chem-v-uchebnikah-sohranyaye-dlya-shkolnikov>

It is also considered that the British Industrial Revolution was a successful response to the global economy of the seventeenth and eighteenth centuries. In Britain wages were high and capital and energy cheap in comparison to other countries in Europe and Asia. As a result the breakthrough technologies of the industrial revolution – the steam engine, the cotton mill, and the substitution of coal for wood in metal production – were uniquely profitable to invent and use in Britain. The high wage economy of preindustrial Britain also fostered industrial development since more people could afford schooling and apprenticeships. It was only when British engineers made these new technologies more cost-effective during the nineteenth century that the industrial revolution would spread around the world.

In our view all the factors brought here contributed to the industrial revolution in the UK, but the foundations were laid by scientific discoveries and inventions. The industrial revolution was based on great discoveries in science.

A major role in the implementation of the Second Technological Revolution was played by Henry Bessemer's method of turning liquid cast iron into steel, which made steel more durable. The Bessemer method contributed greatly to the development of metallurgy, machine building, and the spread of the railroads.

The most important event in the continuation of the industrial revolution is the invention and introduction of internal combustion engines. This period can be called the period of Motorization. Improving steam engines required large steam boilers and refrigeration equipment that was impossible to operate. Hence the idea of creating an internal combustion engine arose. The first such engine was invented in 1860 by E. Lenoir (1833-900), which was improved by Nikolai Otto (1876) and O. Kostovich, and then Daimler and Benz. Rudolph Diesel developed a liquid fuel engine (1897). It contained all the elements of a modern engine and was the most economical. In honor of the inventor, it was named a diesel engine. Later, the diesel engine was improved. G. Trinkler created a mixed combustion diesel engine (1889). Unprecedented types of transport were formed: cars, motorcycles, airplanes, helicopters, rockets, spaceships, ships with internal combustion engines, etc. Whole generations of internal combustion engines were developed, on the basis of which transport and related equipment was improved.

The characteristic features of the industrial revolution are: the construction of mechanized factories and plants, which used spinning and weaving machines, turning and milling machines; Agricultural machinery was used; Capitalist relations were established; carried out the migration of the rural population to the cities, etc.

It can generally be said that during the Industrial Revolution revolutionary transformations took place not only in industry but also in any other field of economics. Progressive changes are taking place primarily in industry, but at the same time revolutionary changes are taking place in transport, communications, services, and so on. Hence, the industrial revolution has a common, all-encompassing character for the economy.

The third technological revolution on earth can be called the "electrical revolution" because the use of electricity in production and life was the greatest event in human history. The use of the properties of electricity has revolutionized technology and techniques, which has led to unprecedented development of all sectors of the economy and also unprecedented growth in the well-being and comfort of the population.

Of course, the electrical revolution was also based on the discoveries of scientists. The discovery of the phenomenon of electromagnetic induction by Michael Faraday (1831) was of huge importance for the reception of electricity and its practical use. It is on the basis of this discovery that millions of electric generators, electric motors and transformers are operating today, without which energy as the largest sector of the economy would not exist. Many scientists and inventors have been perfecting the technologies and techniques of transmitting and consuming electricity over the years.

The "electrical" revolution is qualitatively different from the "industrial revolution". The energetic basis of the industrial revolution is steam energy, the possibilities of which are severely limited. It provides only the possibilities of mechanization of manual labor, it is also limited in size. The energetic basis of the "electric" revolution is electricity, which provides the opportunity to change not only human physical labor, but also mental labor.

The advantages of electricity in comparison with other types of energy carriers are: economic efficiency of transmission over long distances; Ease of conversion into other types of energy (thermal, mechanical, light, chemical, etc.); Easy distribution to any number of clients; Electricity with the help of appropriate technology changes not only physical, but also partial mental work of a person. In addition, in technological processes, electricity is not only a source of mechanical and thermal energy, but also directly changes the tool of labor, giving an acceptable product the appropriate shape and properties (electrophysical, electrochemical and other processes).

If it were not for electricity, it would be impossible to create and manage modern equipment and technologies that ensure the current level of production. The use of electricity in completely new processes led to the emergence of new industries and sectors, which led to progressive structural changes in the economy. For example, the property of electricity to regulate the movement of ions served as the basis for the emergence of a new field of technology - industrial electronics. All electronic components and systems of modern technology, radio equipment, computers arose on the basis of this area, which created qualitatively new opportunities for transforming the technical base of the economy. The use of electricity in technological and management processes also causes profound changes in the structure of the economy, which in many areas leads to a transition to fundamentally new technological methods. The economy is gradually becoming more and more dependent on the use of electricity. Its use in high-temperature processes instead of oil, natural gas and coal leads to a decrease in energy and material consumption of production, improved quality, better utilization of production capacity and increased capital growth. All this increases labor productivity and contributes to the further development of the economy. New areas have emerged, such as: the electrical industry, radio electronics, instrument making, the production of electronic calculators, the rocket and space industry, and others. Thanks to electricity, it became possible to use the conveyor in mass production and automate production.

The Fourth Technological Revolution - The "Information" Revolution

The creation of formation of information society conception is conditioned by the development of complex automatization and computerization, the creation of information industry, data communication networks, national and international data basis. This problem attracted attention in 70-ies of XX (Bell D. 1976; Гофлер Э. 2010; Masuda Y. 1988).

The creation of first transistor, processor, integral didiagrams microprocessor, computer, ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network) (1969) made it possible to create internet Hrus chan-ging the lives of millions. At the same time are being implemented computers and information technologies Information becomes one of the most important resource. The development of computers and telecommunication networks-enabled its obtain, to keep and transmission near to velocity of light. saientific-technical information, as a bacis for progress is very important.

High technologies

At present hi-tech is used in all spheres of human activity. Their use in economy provides special changes altering the tendencies of its development in local as well as in global

scale. It determines to a considerable extent the place of national economy in the world economy increasing the competitiveness and standard of well-being of country.

High technologies are more and more new and progressive technologies, the use of which at the present stage accelerates the processes of social, and primarily economic development.

High technologies could become the basis of the next, fifth, technological revolution.

At present **electronics** and especially its subsector – microelectronics is distinguished among hi-tech branches. The development of electronics has promoted the creation of computer engineering, information measuring systems, integrated schemes, digital integrated circuits, microprocessors, resistors, condensers, diodes, transistors, radio, television, robots, computers etc. Without their use, no sector of the economy and no field of human activity would exist at the modern stage, without which the modern level of processing, transmission and use of information would be unthinkable.

High technologies also include the creation of **artificial intellect** or machines that have the characteristics of a living organism (reasoning, perception, movement, etc.). Today we can talk not only about artificial intellect, but also about "thinking" machines that have "thinking" devices, such as the human brain. This is an **artificial brain** [1]¹.

Biotechnology (which in itself is based on genetics, microbiology, molecule or cell biology, biochemistry, embryology etc), computer software, nanotechnologies, robototechnics, telecommunications, aviation-space technologies, photonics, atomic physics are considered as hi-tech branches.

Technological advances today are staggering, many of which were unthinkable even 20 years ago: billions of people are connected to mobile devices, and it does not take even a second to connect them; Access to information and knowledge is unlimited; Artificial intellect, robots, the internet of things, autonomous machines, 3D printing, nanotechnology, biotechnology, quantum computing, energy storage, blockchain technologies, space exploration, etc. are undergoing further development. The world is on the verge of a new, fifth, technological revolution. People and cars are getting closer and closer to each other. there is a kind of unification of the physical, digital and biological worlds.

In our opinion, today in developed countries the "Information Age" is ending and the Age of "thinking technosphere" begins.

At the present stage, information and telecommunication technologies play a major role in the technosphere, and with the "thinking technosphere", the leading role will be played, along with them, the "thinking technology ". The "Thinking technosphere" will have many more possibilities than a single intellectual or thinking machine, Because it will be an ordered unity of such machines around a single "artificial mind (brain)".

In such positions, the condition of people will change significantly. Already in everyday life, they will have to deal with thinking machines with artificial intellect, which will be able to talk about certain topics and make decisions depending on the situation. The forms of organization of production and state administration, and so on, will radically change. We can say that a completely new society with a completely new economic system will be formed.

There will literally be a new, fifth, technological revolution - the revolution of "**artificial intellect (brain)**".

¹ Сичинава Д., Накашидзе Г. 3011. Об Интернете, искусственном интеллекте и переходе человеческого общества в новую эпоху. Ж. «Экономика и бизнес», 2011, № 1 (на грузинском

Conclusions

1. Often economic processes are studied without technological changes, while technological changes have the greatest impact on the economy, especially technological revolutions.

2. During the technological revolution, fundamental changes take place in the process of public production. At this time, completely new means of production are emerging in the arena, which lead to the most progressive fusion of elements of the economic system and contribute to the unprecedented increase in human well-being and comfort.

3. In the literature, the "Prominent Revolution" is especially evident and there are stages (first, second, third, etc.), but between these stages there are substantial qualitative differences. Therefore, we read that this step is considered to be a self-sustaining technological revolution. Thus the following technological revolutions emerged on Earth:

1. The first technological revolution - "Neolithic revolution".
2. The second technological revolution - "The Industrial Revolution".
3. The third technological revolution - "Electric Revolution".
4. The fourth technological revolution - "Information (Digital) Revolution".

4. Today we find ourselves on the path of the fifth technological revolution - «revolutions of empirical reason (brain)». The era of the "thinking technosphere" will begin. The line between humans and machines is gradually blurring, although everything is under human control.

References

1. Acemoglu, D, S Johnson, and J A Robinson (2005), “The Rise of Europe: Atlantic Trade, Institutional Change and Economic Growth”, *American Economic Review* 95: 546-579. <https://economics.mit.edu/files/4466>
2. Allen, R C (2009), *The British Industrial Revolution in Global Perspective*, New York: Cambridge University Press. https://assets.cambridge.org/97805218/68273/frontmatter/9780521868273_frontmatter.pdf
3. Bell D. 1976. The social framework of the information society. In M. Dertouzas & J. Moses (Eds), Cambridge: MIT Press,.
4. Fernihough, A, and K H O'Rourke (2014), “Coal and the European Industrial Revolution”, NBER Working Paper no. 19802. <https://economics.mit.edu/files/4466>
5. Freeman, C., and F. Louçã. 2001. As time goes by. From the industrial revolutions to the information revolution. Oxford: Oxford University Press. Google Scholar
6. Froomkin, The Next Economy M. April 1997, <http://www.law.miami.edu/~froomkin/articles/newecon.htm>
7. Heldring, L, J A Robinson, and S Vollmer (2017), “Monks, Gents and Industrialists: The Long-Run Impact of the Dissolution of the English Monasteries”, NBER Working Paper no. 21450. <https://projects.iq.harvard.edu/files/pegroup/files/heldringetal2015.pdf>
8. How the 5th Industrial Revolution is Advancing Humanity at Workplace. 2020. <https://www.fingent.com/blog/how-the-5th-industrial-revolution-is-advancing-humanity-at-workplace/#:~:text=>
9. Kevin Kelly, New Rules for the new Economy, WIRED September, 1997; <http://www.wired.com/wired/0.09/newrules.html> Bradford De Long;
10. Leander Heldring, James Robinson, Sebastian Vollmer. 2017. The origins of the Industrial Revolution.

11. Masuda Y. 1988. The information society as post industrial society. Washington, DC: The World Future Society
12. Nell M. 2020. Anticipating the Sixth Industrial Revolution. 2020
<https://www.fpol.no/6th-revolution/>
13. North, D C, Thomas R P (1973), *The Rise of the Western World: A New Economic History*, Cambridge University Press.
https://eh.net/book_reviews/the-rise-of-the-western-world-a-new-economic-history/
14. Pomeranz, K. 2000, *The Great Divergence*, Princeton University Press.
<https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/16590471.pdf>
15. Sichinava D., Nakashidze G. On Internet, Artificial Intellect and the Transition of Human Society to a New Epoch. J. "Economy and Business", 2011, № 1 (in georgin).
16. Toffler Alvin. *The Third Wave* (1980). Bantam Books ISBN 0-553-24698-4
17. Тоффлер Э. 2010. «Третья волна»: ООО «Фирма «Издательство АСТ»»; Москва;
18. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. М.: Экономика, 2002.
19. Лестер Туроу. Будущее Капитализма. «Сибирский хронограф», 1999

Рамаз Абесадзе

Доктор экономических наук, профессор

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ РЕВОЛЮЦИИ - ОСНОВА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

10.36172/EKONOMISTI.2021.XII.02.RAMAZ.ABESADZE

***Аннотация.** Часто экономические процессы изучаются без технологических изменений, в то время как технологические изменения оказывают наибольшее влияние на экономику, бизнес-циклы и так далее. В статье обсуждаются технологические изменения, произошедшие на Земле, которые оказали наибольшее влияние на развитие экономики и человечества в целом.*

***Ключевые слова:** технологическая революция, «неолитическая» революция, «электрическая» революция, «информационная» революция, «аграрная» революция.*

Вступление

Одна из наиболее активных частей экономической системы - технологии. Совершенство технологий оказывает огромное влияние на экономику, особенно технологические революции. Во время технологической революции в процессе общественного производства происходят фундаментальные изменения. В это время на арене появляются совершенно новые средства производства, которые ведут к наиболее прогрессивному слиянию элементов экономической системы и приводят к беспрецедентному росту благосостояния и комфорта людей. Однако, они сопровождаются возникновением новых негативных событий или усилением существующих. Мир уже пережил ряд технологических революций, которые продолжатся и в будущем.

«В экономической литературе особенно выделяются индустриальная революция» и ее несколько этапов. Следующая технологическая революция также рассматривается как один из этапов индустриальной революции. На наш взгляд, индустриальная революция - это одна из важнейших форм технологической революции, которая заменяется качественно иной технологической революцией. Таким образом, скачкообразную смену технологий логично выразить термином «технологическая революция», а не первая, вторая и так далее "индустриальная революция". У индустриальной революции есть начало и конец.

Первая технологическая революция - «неолитическая революция»

Сначала люди жили группами и использовали весьма примитивные орудия труда из камня, кости, кожи, дерева и других материалов растительного происхождения. Они были заняты охотой и сбором растительной пищи.

Последний период каменного века, **неолит**^{*} характеризуется новой техникой обработки камня, человек научился сверлить, полировать, шлифовать камень, чтобы придать ему желаемую, довольно тонкую форму, что послужило толчком к важнейшему событию - **«неолитической революции»**^{*}, которая стала одним из поворотных

* <https://archaeo.fandom.com/ka/wiki/ნეოლითი>

* Название «неолитическая революция» было впервые использовано Гордоном Чайлдом для описания агрокультурной (сельскохозяйственной) революции на Ближнем Востоке в 1920-х годах.

моментов в истории человечества, когда человек заменяет рыболовство, охоту и собирательство производством (земледелие, животноводство) и оседлостью. Этот процесс был довольно долгим и длился тысячелетия. Начали приручение животных; Использование одежды и обуви из шкур животных; Освоение строительной техники для строительства землянок и хижин; Использование сани для перемещения грузов, в которых в качестве тягловой силы используются животные; Использование удочек, гарпунов и сетей для рыбалки; Гончарное дело; Освоение техники освещения, переход от обрезки и факелов к примитивным масляным светильникам; Создание первых образцов ювелирного искусства, живописи и культа; Добыча подземного сырья, в первую очередь кремня, яшмы, сланца, а затем известняка, разработка штольн и шахт. Возникло горное дело. В виде инструмента используется: кирки, кайла, молотки, лопата, грабли, кола, техника ретуши доведена до степени настоящего искусства; Улучшена сельскохозяйственная техника, используются: серп, ступа, цеп; Технология обработки камня была усовершенствована путем его шлифовки, сверления и распиливания, что позволило изготавливать топоры, мотыги, ступы, кайл из более крепких камней - базальта, нефрита и жадиета. Совершенствовалась и техника обработки дерева, дерево уже шлифовали.

В эпоху неолита основными занятиями людей были охота и земледелие. Приручаются животные (овцы, козы, свиньи, крупный рогатый скот, затем лошади и верблюды). Помимо мяса и кожи (которые также добывались на охоте) домашние животные давали молоко и шерсть. Домашних животных использовали для перевозки грузов и тягловой силы. Животноводство было отделено от сельского хозяйства. Началось установление рабства [Дятчин. ..., 2000].

«Неолитическая революция» была «первой технологической революцией» (ее также можно назвать «аграрной революцией») в истории человечества. В результате сформировались «аграрная экономика» и «аграрное общество», в ходе которых сельское хозяйство (в основном сельское хозяйство, а также охота и рыболовство) играло важную роль в создании материального благосостояния.

Предпосылки промышленной революции

Каждая революция - это прежде всего освоение новых технологий. Само по себе приобретение новых технологий зависит от научных открытий. В этом отношении примечателен XVII век. В 17 веке: создана классическая механика; изучено падение тела, его движение по наклонной плоскости; колебания струн маятника; измерена скорость звука в воздухе; Введена система координат; установлены основы аналитической геометрии; создан закон сохранения количества движения; Развито представление об атомной структуре тел; масса, полученная объединением атомов, была названа молекулой; Развита теория гидравлики и гидрометрии, а также атмосферного давления; Был изобретен ртутный барометр; Были созданы законы колебаний физического маятника, волновая теория света; сформировалась классическая физика; Были открыты законы всемирного тяготения Ньютона и Боил-Марриотта, а также были введены такие понятия, как масса, плотность, число движений, и ячейка; Обнаружены световая дисперсия, хроматическая аберрация, дифракция и интерференция; Развита корпускулярная и волновая теории света и т. д. Появились микроскоп и телескоп. Был разработан фундамент магнетизма и электричества. Было изобретено огнестрельное оружие, порох, компасы и корабли, которые могли плавать через океан, началось производство бумаги и книгопечатание (XV). Увеличились Связь и взаимодействие между обществом, знаниями и технологиями. Основаны научные журналы, академии, общества (например, Лондонское королевское общество (1662 г.), Парижская академия наук (1666 г.)).

Существенные сдвиги в технологии и производстве произошли после научных открытий. Промышленность в Англии начала развиваться в хлопковой текстильной промышленности. Изначально с увеличением спроса на модные хлопчатобумажные ткани, импортируемые из Индии, возникла необходимость в расширении их производства. **Дешевое сырье, полученное в результате рабского труда, поступало с хлопковых плантаций американских колоний. Обработка этого сырья, в свою очередь, потребовала механизации производственного процесса. Механизация мануфактур началась в 1733 году, когда Джон Кей создал «Летающий челнок», который позволил работать на одной машине одному вместо двух. В 1765 году английский фальшивомонетчик Джеймс Харгривз изобрел прядильный механизм, позднее всемирно известную «прядильную дженни», которая увеличила производительность в 20 раз^{*}. За этим последовало изобретение механической вязальной машины. К началу 1980-х в Англии появились первые текстильные фабрики с паровой тягой. Мануфактурное (ручное) производство заменяется механизированным заводским производством. Машиностроение повысило спрос на основной в то время энергоноситель - уголь и, как следствие, дало толчок развитию горнодобывающей промышленности. С ростом промышленного производства (текстильного, горнодобывающего) вопрос его транспортировки стал актуальным**

Промышленной революции также предшествовал так называемый «Аграрный переворот»^{*}, изменивший не только правила производства, но и структуру общества, создал новые социальные группы, подходящие для индустриального общества, в виде большой массы предпринимателей и наемных рабочих^{*}.

Еще в XVI-XVII веках особенно интенсивно развивалось т. н. «Ограждение» (присвоение помещиками земель крестьянской общины), которое уже было одобрено соответствующими актами парламента (в Англии) в XVIII веке, привело к обнищанию крестьян. Эта масса крестьян, оставшаяся без земли и, следовательно, без средств к существованию, была вынуждена работать в промышленности.

До начала XVIII века производство в народном хозяйстве основывалось на гильдиях ремесленников. Затем было налажено мануфактурное производство, что повысило производительность. Механизация производства началась в 1733 году, когда Джон Кей создал «Летающий челнок», который увеличил производительность вдвое. В 1765 году Джеймс Харгривз собрал вязальную машину «Дженни». производительность увеличилась в 20 раз. Поэтому считается, что «промышленная революция» начинается в середине XVIII века. Но в буквальном смысле промышленная революция начинается немного позже. Период мануфактур же был периодом механизации работающей на энергии воды и ветра. Для повышения эффективности необходимо было использовать новые виды энергии, что стало возможным благодаря достижениям науки и техники. Началась целая серия изобретений паровых машин. Развивалась металлургия, чему способствовала замена древесного угля на угольный кокс для получения стали (1709 г.). Паровая машина была создана в 1782 году, усовершенствована в 1788 году Джеймсом Уаттом, имела в 5 раз большую мощность и была намного удобнее и стабильнее своих предшественников. Его успешно использовали в различных отраслях промышленности, а затем и на транспорте. Изобретение паровозов и пароходов ускорило торговлю, повысив экономическую эффективность. В результате «промышленной революции» революционные преобразо-

^{*} <https://vc.ru/tech/159106-pro-4-promyshlennyh-revolycii-proshche-chem-v-uchebnikah-sohranyayte-dlya-shkolnikov>

^{*} Ее еще называли «Аграрной революцией», но она не носила революционного характера. Он внес вклад в промышленную революцию. Революционные преобразования в аграрном секторе начались с промышленной революции и закончились созданием высокоразвитой фермы.

^{*} https://ka.wikipedia.org/wiki/ინდუსტრიული_რევოლუცია

вания начинаются не только в промышленности, но и во всех секторах экономики и во всех сферах общественной жизни. Уровень благосостояния и комфорта людей растет с небывалой скоростью, улучшаются условия труда. Это вешало о «индустриальной» или «промышленной» революции. Началась паровая механизация - от ручного труда к машинному, от производства к фабрике, от аграрного хозяйства к индустриальному. Началось формирование индустриального общества [История ... 2017].

В литературе существуют разные подходы к тому, что вызвало промышленную революцию и именно в Англии, а не в какой-либо другой стране мира. Например, согласно распространенному мнению, предпосылкой промышленной революции в Англии были: большие запасы дешевого угля [Pomeranz ..., 2000; Fernihough ..., 2014]; Работорговец (Уильямс ..., 1944); Технологические изменения (Аллен ..., 2009); Институциональные сдвиги (North and Thomas 1973; Acemoglu et al. 2005); Индустриальные достижения 16000 деревень (Heldring et al., 2017). Развитие рынков с другой точки зрения и, как следствие, перераспределение труда, инновации и институциональные изменения. [Леандер ..., 217].

Также считается, что британская промышленная революция была реакцией на глобальную экономику XVII и XVIII веков. Он показывает, что в Великобритании, по сравнению с остальными странами Европы и Азии, зарплаты были высокими, а капитал и энергия дешевыми. В результате этого прорывные технологии промышленной революции - паровой двигатель, хлопкопрядильная фабрика и замена древесного топлива каменным углем в металлургии - оказались изобретениями, прибыльными только в Великобритании и убыточными за ее пределами. Высокооплачиваемая экономика сложившаяся в стране в доиндустриальный период, также способствовала промышленному развитию, поскольку позволяла большему количеству людей платить за образование и обучение ремеслу. Промышленная революция распространилась по всему миру только тогда, когда в девятнадцатом веке британские инженеры сделали эти новые технологии более рентабельными

На наш взгляд, все приведенные здесь факторы способствовали промышленной революции в Великобритании, но основы были заложены научными открытиями и изобретениями. Промышленная революция была основана на великих научных открытиях.

Большую роль в осуществлении Второй технологической революции сыграл метод Генри Бессемера по превращению жидкого чугуна в сталь, что сделало сталь более прочной. Метод Бессемера внес большой вклад в развитие металлургии, машиностроения и распространении железной дороги.

Важнейшим событием в продолжении промышленной революции является изобретение и внедрение двигателей внутреннего сгорания. Этот период можно назвать периодом Моторизации. Для совершенствования паровых машин требовались паровые котлы больших размеров и холодильное оборудование, которое было невозможно эксплуатировать. Отсюда возникла идея создания двигателя внутреннего сгорания. Первый такой двигатель был изобретен в 1860 году Э. Ленуаром (1833-900), что было усовершенствовано Николаем Отто (1876) и О. Костовичем, а затем Далмлером и Бенцем. Рудольф Дизель разработал двигатель на жидком топливе (1897 г.). Он содержал в себе все элементы современного двигателя и был самым экономичным. В честь изобретателя он был назван дизельным двигателем. Позднее дизельный двигатель был усовершенствован. Г. Тринклер создал дизельный двигатель смешанного сгорания (1889 г.). Сформировались невиданные ранее виды транспорта: автомобили, мотоциклы, самолеты, вертолеты, ракеты, космические корабли, корабли с двигателями внутреннего сгорания и т. д. Были разработаны целые поколения двигателей внутреннего сгорания, на базе которых совершенствовалась транспортная и сопутствующая техника.

Характерными чертами промышленной революции являются: строительство механизированных заводов и фабрик, на которых применялись прядильные и ткацкие

машины, токарные и фрезерные станки; Использовалась сельскохозяйственная техника; Устанавливались капиталистические отношения; осуществлялась Миграция сельского населения в города и др.

В целом можно сказать, что во время промышленной революции революционные преобразования произошли не только в промышленности, но и в любой другой области экономики. Прогрессивные изменения происходят прежде всего в промышленности, но в то же время революционные изменения происходят в транспорте, связи, услугах и так далее. Следовательно, промышленная революция носит общий, всеобъемлющий характер для экономики.

Третью технологическую революцию на Земле можно назвать «электрической революцией», потому что использование электричества в производстве и жизни было величайшим событием в истории человечества. Использование электричества произвело революцию в технологиях и технике, что привело к беспрецедентному развитию всех секторов экономики, а также к беспрецедентному росту благосостояния и комфорта населения.

Конечно, электрическая революция также была основана на открытиях ученых. Открытие феномена электромагнитной индукции Майклом Фарадеем (1831 г.) имело огромное значение для получения электричества и его практического использования. Именно на основе этого открытия сегодня работают миллионы электрогенераторов, электродвигателей и трансформаторов, без которых энергетика как крупнейший сектор экономики не существовала бы. Многие ученые и изобретатели на протяжении многих лет совершенствовали технологии и методы передачи и потребления электроэнергии

«Электрическая» революция качественно отличается от «промышленной революции». Энергетическая основа промышленной революции - энергия пара, возможности которой сильно ограничены. Он предоставляет только возможности механизации ручного труда, он также ограничен в размерах. Энергетическая основа «электрической» революции - электричество, которое позволяет изменяться не только физическому, но и умственному труду.

Преимуществами электроэнергии по сравнению с другими видами энергоносителей являются: экономическая эффективность передачи на большие расстояния; Легкость преобразования в другие виды энергии (тепловую, механическую, световую, химическую и др.); Легкое распределение среди любого количества клиентов; Электричество с помощью соответствующей технологии изменяет не только физический, но и частичный умственный труд человека. Кроме того, в технологических процессах электричество является не только источником механической и тепловой энергии, но и напрямую изменяет орудие труда, придавая приемлемому продукту соответствующую форму и свойства (электрофизические, электрохимические и другие процессы).

Если бы не электричество, было бы невозможно создавать и управлять современным оборудованием и технологиями, обеспечивающими текущий уровень производства. Использование электроэнергии в совершенно новых процессах привело к появлению новых производств и отраслей, которые привели к прогрессивным структурным изменениям в экономике. Например, свойство электричества регулировать движение ионов послужило основой для появления новой области техники - промышленной электроники. Все электронные компоненты и системы современной техники, радиооборудование, вычислительные машины возникли на базе этой области, что создало качественно новые возможности для преобразования технической базы экономики. Использование электроэнергии в технологических и управленческих процессах также вызывает глубокие изменения в структуре экономики, что во многих областях приводит к переходу на принципиально новые технологические методы. Экономика постепенно становится все более зависимой от использования электроэнергии. Его использование в высокотемпературных процессах вместо нефти, природного

газа и угля приводит к снижению энергоемкости и материалоемкости производства, повышению качества, улучшению использования производственных мощностей и увеличению прироста капитала. Все это увеличивает производительность труда и способствует дальнейшему развитию экономики. Возникли новые области, такие как: электротехническая промышленность, радиоэлектроника, приборостроение, производство электронных калькуляторов, ракетно-космическая промышленность и другие. Благодаря электричеству стало возможным использовать конвейер в массовом производстве и автоматизировать производство.

Во время третьей технологической революции были освоены новые виды энергии - газ и нефть, изобретены телеграф, радио- и телевидение. На производстве была внедрена новая система управления - менеджмент, распространена идея стандартизации и т. д.

Четвертая технологическая революция - «информационная» революция

Развитие концепции информационного общества привело к развитию комплексной автоматизации и компьютеризации, созданию информационной индустрии, коммуникационных вычислительных сетей, национальных и международных баз данных. Особое внимание этому вопросу уделялось с 1970-х годов (например, Bell D. 1976; Toffler 2010 2010; Masuda Y. 1988).

Создание первого транзистора, процессора, интегральных схем, микропроцессора, компьютера, сети ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network) (1969) позволило создать Интернет, который изменил жизни миллиардов людей. В то же время начинается внедрение компьютерных технологий и информационных технологий. Информация постепенно становится одним из важнейших ресурсов. Развитие компьютеров и телекоммуникационных сетей сделало возможным получать, хранить и передавать большие массивы информации со скоростью, близкой к скорости света. Особое значение придается научно-технической информации как основе прогресса.

Высокие технологии

Высокие технологии (Hi-tech) сегодня используются во всех сферах жизнедеятельности человека. Их использование в экономике вызывает существенные изменения, меняя тенденции ее развития как локально, так и глобально. Это существенно определяет место национальной экономики в мировой экономике, увеличивается конкурентоспособность и процветание страны.

Высокие технологии - это все более новые и прогрессивные технологии, использование которых на современном этапе ускоряет процессы общественного, в первую очередь, экономического развития.

Высокие технологии могут стать основой следующей, пятой, технологической революции.

В настоящее время среди высокотехнологичных отраслей выделяется **электроника** и особенно ее подсектор – **микроэлектроника**. Развитие электроники способствовало созданию вычислительной техники, информационно-измерительных систем, интегральных схем, цифровых интегральных схем, микропроцессоров, резисторов, конденсаторов, диодов, транзисторов, радио, телевидения, роботов, компьютеров и т. д. Без их использования на современном этапе не мог бы существовать ни один сектор экономики и ни одна сфера человеческой деятельности, без чего современный уровень обработки, передачи и использования информации был бы невыносимым..

Высокие технологии также включают создание **искусственного интеллекта** или машин, которые обладают характеристиками живого организма (рассуждение, восприятие, движение и т. д.). Сегодня мы можем говорить не только об искусственном

интеллекте, но и о «мыслящих» машинах, которые имеют «мыслящие» устройства, такие как человеческий мозг. Речь идет об **искусственном мозге** [Сичинава... 2011]².

Биотехнология (основанная на генетике, микробиологии, молекулярной и клеточной биологии, биохимии, эмбриологии и т. Д.), Компьютерное программное обеспечение, нанотехнологии, робототехника, телекоммуникации, авионавтика, фотоника, атомная физика, также считаются высокими технологиями.

Сегодня технологические достижения ошеломляющие, многие из которых были немислимы даже 20 лет назад: миллиарды людей подключены к мобильным устройствам, и для их подключения не требуется даже секунды; Доступ к информации и знаниям неограничен; Дальнейшее развитие получают искусственный интеллект, роботы, Интернет вещей, автономные машины, 3D-печать, нанотехнологии, биотехнологии, квантовые вычисления, хранение энергии, технологии блокчейн, освоение космоса и т. д. Мир стоит на пороге новой, пятой, технологической революции. Люди и машины становятся все ближе и ближе друг к другу. Происходит некое объединение физического, цифрового и биологического миров.

На наш взгляд, сегодня в развитых странах заканчивается «информационная Эпоха» и начинается «Эпоха мыслящей техносферы» („thinking technosphere”).

На современном этапе информационно-телекоммуникационные технологии играют основную роль в техносфере, а при «мыслящей техносферы» ведущую роль, вместе с ними, будут играть мыслящие технологии. У «мыслящей техносферы» будет гораздо больше возможностей, чем у единственной интеллектуальной или мыслящей машины, поскольку это будет упорядоченное единство таких машин вокруг единого «искусственного разума (мозга)».

В таких условиях состояние людей существенно изменится. Уже в повседневной жизни они будут иметь дело с мыслящими машинами с искусственным интеллектом, которые смогут говорить на определенные темы и принимать решения в зависимости от ситуации. Коренным образом изменятся формы организации производства и государственного управления и так далее. Можно сказать, что будет сформировано совершенно новое общество с совершенно новой экономической системой.

Буквально произойдет новая, пятая, технологическая революция - **революция «искусственного разума (мозга)»**.

Выводы

1. Часто экономические процессы изучаются без технологических изменений, в то время как технологические изменения оказывают наибольшее влияние на экономику, Особенно технологические революции.

2. Во время технологической революции в процессе общественного производства происходят фундаментальные изменения. В это время на арене появляются совершенно новые средства производства, которые ведут к наиболее прогрессивному слиянию элементов экономической системы и приводят к беспрецедентному росту благосостояния и комфорта людей.

3. В литературе Особенно выделяются «Промышленная революция» и ее этапы (первая, вторая, третья и т. д.), но между этими этапами имеется существенное качественное различие. Поэтому мы считаем, что эти этапы следует рассматривать как самостоятельную технологическую революцию. Таким образом, на Земле произошли следующие технологические революции:

1. Первая технологическая революция - «неолитическая революция».

² Sichinava D., Nakashidze G. 2011. On Internet, Artificial Intellect and the Transition of Human Society to a New Epoch. J. "Economy and Business", 2011, № 1 (in georgin).

2. Вторая технологическая революция - «Промышленная революция».
3. Третья технологическая революция - «электрическая революция».
4. Четвертая технологическая революция - «информационная (цифровая) революция».
4. Сегодня мы находимся на пороге пятой технологической революции - «революции искусственного разума (мозга)». Начнется эра «мыслящей техносферы». Граница между людьми и машинами постепенно стирается, хотя все находится под контролем человека.

Литература

1. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. М.: Экономика, 2002.
2. Лестер Туроу. Будущее Капитализма. «Сибирский хронограф», 1999
3. Сичинава Д., Накашидзе Г. Об Интернете, искусственном разуме и переходе в новую эру человеческого общества. Ж. : «Экономика и бизнес», 2011, № 1.
4. Acemoglu, D, S Johnson, and J A Robinson (2005), “The Rise of Europe: Atlantic Trade, Institutional Change and Economic Growth”, *American Economic Review* 95: 546-579.
<https://economics.mit.edu/files/4466>
5. Allen, R C (2009), *The British Industrial Revolution in Global Perspective*, New York: Cambridge University Press.
https://assets.cambridge.org/97805218/68273/frontmatter/9780521868273_frontmatter.pdf
6. Bell D. 1976. The social framework of the information society. In M. Dertouzas & J. Moses (Eds), Cambridge: MIT Press,.
7. Fernihough, A, and K H O'Rourke (2014), “Coal and the European Industrial Revolution”, NBER Working Paper no. 19802.
<https://economics.mit.edu/files/4466>
8. Freeman, C., and F. Louçã. 2001. As time goes by. From the industrial revolutions to the information revolution. Oxford: Oxford University Press. Google Scholar
9. Froomkin, The Next Economy M. April 1997,
<http://www.law.miami.edu/~froomkin/articles/newecon.htm>
10. Heldring, L, J A Robinson, and S Vollmer (2017), “Monks, Gents and Industrialists: The Long-Run Impact of the Dissolution of the English Monasteries”, NBER Working Paper no. 21450. <https://projects.iq.harvard.edu/files/pegroup/files/heldringetal2015.pdf>
11. How the 5th Industrial Revolution is Advancing Humanity at Workplace. 2020. <https://www.fingent.com/blog/how-the-5th-industrial-revolution-is-advancing-humanity-at-workplace/#:~:tex>
12. Kevin Kelly, New Rules for the new Economy, WIRED September, 1997;
<http://www.wired.com/wired/0.09/newrules.html> Bradford De Long;
13. Leander Heldring, James Robinson, Sebastian Vollmer. 2017. The origins of the Industrial Revolution.
14. Masuda Y. 1988. The information society as post industrial society. Washington, DC: The World Future Society
15. Nell M. 2020. Anticipating the Sixth Industrial Revolution. 2020
<https://www.fpol.no/6th-revolution/>
16. North, D C, Thomas R P (1973), *The Rise of the Western World: A New Economic History*, Cambridge University Press.
https://eh.net/book_reviews/the-rise-of-the-western-world-a-new-economic-history/
17. Pomeranz, K. 2000, *The Great Divergence*, Princeton University Press.
<https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/16590471.pdf>
18. Toffler Alvin. *The Third Wave* (1980). Bantam Books ISBN 0-553-24698-4
19. Тоффлер Э. 2010. «Третья волна»: ООО «Фирма «Издательство АСТ»»; Москва;

რამაზ აბესაძე

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

ტექნოლოგიური რევოლუციები – ეკონომიკური განვითარების საფუძველი

10.36172/EKONOMISTI.2021.XII.02.RAMAZ.ABESADZE

ანოტაცია. ხშირად ეკონომიკური პროცესების შესწავლა ხდება ტექნოლოგიური ცვლილებების გარეშე, მაშინ როდესაც, ტექნოლოგიური ცვლილებები უდიდეს გავლენას ახდენს ეკონომიკაზე, ბიზნესციკლებზე და ა. შ. ნაშრომში განხილულია დედამიწაზე მომხდარი ტექნოლოგიური ცვლილებები, რომელთაც უდიდესი გავლენა მოახდინეს ეკონომიკის და საერთოდ კაცობრიობის განვითარებაზე.

საკვანძო სიტყვები: ტექნოლოგიური რევოლუცია, „ნეოლითური“ რევოლუცია, „ელექტროლი“ რევოლუცია, „ინფორმაციული“ რევოლუცია, „აგრარული“ რევოლუცია.

შესავალი

ეკონომიკური სისტემის ერთ-ერთი ყველაზე აქტიური ნაწილი არის ტექნოლოგიები. ტექნოლოგიების სრულყოფა უზარმაზარ გავლენას ახდენს ეკონომიკაზე, განსაკუთრებით ტექნოლოგიური რევოლუციები. ტექნოლოგიური რევოლუციის დროს ხდება ძირეული ცვლილებები საზოგადოებრივი წარმოების პროცესში. ამ დროს არენაზე გამოდის წარმოების სრულიად ახალი საშუალებები, რომლებიც იწვევენ ეკონომიკური სისტემის ელემენტთა ყველაზე პროგრესულ შეხამებას და განაპირობებენ ადამიანთა კეთილდღეობისა და კომფორტის არნახულ ზრდას. თუმცა მათ თან ახლავს ახალი ნეგატიური მოვლენების წარმოშობა ან არსებულის გამძლიერება. მსოფლიომ უკვე გაიარა არაერთი ტექნოლოგიური რევოლუცია, რომელიც გაგრძელდება მომავალშიც.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში განსაკუთრებით გამოიყოფა „ინდუსტრიული რევოლუცია“ და მისი რამდენიმე ეტაპი. მომავალი ტექნოლოგიური რევოლუციაც ინდუსტრიული რევოლუციის ერთ-ერთ ეტაპად არის მიჩნეული. ჩვენი აზრით, ინდუსტრიული რევოლუცია არის ტექნოლოგიური რევოლუციების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სახე, რომელიც იცვლება თვისებრივად განსხვავებული სხვა ტექნოლოგიური რევოლუციით. ამდენად, ლოგიკურია, ნახტომისებური ცვლილება ტექნიკასა და ყოფაცხოვრებაში გამოვხატოთ ტერმინით „ტექნოლოგიური რევოლუცია“ და არა პირველი, მეორე და ა. შ. „ინდუსტრიული რევოლუციით“. ინდუსტრიულ რევოლუციას აქვს თავისი დასაწყისი და დასასრული.

პირველი ტექნოლოგიური რევოლუცია – “ნეოლითური რევოლუცია”

თავდაპირველად ადამიანები ცხოვრობდნენ ჯგუფურად და იყენებდნენ ქვის, ძვლის, ტყავის, ხისა და სხვა მცენარეული წარმოშობის მასალებისაგან დამზადებულ მეტად პრიმიტიულ იარაღებს. დაკავებულნი იყვნენ მონადირეობითა და მცენარეული საკვების შეგროვებით.

ქვის ხანის ბოლო პერიოდი, **ნეოლითი**^{*}, კი ხასიათდება ქვის დამუშავების ახალი ტექნიკით, ადამიანმა ისწავლა ქვის გახვრეტა, გაპრიალება, ხეხვა, მისთვის სასურველი, საკმაოდ დახვეწილი ფორმის მიცემა, რამაც უზიბტა უმნიშვნელოვანეს მოვლენას - **“ნეოლითურ რევოლუციას”**^{**}, რომელიც არის ერთ-ერთი გარდამტეხი პერიოდი კაცობრიობის ისტორიაში, როდესაც ადამიანი მეთევზეობას, მონადირეობასა და შემგროვებლობას წარმოებითა (მიწისმოქმედება, მესაქონლეობა) და ბინადარი ცხოვრებით ანაცვლებს. ეს პროცესი საკმაოდ ხანგრძლივი იყო და ათასწლეულებს მოიცავს. დაიწყო: ცხოველების მოშინაურება; ტანსაცმლისა და ცხოველთა ტყავის ათვისება; სამშენებლო ტექნიკის სრულყოფა მიწურებისა და ქოხების ასაშენებლად; მარხილების გამოყენება ტვირთის გადასატანად, რომლის დროსაც გამწვევ ძალად გამოიყენება ცხოველები; ანკესების, ჰარპუნებისა და ბადეების გამოყენება თევზსაჭერად; სამეთუნეო საქმე; განათების ტექნიკის ათვისება, კვარიდან და ჩირაღდნებიდან პრიმიტიულ ზეთის სანთურებზე გადასვლა; სამკაულების, მხატვრობისა და კულტის პირველი ნიმუშების შექმნა; მიწისქვეშა ნედლეულის, პირველ რიგში კაჟის, იასპის, ფიქალის, მოგვიანებით კი – კირქვის მოპოვება, შტოლნებისა და შახტების გაყვანა. წარმოიშვა სამთო საქმე. იარაღებად გამოიყენებოდა: წერაქვი, ქარჩი, ჩაქუჩები, ნიჩაბი, ფოცხი, ხის მარგილები, რატუმების ტექნიკა ნამდვილ ხელოვნებამდე იქნა აყვანილი; გაუმჯობესდა სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკა გამოიყენებოდა: ნამგალი, ხელკეტები, როდინი; დაიხვეწა ქვის დამუშავების ტექნიკა, მისი ხეხვის, ბურღვისა და გახერხვის მემშვეობით, რამაც შესაძლებელი გახადა ქვის უფრო მაგარი ქანების – ბაზალტის, ნეფრიტისა და ჟადიეტისაგან იარაღების ნაჯახების, თოხების, როდინების, ქარჩების დამზადება. ასევე გაუმჯობესდა ხის დამუშავების ტექნიკა, უკვე ხდებოდა ხის პოლირება.

ნეოლითის ეპოქაში ადამიანთა ძირითადი საქმიანობა მონადირეობა და მიწათმოქმედება. ხდება ცხოველთა მოშინაურება (ცხვრების, თხების, ღორების, მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის, შემდეგ ცხენისა და აქლემის). მოშინაურებული ცხოველები გარდა ხორცისა და ტყავისა (რაც მონადირეობითაც მოიპოვებოდა) იძლეოდნენ რძესა და მატყლს. შინაური ცხოველები გამოიყენებოდნენ ტვირთის გადასატანად და გამწვევ ძალად. მესაქონლეობა გამოიყენოდა მიწათმოქმედებას. დაიწყო მონათმფლობელობის ჩამოყალიბება [Дятчин. ..., 2000].

„ნეოლითური რევოლუცია“ იყო **„პირველი ტექნოლოგიური რევოლუცია“** (მას შეიძლება ასევე ვუწოდოთ **„აგრარული რევოლუცია“**) კაცობრიობის ისტორიაში. შედეგად ჩამოყალიბდა **„აგრარული ეკონომიკა“** და **„აგრარული საზოგადოება“**, რომლის დროსაც მატერიალური დოვლათის შექმნაში უდუდეს როლს თამაშობს სოფლის ეკონომიკა (უმთავრესად სოფლის მეურნეობა, ასევე მონადირეობა და მეთევზეობა).

* <https://archaeo.fandom.com/ka/wiki/ნეოლითი>

** სახელი, **“ნეოლითური რევოლუცია”**, პირველად გამოიყენა **გორდონ ჩაილდმა** გასული საუკუნის 20-იან წლებში ახლო აღმოსავლეთის აგროკულტურული (სამიწათმოქმედო) რევოლუციის აღსანიშნავად.

ინდუსტრიული რევოლუციის წანამდევრები

ყველა რევოლუცია უპირველესყოფლისა დაკავშირებულია ახალი ტექნოლოგიების ათვისებასთან. ახალი ტექნოლოგიების ათვისება კი თავისთავად დამოკიდებულია მეცნიერულ აღმოჩენებზე. ამ მხრივ აღსანიშნავია XVII საუკუნე. XVII საუკუნეში შეიქმნა: კლასიკური მექანიკა; ანალიზური გეომეტრიის საფუძვლები; მოძრაობის რაოდენობის შენახვის კანონი; ჰიდრავლიკისა და ჰიდრომეტრიის, ასევე ატმოსფერული წნევის თეორია; ფიზიკური ქანქარის რხევის კანონები; სინათლის ტალღური თეორია; შეწავლილ იქნა: სხეულის ვარდენა, მისი მოძრაობა დახრილ სიბრტყეზე; ქანქარის სიმის რხევები; გაზომილ იქნა ზგერის სიჩქარე ჰაერში; შემოღებულ იქნა კოორდინატთა სისტემა; განვითარდა სხეულთა ატომური აგებულების შეხედულება და ატომთა შეერთებით მიღებულ მასას მოლეკულა ეწოდა; გამოგონებულ იქნა ვერცხლისწყლის ბარომეტრი; ჩამოყალიბდა კლასიკური ფიზიკა. აღმოჩენილ იქნა მსოფლიო მიზიდულობის, ნიუტონისა და ბოილ-მარიოტის კანონები; შემოტანილ იქნა ისეთი ცნებები, როგორცაა: მასა, სიმკვრივე, მოძრაობის რაოდენობა, ძალა, უჯრედი; გამოვლენილ იქნა სინათლის დისპერსია, ქრომატული აბერაცია, დიფრაქცია და ინტერფერენცია; შეიქმნა სინათლის კორპუსკულოლარული და ტალღური თეორია და სხვ.; გაჩნდა მიკროსკოპი და ტელესკოპი; საფუძველი ჩაეყარა მაგნიტიზმსა და ელექტრობას; გამოგონებულ იქნა ქალაქი, ცეცხლსასროლი იარაღი, დენთი, კომპასი და გემები, რომელთაც შეეძლოთ გადაეცურათ მთელი ოკეანე; დაიწყო წიგნის ბეჭდვა (XV); გაიზარდა კავშირი და ურთიერთგავლენა საზოგადოებას, ცოდნასა და ტექნიკას შორის. დაარსდა სამეცნიერო ჟურნალები, აკადემიები, საზოგადოებები (მაგ. ლონდონის სამეფო საზოგადოება (1662), პარიზის მეცნიერებათა აკადემია (1666)). მეცნიერული აღმოჩენების კვალობაზე თანდათან მნიშვნელობანი ძვრები მოხდა ტექნიკასა და წარმოებაში. ინგლისში მრეწველობის განვითარება ბამბის საფეიქრო მრეწველობაში დაიწყო. თავდაპირველად ინდოეთიდან შემოსული მოდური ბამბის ქსოვილებზე მოთხოვნილების ზრდასთან ერთად, გაჩნდა მათი წარმოების გაფართოების საჭიროება. მონური შრომის შედეგად მიღებული იაფი ნედლეული ამერიკული კოლონიების ბამბის პლანტაციებიდან მოედინებოდა. ამ მოზღვავებული ნედლეულის გადამუშავება, თავის მხრივ, საწარმოო პროცესის მექანიზაციას მოითხოვდა. მექანიზაცია მანუფაქტურებში დაიწყო 1733 წელს, როდესაც ჯონ კეიმ შექმნა „მფრინავი მაქო“, რამაც შესაძლებელი გახადა ჩარხზე ემუშავა ერთ მუშას ნაცვლად ორისა. 1765 წელს ინგლისელმა ფეიქარმა ჯეიმზ ჰარგრივსმა ძაფის სართავი მექანიზმი გამოიგონა, შემდგომში მთელ მსოფლიოში სახელგანთქმული სართავი „ჯენი“, რამაც მწარმოებლურობა 20-ჯერ გაზარდა. ამას მოჰყვა მექანიკური საქსოვი დაზვის გამოგონება. XVIII საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისისათვის ინგლისში ჩნდება ორთქლის მანქანაზე მომუშავე პირველი საფეიქრო ფაბრიკები. მანუფაქტურული (ხელით) წარმოება მექანიზებული საფაბრიკო წარმოებით იცვლება. მანქანათმშენებლობამ გაზარდა მოთხოვნილება იმ დროისთვის მთავარ ენერჯლ-მატარებელზე — ქვანახშირზე და შესაბამისად, ბიძგი მისცა სამთამადნო მრეწველობის განვითარებას. ინდუსტრიული პროდუქციის (საფეიქრო, სამთამადნო) ზრდასთან ერთად, აქტუალური გახდა მისი ტრანსპორტირების საკითხი.

ინდუსტრიულ რევოლუციას წინ უსწრებდა ასევე ინდუსტრიული რევოლუციის წინამორბედი ე.წ. „აგრარული გადატრიალება“, რომელმაც შეცვალა არამხოლოდ წარმოების წესი, არამედ საზოგადოების სტრუქტურაც, წარმოშვა ახალი, ინდუსტრიული საზოგადოებისთვის შესაფერისი სოციალური ჯგუფები მეწარმეთა და დაქირევებული მუშახელის ფართო მასის სახით. ჯერ კიდევ XVI-XVII საუკუნეებში განსაკუთრებით ინტენსიურად განვითარებულმა ე. წ. „შემოღობვებმა“ (მემამულეების მიერ გლეხობის სათემო მიწების მისაკუთრებამ), რომელიც XVIII საუკუნეში უკვე პარლამენტის სათანადო აქტებით, ანუ კანონით იყო დამტკიცებული (ინგლისში), გლეხების გადატაკება გამოიწვია. უმიწაწყო და შესაბამისად, საარსებო წყაროს გარეშე დარჩენილი გლეხობის ეს მასა იძულებული გახდა მრეწველობაში დასაქმებულიყო*.

მეორე ტექნოლოგიური რევოლუცია – „ინდუსტრიული რევოლუცია“

XVIII საუკუნის დასაწყისამდე ეკონომიკაში წარმოება ეფუძნებოდა ხელო-სანთა გილდიებს. შემდეგ დამკვიდრდა მანუფაქტურული წარმოება, რომელმაც გაზარდა მწარმოებლურობა. მექანიზაცია მანუფაქტურებში დაიწყო 1733 წელს, როდესაც ჯონ კეიმ შექმნა „მგრინავი მაქო“, რამაც მწარმოებლურობა 2-ჯერ გაზარდა. 1765 წელს ჯეიმს ხარგრივსმა ააწყო საქსოვი მანქანა „ჯენი“. მწარმოებლურობა 20-ჯერ გაიზარდა*. ამიტომ ითვლება, რომ „ინდუსტრიული რევოლუცია“ იწყება XVIII საუკუნის შუა წლებიდან. მაგრამ, ფაქტიურად ინდუსტრიული რევოლუცია იწყება ცოტა მოგვიანებით. მანუფაქტურული პერიოდი კი იყო წყლისა და ქარის ენერჯიაზე მომუშავე მექანიზაციის პერიოდი. ეფექტიანობის ასამაღლებლად საჭირო იყო ენერჯიის ახალი სახეობის გამოყენება, რის საშუალებასაც იძლეოდა მიღწევები მეცნიერებასა და ტექნიკაში. დაიწყო ორთქლის მანქანათა გამოგონების მთელი სერია. განვითარდა მეტალურგია, ამას ხელი შეუწყო ბრძმედებში ხის ნაშირის შეცვლამ ქვანახშირის კოქსით ფოლადის მისაღებად (1709). ორთქლის მანქანა შეიქმნა 1782 წელს, რომლის სრულყოფა მოხდა 1788 წელს ჯეიმს უატის მიერ, რომელსაც ჰქონდა 5-ჯერ მეტი სიმძლავრე და იყო ბევრად მოხერხებული და სტაბილური, ვიდრე მისი წინამორბედები. ის წარმატებით გამოიყენებოდა მრეწველობის სხვადასხვა დარგში და შემდეგ კი ტრანსპორტში. ორთქლმავლებისა და ორთქლის გემების გამოგონებამ დააჩქარა ვაჭრობა, აამალა ეკონომიკის ეფექტიანობა. „ინდუსტრიული რევოლუციის“ შედეგად რევოლუციური გარდაქმნები იწყება არა მხოლოდ მრეწველობაში, არამედ ეკონომიკის ყველა დარგში და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. არნახული ტემპებით იზრდება ხალხის კეთილდღეობის დონე და კომფორტი, უმჯობესდება შრომის პირობები. ეს მაუწყებელი იყო „ინდუსტრიული“ ანუ „სამრეწველო“ რევოლუციის.

* მას „აგრარულ რევოლუციასაც“ უწოდებენ, მაგრამ რევოლუციური ხასიათ მას არ ჰქოდა. მან ხელი შეუწყო ინდუსტრიულ რევოლუციას. რევოლუციური გარდაქმნები აგრალურ სფეროში ინდუსტრიულ რევოლუციასთან ერთად დაიწყო და იგი მაღალგანვითარებული ფერმერული მეურნეობის ჩამოყალიბებით დამთავრდა.

* https://ka.wikipedia.org/wiki/ინდუსტრიული_რევოლუცია

* <https://vc.ru/tech/159106-pro-4-promyshlennyh-revolyuicii-proshche-chem-v-uchebnikah-sohranyayte-dlya-shkolnikov>

დაიწყო **ორთქლზე მომუშავე მექანიზაცია** – ხელით შრომიდან გადასვლა მანქანურზე, მანუფაქტურული წარმოებიდან – ფაბრიკულზე, აგრარული ეკონომიკიდან ინდუსტრიულ ეკონომიკაზე. დაიწყო ინდუსტრიული საზოგადოების ჩამოყალიბება [История...2017].

ლიტერატურაში სხვადასხვა მიდგომა არსებობს იმისთან დაკავშირებით თუ რამ განაპირობა ინდუსტრიული რევოლუცია და ამასთან ინგლისში და არა მსოფლიოს სხვა ქვეყანაში. მაგალითად, არსებული შეხედულებების მიხედვით ინდუსტრიული რევოლუციის წანამდღვრები ინგლისში იყო: იაფი ქვანახშირის დიდი მარაგები [Pomeranz..., 2000; Fernihough..., 2014]; მონებით ვაჭრობა (Williams..., 1944); ტექნოლოგიური ცვლილებები (Allen..., 2009); ინსტიტუციური ძვრები (North and Thomas 1973, Acemoglu et al. 2005); 16 000 სოფლის ინდუსტრიული მიღწებები (Heldring et al.2017). სხვა შეხედულებით ბაზრების განვითარება და ამით გამოწვეული, შრომის დანაწილება, ინოვაციები და ინსტიტუციური ცვლილებები. [Leander..., 217].

ასევე მიიჩნევა, რომ ბრიტანეთის ინდუსტრიული რევოლუცია იყო რეაქცია XVII და XVIII საუკუნეების გლობალურ ეკონომიკაზე. დიდ ბრიტანეთში, დანარჩენ ევროპასა და აზიასთან შედარებით, ხელფასები მაღალი იყო, ხოლო კაპიტალი და ენერჯია იაფი. შედეგად, ინდუსტრიული რევოლუციის გამომწვევი ტექნოლოგიები - ორთქლის ძრავა, ბამბის სართავი ფაბრიკა და მეტალურგიაში ხის საწვავის შეცვლა კოქსით, აღმოჩნდა ისეთი გამოგონება, რომელიც მხოლოდ დიდ ბრიტანეთში იყო მომგებიანი და მის გარეთ წამგებიანი. ბრიტანეთის ინდუსტრიალიზაციამდელი მაღალანაზღაურებადი ეკონომიკა ასევე ხელს უწყობდა ინდუსტრიულ განვითარებას, რადგან უფრო მეტ ადამიანს ჰქონდა სწავლისა და შეგირდობის შესაძლებლობა. მხოლოდ მაშინ, როდესაც XIX საუკუნეში ბრიტანელმა ინჟინრებმა ეს ახალი ტექნოლოგიები უფრო ეკონომიურად გახადეს, სამრეწველო რევოლუცია გავრცელდა მთელს მსოფლიოში.

ჩვენი აზრით აქ მოტანილმა ყველა ფაქტორმა შეუწყო ხელი დიდ ბრიტანეთში ინდუსტრიული რევოლუციის განხორციელებას, მაგრამ საფუძველთა საფუძველი იყო მეცნიერული აღმოჩენები და გამოგონებები. ინდუსტრიული რევოლუცია ეფუძნებოდა დიდ აღმოჩენებს მეცნიერებაში.

მეორე ტექნოლოგიური რევოლუციის განხორციელებაში დიდი როლი ითამაშა ჰენრი ბესსემერის თხევადი თუჯის ფოლადად გადაქცევის მეთოდმა, რომელმაც ფოლადი გახადა უფრო მტკიცე. ბესსემერის მეთოდმა დიდი წვლილი შეიტანა მეტალურგიის განვითარებაში, მანქანათმშენებლობასა და რკინიგზის გავრცელებაში.

ინდუსტრიული რევოლუციის გაგრძელების უმნიშვნელოვანესი მოვლენაა შიგაწვის ძრავების გამოგონება და პრაქტიკაში დანერგვა. ამ პერიოდს შეიძლება **მოტორიზაციის პერიოდი ვყოფოდით**. ორთქლის მანქანების გასაუმჯობესებლად საჭირო იყო დიდი გაბარიტების ორთქლის ქვაბი და გამაგრილებელი მოწყობილობა, რაც ექცპლუატაცია შეუძლებელი იყო. ამიტომ წარმოიშვა შიგაწვის ძრავის შექმნის იდეა. პირველი ასეთი ძრავა 1860 წელს გამოიგონა ე. ლენუარმა (1833-900), რომლის სრულყოფა განხორციელდა ნიკოლაი ოტოს (1876), ო. კოსტოვიჩისა და შემდეგ კი დალმლერისა და ბენცის მიერ. რუდოლფ დიზელმა შექმნა მაზუთზე მომუშავე ძრავა (1897). ის შეიცავდა თანამედროვე ძრავის ყველა ელემენტს და იყო ყველაზე ეკონომიური. მას გამომგონებლის პატივსაცემად დიზელის ძრავა ეწოდა.

დიხელის ძრავა შემდეგში გააუმჯობესა გ. ტრინკლერმა, შექმნა რა შერეული წვის დიხელის ძრავა (1889). ჩამოყალიბდა ტრანსპორტის მანამდე არნახული სახეობები: ავტომობილები, მოტოციკლები, თვითმფრინავები, ვერტმფრენები, რაკეტები, კოსმოსური ხომალდები, შიგაწვის ძრავიანი გემები და სხვ. განხორციელდა შიგაწვის ძრავათა მთელი თაობების შექმნა, რის საფუძველზეც მოხდა ტრანსპორტისა და მათთან დაკავშირებული ტექნიკის სრულყოფა.

ინდუსტრიული რევოლუციის დამახასიათებელი ნიშნებია: მექანიზებული ფაბრიკებისა და ქარხნების მშენებლობა, სადაც გამოიყენებოდა სართავი და საქსოვი მანქანები, სახარატო და საღარავი (საფრეზავი) ჩარხები; გამოიყენებოდა სასოფლო საქმეურნეო მანქანები; მიმდინარეობდა კაპიტალისტური ურთიერთობების ჩამოყალიბება; ხორციელდებოდა სოფლის მოსახლეობის მიგრაცია ქალაქში და სხვ.

საერთოდ შეიძლება ითქვას, რომ ინდუსტრიული რევოლუციის დროს რევოლუციური გარდაქმნები მიმდინარეობს არა მხოლოდ მრეწველობაში, არამედ ეკონომიკის ნებისმიერ სხვა დარგში. პროგრესული ცვლილებები, უპირველეს ყოვლისა, ხდება მრეწველობაში, მაგრამ პარალელურად მიმდინარეობს რევოლუციური ცვლილებები ტრანსპორტში, კავშირგაბმულობაში, მომსახურებაში და ა. შ. მაშასადამე, ინდუსტრიულ რევოლუციას ეკონომიკისათვის აქვს საერთო, ყოვლისმომცველი ხასიათი.

მესამე ტექნოლოგიური რევოლუცია - „ელექტრული რევოლუცია“

დედამიწაზე მესამე ტექნოლოგიურ რევოლუციას შეიძლება „ელექტრული რევოლუცია“ ვუწოდოთ, ვინაიდან ელექტროენერგეტიკის გამოყენება წარმოებასა და ყოფაცხოვრებაში იყო უდიდესი მოვლენა კაცობრიობის ისტორიაში. ელექტროენერგიის თვისებების გამოყენებამ რევოლუცია მოახდინა ტექნოლოგიებსა და ტექნიკაში, რომელმაც ეკონომიკის ყველა დარგის არნახული განვითარება და მოსახლეობის კეთილდღეობისა და კომფორტის ასევე არნახული ზრდა გამოიწვია.

რასაკვირველია, ელექტრული რევოლუციაც მეცნიერთა აღმოჩენებს ეფუძნებოდა. ელექტროენერგის მიღებისა და მისი პრაქტიკული გამოყენებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა მაიკლ ფარადეის მიერ ელექტრომაგნიტური ინდუქციის მოვლენის აღმოჩენას (1831). სწორედ ამ აღმოჩენის საფუძველზე მუშაობს დღეისათვის მილიონობით ელექტროგენერატორი, ელექტროძრავა და ტრანსფორმატორი, რომელთა გარეშე ენერგეტიკა, როგორც ეკონომიკის უდიდესი დარგი არ იარსებებდა. მრავალი მეცნიერისა და გამომგონებლის მიერ წლების განმავლობაში ხდებოდა ელექტროენერგიის მიღების გადაცემისა და მოხმარების ტექნოლოგიებისა და ტექნიკის სრულყოფა.

„ელექტრული“ რევოლუცია თვისობრივად განსხვავდება „ინდუსტრიული რევოლუციისაგან“. ინდუსტრიული რევოლუციის ენერგეტიკულ საფუძველს წარმოადგენს ორთქლის ენერგია, რომლის გამოყენების შესაძლებლობები ძლიერ შეზღუდულია. ის იძლევა მხოლოდ ხელის შრომის მექანიზაციის შესაძლებლობებს, ისიც შეზღუდული სიდიდით. „ელექტრული“ რევოლუციის ენერგეტიკულ საფუძველს წარმოადგენს ელექტროენერგია, რომელიც არა მხოლოდ ადამიანის ფიზიკური შრომის, არამედ გონებრივი შრომის შეცვლის შესაძლებლობებსაც იძლევა.

ელექტროენერჯის უპირატესობას სხვა სახის ენერგომატარებლებთან შედარებით განაპირობებს: დიდ მანძილზე გადაცემის ეკონომიკური ეფექტიანობა; სხვა სახის ენერჯიად (სითბური, მექანიკური, სინათლის, ქიმიური და სხვ.) გარდაქმნის სიმარტივე; განაწილების სიოლე ნებისმიერი რაოდენობის მომხმარებელთა შორის; ელექტროენერჯია, შესაბამისი ტექნიკის მეშვეობით, ცვლის ადამიანის არა მხოლოდ ფიზიკურ, არამედ ნაწილობრივ გონებრივ შრომასაც. გარდა ამისა, ტექნოლოგიურ პროცესებში ელექტროენერჯია წარმოადგენს არა მხოლოდ მექანიკური და სითბური ენერჯის წყაროს, არამედ იგი უშუალოდ ცვლის შრომის იარაღს, ანიჭებს რა მისაღებ პროდუქტს შესაბამის ფორმასა და თვისებებს (ელექტროფიზიკური, ელექტროქიმიური და სხვა პროცესები).

რომ არა ელექტროენერჯია, შეუძლებელი იქნებოდა თანამედროვე ურთულესი ტექნიკისა და ტექნოლოგიის შექმნა და მათი მართვა, რამაც წარმოების დღევანდელი დონე განაპირობა. ელექტროენერჯის სრულიად ახალ პროცესებში გამოყენებამ წარმოქმნა ახალი წარმოებები და დარგები, რამაც გამოიწვია პროგრესული სტრუქტურული ცვლილებები ეკონომიკაში. მაგალითად, ელექტროენერჯის თვისება იონების მოწესრიგებული მოძრაობისა, იყო საფუძველი ტექნიკის ახალი დარგის – სამრეწველო ელექტრონიკის გაჩენისა. ყველა ელექტრონული კომპონენტი და სისტემა თანამედროვე ტექნიკისა, რადიოტექნიკური მოწყობილობები, გამოთვლითი მანქანები, სწორედ ამ დარგის საფუძველზე წარმოიშვნენ, რამაც შექმნა თვისებრივად ახალი შესაძლებლობები ეკონომიკის ტექნიკური ბაზის გარდაქმნისა. ეკონომიკის სტრუქტურაში ღრმა ცვლილებებს იწვევს აგრეთვე ელექტროენერჯის გამოყენება ტექნოლოგიურ და მართვის პროცესებში, რაც ბევრ სფეროში პრინციპულად ახალ ტექნოლოგიურ მეთოდებზე გადასვლას განაპირობებს. ეკონომიკა თანდათან უფრო და უფრო დამოკიდებული ხდება ელექტროენერჯის გამოყენებაზე. მისი გამოყენება ნავთობის, ბუნებრივი აირის და ქვანახშირის ნაცვლად მაღალტემპერატურულ პროცესებში იწვევს პროდუქციის ენერჯო- და მასალატევადობის შემცირებას, ხარისხის ამაღლებას, საწარმოო სიმძლავრეთა გამოყენების გაუმჯობესებასა და კაპიტალუკუების გადიდებას. ყოველივე ეს ზრდის შრომის ნაყოფიერებას და ხელს უწყობს ეკონომიკის შემდგომ განვითარებას. წარმოიშვა ისეთი ახალი დარგები, როგორიცაა: ელექტროტექნიკური მრეწველობა, რადიოელექტრონიკა, ხელსაწყოთმშენებლობა, ელექტრონულ-გამომთვლელი მანქანების წარმოება, სარაკეტო-კოსმოსური მრეწველობა და სხვა. ელექტროენერჯის შედეგად გახდა შესაძლებელი კონვეიერის გამოყენება მასიურ-ნაკადურ წარმოებაში.

მესამე ტექნოლოგიური რევოლუციის დროს ათვისებულ იქნა ენერჯის ახალი სახეობები – გაზი და ნავთობი, გამოგონებულ იქნა ტელეგრაფი, რადიო და ტელემანუწყებლობა. წარმოებაში დაინერგა მართვის ახალი სისტემა – მენეჯმენტი, გავრცელება ჰპოვა სტანდარტიზაციის იდეამ და სხვ.

მეოთხე ტექნოლოგიური რევოლუცია – „ინფორმაციული“ რევოლუცია

ინფორმაციული საზოგადოების ჩამოყალიბების კონცეფციის შექმნა განაპირობა კომპლექსური ავტომატიზაციისა და კომპიუტერიზაციის განვითარებამ, ინფორმაციის ინდუსტრიის, კომუნიკაციურ გამოთვლითი ქსელების, მონაცემთა ეროვნული და საერთაშორისო ბაზების შექმნამ. განსაკუთრებული ყურადღება

ამ პრობლემატიკას მიეყვას XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან (მაგ.: Bell D. 1976; Тофлер Э. 2010; Masuda Y. 1988).

პირველი ტრანზისტორის, პროცესორის, ინტეგრალური სქემების, მიკროპროცესორის, კომპიუტერის, ARPANET-ის (Advanced Research Projects Agency Network) ქსელის შექმნამ (1969) შესაძლებელი გახადა ინტერნეტის შექმნა, რამაც შეცვალა მილიარდობით ადამიანის ცხოვრება. ამავე დროს იწყება გამომთვლელი ტექნიკის და ინფორმაციული ტექნოლოგიების დანერგვა. ინფორმაცია თანდათან ხდება ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რესურსი. კომპიუტერებისა და ტელეკომუნიკაციური ქსელების განვითარებამ შესაძლებელი გახადა ინფორმაციის დიდი მასივების მოპოვება, შენახვა და გადაცემა სინათლის სიჩქარესთან ახლო სიჩქარით. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სამეცნიერო-ტექნიკურ ინფორმაციას, როგორც პროგრესის საფუძველს.

მაღალი ტექნოლოგიები

მაღალი ტექნოლოგიები (**Hi-tech**) დღეისათვის გამოიყენება ადამიანის საქმიანობის ყველა სფეროში. განსაკუთრებულ ცვლილებებს იწვევს მათი გამოყენება ეკონომიკაში, ცვლის რა მისი განვითარების ტენდენციებს როგორც ლოკალური, ისე გლობალური მასშტაბით. იგი მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ეროვნული ეკონომიკის ადგილს მსოფლიო ეკონომიკაში, ზრდის რა ქვეყნის კონკურენტუნარიანობასა და კეთილდღეობის დონეს.

მაღალი ტექნოლოგიები წარმოადგენს სულ უფრო ახალ და პროგრესულ ტექნოლოგიებს, რომელთა გამოყენება მიმდინარე ეტაპზე აჩქარებს საზოგადოების უპირველესყოვლის, ეკონომიკური განვითარების მპროცესს.

მაღალი ტექნოლოგიები შეიძლება გახდნენ შემდეგი, მეხუთე, ტექნოლოგიური რევოლუციის საფუძველი.

თანამედროვე ეტაპზე მაღალი ტექნოლოგიების დარგებიდან გამოიყოფა **ელექტრონიკა**, განსაკუთრებით კი მისი ქვედარგი – **მიკროელექტრონიკა**. სწორედ ელექტრონიკის განვითარებამ გახადა შესაძლებელი შექმნილიყო გამომთვლითი ტექნიკა, საინფორმაციო-საზომი სისტემები, ინტეგრალური სქემები, ციფრული ინტეგრალური მიკროსქემები, მიკროპროცესორები, რეზისტორები, კონდენსატორები, დიოდები, ტრანზისტორები, რადიო, ტელევიზორი, რობოტები, კომპიუტერი და ა.შ., რომელთა გამოყენების გარეშე თანამედროვე ეტაპზე ვერ იარსებებდა ეკონომიკის ვერც ერთი დარგი და ადამიანთა საქმიანობის ვერც ერთი სფერო, რის გარეშეც წარმოუდგენელი იქნებოდა ინფორმაციის მოპოვების გადამუშავების, გადაცემისა და გამოყენების თანამედროვე დონე.

მაღალ ტექნოლოგიებს მიეკუთვნება ასევე **ხელოვნური ინტელექტი** ანუ ისეთი მანქანების შექმნა, რომელსაც გააჩნია ცოცხალი ორგანიზმის (მათ შორის ადამიანის) ნიშნები (მსჯელობა, აღქმა, მოძრაობა და ა. შ.). დღეისათვის საუბარი შეიძლება იყოს არა მხოლოდ ხელოვნურ ინტელექტზე, არამედ “მოაზროვნე” მანქანებზე, რომელთაც აქვთ ადამიანის ტვინის მსგავსად “მოაზროვნე” მოწყობილობები. საუბარია ხელოვნურ გონზე [სიჭინავა... 2011].

მაღალი ტექნოლოგიების დარგად ითვლება აგრეთვე **ბიოტექნოლოგია** (რომელიც თავისთავად ეფუძნება **გენეტიკას, მიკრობიოლოგიას, მოლეკულური და უჯრედულ ბიოლოგიას, ბიოქიმიას, ემბრიოლოგიას** და ა. შ.),

კომპიუტერული პროგრამული უზრუნველყოფა, ნანოტექნოლოგიები, რობოტოტექნიკა, ტელეკომუნიკაციები, სავაიაციო-კოსმოსური ტექნოლოგიები, ფოტონიკა, ატომური ფიზიკა.

დღეისათვის ტექნოლოგიური მიღწევები გამოგნებელია, რომელთაგან ბევრის წარმოდგენა 20 წლის წინაც კი წარმოუდგენელი იყო: მობილური მოწყობილობებით დაკავშირებულია მილიარდობით ადამიანი და მათ დაკავშირებას წამიც არ ჭირდება; ინფორმაციისა და ცოდნის ხელმისაწვდომობა შეუზღუდავია; კიდევ უფრო ვითარდება ხელოვნური ინტელექტი, რობოტები, ნივთების ინტერნეტი, ავტონომიური მანქანები, 3D ბეჭდვა, ნანოტექნოლოგია, ბიოტექნოლოგია, კვანტური გამოთვლები, ენერჯის შენახვა, ბლოკჩეინ ტექნოლოგიები, კოსმოსის ათვისება და სხვ. მსოფლიო ახალი, მეხუთე, ტექნოლოგიური რევოლუციის ზღურბლზე დგას. ადამიანები და მანქანა-მოწყობილობები სულ უფრო უახლოვდებიან ერთმანეთს. მიმდინარეობს ფიზიკური, ციფრული და ბიოლოგიური სამყაროს გარკვეული გაერთიანება.

ჩვენი აზრით, დღეისთვის განვითარებულ ქვეყნებში, “ინფორმაციული ეპოქა მთავრდება და იწყება “მოაზროვნე ტექნოსფეროს ეპოქა” („thinking technosphere”).

თანამედროვე ეტაპზე ტექნოსფეროში მთავარ როლს ასრულებენ ინფორმაციულ-ტელეკომუნიკაციური ტექნოლოგიები, «მოაზროვნე ტექნოსფეროს» დროს მთავარი როლი მათთან ერთად დაეკისრებათ მოაზროვნე ტექნოლოგიებს. „მოაზროვნე ტექნოსფერო“ ისარგებლებს გაცილებით დიდი შესაძლებლობებით, ვიდრე ცალკეული ინტელექტუალური თუ მოაზროვნე მანქანა, ვინაიდან იგი იქნება ასეთი მანქანების მოწესრიგებული ერთიანობა საერთო „ხელოვნური გონის (ტვინის)“ გარშემო.

ასეთ პირობებში მნიშვნელოვნად შეიცვლება ადამიანთა მდგომარეობა. მათ უკვე ყოველდღიურ ცხოვრებაში საქმე ექნებათ მოაზროვნე ხელოვნურ ინტელექტუალურ მანქანებთან, რომელთაც შეეძლებათ საუბარი გარკვეულ თემაზე და გადაწყვეტილებების მიღება სიტუაციიდან გამომდინარე. ძირეულად შეიცვლება წარმოების ორგანიზაციისა და სახელმწიფო მართვის ფორმები და ა. შ. შეიძლება ითქვას, რომ ჩამოყალიბდება სრულიად ახალი საზოგადოება, სრულიად ახალი ეკონომიკური სისტემით.

ფაქტიურად მოხდება ახალი, მეხუთე, ტექნოლოგიური რევოლუცია – ხელოვნური „გონის (ტვინის)“ რევოლუცია

დასკვნები

1. ხშირად ეკონომიკური პროცესების შესწავლა ხდება ტექნოლოგიური ცვლილებების გარეშე, მაშინ როდესაც, ტექნოლოგიური ცვლილებები უდიდეს გავლენას ახდენს ეკონომიკაზე, განსაკუთრებით ტექნოლოგიური რევოლუციები.

2. ტექნოლოგიური რევოლუციის დროს ხდება ძირეულ ცვლილებები საზოგადოებრივი წარმოების პროცესში. ამ დროს არენაზე გამოდის წარმოების სრულიად ახალი საშუალებები, რომლებიც იწვევენ ეკონომიკური სისტემის ელემენტთა ყველაზე პროგრესულ შეხამებას და განაპირობებენ ადამიანთა კეთილდღეობისა და კომფორტის არნახულ ზრდას.

3. ლიტერატურაში განსაკუთრებით გამოიყოფა „ინდუსტრიული რევოლუცია“ და შემდეგ მისი ეტაპები (პირველი, მეორე, მესამე და ა. შ.), არადა ამ ეტაპებს შორის არსებითი თვისებრივი განსხვავებაა. ამიტომ, მიგვაჩნია, რომ ეს ეტაპები უნდა ჩაითვალოს დამოუკიდებელ ტექნოლოგიურ რევოლუციად. ამდენად, დედამიწაზე ადგილი ჰქონდა შემდეგ ტექნოლოგიურ რევოლუციებს:

1. პირველი ტექნოლოგიური რევოლუცია – “ნეოლითური რევოლუცია”
2. მეორე ტექნოლოგიური რევოლუცია – „ინდუსტრიული რევოლუცია“
3. მესამე ტექნოლოგიური რევოლუცია – „ელექტრული რევოლუცია“
4. მეოთხე ტექნოლოგიური რევოლუცია – „ინფორმაციული (ციფრული) რევოლუცია“

4. დღეისათვის ვდგავართ მეხუთე ტექნოლოგიური რევოლუციის – „ხელოვნური გონის (ტვინის) რევოლუციის“ ზღვარზე. დაიწყება „მოაზროვნე ტექნოსფეროს“ ეპოქა. თანდათან იშლება ზღვარი ადამიანებსა და მანქანებს შორის, თუმცა ყველაფერი ადამიანის კონტროლს ექვემდებარება.

ლიტერატურა

1. სიჭინავა დ., ნაკაშიძე გ. ინტერნეტის, ხელოვნური გონისა და ადამიანთა საზოგადოების ახალ ეპოქაში გადასვლის შესახებ. ჟ.: “ეკონომიკა და ბიზნესი”, 2011, № 1.
2. Acemoglu, D, S Johnson, and J A Robinson (2005), “The Rise of Europe: Atlantic Trade, Institutional Change and Economic Growth”, *American Economic Review* 95: 546-579.
<https://economics.mit.edu/files/4466>
3. Allen, R C (2009), *The British Industrial Revolution in Global Perspective*, New York: Cambridge University Press.
https://assets.cambridge.org/97805218/68273/frontmatter/9780521868273_frontmatter.pdf
4. Bell D. 1976. The social framework of the information society. In M. Dertouzas & J. Moses (Eds), Cambridge: MIT Press,.
5. Fernihough, A, and K H O'Rourke (2014), “Coal and the European Industrial Revolution”, NBER Working Paper no. 19802.
<https://economics.mit.edu/files/4466>
6. Freeman, C., and F. Louçã. 2001. As time goes by. From the industrial revolutions to the information revolution. Oxford: Oxford University Press. Google Scholar
7. Froomkin, The Next Economy M. April 1997,
<http://www.law.miami.edu/~froomkin/articles/newecon.htm>
8. Heldring, L, J A Robinson, and S Vollmer (2017), “Monks, Gents and Industrialists: The Long-Run Impact of the Dissolution of the English Monasteries”, NBER Working Paper no. 21450. <https://projects.iq.harvard.edu/files/pegroup/files/heldringetal2015.pdf>
9. How the 5th Industrial Revolution is Advancing Humanity at Workplace. 2020. <https://www.fingent.com/blog/how-the-5th-industrial-revolution-is-advancing-humanity-at-workplace/#:~:tex>
10. Kevin Kelly, New Rules for the new Economy, WIRED September, 1997;
<http://www.wired.com/wired/0.09/newrules.html> Bradford De Long;
11. Leander Heldring, James Robinson, Sebastian Vollmer. 2017. The origins of the Industrial Revolution.

12. Masuda Y. 1988. The information society as post industrial society. Washington, DC: The World Future Society
13. Nell M. 2020. Anticipating the Sixth Industrial Revolution. 2020
<https://www.fpol.no/6th-revolution/>
14. North, D C, Thomas R P (1973), The Rise of the Western World: A New Economic History, Cambridge University Press.
https://eh.net/book_reviews/the-rise-of-the-western-world-a-new-economic-history/
15. Pomeranz, K. 2000, *The Great Divergence*, Princeton University Press.
<https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/16590471.pdf>
16. Toffler Alvin. The Third Wave (1980). Bantam Books ISBN 0-553-24698-4
17. Тоффлер Э. 2010. «Третья волна»: ООО «Фирма «Издательство АСТ»; Москва;
18. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. М.: Экономика, 2002.
19. Лестер Туроу. Будущее Капитализма. «Сибирский хронограф», 1999

საზღვარგარეთის ქვეყნების ეკონომიკა –
ECONOMY OF FOREIGN COUNTRIES

Anna Chechel,

*Head of the Department of Public Administration,
Associate Professor, Doctor of Science in Economics,
DSUM*

Maryna Zelinska,

*PhD in Political Sciences, Associate Professor of
Department of Public Administration,
DSUM*

Kateryna Zmytrovych,

*Master's Degree student, educational programme
"Public Management and Administration",
DSUM*

**ANALYSIS OF CURRENT TRENDS IN THE PERSONNEL MANAGEMENT
SYSTEMS DEVELOPMENT IN THE WORLD AND UKRAINE**

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.CHECHEL.ZELINSKA.ZMYTROYVYCH

Annotation. *The article investigates the main modern trends in personnel management systems development. It analyses the foreign experience of using the latest management practices and their application in Ukraine. The interrelation between HR trends, their dependence on a social and economic situation, and their influence on the enterprises have been determined. The authors identify the global trends seen as the most promising for implementation at Ukrainian enterprises to improve their performance.*

Key words: *personnel management, trends, technology, human resources, development.*

Introduction. Due to various objective and subjective reasons, such as economic development, globalisation, culture, competition, instability, etc., there is no unified approach to human resources management in global management practice. At the same time, the current society tendencies determine the emergence of specific trends in this sphere. These trends can be both positive and negative and can have different impacts on business processes. Analysis of such movements is crucial to understand their significance, necessity of application and consequences. Identification of advanced world HR technologies and the results of their implementation will be helpful for particular domestic enterprises. The relevance of the research stems from the need to find new effective ways of HR management to ensure maximum productivity of work processes during the crisis phenomena in social and economic spheres.

Current trends in human resource management are described in a significant number of studies by both foreign and domestic scientists. In particular, the papers of N. Thilaya, E. Brown, S. Muscudiani, V. Milicevich, A. Safronievich, V. Kuchinskyi, I. Kichko, T. Pohorelova, A. Havrysh, I. Romanets, M. Vedernikov. The studies reveal individual contemporary aspects of human resource management. However, there is no benchmarking and comparative analysis of the most relevant management trends.

The purpose of the article is to consider current global and domestic trends in human resource management systems, identifying patterns between them, their impact on the company's performance, as well as possible ways of Ukrainian enterprises development taking into account foreign practices.

Statement of basic materials. Deloitte analytical company, in its annual report "Global Human Capital Trends", provided 5 HR trends worth considering in 2021:

- work-life balance;
- unlocking human potential;
- teamwork;
- strategically identifying new work areas and personnel requirements;
- shift of working paradigms because of the challenges posed by the COVID-19 pandemic [1, pp. 12-35].

The challenges as mentioned earlier, become the most significant and require a successful solution in each company to ensure its sustainable development.

This study proposes looking at the most relevant trends in global human resource policies compared to domestic ones.

1. Using different technologies to lessen the load on employees.

The current crisis conditions and global digitalisation and automation of processes are causing the need to make employees freer, becoming a common global trend. This process can take place using various models, the most relevant of which currently are:

1) Downsizing, which involves reducing production capacity and the number of employees at all levels to match the market demand. This, in turn, leads to a reduction in fixed costs and production costs. Reducing individual employees or staff categories aims to improve the employees' efficiency and productivity and the company's competitiveness in the market. The model includes redundancies and measures to optimise operations, without which downsizing would be ineffective.

2) A somewhat similar but broader method is re-engineering, which involves a fundamental, radical change in business processes. In addition to more efficient use of human resources, measures are taken to save material goods, improve production processes, and restructure the management system, particularly its automation [2, pp. 414-430].

Thus, present market conditions make it necessary to optimise the production processes due to reducing full-time employees. The driving force behind a company development appears to increase the efficiency of the existing human resources, reducing the number of people involved. Staff reductions create a competitive environment in the labour market and have negative consequences for the companies concerned.

3) Large-scale staff reductions make it necessary to minimise the adverse effects of these processes on organisations. For this reason, outplacement, which provides comprehensive support for laid-off employees, has recently become widespread. By engaging a third-party organisation, the company can help redundant employees adapt to new conditions and develop a strategy for finding a new job.

In many foreign countries, this method of dismissal is considered the most effective because, in addition to assistance to the downsized employee, it includes measures designed to preserve the company's reputation and business secrets. For example, up to 90% of UK companies provide support to redundant staff. Some Italian enterprises practice providing the redundant employee with a separate office equipped with a personal computer, fax machine, Internet, etc., to make it easier to find a new job. The employee comes to "work" in this office every morning and can also use the services of an in-house psychologist until they find a new job placement.

Currently, in Ukraine, outplacement is hardly applied due to economic, social, cultural and other factors. Employees' dismissal might have a negative impact on the company's image and may become a reason for the dissemination of confidential information or lawsuits. A dismissed employee may lose self-confidence and his/her social importance, and a negative emotional state can cause a decrease in professional qualification level and lead to more severe consequences, such as depression [2, pp. 430-435].

Based on those mentioned above, taking measures to help adapt a downsized employee is crucial to enhancing the company's image and reducing human resources loss. It is the second factor that makes it necessary to implement the method described in this article in

Ukraine. Ensuring early employment of the laid-off person will contribute to the country's labour market development, where there is a significant outflow of professional staff and the general ageing of the nation.

2. Finding ways to attract staff.

Recently, in international companies, the critical success factor is the competent use of outsourcing of labour resources, which ensures certain functions or processes at the enterprise at the expense of employees of a third-party organisation. The advantages that such staff involvement provides are:

- the ability to regulate the number of staff, depending on various factors and actual needs;
- increase in the efficiency of resource use due to cost optimisation;
- competent focusing on the issue;
- the company flexibility to changes in internal processes and the market;
- reduction of costs associated with additional personnel training.

Outstaffing is becoming more and more popular in foreign companies, that is, removing personnel from the employed list. Domestic companies are also interested in this management method, which allows them to respond to crisis challenges more flexibly. This method provides for the registration of company personnel or hiring employees in a separate specialised agency. Thus, it is possible to quickly change the actual number of employees involved without changing the employee's composition [2, p. 443-453].

It ought to be noted that there is an interconnection between this and the previous trend. The dismissal of personnel caused by certain relevant factors may cause the need to attract additional labour resources in the future. At the same time, there is no need to get other employees, since there is a possibility of their temporary involvement to perform particular tasks.

A topical service provided by recruiting agencies is the search for specialists using the headhunting method. People are selected who are valuable qualified specialists and professionals in the field, for example, representatives of the legal, financial, management spheres [4, p. 9].

The most common recruitment form is leasing, i.e., the temporary employment of employees in a specialised firm. The main advantage of staff leasing is the possibility of urgently recruiting additional technical staff for specific tasks or projects. The client company is buying a service and not labour; namely, there are no further obligations under labour law to motivate and professionally develop the "leased" personnel. The contract may provide for the replacement of a temporary employee who, for instance, falls ill with another colleague. It helps offset the downtime and costs of finding and select an appropriate specialist [2, pp. 453-455; 3, p. 103].

Leasing is a tendency that will become most relevant in today's pandemic environment. The financial losses associated with it and quarantine in some cases make it impossible to expand job placement levels with skilled or highly specialised professionals. The rapid resolution of complex business processes can be ensured by the temporary deployment of appropriate expertise for specific tasks. In this case, the office work, accounting, tax and operational issues are a company responsibility, which provides the employees. The possibility to terminate the temporary employment relationship at any time ensures the avoidance of potential financial, legal and image risks associated with the dismissal of full-time employees.

In Ukraine, specific categories of workers, such as cleaners/janitors, are already employed by companies on a lease basis. However, the practice of leasing labour has not yet become widespread. The development of this trend will lead to a reduction of unemployment by bringing freelancers to work, on the one hand, and to an increase in the capacity of companies, which will use additional labour capacity to perform large-scale tasks, on the other hand.

3. Use of innovative technologies in human resources management.

Driven by modern technology development, the trend of human resource management is digitalisation using social, analytical, mobile, cloud and other technologies. Paper-based, time-consuming, and labour-intensive HR functions are transformed into a streamlined, operational, digital one [5, p. 56].

The formation of the digital technologies sphere in HR management is carried out according to such trends:

1) HR-automation of all possible processes [6, p. 56].

Accordingly, the principle of modern human resource management systems is the virtualisation of social and labour relations. The results of using artificial intelligence, in particular, the creation of programmes that can reproduce and replace human activities in certain areas, are becoming important [7, p. 342].

2) HR analytics using modern technologies.

3) HR marketing, including, in particular, the creation of corporate culture and the use of non-standard ways of brand promotion.

4) Smart-recruiting, involving new channels of personnel attraction.

5) E-learning: individual, adaptive, mobile, virtual professional development [6, p. 56].

Modern technology is increasingly penetrating into various spheres of activity, including adjusting the processes of organising work with personnel. Digital technologies make it possible to keep personnel records, working time and rest time, monitor the employee's efficiency, evaluate performance, share information and experience, create and update document and knowledge bases, improve the employee's professionalism, use social networks to perform certain tasks, strengthen the confidential information protection and create other promising opportunities.

4. The growing importance of the individual among the company's priorities.

The 21st century is characterised by a change in value orientations and the prevalence of a humanistic concept of personnel management, when not a person is adjusted to the organisation, but the organisation functions for the person. The digitalisation of production processes shifts priorities from physical work to the need to use intellectual work achievements. Personnel management under this concept becomes qualitative and implies the need to develop the full potential of each employee. To this end, the company creates the ideal conditions for employees to perform their job duties and training and development.

Moreover, employees themselves also become more demanding towards the employer: in addition to the desired remuneration, they expect harmonisation of the working atmosphere and recognition of personal achievements [10, p. 31].

Proceeding from the fact that human capital is a strategic value, humanistic approach to human resource management creates the enterprise performance dependence at the level of employees' motivation, teamwork, common aspirations of team members and compliance of the workplace with values adoption [11, p. 51; 12, p. 24].

The modern development of human resource management has led to an increase in the individual role of each employee. Enterprises, including a small number of domestic ones, which use the concept of "people management", are characterised by increased efficiency, a better motivation system, low employee turnover and high customer satisfaction. The approach to employees as the most critical company asset, their most effective use and continuous training provides a company's competitive advantage on the market [13, p. 67].

Thus, there is a certain correlation between artificial intelligence capabilities development and the active use of the humanistic approach in personnel management. Therefore, typical basic processes can be automated, which frees up human resources. At the same time, the importance of intellectual activity, the ability to create new things that the human mind can only realise, is constantly increasing. In other words, automation allows more time for creative tasks. However, to produce a qualitatively new product, employees must fulfil themselves, be

developed and motivated, which is why many world companies are reorienting towards managing people, not human resources as a whole. This approach is not widely used in Ukraine, so it is proposed to consider a gradual transition of domestic companies to the concept of "human resource management", which is the most promising direction of human resources policy today.

5. Capacity development of human resources.

Employee's professional training and development is an essential principle of human resource management system formation. The increasing role of the human factor leads to the fact that investing appropriate funds in personnel development becomes the main task of HR specialists [12, p. 25].

Personnel coaching promotes employees' professional and personal development and mobilisation of potential and disclosure of intellectual abilities, self-awareness, and innovativeness. In addition, competently chosen coaching technologies can serve as a tool to motivate staff and ensure a team creative atmosphere [3, p. 103].

In Ukraine, many enterprises, including structural units of public authorities, take measures to train employees to improve their competence and professional skills. However, coaching is hardly ever used as a means of encouragement. It is suggested that training courses of interest to all staff or specific professionals, to improve their job duties performance, have to be considered a way of motivation and a reason to pursue a career in the respective enterprise. Alternatively, it can be learning a foreign language, taking self-defence courses, training in relationship psychology and others.

6. Team building.

Teams are becoming a crucial modern group phenomenon in organisations. The trend towards integrated quality management has led to a shift in focus from individual managers and employees to organising multifunctional management groups focused on solving complex problems. Summarising the various definitions, it can be concluded that a team is a group of interacting individuals whose coordination is aimed at achieving a specific common goal.

To be an effective member of a team, the following aspects must be ensured:

- the knowledge and skills of the team members should be complementary;
- each team member's activity is directed towards an ultimate goal which is defined and specific;
- a shared responsibility and commitment to the result;
- establishing clear rules and team values;
- personal compatibility and trust between team members;
- identification of different leaders for individual tasks;
- effective conflict management;
- strong motivation [2, p. 68-92].

Accordingly, the more broadly these aspects are represented in a particular team, the more productive cooperation between its members can be. Effective teamwork, in its turn, contributes to higher productivity and achievement of better results in the short run. The ability to build and work in a team becomes a vital competence for employee recruitment and appraisal and is included in development programmes as part of staff training.

7. Developing emotional competence (EQ).

Crises of various kinds, globalisation processes, the accelerated pace of life and the fast-paced introduction of changes in production make emotional intelligence increasingly relevant. The ability to handle conflict, promote trust, inspire and motivate is now a real advantage for leaders and employees at all levels. Developing the emotional intelligence of team members directly impacts the atmosphere within teams, their motivation and productivity.

The components of emotional intelligence, according to D. Goleman, are awareness, self-discipline, motivation, empathy and social skills. A company may be classified as emotionally intelligent if it meets the following criteria:

- a high level of emotional intelligence among most key employees, as well as in formal and informal leaders;
- mutual respect and tolerance in the team;
- flexibility in communication between team members;
- effective communication between structural units;
- the ability to train and develop the skills of specialists, to retain and motivate them,
- successful management of conflicts, crises and changes;
- cooperation within the team, a joint focus on results achievement;
- high level of teamwork [2, p. 120-132].

Thus, there is a definite link between team building and the organisation's emotional intelligence as a whole: an effective team is an important component of an organisation's EQ. A comfortable, tolerant and peaceful work environment positively impacts an individual's personal life and society as a whole. Increasing the level of emotional intelligence of the organisation as a whole and each employee in a contemporary, constantly stressful environment seems to be a significant trend.

8. Employee performance appraisal.

The substantiation for performance appraisal is driven by the individual assessment of employee competence, which is the most common trend in human resource management systems development today. There are various systems and classifications of human resources assessment, important components of which are:

- employee self-assessment;
- meeting with the supervisor to obtain feedback;
- recognition of achievements and results;
- identification of weaknesses, development pillars;
- a specific plan for enhancing and improving the employee's performance [2, p. 137-156].

Various methods and criteria can be used to carry out a personal appraisal of an employee based on the nature of the work and the requirements set. However, appraisal and feedback should undoubtedly be an essential part of any modern enterprise's human resources management system.

Conclusion. Considering the leading current trends in personnel management systems development globally and their application in Ukraine, the authors conclude.

Improving enterprise efficiency can occur in various ways. In particular, it is possible by reducing the number of staff and optimising the distribution of labour, attracting additional specialists to work on specific projects, enhancing existing specialists' professional capabilities, and the use of modern technologies.

The excessively fast pace of life, crises, economic, political and social issues make the concept of emotional intelligence relevant. It is becoming an international trend to take this competence into account when recruiting people, appointing to higher and more responsible positions, assigning responsible tasks, determining development trajectories, assessing an employee and making dismissal decisions. A high level of emotional intelligence becomes a significant advantage for the employee, and for the company, it becomes the key to success. Ukrainian organisations generally support this global trend.

The world pandemic situation has made staff optimisation a major trend for most companies in all industries. Advanced foreign organisations prefer leasing to employing a staff member, with all the consequences. Developing workforce resources is seen as a significant opportunity for improving the HR management systems of domestic companies.

The trend of outplacement, i.e., adaptation of released personnel, remains understudied regarding the necessity and possibility of its implementation in the Ukrainian market. Possible ways and consequences of introducing this practice in Ukraine are seen as a prospect for further research.

A socially significant trend in managerial activity is the transition from the administration of human resources to human management, i.e., creating working conditions when employees have the opportunity to develop, self-actualise and realise their potential. This trend is manifested in a company atmosphere, motivation methods, performance evaluation, encouragement, training, and innovative technologies. In Ukraine, this approach is still not widespread due to several reasons. Therefore, the study of the humanistic concept in terms of readiness and ability of the Ukrainian market to implement it is a promising area for scientific activity.

References

1. The social enterprise in a world disrupted – 2021 [Electronic resource]: Deloitte international research / Deloitte Development LLC. – 2021. – 64 p. – Access mode: https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/6935_2021-HC-Trends/di_human-capital-trends.pdf
2. Technologies of Personnel Management / [Havrysh O., Dovhan L., Kreidych I., Semenchenko N.]. - M.: NTUU "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", 2017. - 558 p.
3. Pohorelova, T. Innovative technologies in personnel management at the enterprise / T. Pohorelova // Bulletin of National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (Economic Sciences). - 2018. - № 15 (1291). - P. 101-104.
4. Kychko I. Innovations in Personnel Management and Modern Labour Market: Aspects of Interaction / Irina Kychko, Maryna Horbachenko // Problems and Prospects of Economics and Management. - 2017. - № 1 (9). - P. 7-14.
5. Braun E. HR trends at the beginning of the 21st century / Emese Braun, Klára Veresné Valentinyi // Business trends. – 2019. – № 3. – P. 54-61.
6. Pysarevska I. Trends in digital technologies in personnel management / I. Pysarevska // Bulletin of Kherson State University. - 2021. - № 41. - P. 54-60.
7. Frederic Laloux. Companies of the Future / Frederick Laloux [translated from English by R. Klochko]. - Kharkiv: Family Leisure Club, 2017. - 544 p.
8. Transformation of the HR management system of enterprises / [Brich V., Borysyak A., Bilous L., Halish N.]. - Ternopil: IPC "Economic Thought TNEU", 2020. - 212 p.
9. Karminskaya-Belobrova, M. Features of modern concepts of personnel management / M. Karminskaya-Belobrova // Bulletin of National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (Economic Sciences). - 2018. - № 37 (1313). – P. 36-40.
10. Ways and characteristics of employee motivation in modern conditions / B. Gechbaia, N. Tchilaia, K. Goletiani, Z. Muskudian // Social and labour relations: theory and practice. – 2020. – № 10. – P. 25-32.
11. Strategic Orientation of European Management in the Conditions of Globalisation / V. Milićević, N. Backović, A. Sofronijević // Strategic management. – 2015. – № 2. – P. 49-57.
12. Lavruk A., Lavruk V. Methodological approaches to the formation and implementation of the personnel management system of public administration [Electronic resource] / A. Lavruk, V.V. Lavruk // Public administration: improvement and development. - 2018. - № 9. - C. 21-27. - Access mode: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1305>
13. Hrydyn A. The Role and Importance of Personnel Management at the Present Stage of Development: Proceedings of the International Scientific Conference. ["Global economic trends: new opportunities and threats"], (Le Mans, France, 20 p. 2020) / Publishing house "Baltija Publishing". - 2020. - C. 65-70.

ანა ჩეჩელი

სახელმწიფო მმართველობის დეპარტამენტის უფროსი,
ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
დონეცკის მართვის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;

მარინა ზელინსკა

პოლიტიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
სახელმწიფო მმართველობის დეპარტამენტი
დონეცკის მართვის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;

კატერინა ზმიტროვიჩი

მაგისტრანტი, საგანმანათლებლო პროგრამა
"საჯარო მენეჯმენტი და ადმინისტრაცია",
დონეცკის მართვის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

**მსოფლიოში და უკრაინაში პერსონალის მართვის სისტემების განვითარების
მიმდინარე ტენდენციების ანალიზი**

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.CHECHEL.ZELINSKA.ZMYTROYVCH

რეზიუმე

სტატიაში შესწავლილია პერსონალის მართვის სისტემების განვითარების თანამედროვე ტენდენციები. გაანალიზებულია მენეჯმენტის პრაქტიკის უცხოური გამოცდილება და მისი გამოყენება უკრაინაში. განისაზღვრა ურთიერთკავშირი HR ტენდენციებს შორის, მათ დამოკიდებულებას სოციალურ და ეკონომიკურ ვითარებაზე და მათ გავლენას საწარმოებზე. ავტორები ადგენენ გლობალურ ტენდენციებს, რომლებიც უკრაინის საწარმოებში განსახორციელებლად ყველაზე პერსპექტიულია რათა, მათი მუშაობა გაუმჯობესდეს.

ძირითადი სიტყვები: პერსონალის მენეჯმენტი, ტენდენციები, ტექნოლოგია, ადამიანური რესურსები, განვითარება.

მაკროეკონომიკა – MACROECONOMICS

მურმან ცარციძე

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;

ნათელა ლაცაბიძე

აკადემიური დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის პერსონალის მართვის დეპარტამენტის უფროსი;

შოთა გაბადაძე

ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის სტუდენტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

უმუშევრობის დაზღვევის სისტემა განვითარებულ ქვეყნებში

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Tsartsidze.Latsabidze.Gabadadze

ანოტაცია. ნაშრომში გაანალიზებულია უმუშევრობის დაზღვევის სისტემის ფუნქციონირების თავისებურებები ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში. შესწავლილია აღნიშნული სფეროს ადმინისტრირების საერთაშორისო პრაქტიკა, შეფასებულია უმუშევრობის დაზღვევის მექანიზმის ფარგლებში გაცემული შემწეობის ოდენობის, დანიშვნის წინაპირობების, გაცემის პერიოდისა და ხანგრძლივობის საკითხები, დაფინანსების ფორმირების წყაროები, რეგულირების საკანონმდებლო საფუძვლები. ყურადღება გამახვილებულია ცალკეულ ქვეყანაში, პანდემიით გამოწვეული გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის პირობებში, უმუშევრობის დაზღვევის მექანიზმში განხორციელებულ ცვლილებებზე. დასაბუთებულია საქართველოში უმუშევრობის დაზღვევის სისტემის ფორმირების აუცილებლობა და უცხოეთში აპრობირებული საუკეთესო პრაქტიკის გაზიარების მიზანშეწონილობა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისა და შრომის ბაზრის ფუნქციონირების თავისებურებების გათვალისწინებით.

საკვანძო სიტყვები: შრომის ბაზარი, აქტიური და პასიური პოლიტიკა, უმუშევრობის დაზღვევა, შემწეობა, სოციალური დახმარება, დასაქმების პოლიტიკა.

შესავალი

ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში მოსახლეობის სოციალური დაცვის, უმუშევრობისა და საერთოდ, სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების რეგულირების მიმართულებით, სახელმწიფო აქტიურ და მიზანმიმართულ მაკროეკონომიკურ პოლიტიკას ახორციელებს. აღსანიშნავია როგორც ზოგადი მაკროეკონომიკური, ასევე კონკრეტულად შრომის ბაზრის სრულყოფის ღონისძიებები (**იხ. სქემა 1**). უმუშევრობის სოციალური დაცვისა და დაზღვევის მიზნით განვითარებული ქვეყნების შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოები ახორციელებენ აღნიშნული სფეროს ეფექტიან ადმინისტრირებას, სოლიდურია კონკრეტული მიზნობრივი პროგრამების დაფინანსებაზე გაწეული ხარჯები. ლოგიკურია, რომ ეკონომიკურად

განვითარებულ ქვეყნებში „შრომის ბაზრის ძირითად ინსტიტუტებს წარმოადგენს უმუშევრობის დაზღვევა და უმუშევრობის შემწეობა, დასაქმების საჯარო სამსახური, შრომითი კანონმდებლობა, შრომის ინსპექცია და ნებისმიერი რეგულაცია, რომელიც შრომითი ურთიერთობების რეგულირებაზე მიმართული“ [დიაკონიძე, 2018:11]. მისაღები და გასაზიარებელია უმუშევრობის პრობლემების დარეგულირების მიზნით შრომის ბაზრის შესაბამისი ინსტიტუტებისა და ინსტრუმენტების მეშვეობით დასაქმების აქტიური თუ პასიური პოლიტიკის განხორციელების პრაქტიკა. ხსენებული პოლიტიკის არსი ერთი მხრივ, სამუშაოს მამდიებელთა სტაბილური დასაქმების მხარდამჭერი ღონისძიებების დაგეგმვა-რეალიზაციაში, ხოლო მეორე მხრივ, უმუშევართა სოციალურ დაცვასა და უმუშევრობის დაზღვევის ეფექტიანი სისტემის ჩამოყალიბებაში გამოიხატება.

შრომის ბაზრის აქტიური და პასიური პოლიტიკის ინსტრუმენტები

ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) კლასიფიკაციის მიხედვით შრომის ბაზრისა და დასაქმების აქტიური პოლიტიკის ინსტრუმენტებია: დასაქმების საჯარო მომსახურებები (Public Employment Services); პროფესიული გადამზადების პროგრამები (Labor Market Training); დასაქმების წახალისება (Employment Incentives); შეზღუდული შრომის უნარის მქონე სამუშაო ძალის მხარდაჭერა და რეაბილიტაცია (Sheltered and Supported Employment and Rehabilitation); ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა (Direct Job Creation); სტარტაპების წახალისება (Start-up Incentives) [OECD, 2015, <https://www.oecd.org/>].

სქემა 1

უმუშევრობის სახელმწიფო რეგულირების მიმართულებები საზღვარგარეთის განვითარებულ ქვეყნებში

მოსახლეობის სამომხმარებლო მოთხოვნის სტიმულირებისა და მიმართული მაკროეკონომიკური ღონისძიებები	შრომის ბაზრის სრულყოფისაკენ მიმართული მაკროეკონომიკური ღონისძიებები
<p>1. ფისკალური პოლიტიკის ღონისძიებები - ითვალისწინებს შემოსავლებზე საგადასახადო ტვირთის შემცირებას, რაც უზრუნველყოფს მოქალაქეთა პირადი რეალური შემოსავლების ზრდას და შესაბამისად, ასტიმულირებს მათ სამომხმარებლო მოთხოვნას;</p> <p>2. მონეტარული პოლიტიკის ღონისძიებები - ითვალისწინებს მოსახლეობის ფულადი მასის გაზრდას, რაც ასევე ასტიმულირებს სამომხმარებლო მოთხოვნას. აქ ძირითადი ინსტრუმენტია რეფი-</p>	<p>1. დასაქმების რეგულირების აქტიური პოლიტიკა, რომლის ძირითადი ამოცანებია: საინფორმაციო და ორგანიზაციული სამსახურების ფორმირება, რომლებიც ეხმარებიან უმუშევრებს სამუშაოს მოძიებაში, პროფორიენტაციაში, კვალიფიკაციის ამაღლებაში; შეღავათიანი კრედიტების მიღებაში; საკუთარი ბიზნესის ორგანიზებაში და სხვა.</p> <p>2. დასაქმების რეგულირების პასიური პოლიტიკის ღონისძიებები, რაც გულისხმობს უმუშევრობის შემწეობის, სხვა სოციალური გასაცემლებისა და შეღავათების განსაზღვრას; ვადამდელი პენსიის მიღების უფლების რეალიზაციას;</p>

<p>ნანსირების განაკვეთის შემცირება, ან შეღავათიანი კრედიტების მიღების შესაძლებლობა და სხვა ღონისძიებები.</p>	<p>დასაქმებას „სამუშაოს დანაწევრების“ პრინციპით (არასრული სამუშაო დღე, შემცირებული სამუშაო კვირის პირობებში მუშაობა)</p>
--	--

პრაქტიკულად, დასაქმების აქტიური პოლიტიკის ფარგლებში, განვითარებული ქვეყნების საჯარო სამსახურები უამრავ ქმედით ღონისძიებას ახორციელებენ უმუშევართა დასაქმების მიზნით - „დაწყებული ინდივიდუალური კონსულტაციებით კარიერის დაგეგმვის შესახებ, დასრულებული კვალიფიკაციის ასამაღლებელ/გადასამზადებელ კურსებში მონაწილეობით ან საკუთარი ბიზნესის დაწყებაში მხარდაჭერით“ [Alcock, P., May, M., & Wright, S. (Eds.), 2012]. არანაკლებ აქტუალური და ყურადღებამისაქცევია პასიური პოლიტიკის ღონისძიებები. სამეცნიერო სტატიის მიზნებიდან გამომდინარე, ძირითად აქცენტს სწორედ მასზე გადავიტანთ. „უმუშევრობის დაზღვევა და ვადამდელ პენსიაზე გასვლის უზრუნველყოფა პასიური პოლიტიკის ტიპური ინსტრუმენტებია“ [დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის ანალიზი საქართველოსა და ევროპის ქვეყნებში, 2017. (gruni.edu.ge)]. აღნიშნული პოლიტიკის ეფექტიანი რეალიზაციის მიზნით, განვითარებულ ქვეყნებში დასაქმების საჯარო სამსახურები უმუშევრობის დაზღვევის მოქნილი და დახვეწილი სისტემის მეშვეობით უზრუნველყოფენ უმუშევართა სოციალური დაცვასა და კეთილდღეობის შენარჩუნებას ახალი სამუშაოს დაწყებამდე. უმუშევრობის დაზღვევის მექანიზმის ფარგლებში შემწეობისა და სოციალური დახმარების დანიშნვისა და გაცემის პირობები რამდენადმე განსხვავებულია ქვეყნების მიხედვით - შრომის ბაზარზე არსებული მდგომარეობისა და სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების მართვის თავისებურებებიდან გამომდინარე. უმუშევართა სოციალური დაცვისა და მათი ეფექტიანი დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის რეალიზაციის მცდელობად უნდა შეფასდეს 1990-იანი წლების დასაწყისში საქართველოში მოქმედი უმუშევრობის დაზღვევის სქემა. 1991 წელს გამოცემულმა რეგულაციამ, რომელიც, დიდი ალბათობით, განვითარებული ქვეყნების გამოცდილების გათვალისწინებით შემუშავდა, განსაზღვრა მოსახლეობის დასაქმების პოლიტიკის და უმუშევართა სოციალური დაცვის ეკონომიკური, ორგანიზაციული და სამართლებრივი საფუძვლები [კანონი N185, 1991]. დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიმართულებად სწორედ უმუშევართა სოციალური დაცვის უზრუნველყოფა ჩაითვალა. შეიძლება ითქვას, რომ ქვეყანაში ამ პერიოდში შექმნილი სოციალური დაცვის სისტემა დაზღვევის მოდელზე იყო მორგებული. ქვეყანაში ჯანმრთელობის დაცვისა და დასაქმების ფონდებთან ერთად ჩამოყალიბდა სოციალური დაზღვევის ერთიანი სახელმწიფო ფონდი. საგადასახადო კანონმდებლობით განისაზღვრა სავალდებულო გადასახადები აღნიშნულ ფონდებში. კერძოდ: 27.0% სოციალური დაზღვევის ერთიან სახელმწიფო ფონდში, 3.0% ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო ფონდში და 1.0% დასაქმების ერთიან სახელმწიფო ფონდში (ხსენებულ გადასახადებს დარიცხული ხელფასის მიხედვით იხდიდა დამსაქმებელი), ასევე 1.0% ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო ფონდში და 1.0% საპენსიო ფონდში (აღნიშნულ გადასახადებს საშემოსავლო გადასახადთან ერთად, დარიცხული ხელფასიდან იხდიდა დასაქმებული). რასაკვირველია, საგადასახადო ვალდებულებები თანაბრად ვრცელდებოდა საჯარო და კერძო სექტორებზე. ჩვენი შეფასებით, აღნიშნულ პერიოდში და შემდგომ 2006 წლამდე მოქმედი უმუშევრო-

ბის დაზღვევის მექანიზმი ძალზე დაბალი ეფექტიანობით გამოირჩეოდა, რაც ძირითადად განპირობებული იყო იმით, რომ იგი შემუშავდა და დაინერგა ეკონომიკის რეფორმირების საწყის, მეტად კრიზისულ ეტაპზე.

რაც შეეხება პასიური პოლიტიკის ერთ-ერთ ტიპურ ინსტრუმენტს - ვადამდეულ პენსიაზე გასვლის უზრუნველყოფას, განვითარებულ ქვეყნებში ვადამდეული პენსიის პროგრამები ძირითადად გათვალისწინებულია შედარებით ასაკოვანი ადამიანებისათვის. ასაკის მატებასთან დაკავშირებით, განსაკუთრებით 50-55 წლის შემდეგ, თანდათან მცირდება მათი დასაქმების პერსპექტივები და შესაბამისად იზრდება შედარებით ახალგაზრდა კადრებით მათი ჩანაცვლების შესაძლებლობები. ვადამდეულ პენსიაზე გასვლის უცხოური გამოცდილების გაზიარება მისაღებია საქართველოს პრაქტიკაში, თუმცა ამ მიმართულებით განხორციელებული ღონისძიებები არ იქნება მარტივი. ერთი მხრივ, ქვეყნის ბიუჯეტისათვის გარკვეული ტვირთია, მეორე მხრივ, შესაძლოა არც მოქალაქეები შეხვდნენ ენთუზიაზმით ხსენებულ მიდგომას დასაქმების პერსპექტივის მოლოდინისა და უფრო სოლიდური შემოსავლის მიღების იმედით.

შრომის ბაზრის აქტიური და პასიური პოლიტიკის პროგრამების დაფინანსების შედარებითი ანალიზი

დასაქმების აქტიური და პასიური პოლიტიკის ფარგლებში განხორციელებული პროგრამების უცხოური გამოცდილების ანალიზმა აჩვენა, რომ უმუშევრობის დაზღვევასა და დასაქმების უზრუნველსაყოფად გაწეული ხარჯების წილი არცთუ უმნიშვნელოა მთლიან სამამულო პროდუქტთან (მსპ) მიმართებაში (იხ. ცხრილი1). ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) წევრი ქვეყნების მონაცემების მიხედვით, 2018 წელს, პასიური ხასიათის ღონისძიებებზე მსპ-ის 0.64% დაიხარჯა (აღნიშნული მაჩვენებელი 2005 წელს 0.80%-ს შეადგენდა), მაშინ როცა დასაქმების აქტიური პოლიტიკის ფარგლებში გატარებულ ღონისძიებებზე იგივე მაჩვენებელი მსპ-ის მხოლოდ 0.48%-ი იყო.

ცხრილი 1

დასაქმების სხვადასხვა პროგრამებზე დახარჯული თანხების წილი მსპ-სთან მიმართებაში ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) წევრი ქვეყნების საშუალო მაჩვენებლების მიხედვით, 2005-2018 (პროცენტებში) [OECD.Stat. oecd.org]

დასახელება	2005	2010	2015	2016	2017	2018
საჯარო დასაქმების მომსახურებები და ადმინისტრირება	0.14	0.14	0.13	0.12	0.13	0.13
პროფესიული მომზადების პროგრამები	0.15	0.16	0.13	0.12	0.12	0.11
დასაქმების წახალისება	0.08	0.10	0.10	0.10	0.10	0.09
შრომის უნარს მოკლებული სამუშაო ძალის მხარდაჭერა და რეაბილიტაცია	0.08	0.08	0.09	0.09	0.09	0.09
ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა	0.04	0.07	0.07	0.07	0.07	0.05
სამუშაოს მაძიებელთა, უმუშევართა მხარდაჭერა, მათი აუცილებელი შემოსავლებით უზრუნველყოფა	0.70	0.89	0.72	0.69	0.63	0.60
შემწეობა სრული უმუშევრობისათვის	0.66	0.81	0.67	0.65	0.60	0.57
უმუშევრობის დაზღვევა	0.51	0.62	0.49	0.47	0.43	0.41

ვადამდელი პენსია	0.10	0.07	0.07	0.05	0.04	0.04
სულ ჯამი, აქედან	1.35	1.55	1.30	1.25	1.17	1.12
აქტიური პოლიტიკის ღონისძიებებზე	0.51	0.59	0.53	0.52	0.51	0.48
პასიური პოლიტიკის ღონისძიებებზე	0.80	0.96	0.77	0.73	0.68	0.64

ზემოხსენებული საერთო კანონზომიერების მიუხედავად, გარკვეულწილად განსხვავებული მდგომარეობაა ცალკეული ქვეყნების მიხედვით (იხ. ცხრილი 2, სქემა 2). 2018 წლის მონაცემებით, ლიეტუვასა და ლატვიაში დასაქმების პასიური პოლიტიკის პროგრამების (PLMP_gdp) რეალიზაციაზე გაწეული ხარჯები მსკ-სთან მიმართებით, შესაბამისად, 0.12% და 0.22%-ით მეტი იყო ვიდრე აქტიური პოლიტიკის პროგრამების (ALMP_gdp) რეალიზაციაზე გაწეული ხარჯები. ესტონეთსა და პოლონეთში პირიქით, აქტიურ პოლიტიკაზე გაწეული ხარჯები აღემატება პასიურ ღონისძიებებზე გაწეულ ხარჯებს - შესაბამისად, 0.07% და 0.21%-ით.

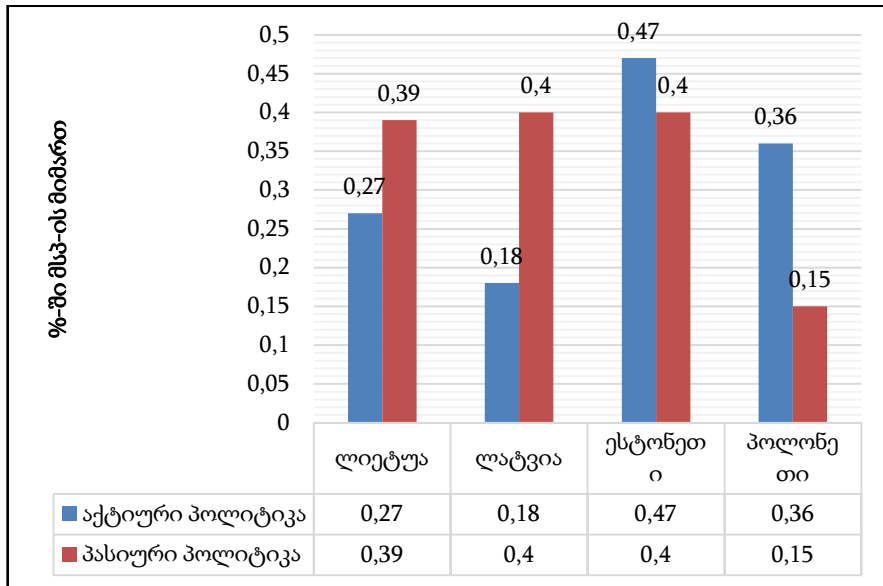
ცხრილი 2

დასაქმების სხვადასხვა პროგრამებზე დახარჯული თანხების წილი მსკ-სთან მიმართებაში ბალტიისპირეთის ქვეყნებსა და პოლონეთში, 2018 (პროცენტებში)
 [OECD.Stat. oecd.org]

დასახელება	ლიეტუვა	ლატვია	ესტონეთი	პოლონეთი
საჯარო დასაქმების მომსახურებები და ადმინისტრირება	0.05	0.06	0.14	0.06
პროფესიული მომზადების პროგრამები	0.07	0.06	0.09	0.01
დასაქმების წახალისება	0.13	0.04	0.04	0.08
შრომის უნარს მოკლებული სამუშაო ძალის მხარდაჭერა და რეაბილიტაცია	0.01	0.0	0.19	0.17
ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა	0.01	0.02	0.01	0.01
სამუშაოს მაძიებელთა, უმუშევართა მხარდაჭერა, მათი აუცილებელი შემოსავლებით უზრუნველყოფა	0.39	0.40	0.40	0.08
შემწეობა სრული უმუშევრობისათვის	0.37	0.41	0.32	0.08
უმუშევრობის დაზღვევა	0.37	0.41	0.23	0.08
ვადამდელი პენსია	0.0	0.0	0.0	0.07
სულ ჯამი, მათ შორის:	0.66	0.58	0.87	0.51
აქტიური პოლიტიკის ღონისძიებებზე	0.27	0.18	0.47	0.36
პასიური პოლიტიკის ღონისძიებებზე	0.39	0.40	0.40	0.15

სქემა 2

დასაქმების აქტიური და პასიური პოლიტიკის პროგრამების დაფინანსების ხარჯები მსკ-სთან მიმართებაში ცალკეული ქვეყნების მიხედვით, 2018 (პროცენტებში) [OECD.Stat. oecd.org]

საგულისხმო ინფორმაციას იძლევა შრომის ბაზრის აქტიური და პასიური პოლიტიკის განხორციელებაზე 1985- 2013 წლების პერიოდში გაწეული ხარჯები ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) 14 ქვეყანაში³ [Sergio Destefanis,...2020:17]. მოცემულ პერიოდში, საშუალოდ დასაქმების პასიური პოლიტიკის ფარგლებში გაწეული ხარჯების სიდიდე მსკ-სთან მიმართებაში (PLMP-gdp) 1.184%-ს შეადგენდა, მინიმალური მნიშვნელობა – 0.12%, ხოლო მაქსიმალური მნიშვნელობა 4.71% იყო. აქტიური პოლიტიკის ფარგლებში გაწეული ხარჯების სიდიდე მსკ-სთან მიმართებაში (ALMP_gdp) 0.644%-ს შეადგენდა, მისი მინიმალური და მაქსიმალური მნიშვნელობები კი შესაბამისად 0.03% და 2.70% იყო.

მოყვანილი განსხვავებები ნათლად მეტყველებს იმაზე, რომ თითოეულმა ქვეყანამ უნდა შეიმუშაოს და განახორციელოს თავის საჭიროებებზე მორგებული პროგრამები, რომელიც შესაძლებელია კორექტირდეს კონკრეტული გარემოებების გათვალისწინებით. აქვე შევნიშნავთ, რომ ქმედითი, რეალურ შედეგებზე გათვლილი პოლიტიკის გატარება მოკლევადიანი პერიოდის პერსპექტივად არ უნდა დაგსახოთ.

³ კვლევის პროცესში მონაცემების სანდოობისა და ხარისხის შესაბამისად შერჩეული იქნა შემდეგი 14 ქვეყანა: (ავსტრალია, ავსტრია, ბელგია, ფინეთი, საფრანგეთი, გერმანია, იაპონია, ნორვეგია, პორტუგალია, ესპანეთი, შვედეთი, შვეიცარია, დიდი ბრიტანეთი და აშშ).

უმუშევრობის დაზღვევის სისტემა ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში

გერმანია ევროპის ქვეყნებს შორისაც კი ერთ-ერთი გამორჩეულია კარგად განვითარებული სოციალური დაცვის სისტემით. ქვეყნის მოქალაქეთა სოციალური დაცვის მრავალმხრივ ღონისძიებებთან ერთად, რომელსაც საფუძვლად უდევს გერმანიის სოციალური სამართლის კოდექსი (გერმ. Sozialgesetzbuch, SGB), ეფექტიანად ფუნქციონირებს უმუშევრობის დაზღვევის სისტემა. უმუშევრობის შემწეობის (ALG-I) დანიშვნაზე პასუხისმგებელია შრომითი მოწყობის სააგენტო (Bundesagentur für Arbeit). შემწეობის გაცემის აუცილებელი პირობაა სამუშაოს დაკარგვის შესახებ ინფორმაციის მიღებიდან სამი დღის ვადაში პირმა გაიაროს რეგისტრაცია აღნიშნულ სააგენტოში სამუშაოს მაძიებლის სტატუსის მისაღებად. შემწეობის დანიშვნისა და გაცემის პირობები რეგულირდება შესაბამისი კანონმდებლობით და მის სიდიდეზე მოქმედებს სამი ძირითადი ფაქტორი: საშუალო ხელფასის სიდიდე ბოლო 12 თვის განმავლობაში, სამემოსავლო გადასახადის ტიპი/კლასი, რომელსაც იხდიდა პირი შრომითი საქმიანობის პერიოდში, ბავშვის მოვლაზე მისაღები დახმარება - თუ დასაქმებული იღებდა ბავშვის მოვლაზე დახმარებას, ხდება უმუშევრობის შემწეობის კორექტირება (**იხ. ცხრილი 3**). უმუშევრობის შემწეობა გაიცემა ყოველთვიურად, არაუმეტეს 24 თვის ვადით. შემწეობის გაცემის ზუსტი პერიოდი გაიანგარიშება ასაკისა და შრომითი მოწყობის სააგენტოში უმუშევრად რეგისტრაციის მომენტამდე დასაქმების ხანგძლიოვობის გათვალისწინებით. მაგალითად, თუ უმუშევრის ასაკი 55-დან 58 წლამდეა და რეგისტრაციის გავლის მომენტამდე წინა პერიოდში 36 თვე მუშაობდა, იგი შემწეობას მიიღებს 18 თვის განმავლობაში. მაქსიმალური ვადით (24 თვე) შემწეობის გაცემა ხდება 58 წლისა და უფროსი ასაკის პირზე, ვისაც უმუშევრად რეგისტრაციის თარიღამდე ნამუშევარი ჰქონდა სულ მცირე 48 თვე.

ცხრილი 3

უმუშევრობის დაზღვევის ფარგლებში გასაცემი შემწეობის (ALG-I) ოდენობა გერმანიაში 2020 წელს [Unemployment benefits in Germany as of 2021, 2020: amount, awarding the allowance (ru-geld.de)]

დარიცხული საშუალო ხელფასი ბოლო 12 თვეში	იღებს ბავშვის მოვლის დახმარებას	საგადასახადო კლასი, ჯგუფი, ტიპი	ყოველთვიური შემწეობის სიდიდე, ევრო
1000	დიახ	III	528.60
1000	არა	III	473.40
1000	დიახ	I, IV	528.60
2000	დიახ	III	1057.20
2000	არა	III	946.80
3000	დიახ	III	1483.20
3000	არა	III	1328.10

პანდემიის შედეგად გამოწვეული გლობალური ეკონომიკური კრიზისის შედეგად, უმუშევრობის დონე გაიზარდა ფაქტობრივად ყველა ქვეყანაში. მაგალითად, მიმდინარე წლის თებერვალში ლატვიაში უმუშევრობის დონე 8.7% იყო, რაც ევროკავშირის საშუალო მაჩვენებელზე მაღალია. ამის დასტურია ევროსტატის მონაცემები, რომლის მიხედვითაც უმუშევრობის დონე ევროკავშირის ქვეყნებში აღნიშნული პერიოდისათვის 7.5%, ხოლო ევროზონაში 8.3% იყო. ზოგიერთ ქვეყანაში უმუშევრობის დონე უფრო მაღალია, ვიდრე ლატვიაში, მაგალითად, ესპანეთში უმუშევრობის დონე 16,1%, ლიეტუვაში 9,6%, შვედეთში - 8,8%-ია [<https://lv.baltnews.com/>]. უმუშევართა მდგომარეობის შესამსუბუქებლად და დაზღვევის მექანიზმის ეფექტიანობის ამაღლების მიზნით ცალკეულმა ქვეყნებმა დამატებითი ღონისძიებებიც კი შეიმუშავა. მაგალითად, ლატვიაში უმუშევრად დარჩენილ პირს მოეთხოვება დაუყოვნებლივ გაიაროს რეგისტრაცია დასაქმების სახელმწიფო სააგენტოს (NVA) ნებისმიერ ფილიალში - უმუშევრის ან სამუშაოს მაძიებლის სტატუსის მისაღებად. შესაბამისი პროცედურების გავლის შემდეგ, უმუშევრობის დაზღვევის პროგრამის ფარგლებში, პირი იღებს შემწეობის მიღების უფლებასაც, რომლის შესახებაც საბოლოო გადაწყვეტილებას იღებს სოციალური დაზღვევის სახელმწიფო სააგენტო (VSAA). შემწეობა გაცივმა 8 თვის განმავლობაში (პირველი 2 თვე შემწეობის ოდენობა შეადგენს უმუშევრობის დაზღვევის პროგრამით გათვალისწინებული თანხის 100.0%, მესამე და მეოთხე თვეში - 75.0%, მეხუთე და მეექვსე თვეში - 50.0%, ხოლო მეშვიდე და მერვე თვეში - 45.0%). შემწეობის სიდიდე პირდაპირ უკავშირდება მუშაობის (სადაზღვევო) სტაჟს და სადაზღვევო შენატანების სიდიდეს. კერძოდ, თუ პიროვნების მუშაობის (სადაზღვევო) სტაჟი 1-დან 9 წლამდეა, შემწეობის სიდიდე შეადგენს საშუალო ხელფასის 50.0%-ს, 10-დან 19 წლამდე მუშაობის სტაჟის პირობებში - საშუალო ხელფასის 55.0%-ს, 20-დან 29 წლამდე სტაჟის პირობებში - საშუალო ხელფასის 60.0%, ხოლო თუ მუშაობის სტაჟი 30 წელი და მეტია, შემწეობის ოდენობა საშუალო ხელფასის 65.0%-ია [<https://gorod.lv/novosti/>]. საშუალო ხელფასის სიდიდე იანგარიშება 12 თვის მიხედვით. მიმდინარე კრიზისის პირობებში ქვეყნის მთავრობამ დაგეგმა შემწეობის გაცემის ვადის გაზრდა 2021 წლის ივნისის ბოლომდე იმ უმუშევართათვის, ვისზეც მისი გაცემის ვადა 2020 წლის მარტში მთავრდებოდა. ასეთი მიდგომა განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია თუნდაც იმის გამო, რომ ჯერ კიდევ 10 წლის წინ, უმუშევრობის დაზღვევის ხანგძლივობის ყველაზე მინიმალური პერიოდი (27 კვირა), ევროპის 27 ქვეყანას შორის, სწორედ ლატვიას ჰქონდა. აქვე შევნიშნავთ, რომ ლატვიაში აკრძალულია ერთდროულად უმუშევრის შემწეობის მიღება და დახმარების მიღება ბავშვის მოვლისათვის, მშობიარობის ან დაავადების შემთხვევაში, ასევე მოხუცებულობის ან ვადამდელი პენსიის მიღება. ლუქსემბურგში, საბერძნეთში, ირლანდიაში, გერმანიაში უმუშევრობის შემწეობის გაცემის პერიოდი ერთი წლით, ხოლო საფრანგეთში, ნორვეგიაში, ესპანეთსა და დანიაში დაახლოებით ორი წლით განისაზღვრება. ბელგიაში ხსენებული თანხა უვადოდ გაცივმა [**Social Policy Indicators (SPIN)**. SPIN (su.se)].

რაც შეეხება ჩვენ ქვეყანას, ცალკეული მკვლევარებისა თუ ორგანიზაციის ობიექტური შეფასებით, ამ მხრივ სიტუაცია „სხვაგვარადაა, ვინაიდან ხელისუფლება არანაირ უმუშევრობის კომპენსაციას არ იხდის და უმუშევრობის ტვირთი მხოლოდ უმუშევრებს აწევს. მათი შემოსავალი იკლებს, ხოლო უნარ-ჩვევები, გამოუყენებლობის გამო, რეგრესირებს. ამავე დროს, უმუშევრობა სამუშაოსადმი

მოტივაციას ამცირებს“ [Report_GEO.indd (osgf.ge)]. მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანაში უმუშევრობა აღიარებულია როგორც სიღარიბის გამომწვევი უმთავრესი მიზეზი, მისი დაზღვევის მექანიზმი დღემდე არ არსებობს. უმუშევრები გარკვეულ მიზეზულ სოციალურ დახმარებას იღებენ სახელმწიფოსაგან მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ისინი სოციალურად დაუცველთა ზაზაში მოხვდებიან და სიღარიბის ზღვარს მიღმა აღმოჩნდებიან.

უმუშევრობის დაზღვევის სისტემის მართვა და ადმინისტრირება განვითარებულ ქვეყნებში ხორციელდება შრომის ბაზრისა და დასაქმების პასიური პოლიტიკის (PLMP) ფარგლებში. გასაცემი შემწეობის სიდიდე, დანიშვნის პირობები, გაცემის ვადა და სხვა პირობები მკაცრად განისაზღვრება ცალკეული ქვეყნის შესაბამისი კანონმდებლობით. კერძოდ, ბევრ ქვეყანაში შემწეობის გაცემის ხანგრძლივობა დაკავშირებულია სამუშაოს მოძიების გონივრულ ვადასთან, ფრიქციული უმუშევრობის ხანგრძლივობასთან, ხშირ შემთხვევაში უმუშევრის გადამზადების პერიოდთანაც. დასაქმების მოტივაციის შენარჩუნების მიზნით, შემწეობის თანხა მუშაობის პერიოდში პირის მიერ მიღებული საშუალო ხელფასის სიდიდეზე ნაკლებია და შემწეობის პერიოდის შესაბამისად, გარკვეული პროცენტული მაჩვენებლის დონეზე დიფერენცირდება. არსებობს უმუშევრობის დაფინანსების სხვა წყაროებიც. მაგალითად, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ან სპეციალური მიზნობრივი ფონდებიდან. ეს უკანასკნელი ფორმირდება სხვადასხვა გადასახადებისაგან, რომლებსაც იხდიან როგორც დასაქმებულები, ასევე დამსაქმებლები (ასეთი ქვეყნებია ავსტრია, ბელგია, ბულგარეთი, საფრანგეთი, გერმანია, ესპანეთი, სერბეთი, სლოვაკეთი, სლოვენია, შვეიცარია, თურქეთი, დანია, ფინეთი, შვედეთი და სხვა). უმუშევრობის დაზღვევის ოდენობა მუშაობის (სადაზღვევო) სტაჟსა და საშუალო ხელფასთან ერთად, პირდაპირ კავშირშია სწორედ ამ სადაზღვევო გადასახადების მოცულობასთან.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, უმუშევრობის დაზღვევა წარმოადგენს პირის უმუშევრად ყოფნის და შესაბამისად, შრომის ანაზღაურების (ხელფასის) უქონლობის პერიოდში მისი ფინანსური საჭიროებების უზრუნველყოფის ქმედით სადაზღვევო მექანიზმს. სადაზღვევო თანხის ოდენობა პირდაპირ კავშირშია მუშაობის გარკვეულ პერიოდში დასაქმებულის საშუალო ხელფასის სიდიდესა და სადაზღვევო შენატანების მოცულობასთან, ხოლო გაცემის პერიოდი (ხანგრძლივობა) უკავშირდება ახალი სამსახურის დაწყების, ერთი სამუშაოდან მეორეზე გადასვლის (ფრიქციული უმუშევრობის) პერიოდს, ასევე სამუშაოს მოძიების გონივრულ ვადას, გადამზადების პერიოდს და სხვა. ასე რომ, სადაზღვევო მექანიზმი უზრუნველყოფს პირის უმუშევრად ყოფნის პერიოდში ხელფასის სახით მიუღებელი შემოსავლების ჩანაცვლებას, კომპენსაციას, რომლის დაფინანსებაც ხდება სპეციალური სადაზღვევო ფონდებიდან. რაც შეეხება უმუშევრებისათვის სოციალურ შემწეობას/ დახმარებას, იგი, როგორც წესი, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსდება და უმუშევრად დარჩენილი მოქალაქის მინიმალურ მოთხოვნილებებს უზრუნველყოფს. შემწეობა სამსახურის უქონლობით განპირობებული ფინანსური დახმარებაა და უმუშევარი პირისა და მასზე დამოკიდებული ოჯახის წევრების სიღარიბისგან დაცვის ერთ-ერთი მექანიზმია“ [<http://gtuc.ge/wp-content/uploads/2018/11/>]. შემწეობის/დახმარების სიდიდე ხშირ შემთხვევაში ლიმიტირებულია და საარსებო მინიმუმის სიდიდესთანაა დაკავშირებული, უმუშევ-

რობის დაზღვევისაგან განსხვავებით, იგი მთლიანად სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსდება.

დასკვნა

1. განვითარებულ ქვეყნებში მოსახლეობის სოციალური დაცვის, უმუშევრობისა და საერთოდ სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების რეგულირების მიზნით სახელმწიფო აქტიურად ახორციელებს მიზანმიმართულ მაკროეკონომიკურ პოლიტიკას, რომლის ფარგლებშიც შეიძლება გამოვყოთ როგორც ზოგადი მაკროეკონომიკური, ისე კონკრეტულად შრომის ბაზრის სრულყოფის ღონისძიებები. ამასთან, უმუშევრობის პრობლემების დარეგულირების მიზნით სახელმწიფო შრომის ბაზრის შესაბამისი ინსტიტუტებისა და ინსტრუმენტების მეშვეობით ახორციელებს დასაქმების პასიურ და/ან აქტიურ პოლიტიკას. აქტიური პოლიტიკის მიზანია უმუშევართა სტაბილური და ეფექტიანი დასაქმების მხარდამჭერი ღონისძიებების დაგეგმვა და რეალიზაცია, შრომის ბაზრის ფუნქციონირების ეფექტიანობის ამაღლება. ხოლო პასიური პოლიტიკა მიზნად ისახავს უმუშევრების კეთილდღეობის შენარჩუნებას, სამუშაოს გარეშე დარჩენილი მოქალაქეებისთვის უმუშევრობის ნეგატიური სოციალური, ეკონომიკური და ფსიქოლოგიური შედეგების მინიმუმამდე შემცირებას. სწორედ ამიტომ, პასიური პოლიტიკის ტიპურ ინსტრუმენტებს ძირითადად უმუშევრობის დაზღვევა და ვადამდელ პენსიაზე გასვლის უზრუნველყოფა წარმოადგენს. შესაბამისად, აღნიშნული პოლიტიკის ეფექტიანი რეალიზაციის მიზნით განვითარებულ ქვეყნებში შექმნილია დასაქმების საჯარო სამსახურები და უმუშევრობის დაზღვევის მოქნილი და დახვეწილი სისტემები, რომლებიც გარკვეულწილად განსხვავებულია ცალკეული ქვეყნების მიხედვით. განსხვავებები თავის მხრივ, შრომის ბაზარზე არსებული მდგომარეობითა და სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების მართვის თავისებურებებითაა განპირობებული.

2. უმუშევრობის დაზღვევის სისტემის მართვა და ადმინისტრირება ხორციელდება შრომის ბაზრისა და დასაქმების პასიური პოლიტიკის (PLMP) ფარგლებში. უმუშევრობის დაზღვევის პროგრამით განსაზღვრული გასაცემი თანხის ოდენობა, დანიშვნის წესი, გაცემის ვადა და სხვა პირობები მკაცრად განისაზღვრება ცალკეული ქვეყნის შესაბამისი კანონმდებლობის მიხედვით. კერძოდ, ბევრ ქვეყანაში მისი ხანგრძლივობა ძირითადად დაკავშირებულია სამუშაოს მოძიების გონივრულ ვადასთან, ფრიქციული უმუშევრობის ხანგრძლივობასთან, უმუშევრის გადამზადების პერიოდთან.

3. დასაქმების მოტივაციის შენარჩუნების მიზნით, უმუშევრობის დაზღვევის ფარგლებში გაცემული თანხა მუშაობის პერიოდში პირის მიერ მიღებულ საშუალო ხელფასზე ნაკლებია და მის მიმართ გარკვეული პროცენტული მაჩვენებლის დონეზე დიფერენცირდება.

4. უმუშევრობის პერიოდში შემწეობა შესაძლებელია გაიცეს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ან სპეციალური მიზნობრივი ფონდებიდან. ეს უკანასკნელი ფორმირდება სხვადასხვა გადასახადებისაგან, რომლებსაც, ხშირ შემთხვევაში, იხდიან როგორც დასაქმებულები, ასევე დამსაქმებლები.

5. ევროპის ქვეყნებში აპრობირებული სისტემები ცხადყოფს, რომ უმუშევრობის დაზღვევა მოქალაქის უმუშევრად ყოფნის და შესაბამისად, შრომის ანაზღაურების (ხელფასის) უქონლობის პერიოდში, მისი ფინანსური საჭიროებების

უზრუნველყოფის ქმედითი მექანიზმია, რომელიც მნიშვნელოვანწილად უზრუნველყოფს ხელფასის სახით მიუღებელი შემოსავლების კომპენსაციას.

6. მრავალი ქვეყნის გამოცდილების გათვალისწინებით, გადაუდებლად საჭირო საქმედ მიგვაჩნია ქვეყანაში უმუშევრობის დაზღვევის სისტემის დანერგვაზე მუშაობის დაწყება. რასაკვირველია, გამართული და ეფექტიანად ფუნქციონირებადი სისტემის ჩამოყალიბება მოკლევადიან პერიოდში ვერ მოხერხდება, მაგრამ საკითხის გადადება, ვთვლით, რომ მეტად საზიანო იქნება. როგორც სხვადასხვა ქვეყნის პრაქტიკული გამოცდილება ადასტურებს, დაზღვევის სისტემაში არსებითია რომ უმუშევრობის პერიოდში გასაცემი შემწეობის ოდენობა დასაბუთებულად დაუკავშირდეს საშუალო ხელფასის სიდიდესა და სადაზღვევო შენატანების მოცულობას, ხოლო გაცემის პერიოდი - ახალი სამსახურის მოძიების ვადას, ერთი სამუშაოდან მეორეზე გადასვლის ხანგრძლივობას და უმუშევარი პირის გადამზადებისთვის საჭირო დროს. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ უმუშევრობის დაზღვევის სისტემის სრულფასოვანი სამართლებრივი ბაზის არსებობისათვის მიზანშეწონილი იქნება შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის N102 კონვენციის „სოციალური უზრუნველყოფის მინიმალური ნორმების შესახებ“ (დამტკიცდა შსო-ის კონფერენციის მიერ ქენევაში 1952 წლის 04 ივნისს) [C102, 1952 (No. 102). (ilo.org)] რატიფიცირება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **ახესაძე რ.** ეკონომიკური განვითარება და უმუშევრობა. (2) (PDF) ეკონომიკური (researchgate.net).
2. **დიაკონიძე ანა.** „შრომისა და დასაქმების პოლიტიკა საქართველოში - ფასადური ინსტიტუტები, საერთაშორისო აქტორები და იდეების ბრძოლა“. სადისერტაციო ნაშრომი. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბილისი-2018. გვ.11. Ana Diakonidze.pdf (tsu.ge).
3. დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის ანალიზი საქართველოსა და ევროპის ქვეყნებში. ადამიანის უფლებების კვლევითი ინსტიტუტი გრიგოლ რობაქიძის უნივერსიტეტი. თბილისი 2017წ. გვ.3. დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის ანალიზი საქართველოსა და ევროპის ქვეყნებში (gruni.edu.ge).
4. დასაქმებისა და უმუშევრობის ტენდენციები საქართველოში. უმუშევრობის რეალური ფასი საქართველოში. Report_GEO.indd (osgf.ge).
5. **პაპავა ვ.** კორონომიკა და ეკონომიკა კრიზისის წინაშე. 21 მარტი 2020. <https://for.ge/view/182671/koronomika-da-ekonomika-krizisis-winaSe.html>.
6. უმუშევრობის დაზღვევა ევროპაში და საქართველოს პერსპექტივა. საქართველოს პროფესიული კავშირის გაერთიანება. ნოემბერი 2018წ. (gtuc.ge).
7. **ცარციძე მ.** შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკა და ახალგაზრდების დასაქმების თავისებურებები საქართველოში. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, “Economics and Business” ტომი XI, N2, 2019წ. ISSN 1987-5789. გვ. 16-37. <http://eb.tsu.ge/?leng=ge>.
8. საქართველოს რესპუბლიკის კანონი N185 „დასაქმების შესახებ“, თბილისი, 1991 წლის 25 ივლისი.

9. **Abesadze Ramaz**, Globalization and the economic problems of the pandemic. “*Ekonomisti*” N2, 2020. P. 21-31. 2 2020 ekonomisti.pdf (tsu.ge).
10. **Alcock, P., May, M., & Wright, S.** (Eds.). (2012). *The Student's Companion to Social Policy*. London: WILEY-BLACKWELL. 2012. *The Student's Companion to Social Policy*, 5th Edition | Wiley.
11. Employment database-Labour market policies and institutions. Employment database - Labour market policies and institutions-OECD; COVERAGE AND CLASSIFICATION OF OECD DATA FOR PUBLIC EXPENDITURE AND PARTICIPANTS IN LABOUR MARKET PROGRAMMES. <https://www.oecd.org/els/emp/Coverage-and-classification-of-OECD-data-2015.pdf>.
12. C102 - Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102). (ilo.org).
13. **Ingrid Esser, Tommy Ferrarini, Kenneth Nelson, Joakim Palme & Ola Sjöberg**. Unemployment Benefits in EU Member States. Unemployment benefits in EU Member States_29-08-2013-Final checked.pdf.
14. Unemployment benefits in Germany in 2021, 2020: the amount and types of benefits for the unemployed citizens and migrants. Unemployment benefits in Germany as of 2021, 2020: amount, awarding the allowance (ru-geld.de).
15. OECD.Stat. Public expenditure and participant stocks on LMP (oecd.org).
16. **Sergio Destefanis, Matteo Fragetta, Nazzeno Ruggiero**. active and passive labour-market policies: the outlook from the beveridge curve. Università degli Studi di Salerno Dipartimento di Scienze Economiche e Statistiche Via Giovanni Paolo II, 132 – 84084; Fisciano (SA) – Italy. ISSN: 1971-3029 Publication date: June 29th, 2020. P. 17. 3_239 (1).pdf.
17. Social Policy Indicators (SPIN). SPIN (su.se).
18. **Silagadze Avtandil, Atanelishvili Tamar, Silagadze Nodar**. Some Tendencies of Post-Soviet Migration and Unemployment. BULLETIN OF THE GEORGIAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES, vol. 14, no. 1, 2020. P. 175-176. http://science.org.ge/bnas/t14-n1/27_Silagadze_Economis.pdf.
19. **Tukhashvili M. Shelia M.** Formation and Employment of the Retirement Age Workforce in Post-Soviet Georgia. (2020). Материали Международного научно-практического форума по социальным и поведенческим наукам. Россия.
20. **Tukhashvili M. Shelia M.** Expected Emigration of Students from Georgia. (2020). *j. Ecoforum*. Volume 9, Issue 2(22).
21. **Tukhashvili M., Tsartsidze M., Latsabidze N., Lobzhanidze M., Shelia M.** Emigration Intentions Of Students Of Higher Education Institutions Of Georgia (Examples From Ivane Javakhishvili Tbilisi State University). *European Journal of Humanities and Social Sciences*. Scientific journal. Vienna. Premier Publishing. №3 2018. P.132-140. ISSN 2414-2344. <https://ppublishing.org/journals/769/>. <http://eprints.tsu.ge/1045/1/>.
22. **Tsartsidze M. (2018)**. Unemployment and the effective employment problems in Georgia under the modern globalization terms. Institute of Researches and International Symposiums IRIS-ALKONA. Latvia. Journal of International Economic Research. ISSN 2500-9656. Volume 4. No.1. <http://irissymposium.wixsite.com/website>.
23. Выше среднего по ЕС: Eurostat оценил уровень безработицы в Латвии. | Экономика | Baltnews - новостной портал на русском языке в Латвии, Прибалтика, сводки событий, мнения, комментарии.
24. **Конвенция N 102 Международной организации труда "О минимальных нормах социального обеспечения" (Заключена в г. Женеве 28.06.1952).** (consultant.ru).
25. Пособие по безработице по-новому: как получить, кому и сколько (ПОШАГОВО). <https://gorod.lv/novosti/319085-posobie-po-bezrobotitse-po-novomu-kak-poluchit-komu-i-skolko-poshagovo>.

26. **Царцидзе М. Лацабидзе Н.** Структурные и отраслевые особенности рынка труда и занятости населения в Грузии. Structural and sectoral features of the labor market and employment in the Georgia. Social and labor research. 2020;38(1):153-163. DOI: 10.34022/2658-3712-2020-38-1-153-163. “Социально-трудовые исследования”. Научно-практический журнал. страница 153-163. <https://www.vcot.info/magazine>.

Murman Tsartsidze

Doctor of Economic Sciences

Associate Professor, Faculty of Economics and Business

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University;

Natela Latsabidze

Academic Doctor, Head of Department of Human Resources

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University;

Shota Gabadadze

Student of Economic and Business

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

UNEMPLOYMENT INSURANCE SYSTEM IN DEVELOPED COUNTRIES

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Tsartsidze.Latsabidze.Gabadadze

Expanded Summary

Analyzed in the work peculiarities of functioning the unemployment insurance system in economically developed countries. In this field has been studied the international practice of administration, rated the amount of allowance issued under the unemployment insurance mechanism, appointment prerequisites, period of issuance and duration, sources of funding formation, legislative bases of regulation. The focus is about, context of the global financial and economic crisis caused by the pandemic, about changes in the unemployment insurance mechanism, in a separate country. Substantiated the necessity of forming an unemployment insurance system in Georgia and expediency of sharing best practices tested abroad – considering of the country socio-economic development and the peculiarities of the functioning labour market.

Key words: Labour market, active and passive politic, insurance of unemployment, allowance, social help, employment policy.

In developed countries, the state is actively implementing targeted macroeconomic policy for social protection of the population, to regulate unemployment and social-labour relations in general, within which it stands out as a general macroeconomic, also specifically perfection measures of labour market. However, for problems of unemployment and regulatory purposes the state pursues a passive and/or active employment policy through relevant institutions and instruments of the labour market. The goal of active policy is planning and realization of unemployed stable and effective employment support measures, improving the efficiency of the functioning of labour market. Passive policy is aimed to maintain the welfare of the unemployed, to reduction a minimum results negative social of unemployment, economic and psychological for citizens left without a job. That's why the main instruments of passive policy is unemployment insurance and ensuring early retirement. Accordingly, in developed countries for the effective realization of this policy created public employment services and flexible and

improved unemployment insurance systems, which are somewhat different in terms of individual countries. The differences are conditioned with the current situation in the labour market and managing of social-labour relations. Management and administration of unemployment insurance system is carried out within labour market and passive policy (PLMP). Amount to be paid under the unemployment insurance program, appointment rule, term of issue and other conditions are strictly defined by the relevant legislation of an individual country. In particular, in many countries, its duration is mainly related to a reasonable time to find a job, duration of frictional unemployment, with a period of unemployment training.

In order to maintain employment motivation, amount issued within the framework of unemployment insurance is less than the average salary received by a person during the period of work and it is differentiated at a certain percentage level.

Unemployment benefits can be issued from the state budget, or from special targeted funds. This formed from various taxes, which are often paid by both employees and employers. Proven systems in European countries show, that unemployment insurance for a citizen being unemployed and consequently, in the absence period of remuneration (salary), is an effective mechanism for its financial needs, which significantly compensates for unearned income in the form of salary.

By the authors, according to the experience of many countries, start working on the introduction of the unemployment insurance system in Georgia is considered an urgently needed case. Based on the practical analysis experience of different countries, substantiated that it is essential in the insurance system, that the amount of allowance to be paid during the period of unemployment should be related to the average wage and the volume of insurance premiums, but the issuance period - deadline for finding a new job, the duration of the transition from one job to another and time required for retraining of an unemployed person. It is emphasized that, for the existence of a full-fledged legal basis for the unemployment insurance system ratification of convention N102 „Minimum Norms of Social Security" (approved by ILO in Geneva on 04 June 1952) [C102, 1952 (No. 102). (ilo.org)] International Labour Organization is advisable.

ეკატერინე შაინიძე

ფინანსების დოქტორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ასისტენტ-პროფესორი

**საგადასახადო ორგანოთა მიერ გადამხდელთა ინფორმირების მექანიზმის
გავლენა საგადასახადო ვალდებულებათა შესრულებაზე**

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.SHAINIDZE

ანოტაცია. საგადასახადო შემოსავლების მობილიზებაში მნიშვნელოვან როლი აკისრია საგადასახადო ადმინისტრირების სისტემის გამართულ ფუნქციონირებას. ამ ურთულესი მექანიზმის მნიშვნელოვანი კომპონენტია გადამხდელთა ინფორმირება, რომელიც დაბალი საგადასახადო კულტურის მქონე გადამხდელთა მიერ საგადასახადო ვალდებულებების ჯეროვნად შესრულების დონის ამღლებადი მასტიმულირებელ ფაქტორს უნდა წარმოადგენდეს. ამდენად, კვლევის მიზანია საქართველოში გადამხდელთა ინფორმირების საშუალებების ეფექტიანობის შეფასება, ანალიზი და შესაბამისი რეკომენდაციების შემუშავება. კვლევის შედეგებიდან გამომდინარე, ინფორმირების უფრო ეფექტიანი საშუალებები ხელმისაწვდომია ძირითადად მაღალშემოსავლიანი ან/და მაღალი საგადასახადო კულტურის მქონე გადამხდელებისათვის.

საკვანძო სიტყვები: გადამხდელთა ინფორმირება, საგადასახადო კულტურა, არსებული ბერკეტების ეფექტიანობა, ადმინისტრირების გაუმჯობესება.

შესავალი

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების კრიტერიუმებს შორის მნიშვნელოვანია ეფექტიანი საგადასახადო სისტემის არსებობა. პოსტსაბჭოთა ქვეყნების მუდმივ ამოცანას სწორედ აღნიშნული სისტემის დახვეწა და გამართვა წარმოადგენს, რათა მიღწეული იქნას ჩრდილოვანი ეკონომიკის შემცირება და საგადასახადო შემოსავლების ზრდა. ამ მიზნების მიღწევაში უმთავრესი როლი აკისრია საგადასახადო ადმინისტრირების სისტემის ეფექტიან ფუნქციონირებას.

საგადასახადო ადმინისტრირების მექანიზმის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია გადამხდელთა ინფორმირება. აღნიშნულ ბერკეტს მნიშვნელოვანი გავლენის მოხდენა შეუძლია განსაკუთრებით დაბალი საგადასახადო კულტურის მქონე გადამხდელთა მიერ საგადასახადო ვალდებულებების ჯეროვნად შესრულებაზე. მცირე და საშუალო მეწარმეების მიერ საგადასახადების გადახდისაგან თავის არიდების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი სწორედ ჩვენს ქვეყანაში არსებული საგადასახადო კანონმდებლობის შესახებ სათანადო ინფორმაციის არქონაა. კვალიფიციურ საბუღალტრო მომსახურების შეძენისაგან კი ისინი თავს იკავებენ. ამდენად, საინტერესოა გადამხდელთა ინფორმირების არსებული სისტემის ანალიზი და მისი ეფექტიანობის შეფასება.

საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობით გათვალისწინებული გადამხდელთა ინფორმირების საშუალებები და მათი ეფექტიანობა

საქართველოს საგადასახადო კოდექსის შესაბამისად, საგადასახადო კანონმდებლობის აღსრულების პროცესში საგადასახადო ორგანოები ახორციელებენ გადასახადების ადმინისტრირებას. საგადასახადო ორგანოთა ვალდებულებებიდან გადამხდელთა ინფორმირების კუთხით მნიშვნელოვანია შემდეგი ორი პუნქტი:

- დადგენილი წესით განიხილონ გადასახადის გადამხდელის წერილები, საჩივრები და შეკითხვები, საჭიროების შემთხვევაში უსასყიდლოდ მიაწოდონ მას ინფორმაცია მოქმედი გადასახადების, მათი გამოანგარიშებისა და გადახდის წესის შესახებ, აგრეთვე, გადასახადის გადამხდელის უფლებებისა და ვალდებულებების თაობაზე;

- ჩაატარონ განმარტებითი მუშაობა საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობის გამოყენებასთან დაკავშირებით, გამოსცენ მეთოდური მითითებები, სახელმძღვანელოები და ბროშურები, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში გამოაქვეყნონ კონსულტაციები და განმარტებები.

სხვადასხვა საკანონმდებლო სიახლეების შესახებ ინფორმაცია და შესაბამისი დოკუმენტები გადამხდელს შემოსავლების სამსახურის მიერ ეგზავნებათ ელექტრონულად პირად გვერდზე. შემოსავლების სამსახურის ორგანიზებით, ასევე, გადამხდელისთვის იმართება ღია კარის დღეები, სამუშაო შეხვედრები (მათ შორის ონლაინ რეჟიმში პანდემიური მდგომარეობის გათვალისწინებით), სადაც განიხილება საკანონმდებლო სიახლეები. გარდა აღნიშნულისა, შემოსავლების სამსახური წლის განმავლობაში საქართველოს მასშტაბით სხვადასხვა ლოკაციებზე გადამხდელს სთავაზობს მოძრავი სერვისცენტრის მომსახურებას, სადაც მათ მიეწოდებათ ინფორმაცია სხვადასხვა საგადასახადო საკითხებზე. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული სერვისით სარგებლობის მიზნით გადამხდელს წინასწარ ეგზავნებათ ელექტრონული შეტყობინებები კონკრეტული ლოკაციის მითითებით, ძალიან დაბალია მათი აქტიურობა. შემოსავლების სამსახურის წლიურ ანგარიშებში ასახული ინფორმაციის მიხედვით მოძრავი სერვისცენტრის მომსახურებით სარგებლობის მაჩვენებელი 2018 წელს შეადგენდა 9094-ს, 2019 წელს - 8692-ს, 2020 წელს კი - 7401-ს.

ზემოთაღნიშნული ანგარიშების თანახმად, გადამხდელთა ინფორმირების მიზნით გამოყენებულია სხვადასხვა საკომუნიკაციო საშუალებები, როგორცაა ტელევიზია, რადიო, ინტერნეტი, პრესა, სოციალური ქსელები. დისტანციურ მომსახურებაზე გადასვლასთან ერთად განახლდა საინფორმაციო-სატელეფონო ცენტრი. საინფორმაციო ტექნოლოგიებში ინტეგრირდა საკომუნიკაციო არსების შემდეგი სახეები: ონლაინ ჩათი, მოკლე ტექსტური შეტყობინებების სერვისი, ავტომატური გადარეკვის ფუნქციონალი, ვირტუალური კონსულტანტის ფუნქცია. 2020 წელს განახლდა შემოსავლების სამსახურის ვებ-გვერდი, სადაც სპეციალური სივრცე დაეთმო საკანონმდებლო სიახლეებს, რომელიც ვებ-მომხმარებლებს სთავაზობს რეკომენდაციებსა და რეგულაციებს. შემოსავლების სამსახურის 2020 წლის წლიური ანგარიშის თანახმად, შემუშავდა კანონთან შესაბამისობის რისკის მართვის ახალი პროგრამები, რომელთა სრულად დანერგვა 2021 წელს იგეგმება. აღნიშნული პროგრამები ითვალისწინებს გადამხდელთა საქმიანობასთან დაკავშირებული შესაძლო შეუსაბამოების შესახებ მათ ადრეულ ეტაპზე ინფორმირებას.

საქართველოს საგადასახადო კოდექსი განსაზღვრავს გადასახადის გადამხდელისათვის ინფორმაციის მიწოდების სამ საშუალებას: საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობის გამოყენების შესახებ განმარტება, საჯარო გადაწყვეტილება და წინასწარი გადაწყვეტილება.

გადასახადის გადამხდელს შეიძლება გაეგზავნოს წერილობითი განმარტება საგადასახადო კანონმდებლობის გამოყენების თაობაზე, რომელიც წარმოადგენს რეკომენდაციას და არა აქვს სავალდებულო იურიდიული ძალა. აღნიშნული გარემოება შეიცავს რისკს, რაც საგადასახადო ორგანოს წარმომადგენელთა მიერ განმარტების გაცემისადმი გულგრილ დამოკიდებულებაში შეიძლება გამოვლინდეს. სწორედ ამიტომაც, ხშირ შემთხვევაში, შესაძლოა რეკომენდაცია არ იყოს კანონმდებლობის დაცვით შედგენილი, რაც, რა თქმა უნდა, აუარესებს გადამხდელის მდგომარეობას მისი სწორად ინფორმირების ნაცვლად. გარდა აღნიშნულისა, განმარტებებში ძირითადად საგადასახადო კანონმდებლობის ზოგადი დებულებებია მითითებული, რაც ისედაც ხელმისაწვდომია გადამხდელისათვის. მაშასადამე, ინფორმირების აღნიშნული მეთოდი გადამხდელისთვის კანონმდებლობის ბუნდოვანი მუხლების განმარტების თვალსაზრისით ეფექტიან საშუალებას არ წარმოადგენს.

საჯარო გადაწყვეტილება გამოიცემა საქართველოს ფინანსთა მინისტრის მიერ დავის განმხილველი ორგანოს გადაწყვეტილების ან საგადასახადო ორგანოს მიერ გადასახადის გადამხდელთა დაბეგრის არსებული პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე. იგი ძალაში შედის მისი მიღების თარიღიდან და მოქმედებს უვადოდ ან მასში მითითებული ვადით. ინფორმირების აღნიშნული მეთოდის გამოყენება საგადასახადო ორგანოს ინიციატივით ხდება და იგი არ მიეკუთვნება ფასიან მომსახურებას. თუ პირი მოქმედებს საჯარო გადაწყვეტილების შესაბამისად, დაუშვებელია მაკონტროლებელი/სამართალდამცავი ორგანოს მიერ ამ გადაწყვეტილების საწინააღმდეგო გადაწყვეტილების მიღება და დამატებით გადასახადის/სანქციის დარიცხვა. საჯარო გადაწყვეტილების გამოცემის მიზანია საქართველოს კანონმდებლობის ნორმების ერთგვაროვანი განმარტება და გაგება, არსებულისაგან განსხვავებული დაბეგრის ან/და სამართალდარღვევისათვის სანქციის გამოყენების პრინციპის/მეთოდის ერთიანი პრაქტიკის ჩამოყალიბება. მაშასადამე, აღნიშნული საშუალების სწორად, დროულად და ხშირად გამოყენება მართლაც გაზრდის გადამხდელთა ინფორმირების დონეს. მიღებული საჯარო გადაწყვეტილება ქვეყნდება „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნეს“ ოფიციალურ ვებ-გვერდზე. თუმცა, დღეის მდგომარეობით საქართველოს ფინანსთა მინისტრის მიერ მხოლოდ ოთხი საჯარო გადაწყვეტილებაა გამოცემული, მათ შორის 2018 წელს - ორი, 2019 წელს - ერთი და 2020 წელს - ერთი. აღსანიშნავია, რომ ინფორმირების აღნიშნული საშუალების მარეგულირებელი ნორმები საგადასახადო კოდექსში 2010 წლის 1 აგვისტოდან ამოქმედდა. თითქმის 11 წლის განმავლობაში კი მისი მხოლოდ ოთხჯერ გამოყენება ამცირებს აღნიშნული მექანიზმის ეფექტიანობას.

რაც შეეხება წინასწარ გადაწყვეტილებას, იგი გამოიცემა გადამხდელის მომართვის საფუძველზე შემოსავლების სამსახურის მიერ საქართველოს ფინანსთა მინისტრთან შეთანხმებით და ეხება განსახორციელებელი ან განხორციელებული ოპერაციის მიხედვით საგადასახადო და საბაჟო კოდექსებით გათვალისწინებულ ანგარიშგების წესებს ან/და შესასრულებელ საგადასახადო/საბაჟო ვალდებულებებს, ასევე, იმ მოსაკრებელთან დაკავშირებულ ანგარიშგების წესებს ან/და შესასრუ-

ლებელ ვალდებულებებს, რომლის ადმინისტრირებასაც საგადასახადო ორგანო ახორციელებს.

წინასწარი გადაწყვეტილება ვრცელდება მხოლოდ იმ პირზე, რომლის მიმართაც ის იქნა გამოცემული. ამასთან, წინასწარ გადაწყვეტილებაში უნდა მითითოს საქართველოს კანონმდებლობის ის ნორმა, რომლის საფუძველზედაც იქნა იგი მიღებული. დაუშვებელია მაკონტროლებელი/სამართალდამცავი ორგანოს მიერ წინასწარი გადაწყვეტილების საწინააღმდეგო გადაწყვეტილების მიღება და გადასახადის ან/და სანქციის დარიცხვა.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ წინასწარი გადაწყვეტილების გამოცემა მიეკუთვნება შემოსავლების სამსახურის მიერ გასაწევ ფასიანი მომსახურებების რიცხვს და მისი საფასური რეზიდენტი ფიზიკური პირებისათვის შეადგენს 5000 ლარს, ხოლო სხვა გადამხდელებისათვის კი - 10000 ლარს. ამდენად, აღნიშნული მომსახურებით სარგებლობა მხოლოდ მაღალშემოსავლიანი გადამხდელებისთვისაა ხელმისაწვდომი, დაბალშემოსავლიან გადამხდელებს კი კანონმდებლობა უფასო, სარეკომენდაციო ხასიათის, იურიდიული ძალის არმქონე განმარტებებს სთავაზობს. მაშასადამე, სახელმწიფო გარკვეული შემოსავლის მიღების სანაცვლოდ პრივილეგირებულ მდგომარეობაში აყენებს კონკრეტულ გადამხდელს, გამოსცემს მისთვის იურიდიული ძალის მქონე დოკუმენტს წინასწარი გადაწყვეტილების სახით, რომლითაც სარგებლობა მხოლოდ მას შეუძლია. აღნიშნული წესი არღვევს დაბეგვრის სამართლიანობის პრინციპს და საერთო წესების ნაცვლად სუბიექტური მიდგომების დამკვიდრებას უწყობს ხელს, მიუხედავად იმისა, რომ სხვადასხვა პირის მიერ განხორციელებული იდენტური ოპერაციების მიხედვით არ შეიძლება გამოიცეს განსხვავებული წინასწარი გადაწყვეტილება.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ საქართველოს საგადასახადო კოდექსი (მუხლი 46¹, მე-8 ნაწილი) უშვებს გარემოებას, როცა საჯარო და წინასწარი გადაწყვეტილებები შეიძლება ერთმანეთს ეწინააღმდეგებოდეს და ამ შემთხვევაში გადამხდელს უფლება აქვს იმოქმედოს თავისი შეხედულებისამებრ ერთ-ერთი გადაწყვეტილების საფუძველზე. აღნიშნული ფაქტი, ასევე, ეჭვქვეშ აყენებს საგადასახადო კანონმდებლობის ობიექტურობას.

წინასწარი გადაწყვეტილების მარეგულირებელი ნორმებიც 2010 წლის 1 აგვისტოდან არის ამოქმედებული. მისი ეფექტიანობის შეფასების მიზნით დავინტერესდით ამოქმედებიდან დღემდე გამოცემული წინასწარი გადაწყვეტილებების რაოდენობითა და ძირითადი თემატიკით, რისთვისაც გამოვითხოვეთ ინფორმაცია შემოსავლების სამსახურიდან. აღნიშნული უწყების მიერ მოწოდებული წერილის თანახმად, სულ გამოცემული წინასწარი გადაწყვეტილებების რაოდენობა შეადგენს 611-ს, ხოლო კონკრეტული საკითხების მიხედვით კლასიფიცირებაზე კი ოპერაციათა მრავალფეროვნებისა და სპეციფიკურობის გათვალისწინებით, მოკლებული შესაძლებლობების გამო უარი მივიღეთ. თუმცა, შემოსავლების სამსახურის წლიური ანგარიშების ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ გამოცემულ წინასწარ გადაწყვეტილებებში ჭარბობს საქონლის მიმართ სასაქონლო კოდის და წარმოშობის ქვეყნის განსაზღვრის საკითხები. ინფორმირების აღნიშნული საშუალების გამოყენების მაჩვენებელიც საკმაოდ დაბალია (აქტიურ გადამხდელთა საერთო რაოდენობასთან მიმართებაში მაჩვენებელი შეადგენს 0,07 %-ს).

საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობა ითვალისწინებს პირადი საგადასახადო მრჩევლის მომსახურებასაც. აღნიშნული ინსტიტუტის შემოღების მიზან-

ნია გადამხდელისათვის კანონით განსაზღვრულ უფლებათა განხორციელებისას და დაწესებულ ვალდებულებათა შესრულებისას საგადასახადო ორგანოსთან ურთიერთობის ხელშეწყობა. საქართველოს საგადასახადო კოდექსის 50-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, პირადი საგადასახადო მრჩეველი არის საგადასახადო ორგანოს თანამშრომელი, რომელიც გადასახადის გადამხდელს უწევს საქართველოს ფინანსთა მინისტრის ბრძანებით განსაზღვრულ მომსახურებას. პირადი საგადასახადო მრჩეველის მომსახურება არ ითვალისწინებს გადასახადის გადამხდელის საგადასახადო ვალდებულების თანხობრივი ოდენობის განსაზღვრას. ამასთან, „გადასახადების ადმინისტრირების შესახებ“ საქართველოს ფინანსთა მინისტრის 2010 წლის 31 დეკემბრის #996 ბრძანების მე-16 მუხლი განსაზღვრავს პირადი საგადასახადო მრჩეველის მომსახურების სახეებს:

ა) გადასახადის გადამხდელისთვის ინფორმაციის მიწოდება საგადასახადო კანონმდებლობაში განხორციელებული ცვლილებებისა და დამატებების თაობაზე;

ბ) გადასახადის გადამხდელისთვის კონსულტაციის გაწევა საგადასახადო კანონმდებლობის გამოყენებასთან დაკავშირებით;

გ) საგადასახადო ანგარიშგების ფორმების (დეკლარაცია, გაანგარიშება, ცნობა) საგადასახადო ორგანოსათვის წარდგენასთან დაკავშირებით კონსულტაციის გაწევა, მათ შორის, მათი შევსების ტექნიკურ საკითხებზე დახმარების გაწევა, გარდა გადასახადის გადამხდელის საგადასახადო ვალდებულების თანხობრივი ოდენობის განსაზღვრისა;

დ) გადასახადის გადამხდელის მიმართ შედგენილი სამართალდარღვევის ოქმებსა და შემოწმების აქტებთან დაკავშირებით კონსულტაციის გაწევა;

ე) საჯარო ინფორმაციის მოძიებაში დახმარების გაწევა, მათ შორის, გადასახადის გადამხდელის შესახებ საგადასახადო ორგანოში არსებული ინფორმაციის გაცნობა;

ვ) გადასახადის გადამხდელის ინფორმირება კუთვნილი საგადასახადო შეღავათის შესახებ და შესაბამისი მტკიცებულებების (დოკუმენტების) საგადასახადო ორგანოსათვის წარდგენის ხელშეწყობა;

ზ) საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად გადავადებული (მათ შორის, რესტრუქტურისებრი) საგადასახადო დავალიანების გადასახადის გადამხდელის მიერ დროული შესრულების მონიტორინგი;

თ) გადასახადის გადამხდელის მიერ საგადასახადო ანგარიშგების საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილ ვადაში განხორციელების მონიტორინგი;

ი) გადასახადის გადამხდელის მიერ შესრულებული საგადასახადო ვალდებულების გადასახადის გადამხდელის პირადი აღრიცხვის ბარათზე ასახვის გაკონტროლება;

კ) გადასახადის გადამხდელის პირადი აღრიცხვის ბარათზე საგადასახადო დავალიანების ჩამოწერის პროცედურის განხორციელების ხელშეწყობა;

ლ) საგადასახადო ორგანოში გადასახადის გადამხდელის წერილობითი შეკითხვების განხილვისა და პასუხების გაცემის მონიტორინგი;

მ) საგადასახადო ორგანოდან საგადასახადო ანგარიშგების ფორმების, ასევე საგადასახადო ანგარიშ-ფაქტურების (მათ შორის, სპეციალური საგადასახადო ანგარიშ-ფაქტურების), ჩვეთან გათანაბრებული დოკუმენტების და აქციზური მარკების მიღების ხელშეწყობა;

ნ) საწარმოს/ორგანიზაციის ლიკვიდაციის ან/და რეორგანიზაციის შემთხვევაში, გასატარებელი პროცედურების განხორციელების ხელშეწყობა;

ო) ზედმეტად გადახდილი თანხის დაბრუნების, მომავალი საგადასახადო ვალდებულებების ანგარიშში ჩათვლის ან სხვა გადასახადების გადახდის ანგარიშში გადატანის პროცედურების განხორციელების ხელშეწყობა;

პ) ბიუჯეტთან ანგარიშსწორების შედარების აქტის გაფორმების პროცედურების წარმართვის ხელშეწყობა.

მიუხედავად იმისა, რომ მომსახურებების ზემოთაღნიშნული ჩამონათვალი გადამხდელის საგადასახადო ვალდებულებების შესრულების ხელშეწყობას განაპირობებს, პირადი საგადასახადო მრჩევლის მომსახურებაც ფასიანია და ფიზიკური პირებისათვის ერთწლიანი სერვისის საფასური შეადგენს 500 ლარს, ახლად რეგისტრირებული საწარმოების, ორგანიზაციებისა და ინდივიდუალური მეწარმეებისთვის - 1000 ლარს, დანარჩენი გადამხდელისთვის კი - 3000 ლარს.

პირადი საგადასახადო მრჩევლის მომსახურება მართლაც წარმოადგენს გადამხდელთა ინფორმირების ეფექტიან საშუალებას, თუმცა, შემოსავლების სამსახურის ანგარიშებში ასახული ინფორმაციის თანახმად, საკმაოდ დაბალია აღნიშნული სერვისით სარგებლობის მაჩვენებელიც. 2017 და 2018 წლებში აღნიშნული სერვისით ისარგებლა 300-მდე მსხვილი და საშუალო ბიზნესის წამომოადგენელმა, 2019 წელს გაჩეული მომსახურების რაოდენობა შეადგენს 21900-ს, ხოლო 2020 წელს კი - 23090-ს. მაშასადამე, აქტიურ გადამხდელთა საერთო რაოდენობის გათვალისწინებით (დაახლოებით 900 000) მისი მხოლოდ 2,4-2,5% სარგებლობს ინფორმირების აღნიშნული ფასიანი საშუალებით.

საგადასახადო კანონმდებლობის გამოყენების თაობაზე შემუშავებულია კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები - ინსტრუქციები, რომლებიც გამოქვეყნებულია შემოსავლების სამსახურის ოფიციალურ ვებ-გვერდზე და ხელმისაწვდომია ნებისმიერი პირისათვის. თუმცა, ხშირად ინსტრუქციაშიც იგივე ზოგად განმარტებას ამოვიკითხავთ, რასაც საგადასახადო კოდექსში და იგი არ შეიცავს უფრო მეტ ინფორმაციას ამა თუ იმ ნორმაზე, რაც გადამხდელს დაბეგვრის კონკრეტული წესის უკეთ გაგებაში დაეხმარება.

პრაქტიკაში საკმაოდ ხშირია შემთხვევები, როცა სამეურნეო ოპერაციის ზუსტი შესაბამისობა საქართველოს საგადასახადო კოდექსის კონკრეტული მუხლთან რთულია ამ უკანასკნელის არასაკმარისი განმარტების გამო. შემოსავლების სამსახურის მიერ ცალკეულ მუხლებზე კომენტარების შემუშავება საკმაოდ ეფექტიანი საშუალებაა გადამხდელთათვის საგადასახადო ვალდებულებების კანონმდებლობის დაცვით შესრულების უზრუნველყოფის პროცესში. კომენტარები ქვეყნდება როგორც შემოსავლების სამსახურის, ისე საკანონმდებლო მაცნეს ვებ-გვერდზე და მასში კონკრეტული მაგალითების საფუძველზე არის განმარტებული კანონის კონკრეტული ნორმები. თუმცა, გადამხდელთათვის ხელმისაწვდომი კომენტარები ჯერჯერობით საგადასახადო კოდექსის მხოლოდ რამდენიმე მუხლის შესახებ არსებობს და ძალიან მნიშვნელოვანი იქნება მათი შემუშავება სხვა მუხლების უკეთ განმარტების მიზნითაც.

დასკვნა

მაშასადამე, საგადასახადო ადმინისტრირების სისტემის უმნიშვნელოვანესი ელემენტის - გადამხდელთა ინფორმირების საქართველოს კანონმდებლობით

გათვალისწინებული ყველაზე ეფექტიანი საშუალებები მორგებულია ძირითადად მსხვილ (მაღალმემოსავლიან) გადამხდელებზე და ნაკლებად შეიცავს საშუალო და მცირე გადამხდელთა მხარდაჭერის ბერკეტებს, რითაც ირღვევა ინფორმირების საყოველთაოობის, სამართლიანობის და ეფექტიანობის პრინციპები. ინფორმირების უსასყიდლო საშუალებები კი ან არაეფექტიანია, ან დაბალია გადამხდელთა აქტიურობის მაჩვენებელი. შემოსავლების სამსახურის მიერ შემოთავაზებული კომუნიკაციის თანამედროვე საშუალებებით კი ძირითადად მაღალი საგადასახადო კულტურის მქონე გადამხდელები სარგებლობენ, რომელთა რაოდენობა საკმაოდ მცირეა ქვეყანაში. ამასთან, სახელმწიფო ფაქტიურად არ იყენებს ინფორმირების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან და უსასყიდლო ბერკეტს საჯარო გადაწყვეტილებების სახით. მასასადამე, ინფორმირების არსებული საშუალებები მნიშვნელოვან გავლენას ვერ ახდენს გადამხდელთა მიერ საგადასახადო ვალდებულებათა ჯეროვნად შესრულებაზე. აღნიშნული მდგომარეობის გამოსასწორებლად და ადმინისტრირების ამ უმნიშვნელოვანი ელემენტის ეფექტიანობის გასაზრდელად, ჩვენი აზრით, მნიშვნელოვანია შემდეგ ღონისძიებათა განხორციელება:

- საჯარო გადაწყვეტილებების გამოცემის პრაქტიკის დამკვიდრება და განვითარება, რითაც ყველა ტიპის გადამხდელი უზრუნველყოფილი იქნება თანაბარი შესაძლებლობით, კანონმდებლობის დაცვით განახორციელოს საქმიანობა და საგადასახადო ვალდებულებათა შესრულება;

- წინასწარი გადაწყვეტილებისა და პირადი საგადასახადო მრჩევლის მომსახურების უფასოდ შეთავაზება ახლად რეგისტრირებული გადამხდელისათვის პირველი ორი წლის განმავლობაში, რაც ჩანასახოვან მდგომარეობაში არსებულ საქმიანობას მოაქცევს სწორ საკანონმდებლო ჩარჩოებში და დაეხმარება მას განვითარების გზების სწორად მოძიებაში;

- ინტეგრირებული კომუნიკაციის საშუალებების პოპულარიზაციის ამაღლება, რათა გაიზარდოს გადამხდელთა მიერ მათი გამოყენების მაჩვენებელი;

- შემოსავლების სამსახურის განმარტებების გამოცემა საგადასახადო კოდექსის უფრო მეტ ნორმასთან დაკავშირებით, რაც პრაქტიკულ მაგალითებზე კონკრეტული მუხლის მისადაგებით ყველაზე უკეთ ეხმარება გადამხდელს დაბეგვრის წესების სწორად გაგებასა და პრაქტიკაში გამოყენებაში;

- საგადასახადო ადმინისტრირების გამკაცრება, რათა შემცირდეს გადასახადებისაგან თავის არიდების შემთხვევები და ამაღლდეს საგადასახადო კულტურა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. შაინიძე ე., 2017. საქართველოს სახელმწიფო საგადასახადო ადმინისტრირების ადგილი ფისკალურ პოლიტიკაში და მისი გავლენა ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე. ბათუმი, „გამომცემლობა აჭარა“;
2. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი (2010 წ) - კოდიფიცირებული ტექსტი. თბილისი;
3. საქართველოს ფინანსთა მინისტრის 2010 წლის 31 დეკემბრის №996 ბრძანება „გადასახადების ადმინისტრირების შესახებ“. 3 იანვარი, 2011. კოდიფიცირებული ტექსტი. თბილისი;
4. საქართველოს მთავრობის 2010 წლის 30 მარტის №96 დადგენილება „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – შემოსავლების სამსახურის მიერ

მომსახურების გაწევისათვის საფასურებისა და მათი განაკვეთების დამტკიცების შესახებ“. 31 მარტი, 2010. კოდიფიცირებული ტექსტი. თბილისი;

5. შემოსავლების სამსახურის 2017 წლის ანგარიში, განთავსებულია ელ. მისამართზე https://rs.ge/RsGe.Module/GetDoc/Get_File?doc_id=10440;
6. შემოსავლების სამსახურის 2018 წლის ანგარიში, განთავსებულია ელ. მისამართზე https://rs.ge/RsGe.Module/GetDoc/Get_File?doc_id=10601;
7. შემოსავლების სამსახურის 2019 წლის ანგარიში, განთავსებულია ელ. მისამართზე https://rs.ge/RsGe.Module/GetDoc/Get_File?doc_id=10792;
8. შემოსავლების სამსახურის 2020 წლის ანგარიში, განთავსებულია ელ. მისამართზე https://rs.ge/Media/Default/Docs/%E1%83%A%E1%83%94%E1%83%9B%E1%83%9D%E1%83%A%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%A1%20%E1%83%A%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%A1%20%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%A8%E1%83%98%202020_GE.pdf;
9. შემოსავლების სამსახურის განმარტებები, განთავსებული საქართველოს საკანონმდებლო მაცნეს ვებ-გვერდზე <https://matsne.gov.ge>;
10. საქართველოს ფინანსთა მინისტრის საჯარო გადაწყვეტილებები, განთავსებული საქართველოს საკანონმდებლო მაცნეს ვებ-გვერდზე <https://matsne.gov.ge>.

Ekaterine Shainidze

*Doctor of Finance, Assistant Professor of Batumi
Shota Rustaveli State University*

IMPACT OF TAXPAYER INFORMATION MECHANISM BY TAX AUTHORITIES ON TAX OBLIGATIONS

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.SHAINIDZE

Expanded Summary

One of the important components in the tax administration system is informing the taxpayers by the tax authorities. According to the Tax Code of Georgia, the obligations of the tax authorities clearly define the list of measures to be taken by them to inform the taxpayers. The aim of the research is to review, analyze, evaluate the effectiveness of the means defined by the law on taxpayers in Georgia and to develop relevant recommendations.

Georgian tax legislation defines three main means of informing the taxpayer: a written explanation, a public decision and a preliminary decision.

A written explanation has a recommendatory nature, besides it has no binding legal force and, therefore, it is not an effective means of informing taxpayers that will be guarantee for the taxpayer to proper fulfillment of tax obligations.

The public decision is issued by the order of the Minister of Finance, it promotes uniform approaches to the issue under consideration, therefore it has binding legal force and so it is indeed an effective means of informing, but in spite of it there have been only four public decisions issued so far. Thus, the state does not actually use this important tool to improve tax administration.

The issuance of a preliminary decision is initiated by the taxpayers themselves, it has binding legal force and can make a significant contribution to the proper fulfillment of tax obligations, but it is an expensive service and thus it is less accessible for low-income taxpayers.

Among the means of information there is also a service of a personal tax advisor, who helps the taxpayers in the proper fulfillment of tax obligations, but it is not free service so and the rate of use of this service by taxpayers is quite low.

Various instructions and methodological guidelines are issued by the Minister of Finance and Revenue Service of Georgia to inform taxpayers, but they do not contain detailed explanations of the vague articles of the Code.

In recent years, the Revenue Service has intensively used the modern means of electronic communications, open house days, mobile service center services at various locations, and the taxpayers are informed in advance about all of these, however, the activity of taxpayers in these events is very low. Electronic means of communication are mainly used by taxpayers with high tax culture, the number of which is quite low in our country.

Based on the results of our research, we consider that the most effective means of informing taxpayers is the publication of official explanations by the Revenue Service on various aspects of the Tax Code, which are published on the website of the Legislative Herald of Georgia. It explains various legislative norms using practical examples. However, this method is used only in relation to a few articles of the Code so far.

Thus, the most effective means of informing taxpayers provided by Georgian legislation are mainly adjusted to large (high-income) taxpayers and contain less leverage to support medium and small taxpayers, thus violating the principles of universality, fairness and efficiency of information. Free media is either ineffective or has a low taxpayers activity rate.

We can say that the existing means of information do not have a significant impact on the proper fulfillment of tax obligations by taxpayers. In our opinion to take the following measures to remedy this situation and increase the effectiveness of this essential element of administration is important:

- To establish and develop the practice of issuing public decisions, thus ensuring that all types of taxpayers have equal opportunities to carry out their activities and fulfill their tax obligations in compliance with the legislation;
- To offer free pre-decision and personal tax advisor services to the newly registered taxpayers for the first two years, bringing incubator activities within the right legal framework and helping them to find the right development path;
- To increase the popularization of integrated media to increase the rate of their use by taxpayers;
- To issuance of explanations of the Revenue Service in relation to more norms of the Tax Code, which best adapts a specific article to practical examples to help the taxpayer to properly understand and apply the rules of taxation.

Keywords: informing taxpayers, tax culture, efficiency of existing levers, improving administration.

ბიზნესი – BUSINESS

Evgeni Baratashvili

Professor, Georgian Technical University

Irma Baratashvili

Associate Professor at Caucasus International University

Leila Mamulashvili

Professor at Gori State University

INNOVATIVE ACTIVITIES IN MODERN BUSINESS

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.E.Baratashvili.I.Baratashvili.L.Mamulashvili

Annotation. *There is two understanding for the definition of innovation. In one case, Innovation is seen as the result of a creative process for new product (technics, technologies, methods etc); on the other case, as a newly made merchandise, elements, approaches and the process of introducing principles instead of existing ones. The main sign of innovation in the market economy is the novelty of its consumer properties. The concept of innovation extends to a new product or service, innovation in organizational, financial, scientific research and other fields, any perfection that ensures cost savings and creates the conditions for such savings.*

Innovation arises from the use of scientific research and development results aimed at improving the process of industrial activity as well as legal and social relations in the fields of education, science and culture.

Keywords: *Innovation, business, market economy, innovation process.*

Introduction

In a market economy, the systematic methodology for describing innovation is based on international standards, according to which recommendations were adopted in Oslo in 1992. Hence the name - "Oslo leadership". They are designed for technological innovation and include new products and processes as well as their significant technological changes. Innovation is considered essential if it is introduced in the market or in the manufacturing process. Accordingly, two types of technological innovation are distinguished: commodity and process.

Commodity innovation includes the introduction of new products or their improvement. Procedural innovation - the acquisition of new products, or their significant improvement. In the US, 1/3 of all innovation belongs to the process, and 2/3 to goods, in Japan - vice versa.

Innovation is closely related to scientific and technical progress, it comprises of its results. A basic innovation is distinguished, which realizes the great inventions and becomes the basis for the formation of a new direction of technology. Improving innovations are usually the implementation of small and medium-sized inventions that are successful in the scientific-technical cycle of diffusion and sustainable development. Pseudo-innovation (or rationalized innovation), which is aimed at partially improving outdated generation of technics and technology, it as usual slows down the technological process (they either do not give effect to society, or have a negative effect).

The introduction of a new product is defined as a basic commodity innovation. Such innovation is aimed at acquiring a new generation of machines and materials and is based on funda-

mentally new technologies. An example of a basic innovation is the replace LED-based indicators with liquid crystal-based indicators, or the replace the steam engine with a combustion engine.

Improved innovations refer to an existing product whose qualities and value characteristics have been significantly improved by using more efficient components and materials, with partial modifications to technical sub-systems (in the case of complex products).

The innovation process approach refers to a complex process that involves the development, introduction, and commercialization of new consumer values — goods, equipment, technology, organizational forms, and so on.

The objective-utilitarian approach to innovation is characterized by 2 main points. First, the object is perceived as an innovation - a new consumer value, based on the achievements of science and technology. Second, the focus is on its utilitarian side - to meet the needs of society with great beneficial effects.

Motives for introducing innovation for innovative production are divided into internal and external. An internal stimulus for innovative activity is the replacement of obsolete weapons by the rise of competing products in the market. In the conditions of underdevelopment of market relations, especially during the economic crisis. Crucial incentives for innovation are external incentives driven by the economic policy of the State.

The transition of the world economy to a new stage of scientific and technical development has required innovative activities and new approaches that combine knowledge and technology of the market. It is the innovation that becomes the mythical "acting person" of the realization of modern scientific and technical revolutions.

Innovative products are the result of the introduction of productive innovations. This is a new or improved product. Solid innovative products are the result of the introduction of project innovation. It will include products made on the basis of advanced experience through the introduction of new or improved production methods.

Innovation Process is the process of transforming scientific knowledge into innovation, which can be considered as a sequence of events in which innovation matures from an idea to a specific product, technology or service and extends to practical application.

Unlike scientific and technical progress, the innovation process does not end with the introduction, i.e. with the first appearance of a new product on the market, or with the design power of a new technology. This process is not stopped even after the introduction, because with diffusion, the novelty experiences perfection, becomes more efficient, acquires previously unknown consumer properties. This opens up to a new space of usage and market and, consequently, to new requirements that perceive a given product, technology or service as a new to itself.

The basis of the innovative process is the creation and acquisition of new technology. Technology - is a combination of material factors of production, in which human skills and new knowledge materialize. Technology involves the integration of techniques, methods and means of production and the conversion of natural products into industrial and household products. The process of creating new technology begins with fundamental research aimed at acquiring new scientific knowledge and revealing essential regularities. The purpose of fundamental research is to open new connections between events, to understand the patterns of development of nature and society.

The second stage in the process of creating and mastering the technique is applied research aimed at applying previously discovered events and processes. Its main purpose is to solve technical problems, to clarify unclear theoretical issues, to obtain specific scientific results, which will be further used in constructive works on the scientific-technical line.

The innovation process includes a cycle, starting from the development of a scientific-technical idea to its realization on a commercial basis. The main bases of innovation is realized by entrepreneurial structures in the market economy as a means of solving commercial and industrial tasks.

Innovative activities are aimed at applying and commercializing the results of scientific research, improving the quality of the product (goods, services), improving and further introducing technology, effective sales in domestic and foreign markets. Innovative activity is related to capital investments in innovation, it is an innovative-investment activity.

Innovative activities involve a whole range of scientific, technological, organizational, financial and commercial activities. Innovative activities are based on the scientific-technical trinity, which is closely related to the creation, development, dissemination and application of scientific and technical knowledge in all fields of science and technology.

Its objects and subjects are selected in the implementation of innovative activities. Objects are the development of equipment and technology by production. Subjects of innovative activities are - legal entities and individuals, foreign organizations, citizens, as well as stateless persons participating in innovative activities.

Innovations can be divided into basic, improving and pseudo-induced innovations. There is a classification of innovation according to the depth of change provided by Valence:

- Zero-scale innovation - regenerate the primary features of the system, maintain and upgrade its existing functions.
- First-class innovation - changing the quantitative properties of the system.
- Second-tier innovation - regrouping system components to improve their functioning.
- Third tier innovation - adaptive change of production system elements in order to adapt to each other.
- Fourth Grade Innovation - A new option, the simplest qualitative change that comes out of the framework of simple adaptive changes. The initial signs of the system do not change - their useful properties are somewhat improved (for example, by increasing the existing electric motor system).
- Fifth Grade Innovation - New Generation. All or most of the properties of the system are changed.
- Sixth Grade Innovation - A new look, a qualitative change in the original properties of the system without any changes in functional principles.
- Seventh Grade Innovation - The highest change in the functional properties of the system.

Innovation allows us to adapt this or that type of strategy to the type of innovation, to construct organizational forms of management and economic mechanisms related to the type of innovation, to define the forms of realization and market progress that are not the same for different types of innovation.

There are many conditions and factors in any organization, the active use of which contributes to the development of innovative action. A fundamental role in the combination of factors of interest to us is played by the innovative culture of the organization, related to the implementation of all its innovative activities on the basis of the development of true values of society. Within the framework of innovative culture, the problems of internal integration and external adaptation of all structural subdivisions of the organization must be solved without losing a valuable development orientation. The behavior of the employees involved in the innovative action of the organization should be properly regulated.

The weakness of innovative culture and, moreover, its absence, based on the true values of the people, can be the main reason for the organization to work towards social goals in innovative ways that are unacceptable from a cultural point of view, which ultimately leads to its disruption.

It is desirable that the mission of the organization be based on cultural values, and its purpose and future be directed towards the bedrock of their preservation and multiplication.

Culture is an important precondition for the formation of an innovative climate in production, based on the traditions of the people, expressed in their aspiration for education, knowledge, development of non-standard thinking, use of natural, intuitive skills, as well as creativity and collective thinking. Notable are the qualities of people such as: patience with the environment and different worldviews, acceptance of new rules. Applying these traditions and human qualities in the innovative action of the organization ensures the rapid growth of the spiritual and intellectual capital of the organization, promotes the active growth of the number of innovations and enhances their competitiveness. At the same time, a new degree of innovative action of the organization is formed, where it dominates the social, spiritual material, which ensures the sustainability of its functioning.

The culture of an innovative organization should include a mission that reflects the existence of the organization, expresses the true values and principles of its functioning, corporate forms of interaction, its atmosphere, aligns with the strategy of achieving competitive advantage and high socio-economic efficiency through innovative technologies.

As it is known, in the course of society development, the forms of organization of labor and production are gradually changing, management structures are becoming more complex, small groups are strongly influenced by people, interpersonal relationships are strengthened, which often lead to conflict. It became necessary to move to an informal, organizational structure of management. Began to dominate the collective mind, acting on workers, increased the influence of leaders.

Small groups began to create their own subculture with an internal hierarchy with a set of rules and norms of behavior characteristic of non-standard, innovative-minded, informal behavior structures. Eventually, more naturally inclined to innovate, the informal organization began to have a stronger impact on staff than the formal one. Growing up on the basis of organizational culture (unwritten laws of conduct, social protection), the informal organization has taken precedence over the creative, innovative microclimate, and staff behavior regulation process.

As a result, in the given climate, an adequate management structure has started to be established, which supports:

- Staff inclination towards innovative thinking.
- Development of a sense of responsibility for each employee.
- Setting a clear collective goals.
- Clear formulation of specific tasks of the management team.
- Ensuring the conditions for successful implementation of the decisions made.

All the efforts of the organization are focused on creating a creative atmosphere of mutual trust, where employees feel free and motivated and ready to materialize their knowledge in intelligent products and innovative management technologies.

Creating such a high quality organizational structures are associated with great purposeful work, accepting and maintaining the core values of corporate culture. In particular, this is the case with corporate traditions based on shared human values, which express the cultural values of multinational peoples, helping each member of the team, raised in the cultural embrace of their own people, to realize their own unity with others. Jointly celebrate events that affect each member of the team, where an informal atmosphere is created to bring people together. As a result, internal organizational communications are enriched, as well as connections with the external environment are quickly and easily addressed by industrial and social issues. In short, an environment is created in the organization, promoting in all its manifestations, increasing mutual trust, creativity and development of the innovative actions.

Conclusion

Following in the footsteps of the intellectualization of labor underlying innovative action, the culture of the organization grows, which begins to transform qualitatively and develops under its influence. This tendency intensifies as the means and subjects of labor change, and so does labor itself. It becomes more complex, creative and intellectual. From the total number of staff engaged in innovative activities, the share of cultural workers who train in culture increases. Employee behavior becomes more ethical, built on the basis of cultural traditions. Innovative action is related to cultural, ethical norms, compliance with the rules of conduct, including the interaction of staff with others (clients, partners). Also, with colleagues and subordinates within the own organization.

References

1. Rick Mitchell, Keith Goffin. Innovation Management: Effective Strategy and Implementation. October 2016.
2. Joe Tidd, John Bessant. Strategic Innovation Management. (Wiley 1st Edition), - September 2014.
3. Shlomo Maital, D.V.R. Seshadri. Innovation Management: Strategies, Concepts and Tools For Growth and Profit. 2007.
4. Tom Burns, G.M. Stalker. The Management of Innovation (Revised Edition), - Oxford University Press, 1994.
5. Paul Trott. Innovation Management and New Product Development (5th Edition), - NY, 2014.
6. Allan Afuah, Innovation Management: Strategies, Implementation, and Profits. – NY, 2013
7. Jean-Philippe Deschamps, Beebe Nelson. Innovation Governance: How Top Management Organizes and Mobilizes for Innovation. March 2014.
8. Управление инновационными процессами: учебное пособие / В.В. Жариков. – Тамбов : Изд-во Тамб. Гос. Техн. Унта, 2009.
9. Фатхутдинов Р.А. инновационный менеджмент: Учебник. – М.: ЗАО <<бизнес – шк.>>, 2006.
10. Херберг Н. Инновационная деятельность на малых и средних предприятиях // Проблемы теории и практики. – 2005. - № 3.

ევგენი ბარათაშვილი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი
ირმა ბარათაშვილი
კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ლეილა მამულაშვილი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

ინოვაციური საქმიანობა თანამედროვე ბიზნესში

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.E.Baratashvili.I.Baratashvili.L.Mamulashvili

რეზიუმე

ინოვაციის განსაზღვრისათვის გავრცელებულია ორგვარი მოსაზრება. ერთ შემთხვევაში, ინოვაცია განიხილება როგორც შემოქმედებითი პროცესის შედეგი ახალი პროდუქციის (ტექნიკის, ტექნოლოგიის, მეთოდის და ა.შ) სახით, მეორე შემთხვევაში - როგორც ახალი ნაკეთობის, ელემენტების, მიდგომების, პრინციპების შეყვანის პროცესი არსებულის მაგივრად. ინოვაციის უმთავრეს ნიშნად საბაზრო მეურნეობის პირობებში ითვლება მისი მომხმარებლობითი თვისების სიახლე. ინოვაციის ცნება ვრცელდება ახალ პროდუქტზე ან მომსახურებაზე, სიახლეზე ორგანიზაციულ, ფინანსურ, სამეცნიერო-კვლევით და სხვა სფეროებში, ნებისმიერი სრულყოფა, რომელიც უზრუნველყოფს დანახარჯის ეკონომიას და ქმნის პირობებს ასეთი ეკონომიისთვის.

ინოვაცია წარმოიშობა სამეცნიერო გამოკვლევების და შემუშავების შედეგების გამოყენების შედეგად, რომლებიც მიმართულია საწარმოო საქმიანობის პროცესისა და ასევე, განათლების, მეცნიერების, კულტურის დარგში სამართლებრივი და სოციალური ურთიერთობების გასაუმჯობესებლად.

ბანაილუპის ეკონომიკა – EDUCATION ECONOMICS

Murtaz Kvirkvaia
Associate Professor,
Kutaisi International University
Vasil Kikutadze
Associate Professor,
Tbilisi state university
Natia Daghelishvili
Associate Professor,
Grigol Robakidze University
Tamar Tavkhelidze
Assistant,
Grigol Robakidze University
Givi Gujaraidze
Assistant,
Grigol Robakidze University

COOPERATION BETWEEN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AND
EMPLOYERS IN GEORGIA⁴

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Kvirkvaia.Kikutadze.Daghelishvili.Tavkhelidze.Gujaraidze

Abstract. Cooperation between higher education institutions and employers is at an early stage of development in Georgia. Inadequate level of cooperation leads to the difficulties in the employment of graduates and meeting the demands of the labor market. The current practices of cooperation need to be improved and some of the other aspects of effective cooperation should be perfected. The study revealed that different visions and incentives, the level of bureaucracy and insufficient time serve as hindering factors for cooperation. The study also confirmed that in some cases cooperation is not systematic; in addition, sometimes it is just a formality and cannot provide desirable outcomes. Although in Georgia there are some examples of successful multifaceted cooperation between higher education institutions and employers as well, the number of such cases is quite small and cannot affect the quality of cooperation across the country. A review of the scientific literature, study of foreign experience and a survey of higher education institutions, employers and graduates within the frameworks of the research showed that the importance of collaboration is widely understood by all stakeholders. Cooperation in the field of education and science, mutually beneficial to higher education institutions and employers, should be deepened through joint research, involvement in the development of academic programs, lifelong learning and other activities that represent a solid foundation for socio-economic development of the community.

⁴ The research was conducted at Grigol Robakidze University within the framework of grant funding provided by Shota Rustaveli National Science Foundation for fundamental researches. grant NFR- 1 8-6 156

Keywords: vertical and horizontal mismatch; forms of cooperation between higher education institutions and employers; employment of graduates; student practice and internships; knowledge transfer; joint studies and projects; theoretical and practical knowledge and skills.

Introduction

Cooperation between higher education institutions and employers is an important and topical issue for any society. In case the quality of such cooperation is high, the graduates of higher education institutions easily get employed according to specialty they acquired and employers, in turn, have more opportunities to find qualified staff they need. Effective cooperation can largely contribute to the introduction of innovations, implementing joint projects and researches, providing lifelong learning and developing educational programs tailored to the demands of the labor market.

In Georgia's reality, important activities have been permanently carried out for the development of the higher education system and the labor market for the last three decades. Primarily, this aims at promoting the training of competitive, skilled workforce for the labor market, while, on the other hand, this contributes to improving the compliance of the education system with the challenges of the modern labor market. However, there are still many unsolved problems and obstacles in these areas that need to be identified, evaluated and require solution mechanisms.

Georgian legislation⁵ in the field of education requires from higher education institutions to provide students with appropriate practical and theoretical education in the field of education taking into account the requirements of the labor market. However, for various reasons, this requirement is only partially implemented. Very often, educational programs offered by higher education institution and the number of program graduates are not in line with the requirements of the labor market and fails to take into account the current and future requirements of the employer. The studies⁶ of separate demand components in the labor market confirmed that there is no matching between the labor market and the higher education system⁷.

It is unanimously agreed in Georgia, that adaptation of higher education institutions to the labor market is of high importance. In addition, it is clear that inadequate cooperation between higher education institutions and employers contributes to some extent causes the problems associated with high levels of youth (including the graduates) unemployment⁸, vertical⁹ and

⁵ Law of Georgia on Higher Education; Law of Georgia on Development of Quality of Education and other regulation.

⁶ Aleksandra Aroshvili; Human Rights Education and Monitoring Center; Antisocial Policy in Georgia: Education and the Labor Market; source: <https://emcrights.files.wordpress.com/2016/09/e18390e1839ce183a2e18398e183a1e1839de183aae18398e18390e1839ae183a3e183a0e18398-e1839ee1839de1839ae18398e183a2e18398e18399e18390-e183a11.pdf>

⁷ Young Scientists Union Intellect (2016). *The study of the labor market*. Batumi.

http://www.intellect.org.ge/text_files/ge_file_788_1.pdf

⁸ As of 2020, unemployment among young people aged 15 to 24 was 27.8 per cent and 21.3 per cent for young people aged 25 to 34. www.geostat.ge

⁹ A situation when the level of education or qualification is less or more than required./ A person with a doctoral degree in mathematics works as a math teacher at a secondary school.

horizontal¹⁰ mismatch between the knowledge and qualification of the graduates and job requirements, as well as the long period the graduates of higher education institutions need for professional adaptation, etc.

Various stakeholders, including employers, higher education institutions, graduates and regulatory bodies unanimously recognize the importance of cooperation between higher education institutions and employers in Georgia (as partially confirmed by the present study).

Due to the urgency and importance of the issue, the aim of the research is to study the forms of cooperation between higher education institutions and employers, as well as to evaluate the results of cooperation and to identify the forms and directions of mutually beneficial cooperation. The research was carried out in several stages and both **desk and field research methods** were applied. Initially, scientific literature and the studies conducted in different countries around the world were reviewed. International experience of cooperation between higher education institutions and employers was analyzed at the same stage. Field research methods were used for conducting three authentic surveys of higher education institutions, employers, graduates of higher education institutions; semi-structured and preliminary created questionnaire were applied for collecting complete data (using Google Forms platform). At the final stage of the research, the collected data was processed and a unified database was created. As a result, conclusions were made and recommendations were developed. The research area covered private and public higher education institutions, employers and graduates of higher education institutions in Georgia.

Literature review

The authors, who study collaboration between higher education institutions and employers, discuss the issue in a broader context. In particular, from the point of employment, adaptation to labor market, labor productivity, innovation and many other areas. Researchers often point to the insufficient level of collaboration and the possible outcomes that can be achieved as a result of deepening the collaboration. The literature review assures us that the problem of inadequate cooperation between higher education institutions and employees is not unique to Georgia. For example, in their paper **Ansell and Gingrich** (Ben Ansell; Jane Gingrich 2017)¹¹ from Oxford University explain the causes of mismatch between higher education and labor market institutions and note that in some countries, especially in southern European countries, many new graduates are likely to be unemployed, while some of them will be able to find low-paying jobs. The same authors emphasize vertical and horizontal mismatch in the labor market, which is also linked to inadequate cooperation between higher education institutions and employers. A group of researchers (**Will Bartlett; Milica Uvalic; Niccolo Durazzi; Vassilis Monastiriotis; Tanguy Sene. 2016**)¹² provide an interesting study on higher education and labor market requirements in the Balkan countries, where according to their estimates only 13 out of every 100 students enrolled in higher education will be able to find a job relevant to the skills acquired. The authors therefore consider it necessary to encourage cooperation between

¹⁰ A situation when the level of education or qualification matches job requirements but the field of education or skills is inappropriate for the job./ An accountant employed in an auditing company is required to prepare a monthly macroeconomic analysis.

¹¹ Ben Ansell; Jane Gingrich. Mismatch: University Education and Labor Market Institutions. doi:10.1017/S1049096516002948. Professional Symposium. © American Political Science Association, 2017.

¹² Will Bartlett; Milica Uvalic; Niccolo Durazzi; Vassilis Monastiriotis; Tanguy Sene. From University to Employment: Higher Education Provision and Labour Market Needs In the Western Balkans. Synthesis Report. 2016.

higher education institutions and employers. Therefore, the authors consider it necessary to encourage cooperation between higher education institutions and employers. In their view, the government should play the role of an independent catalyst to facilitate the development of beneficial partnerships between both higher education institutions and employers.

The scholars consider that most of the higher education institutions in the Eastern Partnership countries (EaP - Georgia, Armenia, Azerbaijan, Ukraine, Moldova and Belarus) are mainly focused on providing theoretical knowledge, while, they should care more to equip students with practical skills and experience in accordance with the employers' demand. Radovic and Djuraskovic (Radovic & Djuraskovic, 2016)¹³ analyzed the mismatch between the education system and labor market requirements on the example of Montenegro. The lack of practical training component in university programs was identified as one of the main weaknesses of the education system. More specifically, as pointed out by students of the focus, they were never involved in programs promoting the application of theoretical knowledge gained in practice during their university studies. The scholars consider that due to imperfect communication between HEIs(Higher Education Institutions) and employers the education system fails to obtain accurate information on exactly which specialties are demanded in the labor market. This leads to increased unemployment among graduates. According to the research conducted in Georgia in 2018, "Study of Factors Affecting Young People's Professional Orientation in Georgia" (M. Kvirkvaia, V. Kikutadze, D. Sikharulidze, Sh. Shaburishvili, V. Charaia, 2018)¹⁴ information about the labor market and the chosen profession is essential for the correct professional orientation of young people. As evidenced by the research, the level of awareness of a significant part of the respondents about the labor market is insufficient, which ultimately has a negative impact on both the choice of profession and employment rates in their profession. **Lezhava and Amashukeli** (Lezhava & Amashukeli, 2015)¹⁵ conducted a study on the relevance of the outcomes of academic programs in social sciences and the demands of the labor market in Georgia. According to the study, the employers consider that the university graduates have inadequately developed transfer skills such as analytical thinking, communication, presentation and proficiency in foreign languages. In addition, they point out that universities fail to prepare adequate specialists at the appropriate level. In the authors' opinion, like in the Eastern European countries, the lack of communication with the business sector is also a problem in Georgia. The scholars believe that one of the fundamental problems of Georgian higher education institutions is the lack of knowledge of the requirements of the labor market and the lack of communication and cooperation between them.

The presented research also focuses on the international experience of cooperation between HEIs and employers. In particular, the experience of a number of countries was studied, such as Estonia, Germany, Poland, USA, etc. Estonia is the most successful example of cooperation between higher education institutions and employers between post-Soviet countries. Among the post-Soviet countries, **Estonia** represents the most successful example of cooperation between HEIs and employers. Recently, Estonia has carried out some activities to improve cooperation between business and research institutions; in particular, the government actively supports HEIs to carry out applied research in cooperation with business, as well as coordination

¹³ Radovic, M., & Djuraskovic, J. (2016). Mismatch between Education System and Labour Market Needs – Enabling Environment for Sustainable Enterprises in Montenegro. Podgorica: Montenegrin Employers Federation.

¹⁴ M. Kvirkvaia, V. Kikutadze, D. Sikharulidze, Sh. Shaburishvili, V. Charaia (2018) "Study of Factors Affecting Young People's Professional Orientation in Georgia", *Globalization and Business*, <https://doi.org/10.35945/gb.2018.06.035>

¹⁵ Lezhava, D., & Amashukeli, M. (2015). A study of the relevance between the outcomes of academic programs and the demands of the labor market in the social sciences. Tbilisi: Center for Social Sciences.

of doctoral studies and business.¹⁶ One of the most successful models of cooperation between HEIs and organizations around the world can be found in **Germany**. The so-called “dual education system” has a long tradition in the country. This model is mainly used in vocational education and training sector; however, in recent period it is actively applied in higher education as well.¹⁷ The students who take a vocational training program in Germany receive a monthly salary from the company they work for.¹⁸ With the reforms implemented for improving cooperation between HEIs and employers **Poland** is one of the outstanding countries in the post-socialist environment. A number of reforms have been carried out in the Polish education system during the past decade aiming at aligning the Polish higher education system with the European higher education system. Currently, the development trends of Polish higher education institutions are aimed not only at increasing the number of students, but also at research projects, the level of internationalization and cooperation with employers. Therefore, one of the main tasks of recent reforms of Polish universities is to equip graduates with the skills that match with the demands of the modern labor market.¹⁹ In **the United States**, collaboration between universities and business covers a wide range of initiatives. Both public and private sectors are involved in the cooperation. The drive of the collaboration between university and business in the US is: accessibility to financial resources and stability; accessibility to the best human resources; a favorable environment for education, research, innovation and entrepreneurship; regional development needs; institutional culture of collaboration; entrepreneurship education and technology commercialization.²⁰

Outcomes of the Survey of Employers, Graduates and Higher Education Institutions

A complex research was conducted in three directions in order to achieve the objectives of the research. These are: the research of the graduates of Georgian HEIs, the research of employers and the research of HEIs.

The research of the graduates covered 400 graduates. In terms of the academic degree obtained, 51% of the respondents have a bachelor's degree, 43% have a master's degree, 5% have a doctorate degree and 1% of respondents did not note their degree. 47% of the respondents have received education only in state HEIs, 44% only in private HEIs and 9% in both types of HEIs. At the time the survey was carried out, 82% of respondents were employed and 18% were unemployed. Approximately 20% of the unemployed had never been employed and 80% had been employed at least once in the past. In terms of age distribution, a problem of high unemployment among relatively young graduates is observed. About 30% of the graduates aged 20-24 does not have a permanent and stable job; while this figure is much lower for graduates aged 30 and over. 80-85% of the employed respondents are hired employees and this type

¹⁶ The new face of university-business cooperation in Finland, M. Ranga, J. Perälampi, J. Kansikas, *Science and Public Policy* 43 (5): 601-612. Spe. Issue “Universities as interactive partners”. (2016), Page 3, 10;

¹⁷ GTAI. (2019). <https://www.gtai.de/gtai-en/invest/business-location-germany/business-climate/dual-education-system-65348>

¹⁸ Make it Germany. (2019). <https://www.make-it-in-germany.com/en/study-training/training/vocational/system/>

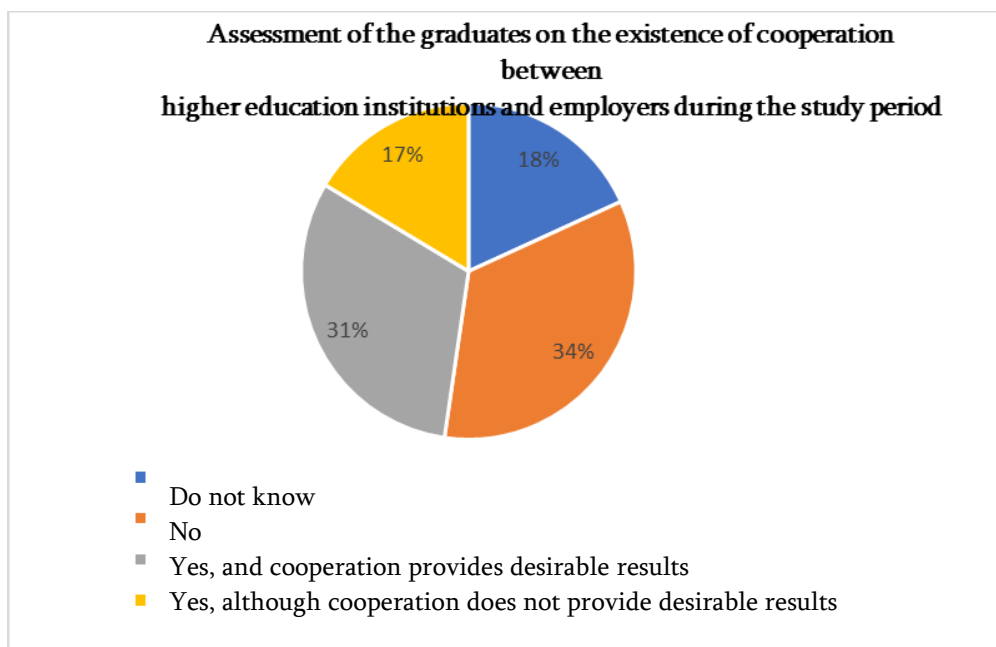
¹⁹ State of University and Business Cooperation in Poland, T. Davey, V. Galán-Muros, A. Meerman, T. Kusio, Science-to-Business Marketing Research Centre, apprimo UG and University Industry Innovation Network (UIIN), 2013, page 10.

²⁰ University-business cooperation: adapting the curriculum and educational package to labor market requirements. Proceedings of the International Conference on Business Excellence, E. Manuela. Bucharest, Romania, 2017, page 342.

of employment is leading in all the age categories. The share of self-employed and self-employed with their business in the respondents is small. The graduate survey focused more on the assessments made by relatively new graduates (4-5 years after graduation on average).

The outcomes of cooperation between HEIs and employers directly reflect on the competitiveness of the graduates and on effective employment according to their specialty. Therefore, it is important to see how they evaluate the practice of this kind of cooperation in Georgia. 31% of the respondents consider that there was cooperation between their education institutions and organizations and this cooperation provided the desired outcomes; more than one-third of the respondents (34%) mentioned that there was no cooperation and collaboration between their education institutions and employer organizations during their studies. 18% of the graduates have no information and have never heard of such cooperation. 17% percent of the respondents indicated that there was a collaboration between HEIs and the business sector, although their cooperation did not provide the desired outcomes and was only a formality (see Figure 1).

Figure 1:1

41% of the respondents who participated in joint programs and activities implemented as a result of cooperation between HEIs and employers during their studies indicate that joint programs and activities was of great help to them and made it easier to find a job. For 49% of the respondents in the same category, the cooperation did not directly made it easy to find a job, although it helped them to improve their skills and only 10% say that such activities were of no benefit to them.

More than half (53%) of the surveyed graduates who were employed at the time of the survey or had been employed before note that they work (and / or have worked before) in the field relevant to their education. However, only 70% of the respondents of this category work exactly in accordance with the qualifications granted by the HEI. The field of employment and qualification of 17% of the respondents are partially related to each other, while the remaining 30% of the respondents do not work in accordance with their specialty or in a field where they

will be able to apply the knowledge gained in HEIs. **The latter indicates a horizontal mismatch between the labor supplied to Georgian labor market and labor requirements.**

The fact, that in addition to a high level of unemployment among graduates, it takes them quite long to find a job after graduating from HEIs is one of the indicators of poor cooperation between HEIs and employers is. The responses of the graduate show that 36% of those employed according to their specialty find a job upon completion of the HEI, 28% need about three months to find a job and 36% need more than four months, in many cases even a year or more.

Vertical mismatch in the Georgian labor market is related to the quality of cooperation between HEIs and employers. In particular, 35-40% of bachelors' and masters' degree holders employed according to their profession (fully or partially) believe that the level of their qualification is higher than needed for performing their functions in the workplace. This rate is 60% in respondents with a doctorate degree.

The results of the survey conducted as part of the research show that the necessary skills and experience that the graduates could not receive in the local higher education institutions are represented by practical skills, practical use of office programs and foreign language skills. The graduates consider that the lack of practical skills is the most acute challenge for them as such skills are important for their employment and unfortunately, they are not able to obtain them in HEIs.

The students' assessment of how much the cooperation between employers and HEIs helps them in the employment process should be regarded as one of the criteria of effectiveness of such cooperation. The survey revealed that mostly graduates use their efforts to search and find jobs with the help of employment web pages (31% of employed respondents). The use of personal contacts is one of the most common ways for them to find a job. The second largest group of graduates (23%) gets a job with the help of contact persons and acquaintances/relatives. Only 11% of the graduates indicate that employment agencies and services in their HEIs have helped them find a job, while only 14% consider that finding a job was related to internship programs which are partly carried out as a result of cooperation between HEIs and employers.

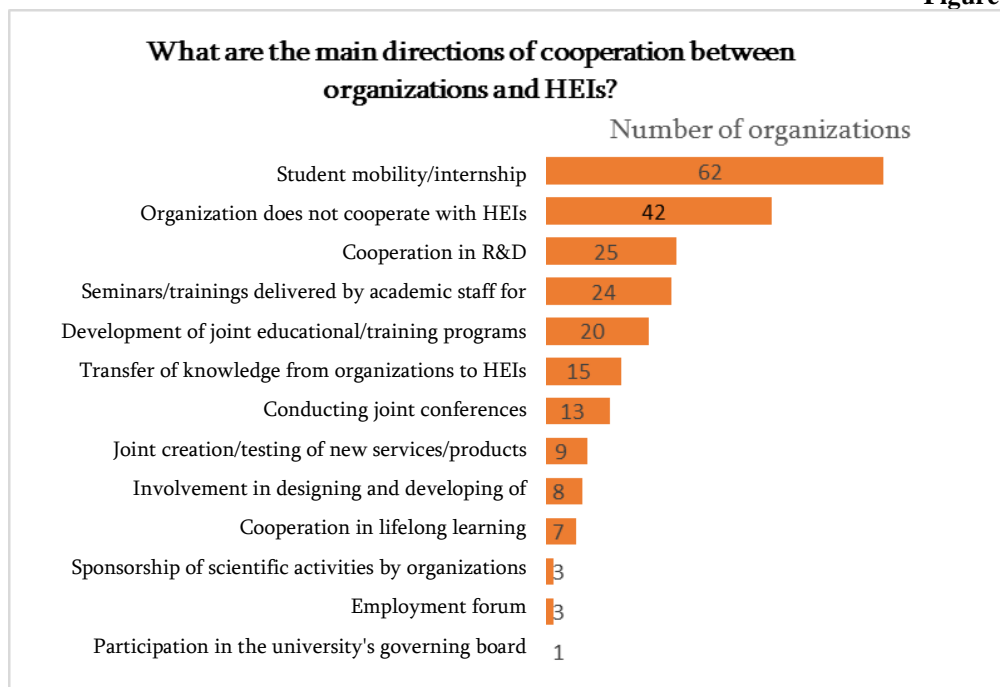
Survey of employers and the analysis of their evaluations is a crucial factor for exploring and enhancing cooperation between HEIs and employers. **The employer survey covered** 140 organizations. 78% of the surveyed organizations operate in Tbilisi, which is followed by Shida Kartli - 5%, Kvemo Kartli - 5%, Imereti - 4%, etc. Most of the surveyed employers (62%) operate in private sector, while the non-governmental and public sectors are represented each by 19%. The operating areas of the surveyed organizations included finance and insurance (18%), education (15%) and tourism (12%), followed by professional, scientific and technical activities (10%), trade (8%), government, healthcare and social assistance (6-6%), etc. The survey covered both large employers (with more than 500 employees) as well as relatively small and medium-sized organizations with 50 or fewer employees.

27% of the organizations participating in the survey do not cooperate with HEIs at all, while 28% of the have weak cooperation. Only 16% of organizations rate their experience as high-level involvement and 29% consider that their involvement is moderate. Organizations that report relatively active involvement in cooperating with HEIs are mostly large organizations with more than 100 employees.

If we evaluate according to the sectors, most of the organizations which consider having high and / or medium quality relationships with higher education institutions are public sector employers. Therefore, 28% of public sector respondents say they have a high level of involvement when the corresponding figure is 15% for the private sector and 8% for the non-governmental sector.

The cooperation of the employers participating in the survey with HEIs mainly includes student mobility or internships. The results show that this relatively simple form of cooperation is two or more times higher compared with the other forms of cooperation. Other, relatively frequently carried out forms of cooperation include collaboration in research and development, seminars and trainings delivered by academic staff for the organizations and the development of joint training programs (see Figure 2). It should be noted as well that only 8 of the surveyed organizations participated in the preparation and development of academic programs in HEIs.

Figure 2.

The analysis of the issue according to sectors (public and private) shows that cooperation between HEIs and private sector representatives is mostly limited to internships and training of students. Cases of such cooperation between HEIs and members of the public and non-governmental sectors are also quite common, although less so. It is important to note that non-governmental sector, compared to the other two sectors, is more intensively involved in processes such as cooperation in research and development activities and creation/testing of new services/products.

From the employers' point of view, the main factors and goals that should stimulate further deepening and strengthening of cooperation between the university and organizations are: attracting new qualified staff; possibility of implementation of joint projects or goals; the desire of the organization to share its practical experience with the HEIs and to provide its staff with continuous education. A small number of organizations indicate the need for expanding cooperation in the field of research and consulting, while the smallest number focus on maintaining the established relationship. Based on such approaches, we can assume that models of strong, multi-year, mutually beneficial partnerships between the university and employment sectors have not been established in Georgia as yet.

With regard to the barriers between HEIs and employers, only a small part of the surveyed organizations believe that in the current period there are almost no obstacles in the direction of

cooperation with HEIs. Most of them consider that the main problems in the process of cooperation with HEIs are mostly caused by the existence of various motivations, values and visions. Other important problems were the lack of time and resources and the high level of bureaucracy in HEIs. The lack of time and resources and the high level of bureaucracy in HEIs are some of the other important problems. A small part of the respondents (5%) also noted that in some cases the barrier to cooperation was the refusal from HEIs. In the frames of the study, critical views were expressed by several representatives. In particular, they consider that on the one hand, the quality of education in HEIs is not satisfactory, companies are not motivated to seek staff in universities and on the other hand, cooperation with HEIs is mostly formal and they show little initiative to focus on promoting and recommending successful students. The study showed that organizations have a problem of mismatch (vertical and horizontal mismatch) between the knowledge and qualification of an employee and job requirements. Horizontal mismatch of some degree is observed in about 70% of organizations. The degree of vertical mismatch is slightly higher. 35% of the respondents openly stated that at this stage the higher education system of Georgia does not provide graduates with the necessary knowledge and skills. A significant share of employers also pointed out that university education provides a student with more or less appropriate basis of theoretical knowledge; however, practical knowledge and skills are a problem. The assessment of the availability of qualified staff in the labor market made by employers was even harsher. 80% of the respondents stated that the workforce who fails to have appropriate skills is a serious problem for organizations.

The generalization of the answers to the open-ended questions by the employees provides a basis to conclude that, according to the employers, in many cases the graduates in Georgia have a theoretical knowledge base, but they lack the practical skills. They learn the rest directly in the work process. However, employers also point out that in different HEIs the quality of education is various and, in many cases, the practical skills students gain are fundamentally different.

The next stage of the research included the study of **authorized and accredited HEIs**. The survey covered 25 HEIs, which account for about 45% of the HEIs authorized in accordance with the requirements of Georgian legislation by 2020. 15 universities participating in the survey are privately owned and 10 are public institutions. Among the HEIs covered by the survey 17 are universities, 5 are teaching universities and 3 are colleges. As regards to regional distribution, most of the surveyed institutions are located in the Tbilisi. Six HEIs across the regions participated in the study.

Most of the HEIs participating in the study believe that the level of theoretical and practical education of their students matches the requirements of the labor market. However, when representatives of HEIs made an assessment of the general situation in the country in this regard, they found out that 72% of HEIs across the country only partially provide graduates with the necessary knowledge and skills necessary to find a suitable job in the labor market. Representatives of HEIs point to this issue as one of the reasons for the mismatch, emphasizing that employers often do not fully understand what qualifications, skills and knowledge they need currently or in the future.

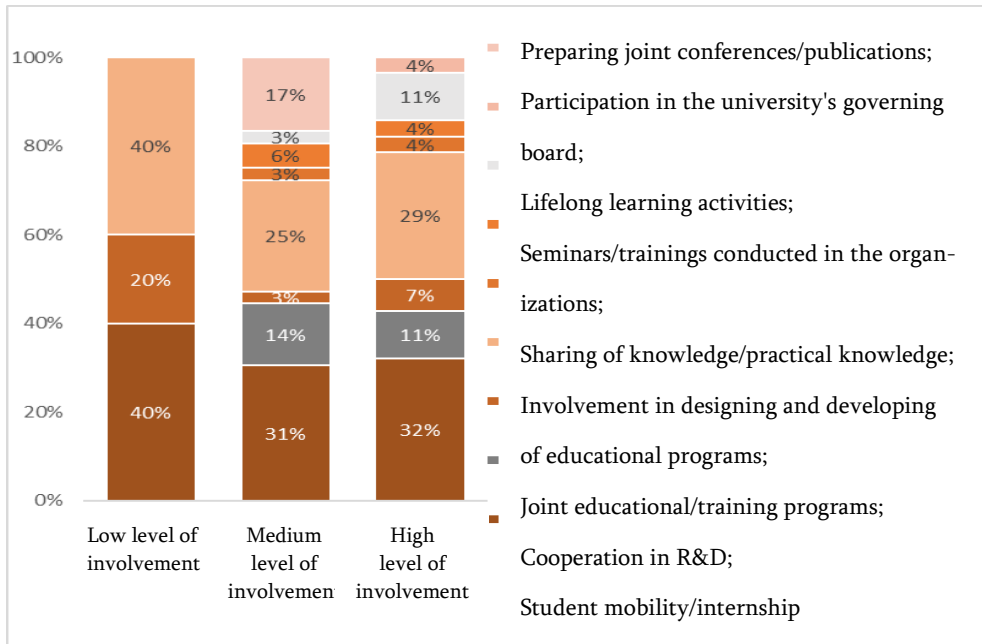
Most of the respondent HEIs consider that, on average, 40-60% of their graduates work in the specialty and qualification that they were awarded in HEIs. This figure is relatively high in case of private and public universities and lower for colleges and teaching universities. According to the representatives of several private universities and colleges, only 20% of their graduates are able to find employment in accordance with their profession.

Most of the HEIs participating in the survey noted that their cooperation with employer organizations is mostly moderate. It is worth noting that 40% of the participants consider that they have a high level of cooperation with companies and government organizations, however, the

existing forms of cooperation are still quite primitive and mainly include student internship programs and employer involvement in designing and developing of educational programs. It is interesting to note that cooperation in research and development and cooperation in lifelong learning was observed in several higher education institutions (see Figure 3). However, unfortunately some of the modern forms of cooperation, such as sponsorship of scientific activities by organizations in HEIs and joint development, testing and creation of new products and services, are not found in any higher education institution.

Figure 3

Forms of cooperation between HEIs and organizations

As the answers of the representatives of the HEIs show, compared to public HEIs, the private ones held joint conferences and/or prepare joint publications with the involvement of both parties more frequently; however, public HEIs, unlike private ones, are relatively active in sharing accumulated theoretical and practical knowledge with the organizations. Some of the public universities also noted that they have experience in conducting thematic seminars / trainings in different organizations.

Collaboration between HEIs and employers is important; however it is equally important for the students to have an opportunity to participate in collaborative projects and activities. The representatives of HEIs assessed the average number of student participation in joint programs and activities. The representatives, who consider that they have intermediate or high-level mutually beneficial cooperation with employers in terms of separate programs, stated that:

In terms of student internships, on average 20-40% of college students have the opportunity to participate in internship programs in various organizations;

Joint applied and research projects are not implemented by half of the colleges at all; and where it is implemented, a maximum of 10% of students are involved. Similar projects are implemented in most of the teaching universities, however, even in these institutions, like in the

main cases; involvement of students is not higher than 10%. Applied or research projects are carried out in most universities, although the rate of student involvement ranges between 10 and 20%. There were only 2 universities that reported that more than half of the students are involved in this type of joint programs;

Qualification improvement activities and preparation and training programs for students - in case of colleges only 20-50% of students participate in such activities. Most of the teaching universities did not provide any answer to this question. According to their answers, universities were divided in two large groups – in one group, up to 10% of the students participated in joint qualification improvement and training programs; while, in the second group the majority of students did so. There are no joint qualification improvement and preparation and training programs for students in two of the surveyed universities;

Joint scientific conferences - an average of 20% of college students participate in joint scientific conferences. Student involvement rate in teaching universities and universities varies widely. In general, 20% of students might be regarded to be involved in similar joint programs in these institutions. However, in several HEIs participation rate is quite high and exceeds 50%.

According to HEIs, in addition to other benefits, active cooperation has a positive impact on their status and competitiveness. A large part of the surveyed universities and teaching universities pointed out that the prestige and attractiveness of the institution significantly or very significantly increased as a result of cooperation with employers and cooperation was found to be beneficial in this regard.

The research process confirmed that HEIs face various problems and challenges in cooperating with organizations. According to most of the respondents, limited time and resources, as well as different views on problem solving between them and organizations are some of the most important barriers to cooperation. It was also mentioned that organizations and HEIs have different motivations and it is difficult to implement common goals and projects in such a situation. A significant part of HEIs noted that they faced high level of bureaucracy while communicating with employers and often got refusal to cooperation.

It is also interesting to find out what the representatives of HEIs think about the motivation factor that can deepen cooperation between these institutions and the employers. According to the majority of the HEIs with relatively many years (30 years) of experience participating in the survey, the main goal of the cooperation was to promote the employment of graduates with the help of partner organizations. Younger institutions (less than 15 years of operation in the market) focused on receiving practical advice from organizations, which would help them to develop further. While implementation of researches and relevant projects by the university was considered as one of the most important motivating factors for cooperation by relatively older universities and teaching universities (60 years and over). Most of the HEIs agreed that the benefits of cooperation are important for both parties, therefore, so it is logical that both parties should be the initiators of such cooperation. Representatives of the surveyed HEIs also noted that the involvement of the state is quite low in the areas of implementation and development of cooperation. The majority of HEIs representatives also noted that the involvement of the state in the implementation and development of cooperation is quite low. Most of the HEIs think that state institutions either are not involved in these processes, or their contribution to the development and deepening of cooperation between HEIs and employers is not significant.

Conclusions and Recommendations

Based on the literature reviewed in the paper, the study of the experience of various countries and international researches, we can conclude that cooperation between HEIs and employers represents a very important issue for any country around the world.

The best practices around the world shows that some of the most common forms of cooperation between HEIs and employers are: development of curriculum design; development of an individual-oriented course; conducting joint research; long-term education and lifelong learning; entrepreneurship and entrepreneurial education.

The processes of cooperation between higher education institutions and employer organizations are still in the early stages of development in Georgia. Forms of collaboration have been gradually refined and deepened over the last decade. However, the business sector, the public sector and the education system which adopted the principles of market economy still cannot receive the benefits that can be brought about by mutually beneficial cooperation.

The fact that only about a third of Georgian HEI graduates are informed about the cooperation between the universities they graduate and their employers indicate to ineffective cooperation between HEIs and employers. It is even more regrettable that some of them consider this cooperation as just a formality. It should also be noted here that the graduates who participated in certain programs emphasize the benefits they received from the activities carried out within the framework of this cooperation. In particular, the majority of the respondents in this category say that such measures have mainly had a positive impact on improving their qualifications and employment in their profession. Despite some positive results, we may conclude that a typical Georgian student cannot fully get the benefits that graduates of the world's leading HEIs receive as a result of participating in dual education programs, research and development programs initiated by companies, long-term programs and training courses for enhancing practical skills and deepening theoretical knowledge.

Almost one third of the employers in Georgia do not cooperate with HEIs at all and almost the same amount of the employers is involved at a minimum level.

At this stage, collaboration between higher education institutions and employers is characterized by quite simple forms. Internship programs for students and involvement of organizations in the designing and development of curricula represent the main forms of cooperation for most HEIs. Even modern forms of cooperation, such as sponsorship of scientific activities by organizations in HEIs and joint work, testing and development of new products and services, unfortunately, are not found in any of the HEIs.

High level of youth unemployment in Georgia is partly the consequence of inadequate cooperation between HEIs and employers. A significant part of the graduates of Georgian HEIs cannot find a job, or get one only after a long search. In addition, a significant number of the graduates consider that they do not work in the profession (horizontal mismatch). Even in case they work in the specialties mastered in HEIs, their qualification exceeds (vertical mismatch) the qualification required to perform the work.

The main problem accompanying the lack of cooperation between HEIs and employers is the fact that Georgian HEIs fail to develop the practical skills that are necessary to increase their competitiveness in the labor market. The research confirms that the higher education system provides a more or less adequate base for students in terms of theoretical knowledge, although the labor market suffers the lack of the practical skills the graduate need.

The difference in motivations and visions, bureaucracy of time and resources both in HEIs and employer organizations are considered by HEIs and employers as the factors that hinder cooperation between higher education institutions and employers in Georgia.

For enhancing cooperation between HEIs and employers in Georgia, it is necessary to establish the forms of cooperation that can help the parties to learn more about each other's future plans and take them into consideration; jointly develop specific forms and activities of mutually beneficial cooperation. Employers' associations, university associations, non-governmental organizations and state institutions should play an important role in the development of these platforms. The development of such platform should be supported by labor unions, university associations, non-governmental organizations and state institutions.

For enhancing the cooperation between the HEIs and employers in Georgia, the labor market requirements should be actually taken into consideration while development of academic programs by the HEIs. Despite the efforts by regulatory bodies, only the requirement of legislation that a program must be linked to labor market is not sufficient for HEIs to study the current and promising labor market requirements and develop their programs based on these requirements. A competitive environment needs to be created where cooperation becomes a key factor in competitiveness and HEIs will naturally start looking for ways to collaborate.

HEIs and employers should start active cooperation for commercialization of science. Conducting collaborative market-based research is one of the ways that can make the formal relations between HEIs and employers turn into mutually beneficial long-term partnership. Employment and internship programs for graduates should remain a topical area of cooperation between HEIs and employers.

The pandemic has caused many changes in both education and business sectors as well as in many other areas of public life. Naturally, the changes will affect cooperation between HEIs and employers, forms and directions of cooperation and models of cooperation. What exactly should be changed as a result of Covid-19's impact is the subject of a separate study. One thing that is certain even today is that no matter what changes take place, cooperation between HEIs and employers will not lose its relevance.

References

- Aroshvili, A. (2016) Human Rights Education and Monitoring Center; Antisocial Policy in Georgia: Education and the Labor Market.
- Lezhava, D., & Amashukeli, M. (2015). *A study of the relevance between the outcomes of academic programs and the demands of the labor market in the social sciences*. Tbilisi: Center for Social Sciences.
- Young Scientists Union Intellect (2016). *The study of the labor market*. Batumi. http://www.intellect.org.ge/text_files/ge_file_788_1.pdf
- Law of Georgia on Higher Education; Law of Georgia on Development of Quality of Education and other regulation.
- M. Kvirikvaia, V. Kikutadze, D. Sikharulidze, Sh. Shaburishvili, V. Charaia (2018) "Study of Factors Affecting Young People's Professional Orientation in Georgia", *Globalization and Business*, <https://doi.org/10.35945/gb.2018.06.035>
- Ben Ansell; Jane Gingrich. *Mismatch: University Education and Labor Market Institutions*. doi:10.1017/S1049096516002948. Professional Symposium. ©American Political Science Association, 2017.
- Will Bartlett; Milica Uvalic; Niccolo Durazzi; Vassilis Monastiriotis; Tanguy Sene. *From University to Employment: Higher Education Provision and Labour Market Needs In the Western Balkans*. Synthesis Report. 2016.

- Radovic, M., & Djuraskovic, J. (2016). Mismatch between Education System and Labour Market Needs – Enabling Environment for Sustainable Enterprises in Montenegro. Podgorica: Montenegrin Employers Federation.
- Bartlett, W. (2013). Skill Mismatch, Education Systems, and Labour Markets in EU Neighbourhood Policy Countries. WP5/20 Search Working paper.
- University-business cooperation: adapting the curriculum and educational package to labor market requirements. Proceedings of the International Conference on Business Excellence, E. Manuela. Bucharest, Romania, 2017, page 342.
- The new face of university-business cooperation in Finland, M. Ranga, J. Perälampi, J. Kansikas, Science and Public Policy 43 (5): 601-612. Spe. Issue “Universities as interactive partners”.(2016),Page 3,10
- GTAI. (2019). <https://www.gtai.de/gtai-en/invest/business-location-germany/business-climate/dual-education-system-65348>;
- State of University and Business Cooperation in Poland, T. Davey, V. Galán-Muros, A. Meerman, T. Kusio, Science-to-Business Marketing Research Centre, apprimo UG and University Industry Innovation Network (UIIN), 2013, page 10.
- Make it Germany. (2019). https://www.make-it-in-germany.com/en/study_training/training/vocational/system

მურთაზ კვირკვაია
ქუთაისის საერთაშორისო უნივერსიტეტი
ასოცირებული პროფესორი;
ვასილ კიკუტაძე
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ასოცირებული პროფესორი;
ნათია დაღელიშვილი
გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი
ასოცირებული პროფესორი;
თამარ თავხელიძე
გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი
ასისტენტი;
გივი გუჯარაიძე
გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი
ასისტენტი

უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის
თანამშრომლობა საქართველოში²¹

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Kvirkvaia.Kikutadze.Daghelishvili.Tavkhe
lidze.Gujaraidze

ანოტაცია. საქართველოში უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობა განვითარების საწყის ეტაპზეა. თანამშრომლობის არასათანადო ხარისხი განაპირობებს კურსდამთავრებულთა დასაქმებისა და შრომის ბაზარზე არსებული მოთხოვნების დაკმაყოფილებასთან დაკავშირებულ სირთულეებს. თანამშრომლობის ამჟამად არსებული პრაქტიკა დახვეწას და ეფექტიანი კოოპერაციის სხვა ასპექტების სრულყოფას საჭიროებს. კვლევამ ცხადყო, რომ განსხვავებული ხედვები, სტიმულები, ბიუროკრატის დონე და არასაკმარისი დრო საკმაოდ ხშირად არის თანამშრომლობის შემაფერხებელი ფაქტორი. კვლევამ ასევე დაადასტურა, რომ თანამშრომლობა რიგ შემთხვევებში არასისტემურია, ამასთან, ზოგჯერ ფორმალური ხასიათი აქვს და სასურველ შედეგებს არ იძლევა. საქართველოში არსებობს უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის მრავალმხრივი წარმატებული თანამშრომლობის მაგალითებიც, თუმცა მათი რიცხვი მცირეა და ქვეყნის მასშტაბით თანამშრომლობის ხარისხზე ზეგავლენას ვერ ახდენს. კვლევის ფარგლებში სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვამ, უცხოური გამოცდილების შესწავლამ, უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების, დამსაქმებლებისა და კურსდამთავრებულების გამოკითხვამ დაადასტურა, რომ თანამშრომლობის მნიშვნელობა ყველა დაინტერე-

²¹ კვლევა განხორციელდა გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტში, ფუნდამენტური კვლევებისთვის შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის საგრანტო დაფინანსების ფარგლებში. გრანტის NFR-18-6156

სებული მხარის მიერ ფართოდ არის აღიარებული. განათლებისა და მეცნიერების სფეროში უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის ურთიერთსასარგებლო თანამშრომლობა უნდა გაღრმავდეს ერთობლივი კვლევების, აკადემიური პროგრამების განვითარებაში ჩართულობის, უწყვეტი განათლებისა და სხვა მიმართულებით, რაც საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მყარ საფუძველს წარმოადგენს.

საკვანძო სიტყვები: ვერტიკალური და ჰორიზონტალური შეუსაბამობა; უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის ფორმები; კურსდამთავრებულთა დასაქმება; სტუდენტების პრაქტიკა და სტაჟირება; ცოდნის ტრანსფერი; ერთობლივი კვლევები და პროექტები; თეორიული და პრაქტიკული ცოდნა და უნარ-ჩვევები.

შესავალი

უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებებისა და დამსაქმებლების თანამშრომლობა ნებისმიერი საზოგადოების მნიშვნელოვან და აქტუალურ საკითხს წარმოადგენს. როდესაც ამ ტიპის კოოპერაციის ხარისხი მაღალია, უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების კურსდამთავრებულები ადვილად საქმდებიან მიღებული სპეციალობის მიხედვით და დამსაქმებლებს, თავის მხრივ, საჭირო კვალიფიკაციის მქონე კადრების მოძენის მეტი შესაძლებლობები გააჩნიათ. ეფექტიან თანამშრომლობას შეუძლია მნიშვნელოვანი როლი შეასრულოს ინოვაციების დანერგვის, ერთობლივი პროექტებისა და კვლევების განხორციელების, უწყვეტი განათლების უზრუნველყოფისა და შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან ადაპტირებული საგანმანათლებლო პროგრამების შემუშავების მიმართულებით.

საქართველოს რეალობაში, ბოლო სამი ათწლეულის მანძილზე უმაღლესი განათლების სისტემისა და შრომის ბაზრის განვითარების მიმართულებით პერმანენტულად ხორციელდება მნიშვნელოვანი ღონისძიებები. ეს ყოველივე, პირველ ყოვლისა, მიზნად ისახავს შრომის ბაზარზე კონკურენტუნარიანი, კვალიფიციური სამუშაო ძალის მომზადების ხელშეწყობას, ხოლო, მეორე მხრივ კი ხელს უწყობს განათლების სისტემის შესაბამისობას თანამედროვე შრომის ბაზრის გამოწვევებთან. თუმცა, ამ მიმართულებებით ჯერ კიდევ მრავალი გადაულახავი პრობლემა და დაბრკოლება არსებობს, რაც საჭიროებს გამოვლენას, შეფასებას და გადაჭრის მექანიზმების მოძიებას.

საქართველოს კანონმდებლობა²² განათლების სფეროში უმაღლესი სასწავლებლებისგან სტუდენტებისათვის სათანადო პრაქტიკული და თეორიული განათლების მიცემას და შრომის ბაზრის მოთხოვნების გათვალისწინებას მოითხოვს. თუმცა, აღნიშნული მოთხოვნის პრაქტიკაში განხორციელება, მრავალი მიზეზის გამო, მხოლოდ ნაწილობრივ თუ ხორციელდება. ხშირად უმაღლესი სასწავლებლების მიერ შეთავაზებული საგანმანათლებლო პროგრამები და კურსდამთავრებულთა რაოდენობები არ არის შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან შესაბამისობაში, ვერ ითვალისწინებს დამსაქმებლის მიმდინარე და სამომავლო მოთხოვნებს. შრო-

²² საქართველოს კანონით „უმაღლესი განათლების შესახებ“; „განათლების ხარისხის განვითარების შესახებ“ და სხვა კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები.

მის ბაზარზე მოთხოვნის კომპონენტების ცალკეულმა კვლევებმა²³ დაადასტურა, რომ შრომის ბაზარსა და უმაღლეს საგანმანათლებლო სისტემას შორის არ არის თანხვედრა²⁴.

საქართველოში უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან ადაპტაციის მნიშვნელობაზე ერთხმად თანხმდებიან. ასევე ცხადია, რომ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის არასათანადო კოორდინაცია გარკვეულწილად განაპირობებს პრობლემებს, რაც უკავშირდება ახალგაზრდების (მათ შორის კურსდამთავრებულთა) უმუშევრობის მაღალ დონეს²⁵, ვერტიკალურ²⁶ და ჰორიზონტალურ²⁷ შეუსაბამობას კურსდამთავრებულთა ცოდნას, კვალიფიკაციას და სამუშაო ადგილის მოთხოვნებს შორის, ასევე უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების კურსდამთავრებულთა პროფესიული ადაპტაციის ხანგრძლივ პერიოდს და ა.შ.

სხვადასხვა დაინტერესებული მხარეები, მათ შორის დამქირავებლები, უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებები, კურსდამთავრებულები და მარეგულირებელი სტრუქტურები, ერთმნიშვნელოვნად აღიარებენ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამქირავებლებს შორის თანამშრომლობის მნიშვნელობას საქართველოში (რასაც ნაწილობრივ წარმოდგენილი კვლევაც ადასტურებს).

საკითხის აქტუალობიდან და მნიშვნელობიდან გამომდინარე, კვლევის მიზანს წარმოადგენს უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის არსებული თანამშრომლობის ფორმების შესწავლა, ასევე, თანამშრომლობის შედეგების შეფასება და ურთიერთსასარგებლო თანამშრომლობის ფორმების და მიმართულებების გამოვლენა. კვლევა განხორციელდა რამდენიმე ეტაპად და მოიცვა როგორც კაბინეტური, ისე საველე კვლევის მეთოდები. თავდაპირველად მოხდა სამეცნიერო ლიტერატურისა და მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში განხორციელებული კვლევების მიმოხილვა. ამავ ეტაპზე გაანალიზდა უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების და დამსაქმებლების თანამშრომლობის საერთაშორისო გამოცდილება. საველე მეთოდებიდან განხორციელდა

²³ალექსანდრა აროშვილი, ადამიანის უფლებათა სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი; ანტისოციალური პოლიტიკა საქართველოში: განათლება და შრომის ბაზარი; წყარო: <https://emcrights.files.wordpress.com/2016/09/e18390e1839ce183a2e18398e183a1e1839de183aae18398e18390e1839ae183a3e183a0e18398-e1839ee1839de1839ae18398e183a2e18398e18399e18390-e183a11.pdf>

²⁴ ახალგაზრდა მეცნიერთა კავშირი `ინტელექტი.` (2016). შრომის ბაზრის კვლევა. ბათუმი: ახალგაზრდა მეცნიერთა კავშირი „ინტელექტი“. http://www.intellect.org.ge/text_files/ge_file_788_1.pdf

²⁵ 2020 წლის მდგომარეობით, 15-დან 24 წლამდე ახალგაზრდებს შორის უმუშევრობა შეადგენდა 27.8 პროცენტს, ხოლო 25-დან 34 წლამდე ასაკობრივი ჯგუფისთვის 21.3 პროცენტს. www.geostat.ge

²⁶ სიტუაცია, როდესაც განათლების ან უნარების დონე დაბალია ან მაღალია განათლებისა და უნარების მოთხოვნილ დონეზე. / საშუალო სკოლის მათემატიკის პედაგოგად მუშაობს ადამიანი დოქტორის ხარისხით მათემატიკის დარგში.

²⁷ სიტუაცია, როდესაც განათლების ან უნარების დონე შეესაბამება სამუშაოს მოთხოვნებს, მაგრამ განათლების ან უნარების ტიპი არსებული სამუშაოსთვის შეუფერებელია. / აუდიტორულ კომპანიაში დასაქმებულ ბუღალტერს მოეთხოვება ყოველთვიური მაკროეკონომიკური ანალიზის მომზადება.

უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების, დამსაქმებლების, უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების კურსდამთავრებულთა 3 ავთენტური გამოკითხვა, ნახევრად სტრუქტურირებული წინასწარ შედგენილი კითხვარების მეშვეობით მოხდა სრულყოფილი მონაცემების შეგროვება (Google Form-ის პლატფორმაზე). კვლევის დასკვნით ეტაპზე განხორციელდა მიღებული მონაცემების დამუშავება და მონაცემთა ერთიანი ბაზის შექმნა. კვლევის საბოლოო ეტაპზე ჩამოყალიბდა დასკვნები და შემუშავდა რეკომენდაციები. კვლევის არეალმა მოიცვა საქართველოში არსებული კერძო და სახელმწიფო უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებები, დამსაქმებლები და უმაღლესი სასწავლებლების კურსდამთავრებულები.

ლიტერატურის მიმოხილვა

ავტორები, რომლებიც იკვლევენ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობას, საკითხს ფართო ჭრილში განიხილავენ, კერძოდ, დასაქმების, შრომის ბაზარზე ადაპტაციის, შრომის მწარმოებლურობის, ინოვაციების და სხვა მრავალი მიმართულებით. მკვლევარები ხშირად აქცენტს აკეთებენ თანამშრომლობის არასაკმარის დონეზე და შესაძლო შედეგებზე, რომლებიც თანამშრომლობის გაღრმავებით მიიღწევა. სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა გვარწმუნებს, რომ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დასაქმებულებს შორის არასათანადო თანამშრომლობის პრობლემა არ არის მხოლოდ საქართველოსთვის დამახასიათებელი. მაგალითად, **ანსელი და გინგრისი**, ოქსფორდის უნივერსიტეტის მკვლევარები (Ben Ansell; Jane Gingrich 2017)²⁸ თავიანთ სტატიაში ხსნიან უმაღლესი განათლების და შრომის ბაზრის ინსტიტუტებს შორის შეუსაბამობის მიზეზებს და აღნიშნავენ, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში, განსაკუთრებით სამხრეთ ევროპის ქვეყნებში, ბევრი ახალი კურსდამთავრებული, სავარაუდოდ, იქნება დაუსაქმებელი, ხოლო კურსდამთავრებულთა ნაწილი დაბალანაზღაურებად სამუშაოზე შეძლებს დასაქმებას. იგივე ავტორები ხაზს უსვამენ ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ შეუსაბამობას შრომის ბაზარზე, რომელიც ასევე უმაღლეს სასწავლებლებსა და დამსაქმებლებს შორის არასათანადო თანამშრომლობას უკავშირდება. საინტერესოა მკვლევართა ჯგუფის მიერ უმაღლესი განათლებისა და შრომის ბაზრის მოთხოვნების კვლევა ბალკანეთის ქვეყნებში (**Will Bartlett; Milica Uvalic; Niccolo Durazzi; Vassilis Monastiriotis; Tanguy Sene. 2016**)²⁹, სადაც მათი აზრით, უმაღლეს სასწავლებლებში ჩარიცხული ყოველი 100 სტუდენტიდან საშუალოდ მხოლოდ 13 შეძლებს სწავლის დამთავრებას და შექმნილი უნარების შესაბამისი სამუშაოს შოვნას. ამიტომ ავტორები აუცილებლად მიიჩნევენ უმაღლესი განათლების ინსტიტუტებსა და დამსაქმებლებს შორის კოოპერაციის წახალისებას. მათი აზრით, მთავრობამ დამოუკიდებელი კატალიზატორის როლი უნდა ითამაშოს, რათა როგორც უსდ-ების, ისე დამსაქმებლების სასარგებლო თანამშრომლობითი ურთიერთობების განვითარებას შეუწყოს ხელი.

²⁸ Ben Ansell; Jane Gingrich. Mismatch: University Education and Labor Market Institutions. doi:10.1017/S1049096516002948. Professional Symposium. © American Political Science Association, 2017.

²⁹ Will Bartlett; Milica Uvalic; Niccolo Durazzi; Vassilis Monastiriotis; Tanguy Sene. From University to Employment: Higher Education Provision and Labour Market Needs In the Western Balkans. Synthesis Report. 2016.

მკვლევარებს მიაჩნიათ, რომ აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებში (EaP - საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი, უკრაინა, მოლდოვა და ბელარუსი) არსებული უმაღლესი განათლების დაწესებულებების უმრავლესობა ძირითადად ფოკუსირებულია თეორიული ცოდნის მიწოდებაზე, მაშინ როდესაც, დამსაქმებლის მხრიდან მოთხოვნის შესაბამისად, მათი ზრუნვის საგანი უნდა იყოს სტუდენტების აღჭურვა პრაქტიკული უნარ-ჩვევებითა და გამოცდილებით. **რადოვიჩმა და დჯურასკოვიჩმა** (Radovic & Djuraskovic, 2016)³⁰ გააანალიზეს განათლების სისტემასა და შრომის ბაზრის მოთხოვნებს შორის შეუსაბამობა მონტენეგროს მაგალითზე. განათლების სისტემის ერთ-ერთ მთავარ სუსტ მხარედ გამოვლინდა არასათანადო პრაქტიკული ტრენინგების არსებობა საუნივერსიტეტო პროგრამებში, უფრო კონკრეტულად კი, როგორც ფოკუსჯგუფების წარმომადგენელის მიერ იქნა გაჟღერებული, სტუდენტები უნივერსიტეტში სწავლის პერიოდში არასდროს ყოფილან ჩართულები მიღებული თეორიული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენების ხელშემწყობ პროგრამებში. მკვლევარების აზრით, უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის გაუმართავი კომუნიკაციის პირობებში განათლების სისტემა ვერ იღებს სწორ ინფორმაციას იმის შესახებ თუ ზუსტად რა სახის მიმართულებები ითვლება შრომის ბაზარზე მიმზიდველად. რასაც შესაბამისად მოჰყვება კურსდამთავრებულთა შორის გაზრდილი უმუშევრობა. საქართველოში 2018 წელს განხორციელებული კვლევის „ახალგაზრდების პროფესიულ ორიენტაციაზე მოქმედი ფაქტორების კვლევა საქართველოში“ (მ.კვირკვია, ვ.კიკუტაძე, დ. სიხარულიძე, შ. შაბურიშვილი, ვ.ჭარაია, 2018)³¹ თანახმად, შრომის ბაზრისა და არჩეული პროფესიის შესახებ ინფორმაცია აუცილებელია ახალგაზრდების მიერ სწორი პროფესიული ორიენტაციისათვის. კვლევა ადასტურებს, რომ რესპონდენტების მნიშვნელოვანი ნაწილის ინფორმირებულობის ხარისხი შრომის ბაზრის შესახებ არასაკმარისია, რაც, საბოლოო ანგარიშით, ნეგატიურ გავლენას ახდენს როგორც პროფესიის არჩევაზე, ისე მათი პროფესიით დასაქმების მაჩვენებლებზე. მკვლევარებმა **ლუჟავამ და ამაშუკელმა** (ლუჟავა & ამაშუკელი, 2015)³² განახორციელეს სოციალურ მეცნიერებებში აკადემიური პროგრამების შედეგებსა და შრომის ბაზრის მოთხოვნებს შორის შესაბამისობის კვლევა საქართველოში. ჩატარებული კვლევის მიხედვით გამოიკვეთა რომ დამსაქმებელთა შეფასებით, უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულებს არასათანადო დონეზე აქვთ განვითარებული ტრანსფერული უნარები, როგორცაა ანალიტიკური აზროვნება, კომუნიკაცია, პრეზენტაცია და უცხო ენების შესაბამის დონეზე ფლობა. ამავე დროს ისინი აღნიშნავენ რომ უნივერსიტეტები სათანადო დონეზე ვერ ამზადებენ მათთვის მისაღებ კადრებს. ავტორების აზრით, ისევე, როგორც აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში, საქართველოშიც პრობლემას წარმოადგენს კომუნიკაციის უკმარისობა ბიზნეს სექტორთან. მკვლევარებს მიაჩნიათ, რომ ქართული უმაღლესი საგანმანათ-

³⁰ Radovic, M., & Djuraskovic, J. (2016). Mismatch between Education System and Labour Market Needs – Enabling Environment for Sustainable Enterprises in Montenegro. Podgorica: Montenegrin Employers Federation.

³¹ მ.კვირკვია, ვ.კიკუტაძე, დ.სიხარულიძე, შ.შაბურიშვილი, ვ.ჭარაია (2018).

„ახალგაზრდების პროფესიულ ორიენტაციაზე მოქმედი ფაქტორების კვლევა საქართველოში“, გლობალიზაცია და ბიზნესი, <https://doi.org/10.35945/gb.2018.06.035>

³² ლუჟავა, დ., & ამაშუკელი, მ. (2015). აკადემიური პროგრამების შედეგებისა და დასაქმების ბაზრის მოთხოვნებს შორის შესაბამისობის კვლევა სოციალურ მეცნიერებებში. თბილისი: სოციალური მეცნიერების ცენტრი.

ლებლო დაწესებულებების ერთ-ერთი ფუნდამენტური პრობლემა შრომის ბაზრის მოთხოვნების არცოდნა და მათ შორის არასაკმარისი კომუნიკაციისა და კოოპერაციის არსებობაა.

წარმოდგენილ კვლევის ფარგლებში ყურადღება გამახვილებულია ასევე უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის საერთაშორისო გამოცდილებაზე, კერძოდ შესწავლილი იქნა რიგი ქვეყნების გამოცდილება, მათ შორის ისეთი ქვეყნების, როგორცაა ესტონეთი, გერმანია, პოლონეთი, აშშ და ა.შ. პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს შორის უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის ყველაზე წარმატებულ მაგალითს **ესტონეთი** წარმოადგენს. უკანასკნელ პერიოდში ესტონეთმა განახორციელა გარკვეული აქტივობები ბიზნესსა და კვლევით ინსტიტუტებს შორის თანამშრომლობის გასაუმჯობესებლად, კერძოდ მთავრობა აქტიურად უჭერს მხარს გამოყენებითი კვლევების ჩატარებას ბიზნესთან ურთიერთქმედებით, ასევე, სადოქტორო სწავლებისა და ბიზნესის კოორდინაციას³³. უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და ორგანიზაციებს შორის თანამშრომლობის მსოფლიოში ერთ-ერთ წარმატებული მოდელი **გერმანიაში** არის დანერგილი. ქვეყანაში ე.წ. დუალური განათლების სისტემას დიდი ხნის ტრადიცია აქვს. აღნიშნული მოდელი ძირითადად გამოიყენება პროფესიულ განათლებაში, ტრენინგების სექტორში, თუმცა ბოლო პერიოდში ის აქტიურად იმპვიდრებს თავს უმაღლეს განათლებაში³⁴. გერმანიაში სტუდენტები, რომლებიც გადაიან პროფესიული სწავლების პროგრამას, ყოველთვიურად იღებენ ხელფასს იმ კომპანიისგან, რომლისთვისაც მუშაობენ³⁵. უმაღლეს სასწავლებლებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის გაუმჯობესების მიმართულებით განხორციელებული რეფორმებით პოსტსოციალისტურ სივრცეში **პოლონეთი** ერთ-ერთი გამორჩეული ქვეყანაა. გასული ათწლეულის განმავლობაში პოლონეთის განათლების სისტემაში რეფორმები განხორციელდა, რომლის მიზანიც იყო პოლონეთის უმაღლესი საგანმანათლებლო სისტემის ევროპულ უმაღლეს საგანმანათლებლო სისტემასთან გათანაბრება. ამჟამად პოლონური უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებები განვითარების ორიენტირები მიმართულია არა მხოლოდ სტუდენტების რაოდენობის ზრდაზე, არამედ მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს კვლევითი პროექტები, ინტერნაციონალიზაციის დონე და კოოპერაცია დამსაქმებლებთან. შესაბამისად, პოლონური უნივერსიტეტებისთვის ბოლოდროინდელი რეფორმების ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა იყო კურსდამთავრებულების აღჭურვა თანამედროვე შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან თავსებადი უნარებით³⁶. უნივერსიტეტებსა და ბიზნესს შორის თანამშრომლობა **ამერიკის შეერთებულ შტატებში** ინიციატივების ფართო სპექტრს მოიცავს. თანამშრომლობაში ჩართულია როგორც საჯარო, ისე კერძო სექტორი. აშშ-ში უნივერსიტეტებისა და ბიზნესის თანამშრომლობის მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს: ფინანსური რესურსების ხელმისაწვდომობა და სტაბილურობა, საუ-

³³ The new face of university-business cooperation in Finland, M. Ranga, J. Perälampi, J. Kansikas, Science and Public Policy 43 (5): 601-612. Spe. Issue “Universities as interactive partners”.(2016),Page 3, 10;

³⁴ GTAI. (2019). <https://www.gtai.de/gtai-en/invest/business-location-germany/business-climate/dual-education-system-65348>

³⁵ Make it Germany. (2019). <https://www.make-it-in-germany.com/en/study-training/training/vocational/system/>

³⁶ State of University and Business Cooperation in Poland, T. Davey, V. Galán-Muros, A. Meerman, T. Kusio, Science-to-Business Marketing Research Centre, apprimo UG and University Industry Innovation Network (UIIN), 2013, page 10.

კეთესო ადამიანური რესურსების ხელმისაწვდომობა, განათლების ხელსაყრელი გარემო, კვლევა, ინოვაცია და მეწარმეობა, რეგიონული განვითარების საჭიროებები, კოლაბორაციის ინსტიტუციური კულტურა, სამეწარმეო განათლება, და ტექნოლოგიების კომერციალიზაცია.³⁷

დამსაქმებლების, კურსდამთავრებულებისა და უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების კვლევის შედეგები

კვლევის მიზნების მისაღწევად ჩატარდა კომპლექსური კვლევა სამი მიმართულებით: საქართველოს უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების კურსდამთავრებულთა კვლევა, დამსაქმებლების კვლევა, უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების კვლევა.

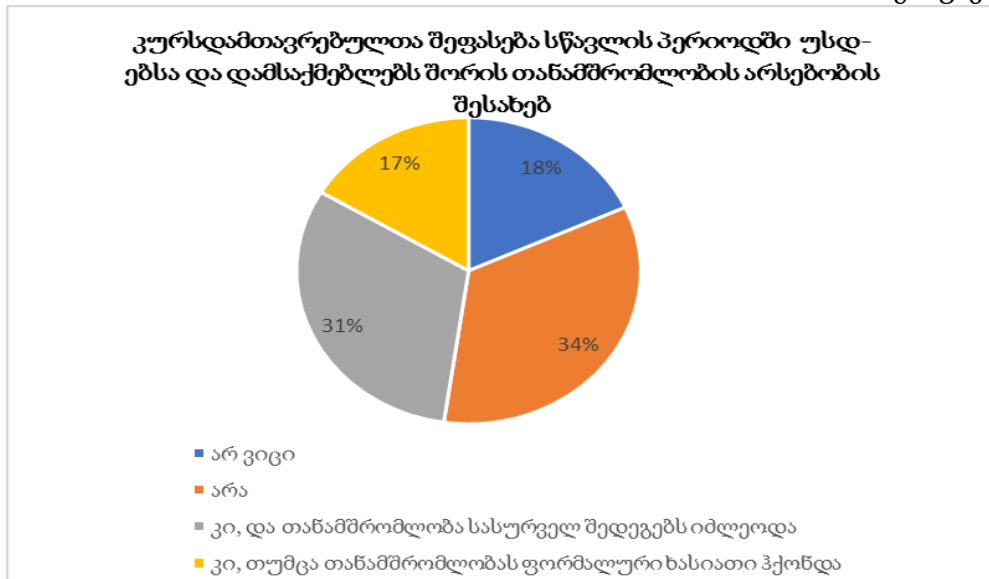
კურსდამთავრებულთა კვლევამ მოიცვა 400 კურსდამთავრებული. მიღებული აკადემიური ხარისხის კუთხით, გამოკითხულთა 51%-ს გააჩნია ბაკალავრის ხარისხი, 43%-ს - მაგისტრის, 5%-ს - დოქტორის ხარისხი, ხოლო რესპონდენტთა 1%-ს მიღებული ხარისხი არ დაუფიქსირებია. რესპონდენტთაგან, 47%-ს განათლება მხოლოდ სახელმწიფო უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში აქვთ მიღებული, 44%-ს მხოლოდ კერძოში, ხოლო 9%-ს ორივე ტიპის სასწავლებელში. გამოკითხვის პერიოდში, რესპონდენტთა 82% იყო დასაქმებული, ხოლო 18% - უმუშევარი. უმუშევართაგან დაახლოებით 20% საერთოდ არ ყოფილა არასდროს დასაქმებული, ხოლო 80% კი წარსულში ერთხელ მაინც იყო დასაქმებული. ასაკობრივ ჯგუფში განაწილებისას, სახეზეა მაღალი უმუშევრობის დონის პრობლემა შედარებით ახალგაზრდა კურსდამთავრებულებში. 20-24 წლის ასაკის კურსდამთავრებულთაგან დაახლოებით 30%-ს არ გააჩნია მუდმივი და სტაბილური სამუშაო ადგილი, როდესაც იგივე მაჩვენებელი 30 და მეტი წლის კურსდამთავრებულებში ბევრად მცირეა. დასაქმებულ რესპონდენტთაგან კი 80-85% დაქირავებით დასაქმებულს წარმოადგენს და ყველა ასაკობრივ კატეგორიაში ეს კომპონენტი მკვეთრად ლიდერობს. გამოკითხულთა შორის მცირე ხვედრითი წილი აქვს თვითდასაქმებულებს და თვითდასაქმებულებში საკუთარი ბიზნესის მქონე რესპონდენტებს. კურსდამთავრებულთა გამოკითხვის პროცესში აქცენტი გაკეთდა შედარებით ახალ კურსდამთავრებულთა (საშუალოდ 4-5 წელი უმაღლესი სასწავლებლის დასრულებიდან) მიერ გაკეთებულ შეფასებებზე.

უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის შედეგები პირდაპირ აისახება კურსდამთავრებულთა კონკურენტუნარიანობაზე და მათი სპეციალობის მიხედვით ეფექტიან დასაქმებაზე. ამიტომ მნიშვნელოვანია, თუ როგორ აფასებენ ისინი საქართველოში არსებული აღნიშნული თანამშრომლობის პრაქტიკას. გამოკითხული კურსდამთავრებულების 31%-ის შეფასებით, კოოპერაცია იყო მათ სასწავლებელსა და ორგანიზაციებს შორის და ეს უკანასკნელი სასურველ შედეგებსაც იძლეოდა; მესამედზე მეტმა (34%) აღნიშნა, რომ მათი სწავლის პერიოდში მათ სასწავლებლებსა და დამსაქმებელ ორგანიზაციებს შორის არანაირი კოოპერაცია და ურთიერთთანამშრომლობა არ ხდებოდა. კურსდამთავრებულთა 18%-ს არ აქვს ინფორმაცია და არც სმენია მსგავსი თანამ-

³⁷ University-business cooperation: adapting the curriculum and educational package to labor market requirements. Proceedings of the International Conference on Business Excellence, E. Manuela. Bucharest, Romania, 2017, page 342.

შრომლობის შესახებ. რესპონდენტთა 17-მა პროცენტმა აღნიშნა, რომ მათ უმადლეს სასწავლებლებსა და ბიზნეს სექტორს შორის ხდებოდა თანამშრომლობა, თუმცა მათი კოოპერაცია სასურველ შედეგებს არ იძლეოდა და მხოლოდ ფორმალური ხასიათი ჰქონდა (იხ.გრაფიკი 1).

გრაფიკი 1:

კვლევაში მონაწილე რესპონდენტებიდან, რომლებიც ამბობენ, რომ სწავლის პერიოდში მონაწილეობდნენ უსდ-ების და დამსაქმებლების მიერ ერთობლივად განხორციელებულ პროგრამებსა და ღონისძიებებში, 41% აცხადებს, რომ ერთობლივი პროგრამები და ღონისძიებები მათ საკმაოდ დაეხმარა და გაუადვილა სამუშაო ადგილის მოძებნა. იმავე კატეგორიის რესპონდენტების 49%-სათვის თანამშრომლობას უშუალოდ სამსახურის პოვნა არ გაუადვილებია, თუმცა ხელი შეუწყო მათ კვალიფიკაციის ამაღლებაში და მხოლოდ 10% აცხადებს, რომ მსგავსი სახის ღონისძიებებს მათთვის არანაირი სარგებელი არ მოუტანია.

აღნიშნული კვლევის ფარგლებში, გამოკითხულ კურსდამთავრებულთა ნახევარზე მეტი (53%), რომელიც მიმდინარე პერიოდში არის ან იყო წარსულში დასაქმებული, აცხადებს, რომ იმ სპეციალობის შესაბამის სფეროში საქმიანობს (ან/და წარსულში საქმიანობდა), რა განხრითაც მიიღო განათლება უმადლეს სასწავლებელში. თუმცა ამ კატეგორიიდან მხოლოდ 70% მუშაობს სწორედ იმ კვალიფიკაციის შესაბამისად, რაც უშუალოდ უსდ-ში მიენიჭა. გამოკითხულთა 17%-ის დასაქმების სფერო და მიღებული სპეციალობა ნაწილობრივ არის ერთმანეთთან დაკავშირებული, ხოლო დარჩენილი 30% კი არ მუშაობს არც საკუთარი სპეციალობის შესაბამისად და არც ისეთ სფეროში, სადაც ამა თუ იმ კუთხით უსდ-ში მიღებული ცოდნის გამოყენებას შეძლებს. ეს უკანასკნელი მიუთითებს საქართველოს შრომის ბაზარზე მიწოდებულ სამუშაო ძალასა და სამუშაოს მოთხოვნებს შორის ჰორიზონტალურ შეუსაბამობაზე.

უსდ-ებსა და დამსაქმებლებს შორის არასათანადო თანამშრომლობის ერთ-ერთ ინდიკატორად უნდა მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ კურსდამთავრებულებს შორის

უმუშევრობის მაღალი დონის გარდა, მათ საკმაოდ დიდი დრო სჭირდებათ სამუშაოს მოსაძებნად უსდ-ის დამთავრების შემდეგ. კურსდამთავრებულების პასუხებიდან ირკვევა, რომ სპეციალობით დასაქმებულთა 36 % პოულობს სამუშაოს უსდ-ს დასრულებისთანავე, 28 %-ს დაახლოებით სამ თვემდე სჭირდება, ხოლო 36 %-ს ოთხ თვეზე მეტი ან ხშირად ერთი წელიწადი, ან უფრო მეტი.

უსდ-ებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის ხარისხთან დაკავშირებულია ვერტიკალური შეუსაბამობა საქართველოს შრომის ბაზარზე. კერძოდ, საკუთარი პროფესიის შესაბამისად (სრულად ან ნაწილობრივ) დასაქმებული ბაკალავრების და მაგისტრების 35-40%-ს მიაჩნია, რომ მათი კვალიფიკაციის დონე უფრო მაღალია, ვიდრე ამას სამუშაო ადგილზე შესასრულებელი ფუნქციები მოითხოვს. იგივე მაჩვენებელი დოქტორის ხარისხის მქონე რესპონდენტებში 60%-ია.

კვლევის ფარგლებში განხორციელებული გამოკითხვის შედეგების მიხედვით ვლინდება, რომ ის აუცილებელი უნარები და გამოცდილება, რაც კურსდამთავრებულებმა ადგილობრივ უმაღლეს სასწავლებლებში ვერ მიიღეს, არის პრაქტიკული უნარ-ჩვევები, საოფისე პროგრამების პრაქტიკული გამოყენება და უცხო ენა. ამათგან, ყველაზე უფრო მწვავე გამოწვევად კურსდამთავრებულები პრაქტიკული უნარ-ჩვევების არარსებობას თვლიან, რაც მათ დასაქმებისათვის მნიშვნელოვანია და რის მიღებასაც, სამწუხაროდ, უმაღლეს სასწავლებლებში ვერ ახერხებენ.

დამსაქმებლებსა და უმაღლეს სასწავლებლებს შორის ეფექტიანი თანამშრომლობის ერთ-ერთ კრიტერიუმად უნდა ჩაითვალოს სტუდენტის შეფასება, თუ რამდენად ეხმარება აღნიშნული თანამშრომლობა მათ დასაქმების პროცესში. გამოკითხვიდან გამოვლინდა, რომ ყველაზე უფრო ხშირად კურსდამთავრებულები სამუშაო ადგილს თავის ძალისხმევით, გამოყენებით, დასაქმების საიტების დახმარებით ეძებენ და პოულობენ (დასაქმებულ გამოკითხულთა 31%). ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული გზა სამუშაო ადგილის მოსაძებნად მათთვის არის კერძო კონტაქტების გამოყენება. კურსდამთავრებულთა მეორე ყველაზე დიდ ნაწილს (23%) სწორედ საკონტაქტო პირები და სანაცნობო/ნათესაური კავშირები ეხმარება სამსახურის დაწყებაში. კურსდამთავრებულთა მხოლოდ 11% ასახელებს, რომ მათ უმაღლეს სასწავლებლებში არსებულმა დასაქმების სააგენტოებმა და სამსახურებმა შეუწყო ხელი სამსახურის პოვნაში, ხოლო, მხოლოდ 14% სამუშაო ადგილის მოძიებას სტაჟირებისა და პრაქტიკების პროგრამებს მიაწერს, რაც ნაწილობრივ უსდ-ის და დამსაქმებელთა თანამშრომლობის დახმარებით ხორციელდება.

უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის შესწავლისა და სამომავლოდ გადრმავეების თვალსაზრისით გადამწყვეტი ფაქტორია **დამსაქმებლების კვლევა** და მათი შეფასებების ანალიზი. **დამსაქმებლების გამოკითხვაში ჩართული იყო 140** ორგანიზაცია. გამოკითხული ორგანიზაციების 78% ფუნქციონირებს თბილისში, შემდეგ მოდის შიდა ქართლი - 5%, ქვემო ქართლი - 5%, იმერეთი - 4% და ა.შ. გამოკითხული დამსაქმებლების უმრავლესობა, 62%, წარმოადგენს კერძო სექტორს, ხოლო არასამთავრობო და საჯარო სექტორები - 19%-19%-ს. კვლევაში ჩართული ორგანიზაციების საქმიანობის სფერო იყო ფინანსები და დაზღვევა (18%), განათლების (15%) და ტურიზმის (12%) სექტორები, შემდეგ პროფესიული, სამეცნიერო და ტექნიკური საქმიანობები (10%), ვაჭრობა (8%), სახელმწიფო მმართველობა და, ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება (6-6%) და ა.შ. კვლევამ მოიცვა როგორც მსხვილი დამსაქ-

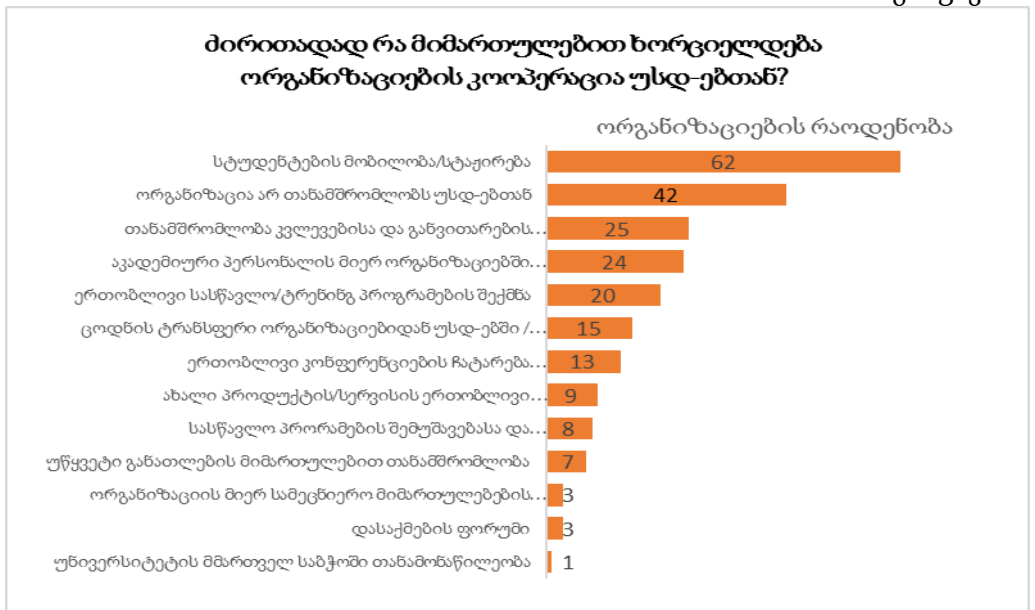
მებლები (500-ზე მეტი თანამშრომლით), ასევე შედარებით მცირე და საშუალო მასშტაბის ორგანიზაციები 50 ან უფრო ნაკლები დასაქმებულთა რაოდენობით.

კვლევაში მონაწილე ორგანიზაციათა 27% საერთოდ არ თანამშრომლობს უსდ-ებთან, ხოლო 28%-ს აქვს სუსტი კოოპერაცია. ორგანიზაციათა მხოლოდ 16% აფასებს თავის გამოცდილებას, როგორც მაღალი დონის ჩართულობას, ხოლო 29% მიიჩნევს, რომ აქვს საშუალო ხარისხის ჩართულობა. ორგანიზაციები, რომლებიც აღნიშნავენ, რომ შედარებით აქტიურად მონაწილეობენ უსდ-ებთან კოოპერაციაში, ძირითადად წარმოადგენენ დიდ ორგანიზაციებს, სადაც თანამშრომელთა რაოდენობა 100 ადამიანს აღემატება.

საქმიანობის სექტორების მიხედვით თუ შევაფასებთ, იმ ორგანიზაციათა უმრავლესობას, რომლებიც მიიჩნევენ რომ გააჩნიათ მაღალი ან/და საშუალო ხარისხის ურთიერთკავშირები უმაღლეს სასწავლებლებთან, წარმოადგენენ საჯარო სექტორში მოქმედ დამსაქმებლებს. შესაბამისად, საჯარო სექტორის წარმომადგენელთა 28% აცხადებს, რომ გააჩნიათ მაღალი დონის ჩართულობა, როდესაც აღნიშნული მაჩვენებელი კერძო სექტორისათვის 15%-ს შეადგენს, ხოლო არასამთავრობო სექტორის შემთხვევაში კი - 8%-ს.

კვლევაში მონაწილე დამსაქმებელი ორგანიზაციების უსდ-ებთან თანამშრომლობა ძირითად შემთხვევაში ხორციელდება სტუდენტთა მობილობის ან სტაჟირებების მიმართულებით. შედეგები აჩვენებს, რომ თანამშრომლობის ეს შედარებით მარტივი ფორმა სხვა დანარჩენ ფორმებს ორჯერ და მეტჯერ აღემატება. კოოპერაციის სხვა ფორმებიდან შედარებით ხშირად ხორციელდება თანამშრომლობა კვლევებისა და განვითარების მიმართულებით, აკადემიური პერსონალის მიერ ორგანიზაციებში სემინარებისა და ტრენინგების ჩატარება და ერთობლივი სასწავლო პროგრამების შექმნა (იხ. გრაფიკი 2). აღსანიშნავი ფაქტია, რომ გამოკითხული ორგანიზაციებიდან მხოლოდ 8 მონაწილეობდა უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში აკადემიური პროგრამების შემუშავებასა და განვითარებაში.

გრაფიკი 2:

სექტორების ჭრილში საკითხის განხილვის შედეგად ირკვევა, რომ კერძო სექტორის წარმომადგენელთა უმრავლესობა უნივერსიტეტებთან კოოპერაციის მიმართულებით, ხშირ შემთხვევაში შემოიფარგლება სტუდენტების სტაჟირება-გადამზადების კუთხით. თანამშრომლობის მსგავსი შემთხვევები ასევე ხშირია საჯარო და არასამთავრობო სექტორის წარმომადგენელთა მხრიდანაც, თუმცა უფრო ნაკლებად. უნდა აღინიშნოს, რომ არასამთავრობო სექტორი, დანარჩენ ორ სექტორთან შედარებით, უფრო ინტენსიურადაა ჩართული ისეთ პროცესებშიც, როგორცაა თანამშრომლობა კვლევებისა და განვითარების მიმართულებებით და ახალი სერვისების/პროდუქტების ერთობლივი შექმნა/ტესტირება.

დამსაქმებლების შეფასებით, იმ ძირითად ფაქტორებსა და მიზნებს, რამაც სტიმული უნდა მისცეს უნივერსიტეტსა და ორგანიზაციებს შორის კოოპერაციის შემდგომ გაღრმავებას და გაძლიერებას, უმეტესად წარმოადგენდა: ახალი კვალიფიციური კადრების მოზიდვა; საერთო პროექტებისა თუ მიზნების ერთობლივი განხორციელების შესაძლებლობა; ორგანიზაციის სურვილი, გაუზიაროს უსდ-ებს მის მიერ დაგროვილი პრაქტიკული გამოცდილება და უზრუნველყოს თავისი კადრები უწყვეტი განათლებით. ორგანიზაციების მცირე რაოდენობა მიუთითებს კვლევებისა და კონსულტაციების მიმართულებით თანამშრომლობის გაფართოების აუცილებლობაზე, ხოლო ყველაზე მცირე ნაწილი კი ყურადღებას ამახვილებს ჩამოყალიბებული ურთიერთობის გაგრძელებაზე. მსგავსი მიდგომებიდან გამომდინარე შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ საქართველოში ჯერ კიდევ არ არის ფორმირებული მტკიცე, მრავალწლიანი ურთიერთსასარგებლო პარტნიორობის მოდელები საუნივერსიტეტო და დამსაქმების სფეროებს შორის.

უსდ-ებსა და დამსაქმებლებს შორის ბარიერების არსებობის კუთხით, გამოკითხულ ორგანიზაციათა მხოლოდ მცირე ნაწილი მიიჩნევს, რომ მიმდინარე პერიოდში დაბრკოლებები უსდ-ებთან თანამშრომლობის მიმართულებით თითქმის არ ექმნებათ. მათი უმრავლესობის შეფასებით, ძირითადი პრობლემები უსდ-ებთან თანამშრომლობის პროცესში უმეტესად გამოწვეულია სხვადასხვა მოტივაციების, ღირებულებებისა და განსხვავებული ხედვების არსებობით. სხვა მნიშვნელოვან პრობლემებად დასახელდა ასევე დროისა და რესურსების უქონლობა და ბიუროკრატიის მაღალი დონე უსდ-ებში. რესპონდენტების მცირე ნაწილმა (5%) ასევე აღნიშნა, რომ რიგ შემთხვევებში თანამშრომლობის ბარიერი თავად უსდ-ების უარიც გამხდარა. კვლევის ფარგლებში რამდენიმე წარმომადგენელმა დააფიქსირა კრიტიკული მოსაზრებაც, კერძოდ, მათი შეფასებით, ერთი მხრივ გამომდინარე იქიდან, რომ სწავლის ხარისხი უსდ-ებში არაა დამაკმაყოფილებელია, კომპანიებს არა აქვთ მოტივაცია, აქტიურად ეძებონ კადრები ინსტიტუტების შიგნით, ხოლო მეორე მხრივ კი, უსდ-ებთან თანამშრომლობა ძირითადად ატარებს ფორმალურ ხასიათს და ნაკლები ინიციატივა მოდის მათგან, იყვნენ მოტივირებულები წარმატებული სტუდენტების წარმოჩენითა და რეკომენდაციების გაწევით. გამოკვლევით დადგინდა, რომ ორგანიზაციებს აქვთ მომუშავეს ცოდნას, კვალიფიკაციასა და სამუშაო ადგილების მოთხოვნას შორის შეუსაბამობის (ვერტიკალური და ჰორიზონტალური შეუსაბამობა) პრობლემა. ორგანიზაციათა დაახლოებით 70%-ში ფიქსირდება გარკვეული ხარისხის ჰორიზონტალური შეუსაბამობა. ამ მაჩვენებელს ოდნავ ადამატება ვერტიკალური შეუსაბამობა. რესპონდენტთა 35%-მა ღიად დააფიქსირა, რომ ამ ეტაპზე საქართველოს უმაღლესი განათლების სისტემა კურსდამთავრებულებს საჭირო ცოდნითა და უნარებით ვერ უზრუნველყოფს. დამსაქმებელთა მნიშვნე-

ლოვანმა ნაწილმა ასევე დააფიქსირა მოსაზრება, რომ საუნივერსიტეტო განათლება თეორიული ცოდნის კუთხით მეტ-ნაკლებად სათანადო ბაზისს უქმნის სტუდენტს, თუმცა პრაქტიკული ცოდნა და უნარები პრობლემას წარმოადგენს. კიდევ უფრო მწვავე შეფასება გაკეთდა დამსაქმებლების მხრიდან შრომის ბაზარზე კვალიფიციური კადრების არსებობასთან დაკავშირებით. გამოკითხულთა 80%-მა დააფიქსირა, რომ დღეისათვის არასათანადო კვალიფიკაციის მქონე სამუშაო ძალა არის მწვავე პრობლემა ორგანიზაციებისათვის.

დამსაქმებლების მხრიდან ღია კითხვებზე პასუხების განზოგადება გვადლევს საფუძველს დავასკვნათ, რომ დამსაქმებელთა აზრით, საქართველოში ხშირ შემთხვევაში კურსდამთავრებულებს აქვთ თეორიული ცოდნის ბაზა, თუმცა დეფიციტს განიცდიან პრაქტიკულ ნაწილში, უნარ-ჩვევების მხრივ. დანარჩენს უშუალოდ სამუშაო პროცესში სწავლობენ. თუმცა აქვე დამსაქმებლები მიუთითებენ, რომ სხვადასხვა უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში განათლების ხარისხი არაერთგვაროვანია და ხშირად რადიკალურად განსხვავდება ის პრაქტიკული უნარები, რასაც სტუდენტები გამოიმუშავენ სხვადასხვა უსდ-ებში.

კვლევის შემდეგი ეტაპი იყო ავტორიზებული და აკრედიტებული **უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების გამოკვლევა**. კვლევამ მოიცვა 25 უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება, რაც 2020 წლის მდგომარეობით, საქართველოს განათლების კანონმდებლობის მოთხოვნების შესაბამისად, ავტორიზებული უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების დაახლოებით 45 %-ს შეადგენს. კვლევაში ჩართული უნივერსიტეტებიდან 15 კერძო მესაკუთრის მფლობელობაშია, ხოლო 10 საჯარო დაწესებულებას წარმოადგენდა. გამოკვლეულ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებს შორის 17 წარმოადგენს უნივერსიტეტს, 5 - სასწავლო უნივერსიტეტს, ხოლო 3 - კოლეჯს. რეგიონულ ჭრილში განაწილების მიხედვით, გამოკითხული სასწავლებლების უმრავლესობა ქალაქ თბილისშია ლოკალიზებული, რეგიონების მასშტაბით კი ექვსმა უსდ-მ მიიღო კვლევაში მონაწილეობა.

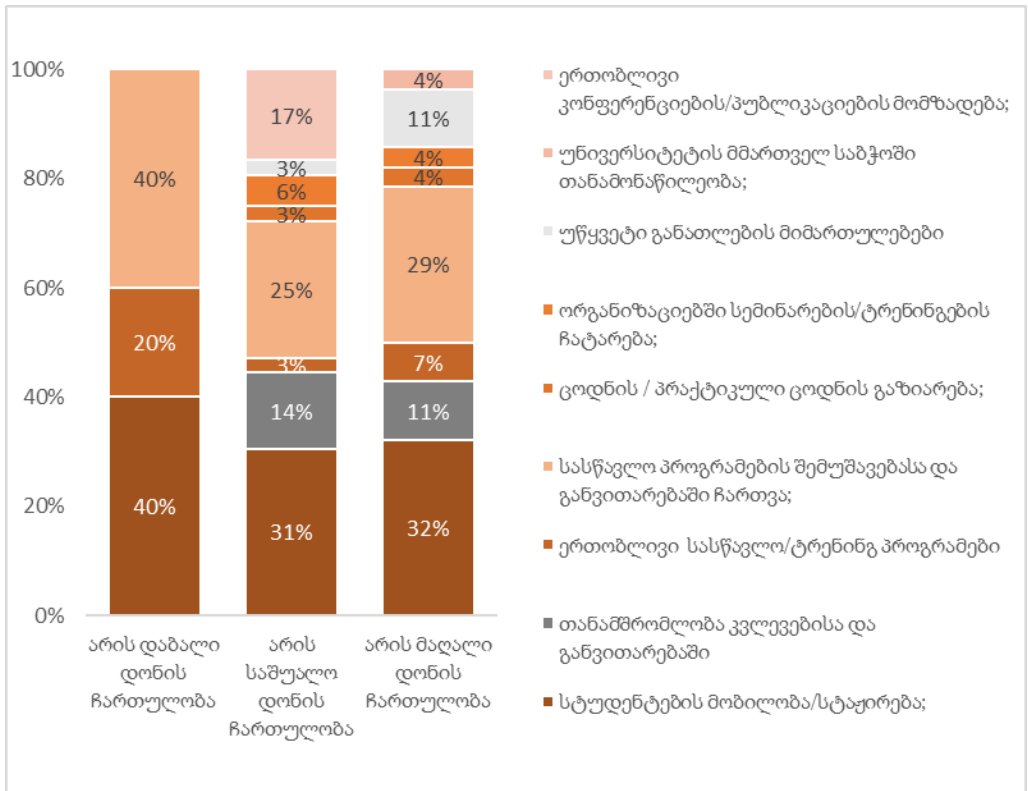
კვლევაში მონაწილე უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების უმრავლესობის შეფასებით, მათი სტუდენტების თეორიული და პრაქტიკული განათლების დონე შესაბამისობაშია შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან. თუმცა, როდესაც უსდ-ების წარმომადგენლებმა გააკეთეს ზოგადად ქვეყანაში ამ მიმართულებით არსებული მდგომარეობის შეფასება, გაირკვა, რომ, მათი აზრით, ქვეყნის მასშტაბით უსდ-ების 72 % მხოლოდ ნაწილობრივ უზრუნველყოფს კურსდამთავრებულებს იმ საჭირო ცოდნითა და უნარ-ჩვევებით, რაც აუცილებელია დასაქმების ბაზარზე შესაბამისი სამუშაო ადგილის დასაკავებლად. უსდ-ების წარმომადგენლები აღნიშნულ საკითხთან მიმართებით, როგორც შეუსაბამობის ერთგვარ მიზეზად, ხაზს უსვამენ, რომ დამსაქმებელი კომპანიები ხშირად ბოლომდე სათანადოდ თვითონაც ვერ ერკვევიან თუ როგორი კვალიფიკაციის, უნარებისა და ცოდნის კადრები სჭირდებათ მიმდინარე პერიოდში ან სამომავლოდ.

რესპონდენტი უსდ-ების უმრავლესობის შეფასებით, მათი კურსდამთავრებულთა საშუალოდ 40-60% თუ მუშაობს იმ მიმართულებით, რა სპეციალობა და კვალიფიკაციაც მიენიჭა უმაღლეს სასწავლებელში. ეს ციფრი შედარებით მაღალია კერძო და საჯარო უნივერსიტეტებისათვის და შედარებით დაბალი კოლეჯებისა და სასწავლო უნივერსიტეტების შემთხვევაში. რამდენიმე კერძო უნივერსიტეტისა და კოლეჯის წარმომადგენლის მოსაზრებით, მათი კურსდამთავრებულთა მხოლოდ 20% თუ ახერხებს მიღებული პროფესიის შესაბამისად დასაქმებას.

კვლევაში მონაწილე უსდ-ების უმრავლესობამ განაცხადა, რომ დამსაქმებელ ორგანიზაციებთან თანამშრომლობის კუთხით ძირითადად საშუალო დონის ჩართულობა გააჩნია. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ მონაწილეთა 40%-ის შეფასებით, მათ მაღალი დონის ჩართულობა გააჩნიათ კომპანიებსა და სახელმწიფო ორგანიზაციებთან, თუმცა, თანამშრომლობის არსებული ფორმები ჯერ კიდევ საკმაოდ პრიმიტიულია და ძირითადად მოიცავს სტუდენტთა სტაჟირების პროგრამებს და ორგანიზაციების სასწავლო პროგრამების შემუშავებასა და განვითარებაში დამსაქმებლების ჩართვას. უნდა აღინიშნოს, რომ რამდენიმე უმაღლესმა სასწავლებელმა ასევე გამოყო თანამშრომლობა კვლევებისა და განვითარების მიმართულებებით და უწყვეტი განათლების კუთხით კოოპერაცია (იხ. გრაფიკი 3). თუმცა, სამწუხაროა, რომ კოოპერაციის ისეთი თანამედროვე სახეები, როგორცაა ორგანიზაციების მიერ სამეცნიერო მიმართულებების სპონსორობა უსდ-ებში და ახალ პროდუქტებსა და სერვისებზე ერთობლივი მუშაობა, ტესტირება და შექმნა, ფაქტობრივად არც ერთ უმაღლეს სასწავლებელში არ გვხვდება.

გრაფიკი 3:

თანამშრომლობი ფორმები უსდ-ებსა და ორგანიზაციებს შორის

უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების წარმომადგენლების პასუხებიდან ირკვევა, რომ კერძო უსდ-ებში, საჯაროსგან განსხვავებით, უფრო ხშირად ხორციელდება ერთობლივი კონფერენციები ან მზადდება პუბლიკაციები ორივე მხარის ჩართულობით; თუმცა, საჯარო უსდ-ები, კერძოებისგან განსხვავებით,

შედარებით აქტიურად უზიარებენ ორგანიზაციებს დაგროვილ თეორიულ და პრაქტიკულ ცოდნას. საჯარო უნივერსიტეტების ნაწილმა ასევე აღნიშნა, რომ სხვადასხვა ორგანიზაციებში თემატური სემინარების/ტრენინგების ჩატარების გამოცდილება გააჩნიათ.

უსდ-ებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის არსებობა მნიშვნელოვანია, თუმცა არანაკლებ მნიშვნელოვანია სტუდენტების მონაწილეობის შესაძლებლობა თანამშრომლობის ფარგლებში განხორციელებულ პროექტებსა და ღონისძიებებში. უსდ-ების წარმომადგენლებმა შეაფასეს სტუდენტების საშუალოდ რა ნაწილი იღებს მონაწილეობას ერთობლივ პროგრამებსა და ღონისძიებებში. იმ უსდ-ების წარმომადგენლებმა, რომლებიც თვლიან, რომ საშუალო ან მაღალი დონის ურთიერთსასარგებლო თანამშრომლობა აკავშირებთ დამსაქმებლებთან ცალკეული პროგრამის ფარგლებში, განაცხადეს რომ:

სტუდენტთა სტაჟირების მიმართულებებით, კოლეჯების სტუდენტთა საშუალოდ 20-40%-ს აქვს შესაძლებლობა, გაიარონ სტაჟირების პროგრამები სხვადასხვა დაწესებულებებში;

ერთობლივი გამოყენებითი და კვლევითი პროექტები კოლეჯების ნახევარში საერთოდ არ ხორციელდება, ხოლო სადაც ხორციელდება, სტუდენტთა მაქსიმუმ 10% არის ჩართული. სასწავლო უნივერსიტეტების უმრავლესობაში მსგავსი პროექტები ხორციელდება, თუმცა აქაც ძირითად შემთხვევაში სტუდენტთა 10%-მდე ჩართულობა ფიქსირდება. უნივერსიტეტების უმრავლესობაში ტარდება გამოყენებითი თუ კვლევითი პროექტები, თუმცა აქაც ძირითად შემთხვევაში სტუდენტთა 10-20% თუა ჩართული. სულ 2 უნივერსიტეტია, რომლებმაც განაცხადეს, რომ სტუდენტთა ნახევარზე მეტი ჩართულია მსგავსი ტიპის ერთობლივ პროგრამებში;

კვალიფიკაციის ამაღლებისა და სტუდენტთა მომზადების/გადამზადების ერთობლივ ღონისძიებებში მონაწილეობის თვალსაზრისით, კოლეჯების შემთხვევაში სტუდენტთა 20-50% იღებს მონაწილეობას. სასწავლო უნივერსიტეტების დიდმა ნაწილმა ამ კითხვაზე პასუხი არ დააფიქსირა. უნივერსიტეტების შემთხვევაში, აღნიშნულ ღონისძიებაში სტუდენტების მონაწილეობის თვალსაზრისით უნივერსიტეტების ორი მსხვილი ჯგუფი გამოიყო: ერთ მათგანში 10%-მდე სტუდენტი მონაწილეობდა კვალიფიკაციის ამაღლებისა და გადამზადების ერთობლივ პროგრამებში, ხოლო მეორე ჯგუფში - სტუდენტების უმრავლესობა. გამოკვლეული უნივერსიტეტებიდან ორში საერთოდ არ ხორციელდება კვალიფიკაციის ამაღლებისა და სტუდენტთა მომზადების/გადამზადების ერთობლივი პროგრამები;

ერთობლივ სამეცნიერო კონფერენციებში საშუალოდ სტუდენტთა 20% იღებს მონაწილეობას კოლეჯების შემთხვევაში. სასწავლო უნივერსიტეტებისათვის და უნივერსიტეტებისათვის, ჩართულობის მაჩვენებელი ფართოდ ვარირებადია, ძირითადად აქაც სტუდენტების საშუალოდ 20% შეიძლება ჩაითვალოს მსგავსი ერთობლივი პროგრამების მონაწილედ, თუმცა რამდენიმე უსდ-ში მონაწილეობის მაჩვენებელი საკმაოდ მაღალია და 50%-საც აღემატება.

უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების შეფასებით, სხვა სარგებელთან ერთად, აქტიური კოოპერაცია პოზიტიურ ზეგავლენას ახდენს მათ სტატუსსა და კონკურენტუნარიანობაზე. გამოკითხული უნივერსიტეტებისა და სასწავლო უნივერსიტეტების დიდმა ნაწილმა აღნიშნა, რომ დამსაქმებლებთან თანამშრომლობის დახმარებით მათი სასწავლებლების პრესტიჟი და მიმზიდველობა მნიშვნე-

ლოვნად ან ძალიან მნიშვნელოვნად გაიზარდა და თანამშრომლობა ამ მხრივ სასარგებლო აღმოჩნდა.

კვლევის პროცესმა დაადასტურა, რომ ორგანიზაციებთან კოოპერაციის განხორციელებისას უმაღლესი სასწავლებლები სხვადასხვა პრობლემებსა და გამოწვევებს აწყდებიან. გამოკითხულთა უმრავლესობა ურთიერთთანამშრომლობის პროცესში არსებულ ბარიერებს შორის გამოყოფენ დროისა და რესურსების შეზღუდულობას, აგრეთვე განსხვავებულ ხედვებს პრობლემების გადაწყვეტისადმი მათსა და ორგანიზაციებს შორის. დასახელდა ასევე, რომ ორგანიზაციებსა და უსდებს სხვადასხვა მოტივაცია გააჩნიათ და მნელია ასეთ ვითარებაში საერთო მიზნებისა და პროექტების განხორციელება. უსდების მნიშვნელოვანმა ნაწილმა აღნიშნა, რომ ბიუროკრატიის მაღალ დონეს აწყდებიან დამსაქმებლებში და ხშირად უარიც მიუღიათ თანამშრომლობის თხოვნაზე.

საინტერესოა უსდების წარმომადგენლების მოსაზრებები მოტივაციის ფაქტორთან დაკავშირებით, რომელიც გააღრმავებს მათსა და დამსაქმებლებს შორის კოოპერაციას. გამოკითხვაში მონაწილე, შედარებით მრავალწლიანი გამოცდილების (30 წელი) მქონე უსდების უმრავლესობის აზრით, კოოპერაციის მთავარ მიზნად პარტნიორი ორგანიზაციების დახმარებით კურსდამთავრებულთა დასაქმების ხელშეწყობა დასახელდა. შედარებით ახალგაზრდა სასწავლებლებმა (ბაზარზე ფუნქციონირების 15 წელზე ნაკლები პერიოდი) მნიშვნელოვან ფაქტორად გამოყვეს ორგანიზაციების მხრიდან პრაქტიკული კონსულტაციების მიღება, რაც დაეხმარება მათ შემდგომ განვითარებაში. შედარებით ძველმა უნივერსიტეტებმა და სასწავლო უნივერსიტეტებმა (60 წელი და მეტი) კი ამ მხრივ, პირიქით, ორგანიზაციისათვის საჭირო კვლევებისა და რელევანტური პროექტების უნივერსიტეტის მიერ შესრულება აღიარეს კოოპერაციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მამოტივირებელ ფაქტორად. უსდების წარმომადგენელთა უმეტესობის აზრით, კოოპერაციის შედეგად მიღებული სარგებელი ორივე მხარისთვის მნიშვნელოვანია, რის გამოც ლოგიკურია, რომ კოოპერაციის დამყარების ინიციატორად ორივე მხარე უნდა გამოდიოდეს. გამოკითხული უსდების წარმომადგენლებმა ასევე აღნიშნეს, რომ სახელმწიფოს ჩართულობა საკმაოდ დაბალია კოოპერაციის განხორციელებისა და განვითარების მიმართულებებში. უმაღლესი სასწავლებლების უმრავლესობის აზრით, სახელმწიფო ინსტიტუტები ან არ არიან აღნიშნულ პროცესებში ჩართული, ან უმნიშვნელოდ უწყობენ ხელს უსდებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის განვითარებასა და გაღრმავებას.

დასკვნები და რეკომენდაციები

ნაშრომში მიმოხილული ლიტერატურის, სხვადასხვა ქვეყნების გამოცდილებისა და საერთაშორისო დონეზე განხორციელებული კვლევების შესწავლის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობა მსოფლიოს ნებისმიერი ქვეყნისთვის უაღრესად მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგენს.

მსოფლიოში არსებული საუკეთესო პრაქტიკის მიხედვით, უსდებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის ყველაზე გავრცელებული ფორმებია: სასწავლო პროგრამის დიზაინის განვითარება და მიწოდება; ინდივიდზე ორიენტირებული კურსის განვითარება; გაცვლითი და მობილობის პროგრამები; ერთობ-

ლივი კვლევების განხორციელება; გრძელვადიანი განათლება და სიცოცხლის მანძილზე სწავლება; მეწარმეობა და სამეწარმეო განათლება.

საქართველოში, უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებელ ორგანიზაციებს შორის კოოპერაციის პროცესები ჯერ კიდევ განვითარების ადრეულ პერიოდში იმყოფება. ბოლო ათწლეულის მანძილზე ურთიერთთანამშრომლობის ფორმები თანდათანობით იხვეწება და ღრმავდება. თუმცა, საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებზე გადაწყობილი ბიზნესსექტორი, საჯარო სფერო და განათლების სისტემა ჯერ კიდევ საკმარისად ვერ იღებს იმ სიკეთეებსა და პოტენციურ სარგებელს, რისი მოტანაც ურთიერთსასარგებლო თანამშრომლობითაა შესაძლებელი.

უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის არაეფექტიან თანამშრომლობაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ საქართველოს უსდების კურსდამთავრებულთა მხოლოდ დაახლოებით მესამედს აქვს ინფორმაცია მათ მიერ დამთავრებულ უნივერსიტეტსა და დამქირავებლებს შორის თანამშრომლობაზე. კიდევ უფრო სავალალო ფაქტია ის, რომ მათი გარკვეული ნაწილი აღნიშნულ თანამშრომლობას მხოლოდ ფორმალურ ურთიერთობად აფასებს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კურსდამთავრებულების ის ნაწილი, რომლებიც თანამშრომლობის ფარგლებში გარკვეულ პროგრამებში მონაწილეობდნენ, ხაზს უსვამენ სარგებელს, რაც მათ მიიღეს აღნიშნული თანამშრომლობის ფარგლებში განხორციელებული აქტივობებიდან. კერძოდ, აღნიშნული კატეგორიის რესპონდენტთა უმრავლესობა ამბობს, რომ მსგავსმა ღონისძიებებმა ძირითადად პოზიტიური ზეგავლენა მოახდინა მათი კვალიფიკაციის ამაღლებასა და პროფესიის შესაბამისად დასაქმებაზე. მიუხედავად გარკვეული პოზიტიური შედეგებისა, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ტიპურ ქართველ სტუდენტს იმ სრული სარგებლის მიღება არ შეუძლია, რასაც იღებენ მსოფლიოს წამყვანი უმაღლესი სასწავლებლების კურსდამთავრებულები, როდესაც ისინი მონაწილეობენ დუალური სწავლების პროგრამებში, კომპანიების მიერ დაკვეთილი კვლევებისა და განვითარების პროგრამებში, პრაქტიკული უნარ-ჩვევებისა და თეორიული ცოდნის გაღმავების ხანგრძლივადიან პროგრამებსა და სასწავლო კურსებში.

საქართველოში დამსაქმებელი ორგანიზაციების თითქმის მესამედი საერთოდ არ თანამშრომლობს უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან, ხოლო თითქმის ამდენივეს ჩართულობა მინიმალურ თანამშრომლობას გულისხმობს.

უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის არსებული თანამშრომლობა ამ ეტაპზე საკმაოდ მარტივი ფორმებით ხასიათდება. უმაღლესი სასწავლებლების უმრავლესობისათვის კოოპერაციის ძირითად ფორმებად სტუდენტთა სტაჟირების პროგრამები და ორგანიზაციების მიერ სასწავლო პროგრამების შემუშავებასა და განვითარებაში ჩართვა გვევლინება. კოოპერაციის ისეთი თანამედროვე სახეები კი, როგორცაა ორგანიზაციების მიერ სამეცნიერო მიმართულებების სპონსორობა უსდ-ებში და ახალ პროდუქტებსა და სერვისებზე ერთობლივი მუშაობა, ტესტირება და შექმნა, სამწუხაროდ, არც ერთ უმაღლეს სასწავლებელში არ გვხვდება.

საქართველოში უსდ-ებსა და დამსაქმებლებს შორის არასათანადო თანამშრომლობის შედეგი ნაწილობრივ არის ახალგაზრდებში უმუშევრობის მაღალი დონე. საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლების კურსდამთავრებულთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ვერ შოულობს სამუშაოს, ან შოულობს საკმაოდ ხანგრძლივი

ძეზნის შემდეგ. ამასთან, კურსდამთავრებულების შეფასებით, მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი არ მუშაობს მიღებული სპეციალობის მიხედვით (ჰორიზონტალური შეუსაბამობა), ხოლო მიღებული სპეციალობის მიხედვით მუშაობის შემთხვევაშიც მათი კვალიფიკაცია აღემატება (ვერტიკალური შეუსაბამობა) სამუშაოს შესასრულებლად საჭირო კვალიფიკაციას.

ყველაზე მთავარი პრობლემა, რაც თან ახლავს უსდ-ებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის არარსებობას, არის ის ფაქტი, რომ საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლები სტუდენტებს ვერ უვითარებენ ისეთ პრაქტიკულ უნარებს, რაც აუცილებელია მათი შრომის ბაზარზე კონკურენტუნარიანობის ასამაღლებლად. კვლევით დასტურდება, რომ უმაღლესი განათლების სისტემა თეორიული ცოდნის კუთხით მეტ-ნაკლებად სათანადო ბაზისს უქმნის სტუდენტს, თუმცა შრომის ბაზარი დეფიციტს განიცდის კურსდამთავრებულთა ცოდნის პრაქტიკულ ნაწილში საჭირო უნარ-ჩვევების მხრივ.

საქართველოში, უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის შემაფერხებელ ფაქტორებად დამსაქმებლები და უსდ-ები მიიჩნევენ განსხვავებულ მოტივაციას და ხედვებს, დროისა და რესურსების ბიუროკრატიას როგორც უსდ-ებში, ასევე დამსაქმებელ ორგანიზაციაში.

საქართველოში, უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის გაღრმავების მიზნით, საჭიროა ჩამოყალიბდეს თანამშრომლობის ისეთი ფორმატები, რომლებიც ხელს შეუწყობს მხარეებმა შეისწავლონ და მხედველობაში მიიღონ ერთმანეთის სამომავლო გეგმები და ერთობლივად შეიმუშაონ ურთიერთსასარგებლო თანამშრომლობის კონკრეტული ფორმები და აქტივობები. აღნიშნული პლატფორმების ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვანი როლი უნდა ითამაშოს დამსაქმებელთა გაერთიანებებმა, საუნივერსიტეტო ასოციაციებმა, არასამთავრობო ორგანიზაციებმა და სახელმწიფო ინსტიტუციებმა.

საქართველოში უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის გასაღრმავებლად აკადემიური პროგრამების შემუშავება უსდ-ების მიერ რეალურად უნდა მოხდეს შრომის ბაზრის მოთხოვნების გათვალისწინებით. მარეგულირებელი სტრუქტურების მხრიდან მცდელობების მიუხედავად, საკანონმდებლო დონეზე შრომის ბაზართან კავშირის მოთხოვნა არ არის საკმარისი, რომ უსდ-ებმა შეისწავლონ და აკადემიურ პროგრამებს საფუძვლად დაუდონ შრომის ბაზრის მიმდინარე და პერსპექტიული მოთხოვნები. უნდა შეიქმნას კონკურენტული გარემო, სადაც თანამშრომლობა კონკურენტუნარიანობის მთავარი ფაქტორი გახდება და უსდ-ები ბუნებრივად დაიწყებენ თანამშრომლობის გზების ძიებას.

უსდ-ებმა და დამსაქმებლებმა უნდა დაიწყონ აქტიური თანამშრომლობა მეცნიერების კომერციალიზაციის მიმართულებით. ერთ-ერთი რეალური გზა, რომელსაც შეუძლია უსდ-ებსა და დამსაქმებლებს შორის ფორმალური ურთიერთობები გადაიყვანონ ურთიერთსასარგებლო გრძელვადიან თანამშრომლობაში, არის ბაზრის მოთხოვნის შესაბამისი კვლევების ერთობლივი განხორციელება. საქართველოში უსდ-ებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობის აქტუალურ მიმართულებად უნდა დარჩეს კურსდამთავრებულთა დასაქმებისა და სტაჟირების პროგრამები.

პანდემიამ ბევრი ცვლილება გამოიწვია როგორც განათლების და ბიზნესის, ისე საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა ბევრ სფეროში. ცხადია, ცვლილებები შეე-

ხება უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობას, თანამშრომლობის ფორმებს და მიმართულებებს, თანამშრომლობის მოდელებს. კონკრეტულად რა უნდა შეიცვალოს და რა მიმართულებით Covid 19-ის ზეგავლენის შედეგად, ცალკე კვლევის საგანს წარმოადგენს. ამ ეტაპზე კი დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ რა მიმართულებითაც უნდა განხორციელდეს ცვლილებები, უსდ-ებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობა აქტუალურობას არ დაკარგავს.

გამოყენებული ლიტერატურა

- აროშვილი ა. (2016), ადამიანის უფლებათა სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი; ანტისოციალური პოლიტიკა საქართველოში: განათლება და შრომის ბაზარი.
- ლეჟავა დ., & ამაშუკელი მ. (2015). *აკადემიური პროგრამების შედეგებისა და დასაქმების ბაზრის მოთხოვნებს შორის შესაბამისობის კვლევა სოციალურ მეცნიერებებში*. თბილისი, სოციალური მეცნიერების ცენტრი.
- ახალგაზრდა მეცნიერთა კავშირი ინტელექტი. (2016). *შრომის ბაზრის კვლევა*. ბათუმი: მეცნიერთა კავშირი „ინტელექტი“ http://www.intellect.org.ge/text_files/ge_file_788_1.pdf
- საქართველოს კანონი „უმაღლესი განათლების შესახებ“; „განათლების ხარისხის განვითარების შესახებ“ და სხვა კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები.
- მ.კვიციანი, ვ.კვიციანი, დ.სიხარულიძე, შ.შაბურშილი, ვ.ჭარაია (2018). „ახალგაზრდების პროფესიულ ორიენტაციაზე მოქმედი ფაქტორების კვლევა საქართველოში“, გლობალიზაცია და ბიზნესი, <https://doi.org/10.35945/gb.2018.06.035>.
- Ben Ansell; Jane Gingrich. Mismatch: University Education and Labor Market Institutions. doi:10.1017/S1049096516002948. Professional Symposium. ©American Political Science Association, 2017.
- Will Bartlett; Milica Uvalic; Niccolo Durazzi; Vassilis Monastiriotis; Tanguy Sene. From University to Employment: Higher Education Provision and Labour Market Needs In the Western Balkans. Synthesis Report. 2016.
- Radovic, M., & Djuraskovic, J. (2016). Mismatch between Education System and Labour Market Needs – Enabling Environment for Sustainable Enterprises in Montenegro. Podgorica: Montenegrin Employers Federation.
- Bartlett, W. (2013). Skill Mismatch, Education Systems, and Labour Markets in EU Neighbourhood Policy Countries. WP5/20 Search Working paper.
- University-business cooperation: adapting the curriculum and educational package to labor market requirements. Proceedings of the International Conference on Business Excellence, E. Manuela. Bucharest, Romania, 2017, page 342.
- The new face of university-business cooperation in Finland, M. Ranga, J. Perälampi, J. Kansikas, Science and Public Policy 43 (5): 601-612. Spe. Issue “Universities as interactive partners”.(2016),Page 3,10
- GTAI. (2019). <https://www.gtai.de/gtai-en/invest/business-location-germany/business-climate/dual-education-system-65348>;
- State of University and Business Cooperation in Poland, T. Davey, V. Galán-Muros, A. Meerman, T. Kusio, Science-to-Business Marketing Research Centre, apprimo UG and University Industry Innovation Network (UIIN), 2013, page 10.
- Make it Germany. (2019). https://www.make-it-in-germany.com/en/study_training_training/vocational/system

ეროვნული ეკონომიკა – NATIONAL ECONOMY

დავით ჯალაღონია

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პროფესორი;

იური პაპასქუა

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი;

გივი მაკალათია

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
თბილისის ჰუმანიტარული სასწავლო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

საქართველოს ეკონომიკა Covid-19-ის პანდემიამდე და პანდემიის პერიოდში

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Jalagonia.Papaskua.Makalattia

ანოტაცია. COVID 19-ის ეპიდემია თანამედროვე მსოფლიოსთვის, ერთი მხრივ, გამოწვევა, მეორე მხრივ კი, ახალი შესაძლებლობების დასაწყისი აღმოჩნდა. ეპიდემიით გამოწვეულმა პანდემიამ, ადამიანების სიცოცხლის ხელყოფასთან ერთად, სახელმწიფოებრივი განმგებლობის ყველა სფერო მოიცვა, საზოგადოების არსებობის ეკონომიკური საფუძველი შეარყია, მკვეთრად წარმოაჩინა ეკონომიკური უსაფრთხოების პრობლემა, აგრეთვე ყველა სისუსტე და ხარვეზი, რაც გლობალურ ინტეგრაციულ პროცესებს გააჩნდა. შედეგად, შექმნილმა პოლიტიკურმა და სოციალურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა ცხადყო, რომ რადიკალურად უნდა შეიცვალოს არსებული მმართველობით-აღსრულებითი დამოკიდებულებები, მათ შორის, ეკონომიკური ურთიერთობები. კორონავირუსით გამოწვეული შოკისგან თავის დაღწევა შესაძლებელია არა ცალ-ცალკე, არამედ მხოლოდ სახელმწიფოთა ერთობლივი, მიზანდასახული და კოორდინირებული ძალისხმევით. საქართველო, როგორც მსოფლიო ეკონომიკური სივრცის ნაწილი, უნდა იყოს ამ პროცესის აქტიური თანამონაწილე.

ნაშრომში წარმოდგენილია პანდემიამდე და პანდემიის პერიოდში საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობის შეფასება და მოსაზრებები კრიზისის დაძლევის უზრუნველსაყოფად.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური კრიზისი, კორონავირუსის პანდემია, გლობალიზაცია, ეკონომიკური უსაფრთხოება, სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკა.

შესავალი

მსოფლიო ერთ წელზე მეტია უჩვეულოდ მრავალმხრივ, მათ შორის, სოციალურ-ეკონომიკურ კრიზისშია. ამ მდგომარეობიდან გამოსავლის პოვნა მარტივი

ნამდვილად არ არის. თავისი არსით, მიმდინარე მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი არაეკონომიკური ფაქტორითაა განპირობებული. სწორედ ამიტომ, მისი აღმოფხვრა და დასრულება მართო ეკონომიკური ბერკეტებით შეუძლებელია. შრი ლანკელმა პროფესორმა აჯით დე ალვაისიმ შექმნილ მდგომარეობას „კორონომიკსი“ შეარქვა. ამ ტერმინში კორონასა და ეკონომიკსის ურთიერთობა იგულისხმება. იგი ასახავს ვირუსის უარყოფით ზეგავლენას ეკონომიკაზე [www.ft.ik]. შეიძლება ითქვას, რომ Covid-19 „ტყუპი თავსატეხია“, როგორც ადამიანის, ასევე ეკონომიკის „ჯანმრთელობისათვის“ [Anand, 2020]. აქედან გამომდინარე, კორონომიკსი ეკონომისტთა შესწავლის მთავარი საგანი გახდა. მეცნიერ-ეკონომისტთა აზრით, 3-4 თვის განმავლობაში შეზღუდვებისგან (Lockdown) მიღებული ეკონომიკური დანაკლისი 2009 წლის რეცესიის წლიური შედეგების ტოლფასია [Asahi... 2021]. უნდა შევნიშნოთ, რომ არსებული ეკონომიკური პრობლემების დასაძლევად და პანდემიის ეფექტიანი მართვისათვის თითოეულ ქვეყანას დამოუკიდებელი, სუვერენული პოლიტიკის გატარებაც სჭირდება. თუმცა ამასთან, გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის მაღალი კონცენტრაციის გამო, საერთო პრობლემისგან საბოლოო განრიდება სახელმწიფოთა საერთო ძალისხმევით, მსოფლიო მასშტაბით კოორდინირებული, სოლიდარობის პრინციპით უნდა გადაწყდეს.

ამ შემთხვევაში ჩვენი მიზანია, შევაფასოთ საქართველოს ეკონომიკის მახასიათებელი აგრეგირებული პარამეტრები პანდემიამდე და პანდემიის პირობებში.

კორონავირუსის გლობალურად გავრცელების გამო ადამიანთა ჯანმრთელობა (სიცოცხლე) და ეკონომიკა თანაბრად აქტუალური გახდა. მატერიალურმა და არამატერიალურმა კაპიტალმა უნდა უზრუნველყოს პანდემიით გამოწვეული ყველა პრობლემის გადაჭრა. ამ მოცემულობიდან გამომდინარე, ეკონომიკა ვერ გაჩერდება - უარის თქმა მინიმალურ ეკონომიკურ აქტივობებზე კიდევ უფრო მეტად დააზიანებს ქვეყნის სტაბილურობას. პირველადი მოხმარების საგნებისა თუ მომსახურების შესაბამისი დარგების ფუნქციონირება აუცილებელია ადამიანის არსებობისათვის; ხოლო სხვა დარგების გაჩერება, რომელთა საქმიანობაც ადამიანის ჯანმრთელობასა თუ სიცოცხლეს პირდაპირ არ უკავშირდება (ფუფუნების საგნების წარმოება, მძიმე მრეწველობა, სასტუმროების, კონოთეატრების თუ სხვა გასართობი ცენტრების მომსახურება და ა.შ.) ადამიანების მოთხოვნების, ინტერესების დაკმაყოფილებას, დასაქმებას ემსახურება და, მაშასადამე, საბოლოო ჯამში, შემოსავლების შემცირებას, შესაბამისად, მათი ჯანმრთელობის გაუარესებას ნიშნავს. ამასთან, საგულისხმოა, რომ დარგები, რომლებსაც მოუწია ეკონომიკური საქმიანობის შეწყვეტა, იმათ ხარჯზე რჩება, რომლებიც პანდემიის მიუხედავად, მაინც აგრძელებდნენ მუშაობას. აქედან გამომდინარე, ობიექტურად ჩნდება რესურსების განაწილების საჭიროება, რაც სახელმწიფოს ფუნქციებში შედის და ამ მხრივ იზრდება მისი როლი. კრიზისული მდგომარეობიდან გამოსაღწევად, გონივრულია განისაზღვროს საღი ორიენტირი და სწორი პრიორიტეტები. ეკონომიკური უსაფრთხოების მიზნებიდან გამომდინარე, პანდემიამ ცალსახად აჩვენა, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია როგორც ჯანდაცვის სისტემის, ისე სოფლის მეურნეობის განვითარება [აბესაძე, 2020] (მომსახურების სფეროშიც შეიძლება გამოიყოს უპირატესობის პრინციპით რიგითობა: - ჯანდაცვა, წესრიგი, განათლება... შემდგომ ტურიზმი და ა.შ.).

ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკა უნდა ითვალისწინებდეს გააზრებული პრიორიტეტების დამოუკიდებელ არჩევანს და დაუშვებელია უპირატესობა მიენიჭოს იმ დარგებს, რომლებიც, შესაძლოა, შემოსავლების აკუმულირებას უზრუნველყოფდეს, მაგრამ ქვეყნის ეკონომიკას არაპროგნოზირებადი ფაქტორების მიმართ მოწყვლადს ტოვებდეს. სადღეისოდ, საქართველოს ეკონომიკა სწორედ ამ პრობლემის წინაშე დგას და არც ადრე, წლების განმავლობაში წარმოებული ეკონომიკური პოლიტიკა ემსახურებოდა ქვეყნის ეკონომიკური დამოუკიდებლობის განმტკიცებას. აღნიშნულზე ცხადად მეტყველებს ღირებულებითი კომპონენტის დინამიკა. ცნობილია, რომ ეკონომიკურ განვითარებას რამდენიმე აგრეგირებული მაჩვენებელი ახასიათებს, თუმცა მათ შორის უპირველესი ეკონომიკური ზრდაა. ცხადია, ეკონომიკურ ზრდას და, შესაბამისად, ცხოვრების მაღალ დონეს უზრუნველყოფს ისეთი დარგები, რომლებიც აგენერირებენ მაღალ ღირებულებას (რა თქმა უნდა, აქ მხედველობაში მისაღებია შემოსავლებს შორის უთანასწორობა).

ცნობილი ნორვეგიელი ეკონომისტის **ერიკ რეინერტის** მიხედვით, განვითარებას განსაზღვრავს არა სოფლის მეურნეობა, არამედ მრეწველობის დარგები. ამ მოსაზრებას აქვს თავისი ახსნა. რეინერტი აღნიშნავს, რომ სოფლის მეურნეობა შედარებით დაბალი დამატებული ღირებულების პროდუქტს ქმნის, მრეწველობის დარგი კი, მასთან შედარებით - გაცილებით მაღალს; სოფლის მეურნეობაში მოქმედებს კლებადი უკუგების კანონი, ხოლო მრეწველობაში - მზარდი უკუგების კანონი. სწორედ ეს მზარდი უკუგების კანონია მრეწველობის უპირატესობა. მისი მემშვეობით ქვეყანა საერთაშორისო ბაზარზე მეტ საბაზრო ძალაუფლებას იძენს და მოქალაქეების ცხოვრების დონის ზრდას უზრუნველყოფს [რეინერტი, 2019]. შენიშნულია ის, რომ ამგვარი მიდგომა გამართლებულია ცხოვრების ჩვეული რეჟიმის პირობებში, ხოლო ფორსმაჟორულ ვითარებაში აქტუალურობას კარგავს და პრიორიტეტები სოფლის მეურნეობის სასარგებლოდ იცვლება.

აღნიშნულისგან განსხვავებულია მომსახურების სექტორი, რომლის წილი, განვითარების კვალდაკვალ, ტიპური მომხმარებლის სამომხმარებლო კალათაში იზრდება. ერთმანეთისგან განასხვავებენ მომსახურების პირველად და მეორად სფეროებს. ამ ნიშნის მიხედვით, პირველადს მიეკუთვნება ჯანდაცვა, განათლება, ტრანსპორტი, საფინანსო სექტორი, ხოლო შემდგომს – რესტორნის მომსახურება, ტურისტული კომპანიების მომსახურება და ა.შ.

იმდენად დიდია განათლების მნიშვნელობა, რომ საქართველოში სწავლების პროცესი არ შეჩერებულა. შექმნილი რთული ეპიდემიოლოგიური ვითარების გამო, საგანმანათლებლო სისტემა უმთავრესად სწავლა/სწავლების ონლაინ (დისტანციურ) ფორმატზე გადაეწყო [ჯალალონია... 2020].

სამწუხაროდ, 2014 წელს შემუშავებული „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია 2020“ არ გამოყენებულა პრაქტიკაში. [www.economy.ge]. ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის არარსებობის პირობებში მოკლევადიანი ეკონომიკური პოლიტიკის გატარება არაკონსტრუქციულია. ცხადია, პოსტპანდემიური პერიოდისთვის უნდა შედგეს გრძელვადიანი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების გეგმა (სტრატეგია).

Covid 19-ის პანდემიამდე საქართველოს ეკონომიკის განვითარებისათვის არჩეული იყო სამი ძირითადი მიმართულება:

1. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა;
2. მცირე და საშუალო ბიზნესის ხელშეწყობა;

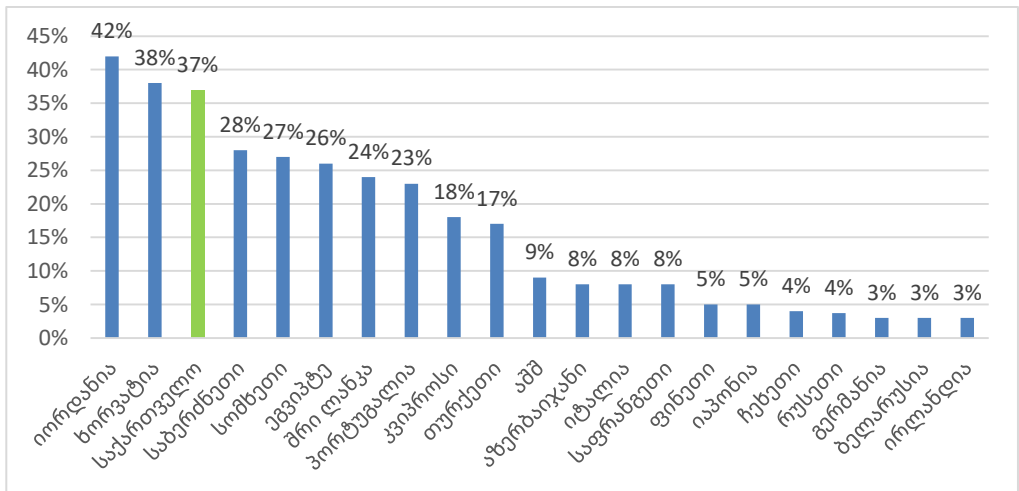
3. ტურიზმის განვითარება.

ბოლო წლების მიხედვით, საქართველოში ეკონომიკური ზრდა საშუალოდ ფიქსირდებოდა 4-5%-ის ფარგლებში, რაც განვითარებადი ქვეყნისათვის ძალზე დაბალია. მოსახლეობის ნახევარი ქმნის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტს, რომლის წილი ეკონომიკაში 7,4%-ია, რის გამოც, თითოეულ ადამიანზე გადანაწილებული ღირებულება ძალზე მცირეა. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ სოფლად უმუშევრობის დონე 15%-ია. ამასთან, უარყოფითი საგარეო სავაჭრო სალდო არათუ კლებადი, არამედ მზარდი ტენდენციით გამოირჩევა [www.geostat.ge]. აქედან გამომდინარე, არჩეული პრიორიტეტები გადახედვას მოითხოვს.

პანდემიის პირობებში ეკონომიკა მთლიანად დაზარალდა (2020 წელს -6,2%), მაგრამ განსაკუთრებით ტურიზმი (მასთან დაკავშირებული ინდუსტრია) მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ვირუსმა შეაჩერა ქვეყნებს შორის ადამიანების მოგზაურობა (თუმცა საქონლის გადაზიდვა მსოფლიო მასშტაბით არ შეჩერებულა). ტურიზმის მდგომარეობასა და მის მიმართ დამოკიდებულებაზე წარმოდგენას იძლევა რამდენიმე განვითარებადი და განვითარებული ქვეყნის შემდეგი სტატისტიკური მონაცემები (იხ. დიაგრამა 1).

დიაგრამა 1

ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლების წილი მთლიან ექსპორტში, 2019 წელი

წყარო: მსოფლიო ბანკის მონაცემები. დიაგრამა შედგენილია ავტორების მიერ.

წარმოდგენილი დიაგრამიდან ყურადღებას იქცევს ხორვატია, რომელსაც მთლიან ექსპორტში ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლების წილის მიხედვით, დაახლოებით იგივე პროცენტული მაჩვენებელი აქვს, როგორც საქართველოს. აგრეთვე საინტერესოა იტალია, ისევე, როგორც საფრანგეთი, რომელთა ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლები მთლიან ექსპორტში მხოლოდ 8%-ია (მოცემული % მაჩვენებელი დაბალია, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ტურისტულ ქვეყნებად ითვლებიან). ის ქვეყნები, რომლებიც მნიშვნელოვნად არიან დამოკიდებულნი ტურისტებისგან მიღებულ უცხოურ ვალუტაზე, პანდემიის პერიოდში სერიოზული ეკონომიკური პრობლემების წინაშე აღმოჩნდნენ. ერთი მხრივ, საქართველოს

ერთობლივი მოხმარება მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია ტურიზმიდან და შრომითი ემიგრანტებიდან მიღებულ შემოსავლებზე, მეორე მხრივ კი, უცხოური პროდუქტების იმპორტზე [კაკულია, 2020]. პანდემიის პირობებში ადამიანების გადაადგილება ერთი ქვეყნიდან მეორე ქვეყანაში შეფერხდა, თუმცა, საქონლის ექსპორტ-იმპორტი არ შეჩერებულა. შესაბამისად, მომავალში გარკვეული ფორსმაჟორული სიტუაციის დროს, ტურიზმთან ერთად, გლობალური მასშტაბით, საქონლის საერთაშორისო ტვირთბრუნვაც რომ შეჩერდეს, მაშინ ეკონომიკური უსაფრთხოების თვალსაზრისით საქართველოს მწვავე პრობლემები შეექმნება. აღნიშნულის სიმპტომური მინიშნება არის რუსეთის მიერ წიწიბურის ექსპორტის აკრძალვა [www.business-partner.ge].

პანდემიისგან გამოწვეული უცხოური ვალუტის შემოდინების დანაკლისი მიმდინარე პერიოდში სახელმწიფოს მიერ აღებული საგარეო ვალის ხარჯზე ივსება. პანდემიამდე სახელმწიფო ვალის შეფარდება მთლიან სამამულო პროდუქტთან იყო 43%, ხოლო 2020 წელს 60,7% დაფიქსირდა. ამგვარი მკვეთრი მატება ნამდვილად არასახარბიელოა. თუმცა გამონაკლისი მარტო საქართველო არ არის - განვითარებულ ქვეყნებსაც მოუწიათ ვალის აღება, მაგრამ მათთვის ეს ვალი, რა თქმა უნდა, შედარებით ნაკლები ტვირთია, ვიდრე განვითარებადი ქვეყნებისათვის (იხ. ცხრილი 1).

ცხრილი 1

განვითარებული ქვეყნების სახელმწიფო ვალის წილი მთლიან სამამულო პროდუქტში 2019-2020 წლებში

	2019 წელი	2020 წელი
იაპონია	238 %	266 %
საბერძნეთი	180 %	206 %
იტალია	135 %	156 %
პორტუგალია	117 %	134 %
სინგაპური	126 %	131 %
ესპანეთი	95,5 %	120 %
კვიპროსი	94 %	118 %
საფრანგეთი	97,6 %	116 %
ბელგია	98,1 %	114 %
აშშ	107 %	108 %
დიდი ბრიტანეთი	84,4 %	100 %
ავსტრია	70,5 %	83,9 %
გერმანია	59,7 %	69,8 %
ფინეთი	59,5 %	69,2 %
ჩინეთი	57,1 %	66,8 %
ირლანდია	57,4 %	59,5 %
პოლონეთი	45,6 %	57,5 %
ნიდერლანდები	48,7 %	54,5 %
სამხრეთ კორეა	36,4 %	42,6 %
დანია	33,3 %	42,2 %
შვედეთი	35 %	39,9 %
ჩეხეთი	30,3 %	38,1 %

ახალი ზელანდია	19 %	27 %
ესტონეთი	8,4 %	18,2 %

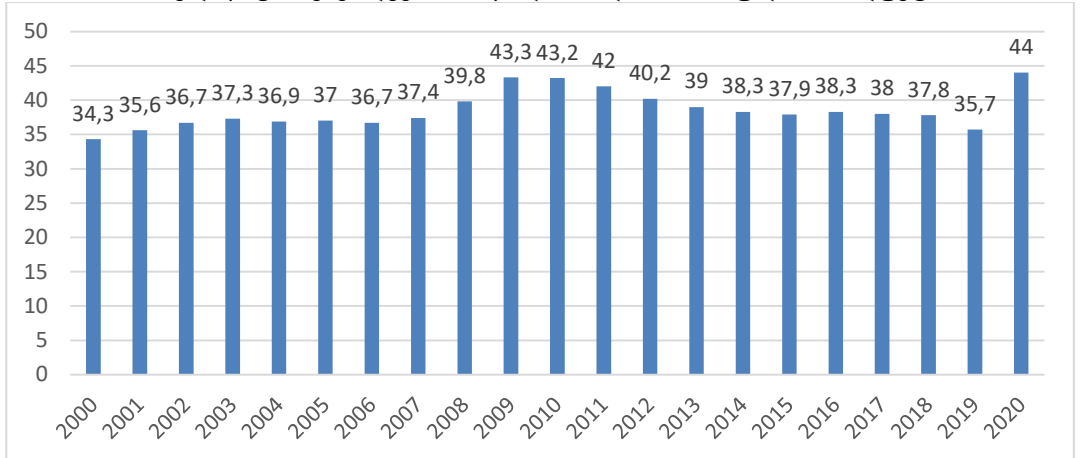
წყარო: მსოფლიო ბანკის მონაცემები. ცხრილი შედგენილია ავტორების მიერ.

ცხრილიდან ნათლად ჩანს, რომ სხვა ქვეყნებმაც გაზარდეს სახელმწიფო ვალის მოცულობა, რაც ნიშნავს იმასაც, რომ სახელმწიფოს ეკონომიკაში ჩარევის წილიც იზრდება; კარგად ჩანს ისიც, რომ კრიზისის დროს აქტიურ სახელმწიფო ინტერვენციებს ეკონომიკაში განვითარებული ქვეყნებიც მიმართავენ. ამ მხრივ თვალსაჩინოდ აქტიურია აშშ, რომელიც პანდემიის პირობებში, მასტიმულირებელ ფულად-საკრედიტო და საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკას ერთდროულად ატარებს.

აშშ-ს სახელმწიფოს ეკონომიკაში ჩარევის (ბიუჯეტი/მთლიანი სამამულო პროდუქტი) წილზე, ფულის მასის და ფულის ბრუნვის სიჩქარეზე წარმოდგენას იძლევა შემდეგი სტატისტიკური მონაცემები:

დიაგრამა 2

აშშ-ს სახელმწიფო შესყიდვების % წილი მთლიან სამამულო პროდუქტში

წყარო: www.tradingeconomics.com. მასზე დაყრდნობით, დიაგრამა შედგენილია ავტორების მიერ.

გრაფიკი 1

აშშ-ს M0 ფულის აგრეგატის მიწოდების სტატისტიკა 2012-2021 წლებში (მლნ დოლარი)

წყარო: <https://tradingeconomics.com/united-states/money-supply-m0>

გრაფიკი 2

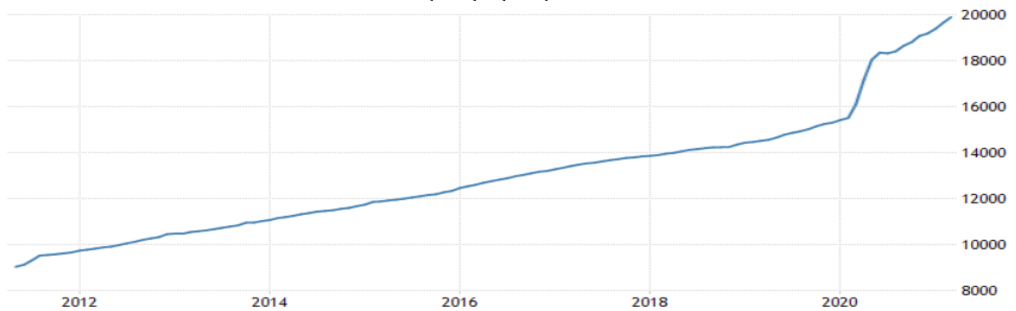
აშშ-ს M1 ფულის აგრეგატის მიწოდების სტატისტიკა 2012-2021 წლებში
(მლრდ დოლარი)

წყარო: <https://tradingeconomics.com/united-states/money-supply-m1>

გრაფიკი 3

აშშ-ს M2 ფულის აგრეგატის მიწოდების სტატისტიკა 2012-2021 წლებში
(მლრდ დოლარი)

წყარო: <https://tradingeconomics.com/united-states/money-supply-m2>

ფულის ბრუნვის სიჩქარე M2 ფულის აგრეგატისათვის 2019 წლის IV კვარტალში დაფიქსირდა - 1,426; 2020 წლის IV კვარტალში - 1,135, ხოლო 2021 წლის I კვარტალში - 1,123 [<https://fred.stlouisfed.org>]. ფულის ბრუნვის სიჩქარის შემცირება ობიექტური რეალობაა ეკონომიკური შეზღუდვების პირობებში [Carlson, 1989]. აშშ-ში რეფინანსირების განაკვეთი პანდემიამდე 2,5% იყო, ხოლო მიმდინარე პერიოდში 0,25%-ია. მოცემული მრუდების მიხედვით ნათელია, რომ ფულის მასა პანდემიის დაწყების შემდგომ მნიშვნელოვნად გაიზარდა. მაშასადამე, ამერიკის შეერთებული შტატების მთავრობა ფულის მასის მკვეთრი მატებით, იაფი ფულის პოლიტიკის გატარებით, სახელმწიფო ვალის და სახელმწიფო შესყიდვების გაზრდის საშუალებით ცდილობს ეკონომიკის სტიმულირებას. წარმოდგენილი სტატისტიკური მონაცემები ნათელი დადასტურებაა იმისა, რომ სახელმწიფოს ეკონომიკაში სწორი ეკონომიკური პოლიტიკით ჩარევა ობიექტური აუცილებლობაა განსაკუთრებით კრიზისების პერიოდში [ჯიბუტი, 2020]. რა თქმა უნდა, განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებს შორის როგორც მონეტარული, ასევე ფისკალური პოლიტიკა თვისებრივად ერთმანეთისგან განსხვავდება, თუმცა აშკარაა, რომ ეკონომიკური

კრიზისების პერიოდში თუ განვითარებული ქვეყანა მიმართავს აქტიურ ექსპანსიურ მონეტარულ და ფისკალურ პოლიტიკას, განვითარებად ქვეყანას მით უფრო მეტად სჭირდება ამ მხრივ ინტერვენციების გაზრდა.

შედარებისთვის, საქართველოს მონეტარულ პოლიტიკას ასახავს შემდეგი თვალსაჩინო მონაცემები:

გრაფიკი 4

საქართველოს M0 ფულის აგრეგატის მიწოდების სტატისტიკა 2012-2021 წლებში (ათასი ლარი)

წყარო: <https://tradingeconomics.com/georgia/money-supply-m0>

გრაფიკი 5

საქართველოს M1 ფულის აგრეგატის მიწოდების სტატისტიკა 2012-2021 წლებში (ათასი ლარი)

წყარო: <https://tradingeconomics.com/georgia/money-supply-m1>

გრაფიკი 6

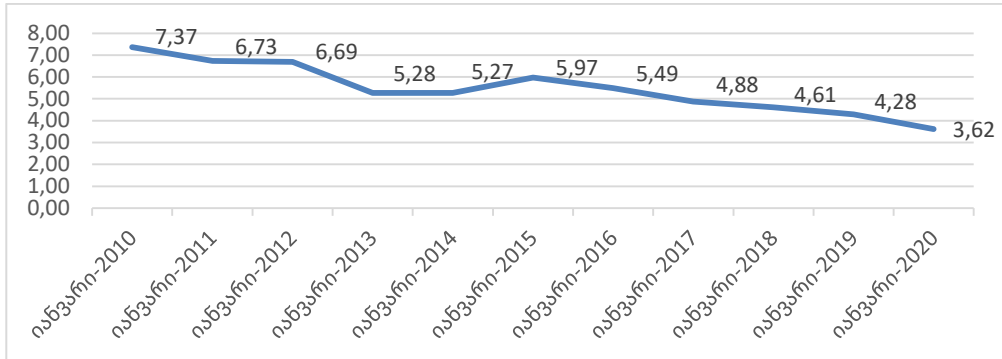
საქართველოს M2 ფულის აგრეგატის მიწოდების სტატისტიკა 2012-2021 წლებში (ათასი ლარი)

წყარო: <https://tradingeconomics.com/georgia/money-supply-m2>

გრაფიკი 7

საქართველოს M2 აგრეგატის ფულის ბრუნვის სიჩქარე 2010-2020 წლებში

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკის ოფიციალური მონაცემები. მრუდი აგებულია ავტორების მიერ.

წარმოდგენილი მონაცემების საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ფულის მასა ეკონომიკაში წლების მანძილზე თანდათან იზრდება, რაც ეკონომიკის ზრდასთან ერთად ბუნებრივი მოვლენაა. თუმცა აქ უნდა აღინიშნოს, რომ აშშ-ს მიერ პანდემიის პირობებში ფულის მასის მკვეთრი მიწოდება წინა წლებთან შედარებით, არ იწვევს ინფლაციის დონის იმ მასშტაბით გაზრდას (წლიური ინფლაცია 2021 წლის მარტში - 2,6%, აპრილში - 4,2%. 2008 წლის შემდგომ ამგვარი მაღალი მაჩვენებელი აშშ-ში არ ყოფილა), ვიდრე ეს შეიძლება ამგვარი ფულის მიწოდების პირობებში განვითარებად ქვეყანაში დაფიქსირდეს. ეს აიხსნება იმით, რომ განვითარებულ ქვეყანაში ბაზარი კაპიტალით უფრო მეტად არის გაჯერებული, ვიდრე განვითარებად ქვეყანაში. შესაბამისად, ფულის მასის ჭარბი მიწოდების შედეგად განვითარებად ქვეყანაში ინფლაციის დონე მნიშვნელოვნად იზრდება. მიუხედავად ამისა, მონეტარული პოლიტიკა შეიძლება მკვეთრ ექსპანსიურ პოლიტიკასაც მოიცავდეს და, ინფლაციის გარკვეულ დონეზე მიშვების შედეგად, მაღალი ეკონომიკური ზრდის ილუზია შეიქმნას.

სხვადასხვა ტიპის ეკონომიკური პოლიტიკა თითოეული ქვეყნის არჩევანია და არ არსებობს ამ მხრივ ნებისმიერი ქვეყნისათვის უნივერსალური მიდგომა [Polterovich, 2005].

ნობელის პრემიის ლაურეატი ჯოზეფ სტიგლიცი მიიჩნევს, რომ იმპორტდამოკიდებულ ქვეყანაში ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმი მნიშვნელოვანი ხარვეზებით ხასიათდება [Stiglitz, 2008]. საქართველოში დანერგილია ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმი, რაც გულისხმობს საშუალოვადიან პერიოდში მიზნობრივი ინფლაციის მიღწევას (ფაქტობრივი ინფლაცია მნიშვნელოვნად არ უნდა განსხვავდებოდეს მიზნობრივი ინფლაციისაგან). საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ ინფლაციის შეზღუდვისათვის აქტიურად გამოიყენება მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის ცვლილება. 2019 წლის ბოლოს რეფინანსირების განაკვეთი იყო 9%, პანდემიის დაწყების შემდგომ მცირედით შემცირდა და უმეტესი პერიოდის მანძილზე დაფიქსირდა 8%, ხოლო მიმდინარე პერიოდში კი 9,5%-ია. მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის ცვლილება პირდაპირ ზემოქმედებს ერთობლივ მოთხოვნაზე, რისი ცვლილების შემდგომ რეგულირდება ინფლაციის მაჩვენებელი.

პანდემიის პირობებში სწორედ ერთობლივი მოთხოვნის შემცირების პრობლემა დგას და, აქედან გამომდინარე, მონეტარული პოლიტიკის გამკაცრება კიდევ უფრო მეტად ზღუდავს მოთხოვნას [პაპავა, 2020]. შესაბამისად, ამ კუთხით, ინფლაციის შეზღუდვის პოლიტიკა საერთოდ უსარგებლოა. პირიქით, ამ გზით ეროვნული ბანკი არათუ ამცირებს, არამედ ხელს უწყობს ინფლაციის პროვოცირებას, რადგან ძვირი ფულის პოლიტიკის გატარების შედეგად იზრდება წარმოების დანახარჯები. აქედან გამომდინარე, განვითარებულ და განვითარებად, მით უმეტეს იმპორტდამოკიდებულ ქვეყნებს შორის მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანობა მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

იმის გამო, რომ საქართველოს სჭირდება იმპორტული საქონლისათვის უცხოური ვალუტა (მაგ., დოლარი), მიმდინარე პერიოდში სახელმწიფო იძულებულია ვალი აიღოს სწორედ უცხოურ ვალუტაში. ამდენად, პანდემიის პირობებში მონეტარულ პოლიტიკასთან შედარებით, საქართველოს ეკონომიკის სტიმულირებისათვის უპირატესი მნიშვნელობისაა სწორი საბიუჯეტო პოლიტიკის გატარება.

სადღეისოდ, მთელი მსოფლიოს ეკონომისტების წინაშე პირველი რიგის ამოცანად რჩება არა ეკონომიკური კრიზისის დასრულება, არამედ მისი მასშტაბების შემცირების უზრუნველყოფა.

დასკვნები

ამრიგად, პანდემიამდე საქართველოს ეკონომიკის განვითარება დაფუძნებული იყო სამ მიმართულებაზე 1. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა 2. მცირე და საშუალო ბიზნესის ხელშეწყობა და 3. ტურიზმის განვითარება. აღნიშნული პრიორიტეტები უზრუნველყოფდა დაბალ 4-5%-იან ეკონომიკურ ზრდას. ფორსმაჟორულ სიტუაციაში, როდესაც მკვეთრად შემცირდა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების და ტურიზმიდან მიღებული ფინანსური რესურსების მოცულობა, ქვეყნის ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას საფრთხე შეექმნა.

პანდემიის პირობებში, ეკონომიკის სტიმულირება ძირითადად სახელმწიფო საგარეო ვალის აღების საფუძველზე ხორციელდება. 2020 წელს სახელმწიფო ვალის წილი მთლიან სამამულო პროდუქტთან მიმართებით 43%-დან 60,7%-მდე გაიზარდა. აღნიშნული მაჩვენებელი 2021 წელსაც გაიზრდება.

იმპორტდამოკიდებული ქვეყნისათვის ეროვნული ბანკის მიერ წარმოებული ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმი მნიშვნელოვანი ხარვეზებით ხასიათდება. პანდემიის პირობებში ეროვნული ბანკის მიერ წარმოებული მონეტარული პოლიტიკა ინფლაციის ზრდას უწყობს ხელს, ვიდრე პირიქით, - მის „შეზღუდვას“. გამკაცრებული მონეტარული პოლიტიკა ზრდის წარმოების დანახარჯებს. პანდემიის პირობებში ეროვნული ბანკის მიერ წარმოებული პოლიტიკა ხელს უშლის ეკონომიკურ ზრდას, ხოლო ინფლაციის მაჩვენებელი კლებადის ნაცვლად მზარდი ტენდენციით ხასიათდება.

პოსტპანდემიურ პერიოდში აუცილებელია შემუშავდეს ქვეყნის განვითარების გრძელვადიანი სოციალურ-ეკონომიკური სტრატეგია, რაზეც იქნება დაფუძნებული ყოველწლიურად გასატარებელი ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ., 2020, გლობალიზაცია და პანდემიის ეკონომიკური პრობლემები, ჟ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, ტომი 7, № 2, გვ. 31-37.
2. კაკულია მ., 2020, კორონომიკური კრიზისის გაკვეთილები საქართველოსთვის, ჟ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, ტომი 7, № 2, გვ. 44-55.
3. პაპავა ვ., 2020, კორონომიკა და თვისებრივად ახალი ეკონომიკური კრიზისი, ჟ.: „ეკონომიკა და ბიზნესი“, ტომი 7, № 2 გვ. 13-17.
4. რეინერტი ს. ე., 2019, როგორ გამდიდრდნენ მდიდარი ქვეყნები ... და რატომ რჩებიან ღარიბი ქვეყნები ღარიბებად, თბილისი, გვ. 578.
5. ჯალაღონია დ., პაპასქუა ი., 2020, პანდემიის პირობებში უმაღლესი საგანმანათლებლო სისტემის უწყვეტი ფუნქციონირების უზრუნველყოფის პერსპექტივა, ჟ. „ბიზნესი და კანონმდებლობა“, გვ. 43 – 53.
6. *ჯიბუტი მ.*, 2020, პოლიტეკონომიის ვირუსული ვარიაციები, ჟ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, ტომი 7, № 2, გვ. 37-44.
7. Anand, P., 2020, Economic Policies for COVID-19. IZA-Institute of Labor Economics.
8. Asahi, K., Undurraga, E. A., Valdés, R., & Wagner, R., 2021, The effect of COVID-19 on the economy: evidence from an early adopter of localized lockdowns. Journal of global health, 11.
9. Carlson, J., & McElravey, J., 1989, Money and velocity in the 1980s. Economic Commentary
10. Polterovich, V., & Popov, V., 2005, Appropriate economic policies at different stages of development. <http://rrojasdatabank.info/appropriate.pdf>
11. Stiglitz, J., & Rashid, H., 2020, Which economic stimulus works? Project syndicate, 8.
12. Stiglitz, J. E., 2008, The failure of inflation targeting. Project Syndicate, 13.
13. http://www.economy.ge/uploads/ecopolitic/2020/saqartvelo_2020.pdf;
14. <https://fred.stlouisfed.org/series/M2V>
15. <https://business-partner.ge/biznesi/kartul-maghaziata-asotsiatsia-mosakhleobam-tsitsiburas-aktiurad-shesqidva-daitsqo>;
16. <http://www.ft.lk/columns/Coronomics-Plan-your-eggs-and-the-basket/4-695109>
17. www.bm.ge
18. www.geostat.ge

David Jalagonia

Doctor of Economics

Professor, Sokhumi State University;

Yuri Papaskua

Doctor of Economics

Associate Professor, Sokhumi State University;

Givi Makalatia

Doctor of Economics

Associate Professor, Tbilisi Humanitarian Teaching University

GEORGIA'S ECONOMY BEFORE AND DURING THE COVID-19 PANDEMIC

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Jalagonia.Papaskua.Makalatia

Expanded Summary

The COVID-19 epidemic has proved to be on the one hand a challenge and on the other hand, the beginning of new opportunities for the modern world. The pandemic, caused by the epidemic, together with the loss of human lives, has affected all public governance areas, shaken up the economic foundation of the society and has brought to the fore the problem of economic security, and most sharply revealed all weaknesses and gaps that the global integration processes have had. As a result, the prevailing political and socio-economic crisis has shown that the existing relationship between governance and the executive, including economic relations, must be fundamentally changed. Shock syndrome following Coronavirus cannot be avoided individually, but only through joint, focused, and coordinated efforts of the states. Georgia, as part of the world economic space, must actively participate in this process.

This article provides an assessment of the economic situation in Georgia before and during the pandemic.

Keywords: *economic crisis, coronavirus pandemic, globalization, economic security, the economic policy of the state.*

The global spread of coronavirus has made human health (life) and economics equally essential. Tangible and intangible assets must provide a solution to all the problems caused by the pandemic. Based on this premise the economy cannot stop - rejection of minimal economic activity will be even more damaging to the stability of the country. The functioning of the respective areas of basic goods and fundamental services is essential for human survival; whereas shutting down of other industries whose activities are not directly related to human health or life (luxury-goods production, heavy industry, services of hotels, movie theaters, or other entertainment venues, etc.) serve the purposes, interests, and employment of people, and therefore, ultimately means lower incomes and thus deteriorating health situation. However, it should be noted that sectors that have had to cease economic activity remain at the expense of those which, despite the pandemic, still continue to operate. Consequently, there is an objective need to redistribute resources, which falls within the competence of the state, and in this respect, its role is increasing.

The economic policy of the state must take into account the wise choice of reasonable priorities and it is unacceptable to give preference to sectors that may generate revenue but can make the country's economy vulnerable to unpredictable factors. Today, Georgia's economy is

facing this particular problem but in the past as well, the economic policy that has been developed over the years has not served to strengthen the economic independence of the country. The dynamics of the value component clearly testify to this. Economic development is known to be characterized by several aggregate indicators, but the first among them is economic growth. It is obvious that economic growth and, therefore, a high standard of living are ensured by industries that generate high value. Compared to agriculture, the products of high added value are developed in the industrial sector. However, in the event of force majeure, priorities are changing in favor of agriculture.

Unfortunately, the “Socio-Economic Development Strategy 2020” developed in 2014 has not been used in practice. In the absence of an economic development strategy, the implementation of short-term economic policies may not be constructive. Obviously, a long-term socio-economic development plan (strategy) is needed for the post-pandemic period.

Before the Covid-19 pandemic, three main areas of focus were identified for the development of Georgia’s economy:

1. Attracting foreign direct investment;
2. Promoting small and medium-sized businesses;
3. Development of tourism.

In recent years, economic growth in Georgia has been about 4 to 5% on average, which is very low for a developing country.

Under the conditions of the pandemic, the economy has fully affected (in 2020 - 6.2%), but above all tourism (and its related industries) has been in a particularly difficult situation. Georgia's aggregate consumption on the one hand depends to a large extent on income from tourism and migrant workers, and on the other hand, on the imports of foreign goods. During a pandemic, the movement of people from one country to another was delayed however imports and exports of goods did not stop. Consequently, in the event of a certain force majeure situation in the future, if, in addition to tourism, the international cargo turnover on a global scale is stopped, Georgia will face serious problems in terms of economic security. Russia's ban on buckwheat exports is a symptomatic indication of this.

The deficit in foreign exchange inflows resulting from the pandemic is being covered by external debt incurred by the state in the current period. Before the pandemic debt-to-GDP ratio was 43% while in 2020 it was 60.7%. Such a dramatic increase is truly regrettable. However, Georgia is not the only exception - developed countries have also had to incur a debt, but for them, this debt is certainly a relatively smaller burden than for developing countries.

In times of crisis, developed countries often have recourse to effective state interventions in the economy. In this respect, the US has been obviously active, implementing simultaneously expansionary monetary and fiscal policies, in the face of a pandemic.

The U.S. government is trying to stimulate the economy by significantly increasing the money supply, pursuing cheap monetary policies, increasing public debt, and public procurement. While monetary and fiscal policies differ qualitatively in developed and developing countries, it is clear that in times of economic crisis, if a developed country pursues active expansionary monetary and fiscal policies, the developing country needs to increase its interventions in this regard.

The money supply in the economy has gradually increased over the years, which is a natural phenomenon as the economy is growing. However, in this case, it should be noted that the sharp increase of the money supply in the U.S. during the pandemic compared to previous years does not lead to an increase in the level of inflation to the extent (annual inflation in March 2021 of 2.6%, and in April of 4.2%) that it can be observed in a developing country in terms of such money supply. The reason for this is that the market is more saturated with capital in a developed country than in a developing country. As a result, due to excess money supply, the rate of inflation in a developing country is rising significantly. Nevertheless, monetary policy can also involve a sharp expansionary policy and, by allowing a certain level of infla-

tion, create the illusion of high economic growth. Different types of economic policies are the choice of each country and there is no universal approach for any country in this regard.

Georgia has implemented inflation targeting regime, which means achieving an inflation target over the medium term (the gap between the actual and target inflation is not expected to be significant). The National Bank of Georgia is actively using the change in the monetary policy rate to curb inflation. At the end of 2019, the refinancing rate was 9%, after having decreased slightly since the beginning of the pandemic and recorded at 8% over most periods, whereas it is currently 9.5%. The change in the monetary policy rate directly affects aggregate demand, after which the rate of inflation is regulated. In the event of a pandemic, it is the problem of reduction in aggregate demand, and hence tightening of monetary policy further limits the demand. Therefore, in this respect, the policy of curbing inflation is completely useless. On the contrary, in that context, the National Bank not only reduces but rather contributes to triggering inflation, as the implementation of costly monetary policy increases the costs of production.

Since Georgia needs foreign currency (e.g. dollars) to import goods, in the current period, the state is obliged to borrow in foreign currency. Thus, under the conditions of the pandemic, in comparison with the monetary policy, it is of paramount importance to pursue the right budgetary policy to stimulate the Georgian economy.

Natalia Dzidziguri

Doctoral student at Kutaisi University,
Member of the Municipal Council of Batumi

Niko Chikhladze

Doctor of Economics, Professor of Kutaisi University,
Professor of Akaki Tsereteli State University

THE CHALLENGES OF CORONOMICS IN GEORGIA: URBAN CONTEXT

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Dzidziguri.Chikhladze

Annotation: *In the context of coronomics, when the world is faced with many dangers and challenges, special importance is attached to joint efforts, solidarity and the redistribution of competencies. In this regard, cities can also play an important role in taking measures to combat and prevent coronomics. It is clear that globalization has no alternative, and no country can cope with the COVID-19 pandemic, that the entire world is facing.*

Keywords: *Pandemic, Coronomics, Batumi Municipality, Regulation Tools, Budget Revenues and Expenditures*

Introduction

The outbreak of the novel coronavirus (COVID-19) has swept the world since early 2020, prompting the World Health Organization (WHO) to declare it a global pandemic. Events moved quickly - stock market swings were recorded, health systems were on the brink of collapse, countries were taking drastic measures, travel and social interactions were severely restricted, production processes and links in the value chain were disrupted, first in Asia, then in Europe and the United States. ... [Babich ... 2020: 1]

Until now, economists have studied the impact of the economic crisis on the health care system as a whole, the mental health of the population and the spread of infectious diseases. However, the situation in the world has led to the following problems: the coronavirus and its global spread are already causing a large-scale economic crisis; the coronavirus has practically “turned into an economic pandemic”. [Papava ... 2020: 3]

The past period has brought great experience to the world. According to the Interim Economic Report of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), positive trends have been recently emerging worldwide [OECD, 2021].

Coronomics in Georgia: Reality and Challenges.

Georgia, as part of the world, is also going through the economic crisis caused by the pandemic, and no one knows how quickly it will return to normal life.

The Interdepartmental Coordination Council chaired by the Prime Minister was established on January 28, 2020 with the aim of effective and coordinating fight against the new coronavirus in Georgia.

The council has developed a four-step plan to tackle the pandemic. Four priority areas were identified with a responsible person for each area.

- Health care - protection of health and life of the population;
- Economy - management and recovery of the Georgian economy against the backdrop of the global economic crisis;
- Security - protection of citizens;
- Supply and logistics - management of the continuous supply of food to the population. [Government Report, 2020]

According to preliminary data for 2020 of the National Statistical Office of Georgia, the decline in real GDP compared to the previous year was -6.2% (see Table 1). One of the first things the coronavirus has hit hard is the tourism sector.

Table 1

Full dynamics of the domestic product in Georgia in 2017-2020

Indicator	2017	2018	2019	2020
GDP in current prices, billion lari	40.8	44.6	49.3	49.4
GDP in constant 2015 prices, billion lari	36.6	38.4	40.3	37.8
Real GDP growth, percent	4.8	4.8	5	-6.2
Change in GDP deflator, percent	8.5	4.4	5.2	6.9
GDP per capita (in current prices) lari	10933.9	11968.0	13239.4	13292.7
GDP per capita (current prices), USD	4358.5	4722.0	4696.2	4274.6
GDP at current prices, USD billion	16.2	17.6	17.5	15.9

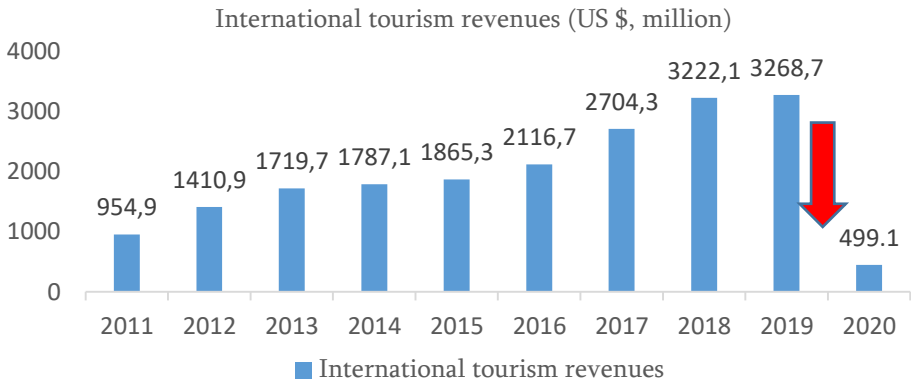
Source: National Statistical Office

<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/23/mtliani-shida-produkti-mshp>

The damage caused to tourism in Georgia affected both the country's macroeconomic indicators and the socio-economic situation of certain regions and cities.

(See Diagram 2,2a)

Diagram 2

Key tourism indicators

Diagram 2a

Source: Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia
<http://www.economy.ge/?page=ecoreview&s=37>

Tourism revenue in 2019 amounted to \$ 3,268.7 million, an increase of 1.4%, while in January-September, 2020 it amounted to \$ 499,1 million (see Diagram 2), a decrease of 80.7%. According to data for 2019, the share of tourism in GDP was 11.5%, and this sector employed 150,000 people.

The number of international visitors in 2019 amounted to 7,725.8 thousand people, an increase of 7.3%, according to data for 2020, it amounted 1,513.4 thousand people, a decrease of 80.4%, respectively (See Diagram 2a).

The current situation convinced us that tourism is the most sensitive area in the event of force majeure.

According to the National Statistical Office of Georgia, in 2020 Georgia's foreign trade turnover amounted to \$ 11,347.7 million, which is 14.8% less than the corresponding indicator of the previous year: exports decreased by 12% and amounted to \$ 3,342.1 million, while imports decreased by 15.9% and amounted to 8,005.6 million US dollars. Georgia's negative trade balance in 2020 decreased by 18% (\$ 1,056 million) and amounted to \$ 4,663.4 million. [5]

The COVID-19 epidemic has had devastating impacts not only on tourism, health care, foreign direct investment and remittances, but it has already reached labor markets around the world as a result of economic shocks [ILO monitoring, 2020].

For the tourism sector alone, the Georgian government has implemented three stages of anti-crisis assistance with a total budget of 200 million GEL, which implies the abolition of property tax for the tourism industry in 2020 - 45 million GEL, the exemption from income tax for the tourism industry and the deferred payment - 90 million GEL, the subsidizing hotel loans - 60 million GEL and the support for travel companies (3000 hotels) and guides - 5 million GEL. [7]

According to the government's anti-crisis plan for 2020, the citizens of Georgia, who were left without work, were provided assistance in the amount of 200 GEL within 6 months; an exemption from income tax was introduced; a refundable assistance in the amount of 300 GEL was provided for the self-employed; communal expenses were also subsidized. Assistance was provided to socially unprotected layers of the population, in order to care and support citizens, each child, including children of 17 years old, received assistance in the amount of 200 GEL.

Expenditures on the prevention of the virus spread and health care increased by 345.0 million GEL; the support for the agricultural sector increased by 139.0 million GEL; there was an additional VAT refund, etc. [8]

It should be noted that at the initial stage of the pandemic, Georgia achieved some success in the fight against COVID-19, which is confirmed by many international assessments (The Telegraph, The Washington Times, The Foreign Policy), EURACTIVE'S Reporting, the assessment of the current states of Georgia "GEORGIA TODAY", FOX NEWS, etc. [19-22]

Given the difficult situation created by the global COVID-19 pandemic, the decision of the Georgian government to return Georgian citizens, who remained abroad due to restrictions imposed by foreign countries, and provide assistance on the spot deserves a special attention as well. According to the Ministry of Foreign Affairs, 22,862 citizens returned to Georgia, and 23,296 citizens abroad were provided with all the necessary assistance. [9]

In the fight against COVID-19, some companies operating in Georgia have expressed a desire for solidarity with the state and the allocation of financial resources. To implement this private sector initiative, a corresponding platform was created in the office of the Business Ombudsman of Georgia, within the framework of which the StopCov Foundation was created and every company, like any citizen, can contribute to the fight against the virus. According to the data of April 13, 2021, 138 351 872 thousand GEL were transferred to the StopCov Fund. [10]

Given the uncertainty surrounding the coronavirus crisis, it is difficult to argue that economic stimulus for the government can lead to economic recovery. Most likely, in the

current situation, people will continue to be focused on providing basic necessities, food and medicine, what, in turn, is characterized by a high dose of imports on the example of Georgia and, as a result, leaves the country in the same vicious circle. [Papava ... 2020: 8]

Problems of Coronomics: on the Experience of Batumi.

The scale of the crisis is growing rapidly and affects both central and municipal levels. A number of types of economic activities were limited by a decree of the Georgian government, which, in turn, slowed down economic processes and, as a result, led to a reduction in tax and collection revenues [11].

The self-governing cities of Georgia, within the framework of their powers, have carried out a number of activities in the difficult conditions caused by the pandemic of the virus (COVID-19).

Actual budget revenues of the Batumi Municipality for 2020 amounted to 142 167.5 thousand GEL, which is 100.8% of the planned revenues for 2020. Income received in the form of taxes is 62,478.6 thousand GEL (43.9% of income). [12]

Table 3

Dynamics of the actual budget revenues of the Batumi Municipality (thousand GEL)

#	name	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Income	87,607.8	117,242.4	115,022.2	119,877.0	155,497.8	162,247.9	168,419.0	140,757.1
1.1	bills	11,628.1	13,937.5	18,819.4	35,081.9	30,914.9	32,055.0	80,404.6	62,478.6
1.2	Grants and financial aid	54,416.5	76,387.1	63,170.7	51,564.0	82,154.5	81,242.1	38,463.2	60,777.6
1.3	Other income	21,563.2	26,917.8	33,032.1	33,231.1	42,428.1	48,950.8	49,551.2	17,500.9
2	Decrease in non-financial assets	553.4	362.6	1,626.2	5,064.7	13,139.7	4,779.7	8,824.4	1,410.4
	Total	88,161.2	117,605.0	116,648.5	124,941.7	168,637.5	167,027.5	177,243.5	142,167.5

Source: www.batumi.ge

The dynamics of Batumi's budget has been grown lately. (see Table 3) As for the revenues of the Batumi municipality, the tax revenues have decreased, other ones have decreased due to a decrease in economic activity and benefits (fees, permits and other revenues) established by the municipality.

In particular, the decline has occurred in the following directions:

- 952.7 (thousand GEL) to mobilize cleaning fees;
- 30375.5 (thousand GEL) to mobilize payments for the gambling business;
- Decrease in income from fines and sanctions 320.9 (thousand GEL);
- Income from non-financial assets 12,589.6 (thousand GEL).

Tax breaks for firms, individuals and households, tax holidays, and various counter-cyclical tax policies are also driving tax revenues. Due to the decline in economic activity and tourist visits, there is also a downward trend in local taxes and fees.

Only in the 3rd quarter of 2019 (the so-called "high season"), the number of foreign visitors to the Autonomous Republic of Adjara amounted to 26.9% (376.3 thousand people), and

accordingly, in the period after the first quarter of 2020, tourists did not enter the country at all. [13]

Against the background of a further decrease in incomes of cities (regions) due to a decrease in economic activity, employment and consumption, it is natural that such a situation especially affects the taxable profit of enterprises, including VAT.

In fact, all programs and measures, aimed at economic recovery, are designed to ease the pressure on firms and households, which would be unthinkable for them without the introduction of various tax incentives. This, naturally, will reduce tax revenues [Chikhladze ... 2021: 106-116].

In the cities of different countries, there has been observed a sharp drop in income. In cities with small and extremely open economies, such as Georgia, this is likely to be particularly sensitive. First of all, revenues from basic taxes will be reduced. As a rule, the main income of local governments is often determined by the activities of the current year (for example, taxes on income, profits and capital appreciation). Therefore, in 2021, we should expect much more difficult situation. [Chikhladze, 2021: 136]

In terms of payments, administrative, cultural, sports and other similar expenses were released from the budget of the Batumi Municipality during the pandemic.

The deterioration of the situation required inevitable financial assistance from the state. It should be noted that during 2020, 60,777.6 thousand GEL were received in the budget of the Batumi Municipality in the form of financial assistance.

29 785.0 thousand GEL was received from the state budget of Georgia in 2020 in the form of a special transfer, and 4 789.0 thousand GEL - as one more particular transfer. Financial assistance received from the republican budget of the Autonomous Republic of Adjara amounted 26 203.6 thousand GEL, which is 42.8% of the total financial assistance to the local budget. [12]

Based on the above, in 2020 the Municipality of Batumi gave priority to financing the measures necessary for the development of the city and related to capital / construction work on infrastructure, rehabilitation and operation, as well as improving the health and socio-economic situation of the city's residents. It can be said that, despite the pessimistic forecasts, the role of the fiscal guest and, as far as possible, monetary policy will be critical to mitigate the negative impact on the economy.

To reduce risks to public health and the spread of infection, the government began to create quarantine zones to temporarily isolate individuals at risk. More than 300 hotels located in the capital and different regions of the country were involved in the creation of quarantine zones. [Government Report, 2020]

In addition, the existence of the quarantine zone project contributed not only to the effective fight against COVID-19, but also to financial support for representatives in such areas as transport services, catering and food distribution, production of local agricultural products, etc.

In total, 60 quarantine zones were mobilized in the Autonomous Republic of Adjara, where up to 70 thousand people underwent mandatory quarantine. The creation of quarantine zones was an unprecedented decision. "Georgia's experience in combating the spread of the epidemic is recognized as one of the most successful in the world" - such a high assessment was given to the situation in Georgia at the 112th meeting of the Executive Council of the United Nations World Tourism Organization (UNWTO) held in Georgia on September 17, 2020. [16]

In order to prevent the spread of coronavirus and overcome the difficulties caused by the pandemic, the following programs were implemented in the republican budget of Adjara for 2020:

1. "Measures to prevent the possible spread of the new coronavirus" - 23,760,000 thousand GEL. The goal of the program was to equip quarantine zones, i.e. to provide visitors arriving in

Georgia with hotel services, food, disinfection, transport services from the customs checkpoint to a special quarantine zone and after the end of quarantine to the place of residence, etc.

2. "Equipping and operating a 170-bed multidisciplinary clinical hospital in Batumi and a program to provide personal protective equipment for risk groups" - 7,671,600 thousand GEL. The aim of the programme was to protect at-risk groups from infection with a new coronavirus (COVID-19) and to provide health services to the infected population. [17]

Within the framework of the emergency budget, in order to overcome the pandemic and support the population, the Ministry of Agriculture of the Adjara Autonomous Republic took the following measures:

- ❖ Under the Ministry's programme, agricultural land owned by farmers, with a total area of 1,400 hectares of land, was cultivated free of charge in all municipalities in the region; as part of ensuring the food security of the region, vegetable crops (cucumbers, tomatoes, eggplant, pepper, zucchini, etc.) were grown in the Gvara Greenhouse of the Agroservice Center, and parts of the population of the region were distributed free of charge;
- ❖ Research and monitoring of prices for basic food products (flour, sugar, buckwheat, butter, rice, eggs, etc.) were carried out in 19 large food supermarkets in the region;
- ❖ A Ministry hotline was established; agricultural markets in the region were monitored, etc. [17]

Coronocrisis and related processes in the fields of medicine and economics, logistics and management as a whole have clearly shown that:

Firstly, state institutions must be strong, adequate and efficient in their activities; they must have an adequate plan for the development of several scenarios and resources for the fastest possible response.

Secondly, the state should have sufficient reserves - both for medicines and for basic necessities and food, both in emergency and normal conditions, and for this it is necessary to significantly strengthen control over the formation and use of these reserves.

And **thirdly**, we share the opinion of Georgian scientists that the institutional responsibility of the state should be based on an appropriate institutional and organizational structure, which will not only control the above, but also be a body for the prevention of processes, as well as their management and prevention of a crisis in case of force major circumstances. [Archvadze, 2020]

Conclusion

Globalization has no alternative, and no country (including the United States) and no international universal organization will be independently able to cope with the COVID-19 pandemic, that the entire world is facing.

Georgia needs to understand the positive and negative international experience not only in the field of health care, but also in the management of the economic crisis.

The main task is to overcome the crisis, caused by the coronavirus epidemic, in order to minimize the damage done to the national economy, and to develop special programs to stimulate economic recovery in the post-crisis period, so that the country can get out of this difficult situation with minimal human and economic losses.

It is quite promising to support local production and it is especially attractive to produce import substitute products. It is necessary to diversify and strengthen the economic profile of the city, so that we do not depend on only one direction (tourism and services sector).

It is important to overcome the pandemic by pursuing a successful vaccination process, as well as improving the investment environment in parallel with the fight against the pandemic, in order to offer investors the right conditions on site.

We think that free trade agreements with Georgia's main trading partners, such as the European Union and China, will also help attract foreign direct investment and contribute to the country's development.

We consider it possible to create a single center for reforms, which will unite both the needs of different ministries and their capabilities, in order to provide an agreed long-term development plan.

Particular attention should be paid to young people and those with low qualifications to avoid the risk of being unemployed in the long term. For this, the state must provide assistance in maintaining jobs and business.

We think that the crisis has strengthened the role of the state, which remains the last hope in the current difficult situation for the population, because only the state can withstand the crisis with all the tools at its disposal.

references:

1. Babich I., Keshelava D., Mzhavanadze G., (2020) Economic Response to COVID-19: How is Georgia coping with the challenge? ISET Survey, p.1
URL:https://drive.google.com/file/d/1PZVySUyoz_nra8VYMHGcL6vgNDQd00o1/view
2. V., Charaia V., (2020) The Coronavirus Crisis and Some Challenges of the Georgian Economy, p.3; P.8
URL: <https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/136-expert-opinion-geo.pdf>
3. OECD Economic Outlook, Interim Report Strengthening the recovery: The need for speed march 2021 Press, გვ:3 <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/34bfd999-en.pdf?expires=1616148874&id=id&accname=guest&checksum=FE6508303C2C3EC0A39C8F2430CC1174>
4. Report on Measures taken by the Government of Georgia against COVID-19 in 2020, pp.7-18 http://gov.ge/files/76338_76338_444796_COVID-19angarishi...pdf
5. National Statistics Office <https://www.geostat.ge/ka>
6. ILO monitor. COVID-19 and the world of work 2020, Press, გვ: 10-17
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_749399.pdf
7. Tourism Launch Anti-Crisis Plan
http://gov.ge/files/288_76050_775262_final_Tourismpresentation.pdf
8. 2020 budget change Anti-crisis budget
http://gov.ge/files/288_76410_248804_Budget2020.pdf
9. Ministry of Foreign Affairs of Georgia. Updated statistics.
<https://mfa.gov.ge/MainNav/CoVID-19-mfa-stats.aspx>
10. Stopcov Foundation of Georgia. <https://stopcov.ge/ka/Fund>
11. Resolution of the Government of Georgia "On Approval of Measures to Be Taken to Prevent the Spread of the New Coronavirus in Georgia" (№181, 23.03.2020). <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4830610?publication=0>
12. [Report on the implementation of the budget of the Batumi municipality for 2020 - www.batumi.ge](http://www.batumi.ge)
13. Foreign visitor statistics. State Statistics Office.
<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/102/utskhoel-vizitorta-statistika>
14. Chikhladze N., Chikhladze L., Rusadze N., (2021) Challenges of Economic Activities of Cities in the Context of the Covid-19 Pandemic. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, vol. 15, #1 : 110-116.

- <http://science.org.ge/bnas/vol-15-1.html>
15. Chikhladze N., (2021) Theoretical and practical approaches to regional economic policy. MBM Polygraph. Kutaisi, p.136
 16. Georgia Hosts the 112th Session of the Executive Board of the United Nations World Tourism Organization (UNWTO). Entrepreneur Georgian team. 17.09.2020. <https://www.entrepreneur.com/article/356303>
 17. Law of the Autonomous Republic of Adjara On the budget of the Republican Autonomous Republic of Adjara 2020 <http://adjara.gov.ge/uploads/Docs/583b0eb435a142a38ebf33a4fed8.pdf>
 18. Archvadze I., (2020) Transformation of state function in the post-pandemic period, Kutaisi University <https://www.unik.edu.ge/News/1031>
 19. Coronavirus success story: The nation of Georgia. The Washington Times. 22.04.2020. https://m.washingtontimes.com/news/2020/apr/22/coronavirus-success-story-the-nation-of-georgia/?fbclid=IwAR2u7izMIej7aMqrLMTFbfvIBO_6R4Z_gGysJp3A4LkjqXG4CfdnjvVPG28
 20. Wilson A., The Countries That Are Succeeding at Flattening the Curve. Lessons from Taiwan, Canada, South Korea, Georgia, and Iceland show that the coronavirus can be stopped. Foreign Policy (FP), 2.04.2020. https://foreignpolicy.com/2020/04/02/countries-succeeding-flattening-curve-coronavirus-testing-quarantine/?fbclid=IwAR2adm5cRUGODbr4_L-i2-3jOHOqg0DteIUxizqWmKXol6cb1ZeXB-IKFGY
 21. Maksimov V., Georgia’s furious fight against COVID-19. 24.03.2020. <https://www.euractiv.com/section/eastern-europe/news/georgias-furious-fight-against-covid-19/?fbclid=IwAR2jzxpqcZovOqnpwph-yHtx9-UJByztWHSGOecfyl8-TFhcTkJapL5nGDI>
 22. McKay H., Prime Minister of Georgia explains why the country has had no deaths from coronavirus. Fox News, 3.04.2020. <https://www.foxnews.com/world/georgia-coronavirus-few-cases>
 23. World Bank Report (2021). Apr 05,2021 <https://www.worldbank.org/en/country/georgia/overview>

ნატალია ძიძიგური

ქუთაისის უნივერსიტეტის დოქტორანტი

ბათუმის მუნიციპალიტეტის საკრებულოს წევრი;

ნიკო ჩიხლაძე

ეკონომიკის დოქტორი, ქუთაისის უნივერსიტეტის პროფესორი,

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

კორონომიკის გამწვანებები საქართველოში: ქალაქის კონტექსტი

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Dzidziguri.Chikhladze

რეზიუმე

კორონომიკის პირობებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ერთობლივ ძალისხმევას, სოლიდარობას და კომპეტენციათა გადანაწილებას.

აშკარაა, რომ გლობალიზაციას ალტერნატივა არ გააჩნია და ვერცერთი ცალკე აღებული ქვეყანა ვერ გაუმკლავდება მსოფლიოს წინაშე არსებულ COVID-19 პანდემიას.

საქართველოში თვითმმართველმა ქალაქებმა საკუთარი უფლებამოსილების ფარგლებში, შეზღუდული რესურსების და COVID-19 პანდემიით გამოწვეული რთულ პირობებში განახორციელენ რიგი ღონისძიებები.

ქალაქ ბათუმის მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტიდან გადასახდელების კუთხით პანდემიის პერიოდში გამოთავისუფლებული იქნა ადმინისტრაციული, კულტურული, სპორტული და სხვა მსგავსი ტიპის ხარჯები, მუნიციპალიტეტის მიერ დაწესდა შეღავათების ნუსხა, შეიქმნა საკარანტინე სივრცეები, აჭარის 2020 წლის რესპუბლიკურ ბიუჯეტში განხორციელდა სხვადასხვა პროგრამები კორონავირუსის გავცელების პრევენციისა და პანდემიით გამოწვეული სირთულეების დაძლევის მიზნით და ა.შ.

მნიშვნელოვანია პანდემიის დაძლევა, როგორც ვაქცინაციის პროცესის წარმატებით ჩატარება, ისე პანდემიის მართვის პარალელურად საინვესტიციო გარემოს გაჯანსაღება, რათა ინვესტორებს ადგილზე შევთავაზოთ სათანადო პირობები.

ვფიქრობთ, თავისუფალი სავაჭრო ხელშეკრულებების რეალიზება, რომელიც გააჩნია საქართველოს მსხვილ სავაჭრო პარტნიორებთან (განსაკუთრებით ევროკავშირის ქვეყნებთან და ჩინეთთან), ხელს შეუწყობს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვას და ქვეყნის შემდგომ განვითარებას.

საკმაოდ პერსპექტიულია ადგილობრივი წარმოების მხარდაჭერა და განსაკუთრებით მიმზიდველია იმპორტ ჩამნაცვლებელი პროდუქციის წარმოება, საჭიროა ქალაქის ეკონომიკური პროფილის დივერსიფიკაცია და გაძლიერება, რათა არ ვიყოთ მხოლოდ ერთ მიმართულებაზე დამოკიდებული (მაგ. ტურიზმი და მომსახურების სფერო).

შესაძლებლად მიგვაჩნია შეიქმნას რეგორმების ერთიანი ცენტრი, რომელიც გააერთიანებს სხვადასხვა სამინისტროების როგორც საჭიროებებს, ისე შესაძლებლობებს, რათა კოორდინირებულად შემოგვთავაზონ გამოწვევათა დაძლევის გრძელვადიანი გეგმა.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს ახალგაზრდებს და ნაკლებად კვალიფიციურ ადამიანებს, რათა მათ პერსპექტივაში თავიდან აიცილონ უმუშევრად დარჩენის საშიშროება. ამისათვის მთავრობამ უნდა გაუწიოს დახმარება ბიზნეს სექტორს სამუშაო ადგილებისა და ბიზნესის შენარჩუნებისათვის.

ნათელია, რომ კრიზისმა გააძლიერა სახელმწიფოს როლი და ის რჩება მოსახლეობის უკანასკნელ იმედათ რთულ სიტუაციაში, რადგან მხოლოდ სახელმწიფოს შეუძლია წინ აღუდგეს კრიზისს, მის ხელთ არსებული ყველა ინსტრუმენტით.

ტურიზმი – TOURISM

ელისაბედ ბალიაშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მოწვეული პერსონალი

ერთხელ კიდევ საქართველოს მთიანეთის ტურისტული პოტენციალის შესახებ

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Baliashvili

ანოტაცია. სტატიაში - „ერთხელ კიდევ საქართველოს მთიანეთის ტურისტული პოტენციალის შესახებ“ - როგორც მისი სათაურიც გვიჩვენებს, განხილულია ტურიზმის განვითარების პოტენციალი საქართველოში მისი მთიანი ნაწილის - სვანეთის, ხევსურეთის, თუშეთის, ფშავის და სხვა მთიანი მხარეების კონტექსტში.

სათანადო ინფორმაციით სტატიის ავტორი ასაბუთებს, რომ საქართველოს ამ მთიან მხარეებს დიდძალი ტურისტული სიმდიდრე გააჩნიათ და თუ რამე უშლის ხელს იქ ტურიზმის ინტენსიურ და ფართო მასშტაბით განვითარებას, ეს არის მათი კეთილმოწყობლობა. მთავრობის მხრიდან მთის მიმართ პასიური დამოკიდებულება, ავტორის აზრით, საბჭოური მემკვიდრეობაა, ხოლო მთის კეთილმოწყობაზე დახარჯული სახსრების სიმცირე - „ინვესტიციური ახლომხედველობა“.

თავისი მოსაზრებებით და სხვა მეცნიერთა ნაშრომებიდან მოყვანილი ამონა-რიდებით ავტორი ასაბუთებს, რომ საქართველოს მთიანეთს, ტურიზმის გარდა, სხვა დარგის განვითარების ალტერნატივა არ აქვს. ამიტომ საქართველოს მთიანეთი მხოლოდ ტურიზმისთვის უნდა გამოვაცხადოთ თავისუფალ ეკონომიკურ ზონად და მივცეთ ყველა საჭირო შეღავათი. საქართველოს მთიანეთის კეთილმოწყობის და იქ ტურიზმის განვითარების საუკეთესო მაგალითად ავტორს ურუგვაი მიაჩნია.

საკვანძო სიტყვები: მთიანეთი; მთის ტურიზმი; მთიანეთის ტურისტული პოტენციალი; მთიანეთის ინფრასტრუქტურა.

შესავალი

საქართველოს ტურისტულ პოტენციალზე ბევრი იწერება. მისით დაინტერესდნენ მეცნიერებიც და პრაქტიკოსებიც. საქართველოში იგი ერთ-ერთ პრიორიტეტულ დარგად არის მიჩნეული. ტურიზმის განვითარებით არა მხოლოდ საქართველო, არამედ მთელი მსოფლიოა დაინტერესებული. მასზე მოთხოვნა დიდია, მისი დაკმაყოფილების დანახარჯები კი - შედარებით მცირე.

ქართველი მეცნიერის ვლ. პაპავას აზრით, „მხოლოდ ტურიზმით ფეხზე ვერ დავდგებით“ [1, გვ. 8]. ჩვენი აზრით, ეკონომიკის ეს სექტორი საქართველოს იმ რეგიონებში უნდა განვავითაროთ, სადაც სხვა დარგები ვერ განვითარდება, და სადაც ტურიზმის განვითარებისთვის უნიკალური რესურსია თავმოყრილი. ჩვენს ქვეყანაში კი ასეთს საქართველოს მთიანეთი წარმოადგენს. მისი დასახლებები ბუნებრივი, ეკონომიკური, სოციალური და ეთნოკულტურული თავისებურებების მიხედვით, მნიშვნელოვნად განსხვავდება როგორც დაბლობის საცხოვრებელი არელებისგან, ისე ერთმანეთისგანაც.

ყველასათვის ცნობილია, რომ მთის განვითარებისადმი განსაკუთრებული პოლიტიკის გატარების საჭიროება აღიარებულია საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ. 2012 წელს რიო-დე-ჟანეიროში გამართულ მდგრად განვითარებასთან დაკავშირებულ გაერთიანებული ერების კონფერენციაზე კვლავ დადასტურდა მაღალმთიან რეგიონებში მდგრადი განვითარების აუცილებლობა. საქართველოს მთავრობა მიერთებულია „რიო +20-ის“ 2012 წლის N66/288 დეკლარაციას და შესაბამისად აღებული აქვს მთის რეგიონების მდგრადი განვითარების ვალდებულება საერთაშორისო დონეზე, რაც უდავოდ მისასაღებელია.

არის ასეთი მოარული ფრაზა: „მთის გადარჩენა ქვეყნის გადარჩენას ნიშნავს“-ო. ეს ფრაზა, ალბათ, უფრო ქვეყნის თავდაცვის მნიშვნელობითაა შექმნილი, რადგან მთა ერთგვარი ზღუდეა, დაბრკოლებაა მტრისთვის და არა ეკონომიკის განვითარების მნიშვნელობით. თუმცა, ყოველგვარი პათეტიკის გარეშე, საქართველოს მთას, თვით მაღალმთიანსაც კი, და მის მუდმივი თოვლ-ყინულით დაფარულ მწვერვალებს - მყინვარწვერს, თეთნულდს, შხარას და სხვებს, ეკონომიკური განზომილებაც გააჩნიათ. ამ განზომილებას მას მხოლოდ ტურისტები აძლევენ - ვიღაცას მათი დალაშქვრა სურს, ვიღაცას კი - მხოლოდ მათი მზერით ტკბობა. ამაში ისინი მყარ ვალუტას იხდიან, რომელიც ქართველ ხალხს - მშვიერს, ჩაუცმელს, დაუხურავს - ძალზე სჭირდება.

ცნობილია, რომ შემოსავლებში მოსახლეობის უთანასწორობა მსოფლიოში კი არ მცირდება, არამედ იზრდება. განვითარებულ ქვეყნებში ამჟამად მდიდართა კლასის ზედა 1%-ის შემოსავალი მთლიანი შემოსავლის 10%-ია [2]. აშშ-ში სიმდიდრის ერთ მესამედს მოსახლეობის 1% ფლობს, ხოლო, ასევე, 1%-ის ხელშია მსოფლიო სიმდიდრის თითქმის ნახევარი [3]. მსოფლიო სიმდიდრე კი ცოტა არ არის. იგი 110 ტრილიონ დოლარს შეადგენს. ამ სიმდიდრის გარკვეულ ნაწილს მისი მეპატრონეები დასვენებისა და მოგზაურობისთვის ხარჯავენ. განსაკუთრებით მოსწონთ მათთვის უცნობი, თვითმყოფი მხარეები. ერთ-ერთი ასეთია საქართველო.

ისედაც ტროპიკულ აფრიკაში, მიმდინარე გლობალურმა დათბობამ კილიმანჯაროს მთაზე თოვლის დნობას შეუწყო ხელი. ტანზანიაში „ტირიან“ - მდიდარი ტურისტები შეგვიმცირდებიანო. მათ, მხოლოდ ეს ერთი მაღალი მთა აქვთ, ჩვენ კი მრავალი - თოვლიანიც და უთოვლოც...

მთებს საქართველოში ორ მესამედზე მეტი უკავია: საქართველოს ტერიტორიის 26,7% - 500 მეტრზეა ზღვის დონიდან, 24,7% - 500-დან 1000 მეტრზე, 19,1% - 100-1500 მეტრზე, 31,5% - 1500-3000 მეტრზე, ხოლო 1,5% - 3000 მეტრზე ზევით მდებარეობს [4, გვ. 109-110].

მთიანეთის განვითარების პრობლემის მიმართ განსაკუთრებით შეიცვალა დამოკიდებულება რიო-დე-ჟანეიროს სამიტის შემდეგ, რომელიც ჩატარდა 1992 წელს და, რომელზეც მთიანეთის განვითარების ფუძემდებლურ კონცეპტუალურ და მეთოდოლოგიურ ბაზად ამავე სამიტზე მიღებული მდგრადი განვითარების კონცეფცია იქნა აღიარებული. ამას მოჰყვა ამ პრობლემისადმი მიძღვნილი სხვადასხვა სამიტები (ინდონეზიის - 2002 წელს, იოანსბურგის - 2002 წელს, ბიშკეკის - 2003 წელს), რომელთა შემდეგაც „მთიანეთის მიმართ მეცნიერების მიდგომები ერთმანეთს დაუახლოვდა და მიღწეულია კონსენსუსი: მთიანეთი განიხილება, როგორც უნიკალურ ფუნქციურ-ტერიტორიული წარმონაქმნი, რომელიც განმსაზღვრელ როლს ასრულებს მსოფლიოს (შესაბამისად, ქვეყნების) განვითარების პრო-

ცესში. დაკონკრეტდა მთიანეთის როლი და მნიშვნელობა გლობალური ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნებაში. განსაკუთრებული დატვირთვა მიეცა მთის რეგიონების კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნება-განმტკიცებას, კერძოდ, ცხოვრების წესს, მეურნეობის ტრადიციებს, ფოლკლორის მრავალფეროვნებას და სხვას“ [4, გვ. 110].

მდგრადი განვითარების საკითხი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური და ეკოლოგიური განვითარების მაგისტრალურ მიმართულებას წარმოადგენს. იგი რთულ საზოგადოებრივ პროცესებს მოიცავს. გაეროს შეფასებით, „იგი უნდა პასუხობდეს თანამედროვე საზოგადოების მოთხოვნების დაკმაყოფილებას და ამავდროულად მომავალი თაობების განვითარების ინტერესებსაც უნდა ითვალისწინებდეს [5, გვ. 128]. მდგრადი განვითარების კონცეფცია ფართოდ განიხილება ქართველი მეცნიერების მიერაც. მდგრადი ტურიზმის განვითარების ტრანსდისციპლინურ კვლევაზე ნაშრომები გამოაქვეყნეს პროფესორმა ი. ხელაშვილმა [6] და პროფესორებმა ი. იაშვილმა და თ. დოლონაძემ [7]. პროფესორმა ი. ხელაშვილმა საქართველოს მთიანი, შავიზღვისპირა და დაცული ტერიტორიების მაგალითზე, პროფესორებმა ი. იაშვილმა და თ. დოლონაძემ კი - იმერეთის სოფელ ყუმისთავის მაგალითზე.

ქართველი მეცნიერების დაინტერესება მდგრადი ტურიზმის განვითარებით იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ტურიზმს, განსაკუთრებით სამთო ტურიზმს, თუ მისი განვითარებისას გათვალისწინებული იქნა მაღალმთიანი რელიეფის რისკები, მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლია საქართველოს მდგრად განვითარებაში.

ზოგადად, საქართველოს ტურიზმის ეკონომიკური პრიორიტეტულობის კრიტერიუმებს შორის ერთ-ერთია რეგიონული ეკონომიკური განვითარების დონის გათვალისწინების რეზერვების არსებობა, რომელსაც იძლევა ტურისტული პოტენციალის ბუნებრივ-გეოგრაფიული განლაგება ქვეყნის ტერიტორიაზე [8, გვ. 224].

ამ მხრივ განსაკუთრებით მისახედია საქართველოს მთიანი რეგიონები, რომლებიც იცლება მოსახლეობისგან სამუშაო ადგილების არქონის გამო.

საქართველოს მაღალმთიან რეგიონებს აქვთ უნიკალური ტურისტული რესურსების უაღრესად დიდი მარაგი და მთელი წლის განმავლობაში მათი ეფექტურად გამოყენების შესაძლებლობა. მაგრამ ამ რესურსის გამოყენება უნდა მოხდეს მხოლოდ მდგრადი განვითარების პრინციპების ფარგლებში [9, გვ. 442].

საქართველოს მთის რესურსები წარმატებით შეიძლება გამოვიყენოთ ტურიზმის სამთო, გამაჯანსაღებელი, სპორტული და სათავგადასავლო ტურიზმის ისეთი სახეების, როგორცაა - მთამსვლელობა, სამთო-საფეხმავლო ტურიზმი, მეკლდეურობა სამთო-სათხილამურო ირატიინგი და ფრისტალი, სამთო-ველოსახეობები, რაფტინგი, გაყინული ჩანჩქერების გავლა და სხვა, რომლებზეც მოთხოვნა მსოფლიოში სულ უფრო იზრდება.

ქართველ მეცნიერს კ. არაბულს საქართველოს მთიანეთის განვითარება და მთაში ადგილობრივი მოსახლეობის დაკავება მხოლოდ ტურიზმით წარმოუდგენია და ამას იგი ასაბუთებს შემდეგი არგუმენტებით [10, გვ. 447]:

1. სასარგებლო სამიწათმოქმედო ფართობების სიმცირე.
2. დამუშავებული ფართობების მცირეკონტურიანობა, ტერიტორიული დაქსაქსულობა და დიდი დახრილობა.
3. მიმე კლიმატურ-ნიადგობრივი პირობების გამო მცირე მოსავლიანობა.
4. სოფლის მეურნეობაში მექანიზაციის დანერგვის სიმედე.

5. მრეწველობის განვითარების არახელსაყრელი პირობები.

მეცნიერ კ. არაბულის ეს არგუმენტები სრულიად საკმარისია საქართველოს მთიან მხარეებში - სვანეთში, რაჭა-ლეჩხუმში, ხევსურეთში, თუშეთში, სამცხე-ჯავახეთში, მთიულეთში, ფშავში, მთიან აჭარაში და სხვაგან - ტურიზმის მაღალ დონეზე განვითარების დასასაბუთებლად. ეს არგუმენტები სრულიად საკმარისია იმისთვისაც, რომ საქართველოს ამ მხარეებს მიეცეს ტურისტული სპეციალიზაცია, თავისუფალი ეკონომიკური ზონის სტატუსი და ასე დაფიქსირდეს იგი საქართველოს გრძელვადიანი განვითარების გეგმაში: დღეს მათ ასეთი სტატუსი არ აქვთ.

ამასთან, საჭიროა სამთო ტურიზმისთვის შეიქმნას და ამუშადვეს სპეციალური საკანონმდებლო-ნორმატიული ბაზა თავისუფალი ზონის კონტექსტში, რომელშიც გათვალისწინებული იქნება მისთვის საგადასახადო შეღავათების მინიჭება და სახელმწიფოს პრივილეგიური მხარდაჭერა იაფი კრედიტების მიღებაში. ასეთი მხარდაჭერით სამთო ტურიზმი შესამჩნევ წარმატებებს მიაღწევს და, რაც მთავარია, მთის სოფლები აღარ დაიცლება მოსახლეობისგან. ისინი აქტიურად ჩაერთვებიან ტურისტების მომსახურებაში და ექნებათ შემოსავალი. ამის კარგი მაგალითია კარპატები, რომელიც პოტენციურად საერთაშორისო ტურიზმის განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან დესტინაციას წარმოადგენს [11].

მაგრამ სამთო ტურიზმის განვითარებას აქვს ერთი შემაფერხებელი ფაქტორი, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ იგი სეზონურია და ზამთრის პერიოდში, გარდა ტურიზმის ზამთრის სახეობებისა, მასზე მოთხოვნილება მცირდება. თუმცა, ეს ფაქტები არ უნდა მივიღოთ გადაულახავ წინააღმდეგობად, რადგან, ზამთარი მხოლოდ სამ თვეს გრძელდება და თუ დანარჩენ სეზონებზე (გაზაფხული, ზაფხული, შემოდგომა) მთას ტურისტებით კარგად დატვირთავთ, მთის მოსახლეობა საკმარის შემოსავალს მიიღებს. ამის გარდა, სეზონურია სოფლის მეურნეობაც, მაგრამ ამის გამო, რომელიმე ქვეყანას უთქვამს უარი მის განვითარებაზე?

საქართველოს მთიანეთში ტურიზმის განვითარება დაწყებულია, მაგრამ იგი რამდენადმე უსისტემოდ ხორციელდება, განსაკუთრებით ეს ეხება ტურისტების მომსახურების კერძო საწარმოებს - კვების ობიექტებს, საოჯახო სასტუმროებს და სხვებს. მოთხოვნა საკუთარ პროდუქტზე მათ არ იციან, რადგან, მათ ბაზრის შესწავლის არც განათლება აქვთ, და, რომც ჰქონდეთ, მათ შესაბამის ინფორმაციაზე არ აქვთ წვდომა. საქართველოს ტურიზმის ადმინისტრაცია ამ ფუნქციას რამდენადმე თვითონ ახორციელებს, მაგრამ, იგი მთის რეგიონებისთვის მას ცალ-ცალკე არ სწავლობს. არადა, როგორც აღვნიშნეთ, ყველა რეგიონი განსხვავებულია და პრობლემებიც შეიძლება არაიდენტური იყოს. ეს უდუდესი შეცდომაა. აღნიშნული გარემოება კი მოითხოვს რეგიონების მიხედვით დიფერენცირებულ და, ამავე დროს, ყველა დონეზე ლოგიკური კავშირის მქონე ტურიზმის სტრატეგიული განვითარების პროგრამების არსებობას. სამწუხაროდ, საქართველოს რეგიონებთან მიმართებაში ან არ არსებობს ასეთი პროგრამები, ან არსებული პროგრამების სტრუქტურა და შინაარსი მეცნიერულად დამუშავებულ პროგნოზირების საფუძვლების ნაკლებობას განიცდის.[12]

ამ ჭრილში ამ საკითხის შესწავლა იმიტომ არის აუცილებელი, რომ საქართველოს მთიანი ადგილები ურთიერთგანსხვავებულია და ისინი ტურისტებს სხვადასხვა სახის ტურისტულ მომსახურებას სთავაზობენ. მათგან ვერც ერთი მათგანი ავტოგზებით, თუ სატრანსპორტო და სასტუმრო მომსახურებით ტურისტებს (განსაკუთრებით, უცხოელ ტურისტებს) ვერ გააკვირვებს, მაგრამ, სანახაო-

ბითი ტურებით, სასიარულო და საწყალოსნო მარშრუტებით, საექსკურსიო-შემეცნებითი ტურებით, სათხილამურო და თევზსაჭერი ტურიზმით, ბუნების ძეგლებით და სალამქრო ხეობებით - კი.

ტურისტებისთვის საინტერესო და მიმზიდველი იქნება სვანეთის უნიკალური ბუნებრივი ლანდშაფტი და ტურისტული ადგილები [13, გვ. 50]: მღვიმე (ზარგამი); სათევზაო ტურიზმი (ჭუბერი, ლახამულა, ივარი); საცხენოსნო ტურიზმი (მესტია-ჟაბე-ადიში-ივრალი-უშგული); ბუნების ძეგლები (მდ. ღალდე-ჭალადის აუზის ზემოწელში „ფეხულის ქვის“ ლოდი, ადიშის ყინულარდნილი); სალამქრო ხეობები (თვიბერი-ჟაბეში, უშგული-შხარის მყინვარი, უშბის მყინვარი და სხვები), გადმოსახედი ადგილები (მესტია, ზურულდი, გვალდი, ჰაწვალი, ჰემკილდი); სამთო-სათხილამურო ადგილები, საჯომარდო ადგილები (ჭალა, ბეჩო, ნაკრა (ზედა წელში), უშგული) და სხვა მრავალი.

არანაკლები რესურსული შესაძლებლობები აქვს რაჭა-ლეჩხუმს, თუშეთს, ხევსურეთს და სხვა მთიან ადგილებს. იმის მიუხედავად, რომ რაჭა-ლეჩხუმში ბუნების ძეგლებიც მრავლადაა, მდინარეები და ტბებიც და სალამქრო ხეობებიც, რომელთა მეშვეობით ეს მხარე მრავალნაირ ტურისტულ მომსახურებას სთავაზობს ვიზიტორებს, ტურისტები პრიორიტეტულად მაინც თვლიან სოფლის ტურიზმს, კერძოდ, რეკრეაციულ ტურიზმს. ეს არჩევანი კვლევითაა დადგენილი [14, გვ. 175]. რადგან ეს ასეა, საჭიროა მისი უზრუნველყოფი პროგრამების შექმნა.

თუშეთი, სადაც უკვე 47 საოჯახო სასტუმროა გახსნილი [6, გვ. 141], ტურისტებს აინტერესებთ ულამაზესი პეიზაჟებით, მთებში და ჭიუხებში მოგზაურობით, მთის მდინარეებზე თევზაობით, ჯიხვებზე ნადირობით, თუშური ოჯახების ყოფაცხოვრების დათვალიერებით - ლუდის ხარშვა, მატყლის ჩეჩვა, პაჭიჭების ქსოვა, „მაჭკატების“ ცხოზა და ა. შ.

ასევეა ფშავ-ხევსურეთი, მთიულეთი და ხევი. ეს მხარეებიც ტურისტებს სთავაზობს ულამაზესი ბუნების სანახაობას, სათევზაო და საცხენოსნო ტურიზმს, წყალჯომარდობას, თხილამურებით სრიალს (გუდაური) და სხვა მრავალს.

საქართველოს მთიანეთში არსებული ასეთი უამრავი ტურისტული რესურსის მიუხედავად, კვლევის თანახმად, რომელიც 2016 წლის მაის-აგვისტოში ჩატარდა, საქართველოში შემოსულ უცხოელ ტურისტთაგან გუდაური მოინახულა მხოლოდ 3,8%-მა, მესტია და უშგული - 6,7%-მა, ყაზბეგი - 10,5%-მა, ბაკურიანი - 3,2%-მა. ასეთ დროს, ქუთაისი მოინახულა - 13,8%-მა, ბორჯომი - 15,2%-მა, სიღნაღი და გორი - 11,7%-მა [14, გვ. 44]. ჩვენი აზრით, ეს იმიტომ ხდება, რომ უცხოელი ტურისტები ნაკლებად არიან ინფორმირებული საქართველოს მთიანეთზე. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზია მთაში არსებულ ღირსშესანიშნაობებთან მისასვლელი გზების სავალალო მდგომარეობაც, ხოლო ხევსურეთში, ხევსა თუ თუშეთში კი - განთავსების ადგილების ნაკლებობა (მოთხოვნა სჭარბობს მიწოდებას) [14, გვ. 56]. საქმე ის არის, რომ ყველგან საქართველოში, მთაშიც და ბარშიც, საოჯახო სასტუმროების გახსნა მხოლოდ შედარებით შეძლებულმა ოჯახებმა შეძლეს (ღარიბი ოჯახებისთვის ასეთი ხარჯის გაღება შეუძლებელია), ისინი კი მოსახლეობის მეტად მცირე ნაწილს შეადგენენ. თუ მთიან რეგიონებს ტურისტული სტატუსი მიეცემა და, ამასთან, მოსახლეობა კრედიტებსაც დაბალი პროცენტით აიღებს, მაშინ ღარიბი ოჯახებიც შეძლებენ საოჯახო სასტუმროების გახსნას და ეს პრობლემა მოიხსნება.

საქართველოს მთიანეთში ტურიზმის განვითარების ერთ-ერთი დიდი გულშემმატკივარი - პროფესორი კობა არაბული წერს: „ამ საკითხზე საუბარი დაუს-

რულებლად შეიძლება, როცა ქვეყნის ისტორია, მისი სულიერი და ყოფითი კულტურა ამის საშუალებას იძლევა... მთავარია ის, რომ თითოეულ ქვეყანაში ტურიზმის განვითარების შესაძლებლობები უნდა ვეძიოთ მხოლოდ იმაში, რითაც ეს ქვეყანა, ეს ხალხი არის უნიკალური... საქართველოს მაგალითზე, მთელი ეს სიმდიდრე, როგორც იტყვიან ხელის გულზე დევს...“ [10, გვ. 474].

საქართველოს მთის, კერძოდ ხევსურეთის მეორე გულშემატკივარი იაგო არაბული, პროფესიით გერმანისტი, 2018 წლის 22 მარტს, ქ. ბერლინში ქართული საზოგადოებისთვის წაკითხულ მოხსენებას თემაზე - „ხევსურეთი - თანამედროვეობა და წარსული“, ასე ამთავრებს: „ჩვენ ჯიუტად ვცდილობთ ძველი წეს-ჩვეულებების და ტრადიციების შენარჩუნებას და ოჯახებისთვის ჩვენი ტურისტული აქტივობით დამატებით შემოსავლების გაჩენას, მაგრამ ეს საკმარისი არ არის. ხევსურეთს დღეს სჭირდება სწორი, ეფექტიანი, რაციონალური პოლიტიკა, ინვესტიციები და ინფრასტრუქტურის განვითარება, რაც სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს“ [15, გვ. 35].

ჩვენი აზრით, ერთიც მართალია და მეორეც. თანაც, ეს სიმართლე ეხება არა მხოლოდ ხევსურეთს, არამედ საქართველოს მთიანეთის ყველა მხარეს - თუშეთს, რაჭას, ფშავს, მთიულეთს, ხევს, სვანეთს და სხვებს. კობა არაბული მართალია იმაში, რომ ამ მხარეებში ყველგან ტურისტული სიმდიდრე თითქმის პირველყოფილი სახით მართლაც ხელის გულზე დევს და გამოყენებას ელოდება. იაგო არაბული კი მართალია იმაში, რომ საქართველოს მთიანი მხარეების სოფლები თითქმის დაცლილია ახალგაზრდობისგან, მოხუცებს კი, სამეწარმეო ცოდნა არა აქვთ. მთიდან ახალგაზრდობა ან ბარში (ქალაქებში) ჩამოდის სამუშაოს საშოვნელად, ანდა ემიგრაციაში მიდის საზღვარგარეთ.

მთის კიდევ ერთი ჭირისუფალი, ხევსურეთში მცხოვრები პოეტი ნიკო ზვიადაური თავის ერთ-ერთ ლექსში უფალს შესთხოვს: „უფალო გადააჩინე ყუნწზე მისულე ფხოვლები!“ [16, გვ. 56]. ეს მდგომარეობაც მხოლოდ ფხოვში, ანუ ფშავ-ხევსურეთში არ არის. იგივე მდგომარეობაა რაჭაში, თუშეთში, მესხეთსა და სხვა მთიან ადგილებში. შედარებით უკეთესი მდგომარეობაა სვანეთში.

დიახ, ტურისტული სიმდიდრე გვაქვს, მაგრამ, ადგილობრივი მოსახლეობა ისე კატასტროფულად შეძვრიდა, რომ ფაქტობრივად ამ სიმდიდრის მომხმარებელი აღარ დარჩა. „2014 წლის აღწერის მონაცემებით, მაღალმთიანი დასახლებების სტატუსის მქონე დასახლებებში დაახლოებით 331.4 ათასი ადამიანი ცხოვრობს, რაც 2002 წლის აღწერის მონაცემებთან შედარებით 28%-ით ნაკლებია“ [17, გვ. 15]. არც დღეის მდგომარეობა იქნება სახარბიელო, ვითარება მხოლოდ და მხოლოდ უარესდება.

კარპატებში 1,3 მლნ ადამიანი ცხოვრობს და მათაც უჭირთ ტურიზმის უზრუნველყოფა სათანადო კადრებით [11], ჩვენს მთიანეთში კი, მოსახლეობა, როგორც პოეტი ნიკო ზვიადაური წერს, „ყუნწზეა“ მისული. ამიტომ საქართველოს მთიანეთში, უპირველესად, უნდა მოწესრიგდეს ინფრასტრუქტურა - გზები, ხიდები, კომუნალური მეურნეობა და სხვა, რომ მოსახლეობამ დაიწყოს დაბრუნება. პარალელურად კი, ტურიზმის განვითარების მიმართულებით ისეთი კომპლექსური ღონისძიებები უნდა განხორციელდეს, როგორც განხორციელდა და დღესაც ხორციელდება ურუგვაიში, რომელშიც ჩართულია ქვეყნის მთავრობა მთლიანად, ეროვნული კონგრესი, რეგიონული მმართველობები, ტურიზმის კომისია, წარმომადგენლობითი პალატა, კერძო სექტორი, ტუროპერატორები და კერძო პირები [11].

საქართველოს საბაზრო ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესების, გზების მოვლა-შენახვის, ახალი მაგისტრალების, შიდასახელმწიფოებრივი და ადგილობრივი გზების მშენებლობაზე 2019 წელს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დახარჯულია 1387,7 მლნ ლარი [18]. გრანდიოზული ციფრია! ამ თანხაში რომ მთიანეთის კეთილმოწყობა პრიორიტეტი ყოფილიყო, მაშინ, ამ ორ წელიწადში ბარიდან მთაში მოსახლეობის „დიდი დაბრუნება“ დაიწყებოდა. ან ამ თანხის ნაწილი მოხმარებოდა ტურისტული რესურსის ოპტიმალურ გამოყენებას. დღეს საერთაშორისო ტურიზმის ბაზარზე მიმდინარე ტენდენციებმა აჩვენა, რომ მცირე ეკონომიკის მქონე ქვეყნების წარმატებისათვის მნიშვნელოვანი ხდება არა იმდენად ტურისტული რესურსების არსებობა, რამდენადაც მისი ოპტიმალური გამოყენება ინოვაციური მართვის მეთოდების გამოყენებით. [19]

რადგან ეს პროცესი არ დაწყებულა, ეს იმას ნიშნავს, რომ საქართველოს ვერც ერთმა ხელისუფლებამ მთის დანიშნულება და მნიშვნელობა ვერ გაიცნობიერა.

ამიტომ იწერება ამ თემაზე სტატიები ხშირად. ეს სტატიაც ამიტომ დაიწერა. მთას ტურიზმის გარდა, სხვა რესურსი არ აქვს, ტურიზმს კი, მაღალი შემოსავალი მოაქვს. ამიტომ, ჩვენი წინადადებაა, მივხედოთ საქართველოს მთიანეთს, კეთილმოვანყობთ იგი და **მხოლოდ ტურიზმისთვის** გამოვაცხადოთ იგი თავისუფალ ეკონომიკურ ზონად ყველა იმ შეღავათებით, რომელიც ეძლევა ასეთ ზონებს. მაღალმთიანი რეგიონის შესახებ კანონის შემუშავება და მასში, მთაში დასაქმებულთათვის ხელფასზე 30 თუ 50 ლარის დამატება მთის დემოგრაფიულ სიტუაციას ვერ შეცვლის, ვერც ბავშვების შექმნაზე ერთჯერადი 1000-1600 ლარიანი დახმარებები უშველის საქმეს. მთაში „რადიკალური გარღვევა“ საჭირო.

დასკვნა

საქართველოს მთიანეთს - ხევსურეთს, რაჭა-ლეჩხუმს, სვანეთს, ფშავს თუ სხვებს - ჯერ კიდევ საბჭოთა ხელისუფლება პირდებოდა კეთილმოწყობას. ეს დაპირებები შემდეგშიც გაგრძელდა და დღესაც გრძელდება. საბჭოთა პირობებში ტურიზმი რიგითი დარგი იყო და მის განვითარებას მთას არავინ არ უკავშირებდა. დღეს ტურიზმი საქართველოს ეკონომიკის პრიორიტეტული სექტორია და სწორედ საქართველოს მთებში დევს მისი განვითარების რესურსი. ასეთ დროს, საქართველოს ბიუჯეტის განაწილებისას აშკარად სახეზე გვაქვს საბჭოური „მემკვიდრეობითობა“ და „ინვესტიციური ახლომხედველობა“. აშკარად გვეშლება არჩევანი. საქართველოს რომ განვითარებული სამოქალაქო საზოგადოება ჰყავდეს, რომელიც გააკონტროლებს ქართული სამთავრობო ინსტიტუტების გადაწყვეტილებებს, მაშინ არსებული ტრაექტორია შეიცვლებოდა. საქართველოს მთიანეთის კეთილმოწყობა ტურიზმის განსავითარებლად, მთიანეთის თავისუფალ ეკონომიკურ ზონად გამოცხადება და სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ამ პროექტისთვის სოლიდური თანხების გამოყოფა საქართველოს საზოგადოებრივი ინტერესია. დაუშვებლად მიგვაჩნია მასების ინტერესების იგნორირება და ასეთი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საქმის „სახვალიოდ თუ საზეგაოდ“ გადადება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **პაპავა ვლ.** ეკონომიკური კრიზისის დაძლევის გასაღები მედიცინაში ძვეს. გაზეთი „კვირის პალიტრა“. 1-7 მარტი. 2021. გვ. 8.
2. **Alvaredo F., Atkinson B., Piketty T., Saez E.** (2013). the Top 1-percent in International and Historical Perspective. NBER Working Paper 19075. National Bureau of Economic Research. Cambridge. Massachusetts.
3. **Fuentes Nieva R. and Calasco N.** (2014). Working for the Few-Political Capture and Economic Inequality.
4. **ჭითანავა ნ.** საქართველოს მთიანეთის სოციალურ-ეკონომიკური და ეკოლოგიური განვითარების თავისებურებები და პერსპექტივები. ნაშრომში - „საქართველოს მთიანეთის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები“. თბ., 2010.
5. **Волянский С. К., Калужный Д. В.** Третий путь цивилизации. М., 2002.
6. **ხელაშვილი ი.** მდგრადი განვითარების ტრანსდისციპლინარული კვლევების აქტუალურობა ბიზნესში. ჟ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“. #3. 2017. გვ. 131-143.
7. **იაშვილი ი., დოღონაძე თ.** ტრანსდისციპლინარული კვლევა მდგრადი ტურიზმის განვითარებისთვის. ჟ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“. #2. 2018. გვ. 110-121.
8. **მეტრეველი მ.** ტურიზმის ეკონომიკა და პოლიტიკა. თბ., 2011.
9. **გაბუნია დ., ქართველიშვილი გ.** საქართველოს მთიანეთის ტურისტული რესურსების ეფექტურად ათვისების ზოგიერთი ასპექტი. ნაშრომში - „საქართველოს მთიანეთის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები“. თბ., 2010.
10. **არაბული ვ.** საქართველოს მთიანეთის ტურიზმის განვითარების თანამედროვე ასპექტები. ნაშრომში - „საქართველოს მთიანეთის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები“. თბ., 2010.
11. **კვარაცხელია ნ.** კონკურენტული უპირატესობის მიღწევა ტურიზმში, როგორც პრაგმატული სახელმწიფო პოლიტიკის წარმატება, ურუგვაისა და უკრაინის მაგალითზე. თბილისის ეკონომიკურ ურთიერთობათა სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. თბ., 2010.
12. **Katsitadze N.**(2020) Methodological Recommendations for Forming and Developing Priority Directions of Racha Rural Tourism (“Economics and Business”).
13. **აფციაური მ.** ტურიზმის განვითარების საინვესტიციო მენეჯმენტი, კვლევა. თბ., 2015.
14. **აბესაძე ნ., მინდორაშვილი მ., ფარესაშვილი ნ.** უცხოელ ვიზიტორთა ტურისტული ხარჯები საქართველოში. თბ., 2018;
15. **შრადე რ.** ხევსურეთი, 1960-1977-2012. თსუ გამომცემლობა. 2015.
16. **ჯაფარიძე ს.** სულის პური. თბ., „ჩვენი მწერლობა“. 2016.
17. საქართველოს მაღალმთიანი დასახლებების განვითარების სტრატეგია 2019-2023“. თბ., 2018.
18. **ქვეყნის ძირითადი მონაცემები და მიმართულებები 2021-2024 წლებისთვის.** თბ., 2020.
19. **Katsitadze N.** (2018) State Policy in Tourism – Business (MICE) Tourism in Georgia, “Economics and Business,” vol. XI, #4.

Elisabed Baliashvili

*Doctor of Economics, Invited staff of the Faculty of Economics
and Business of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University*

ONCE AGAIN ON THE MOUNTAIN TOURISM POTENTIAL OF GEORGIA

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Baliashvili

Expanded Summary

In the article - "**Once again on the mountain tourism potential of Georgia**" - as its title shows, it is discussed the potential for tourism development in Georgia in the context of its mountainous part - Svaneti, Khevsureti, Tusheti, Pshavi and other mountainous regions.

A mountainous region is a geographical, economic and social entity whose terrain, climate, natural and cultural heritage, as well as socio-economic policies require the development and development of emergency rules of protection, and subsequently - the enactment.

The mountainous regions of Georgia included 13 historical-ethnographic regions, which according to the current administrative-territorial division are mainly 3 regions (+ Zemo Svaneti and Tusheti), including 16 districts and 272 local (community-rural) administrative units. It should be noted, however, that such a division is conditional.

Currently, according to the Law on Socio-Economic and Cultural Development of Mountainous Regions adopted by the Parliament of Georgia, the number of such villages at the time of its adoption was 497, at present at the expense of additions 15 villages of the regions were added) their number is 1540.

Georgia's mountain resources can be successfully used for such tourism as mountain, recreational, sports and adventure tourism, such as mountaineering, mountaineering, hiking, skiing and crystal, mountain biking, rafting and more. , On which the demand in the world is growing.

According to the relevant information, the author of the article proves that these mountainous parts of Georgia have a great tourist wealth and if anything hinders the intensive and large-scale development of tourism there, it is their lack of amenities.

Another serious problem is that the villages in the mountainous parts of Georgia are almost empty of young people, while the elderly have no entrepreneurial knowledge. Young people from the mountains either come to work in the bar (in the cities) slowly, or emigrate abroad.

The passive attitude of the government towards the mountain, according to the author, is a Soviet legacy, and the lack of funds spent on mountain improvement - "investment short-sightedness".

It is true that the development of tourism in the highlands of Georgia has begun, but it is carried out somewhat unsystematically, especially in the case of private tourism services - food establishments, family hotels and others. They do not know the demand for their product because they have no market research education, and even if they do, they do not have access to relevant information. The Georgian Tourism Administration performs this function to some extent, but it does not study it separately for the mountainous regions.

However, farmers operating in highland settlements and the private and public sectors themselves point out the lack of qualified human resources and non-compliance with the requirements of the existing market. Vocational schools operate only in Mestia, Ambrolauri, Kazbegi (Stepantsminda and Gudauri) and Tianeti municipalities.

At present, most of the mountainous settlements of Georgia are not covered by fiber-optic cable and also not all settlements have access to the services of mobile operators, which

limits the access of the local population to the Internet and, consequently, is a barrier to development and access to services.

According to the population of highland settlements, access to transport is not easy either, although it increased from 31% to 61% between 2015-2018, but access to public transport remains one of the challenges. Only a small part of the highland settlements is supplied with gas supply, 1460 out of 1730 highland settlements (with 85045 potential customers) do not have natural gas supply.

It is necessary to study this issue in this context because the mountainous places of Georgia are different and they offer different types of tourist services to tourists. None of them will surprise tourists (especially foreign tourists) with their buses or buses, but with sightseeing tours, hiking and boating routes, sightseeing tours, skiing and fishing, hiking and hiking. Yes.

1387.7 million GEL was spent from the state budget in 2019 on the improvement of Georgia's market infrastructure, road maintenance, construction of new highways, domestic and local roads, which is a grand figure. If the improvement of the mountains was a priority with this amount, then in these two years the "great return" of the population from the bar to the mountains would begin. Since this process has not started, it means that none of the Georgian authorities understood the purpose and significance of the mountain.

With his opinions and excerpts from the works of other scientists, the author proves that the Georgian highlands have no alternative to the development of other fields besides tourism. Therefore, we should declare the mountains of Georgia only as a free economic zone for tourism and provide all the necessary benefits.

In addition, it is necessary to create and operate a special legislative-normative framework for mining tourism in the context of a free zone, in which the calculation will be to provide tax benefits and provide pro-government support for cheap loans. With such support, mountain tourism will achieve noticeable success and, most importantly, mountain villages will no longer be depopulated. They will be actively involved in attracting tourists and will have an income.

Developing a law on a mountainous region and adding 30 or 50 GEL to the salary of those working in the mountains will not change the demographic situation in the mountains, nor will a single 1000-1600 GEL deduction for the purchase of children help. "Radical breakthrough" is needed in the mountains ..

Today, tourism is a priority sector of the Georgian economy, and its development resources lie in the mountains of Georgia. At such times, when it comes to Georgia's budget, we clearly have Soviet "heredity" and "investment short-sightedness."

The author considers Uruguay to be the best example of the development of the Georgian highlands and tourism there.

დოქტორანტიებისა და მაგისტრანტიების სამეცნიერო ნაშრომები
SCIENTIFIC WORKS OF DOCTORAL AND UNDERGRADUATES STUDENTS

Natia Kurdgelia
Doctoral student at Kutaisi University

THE IMPACT OF COVID-19 ON THE ACTIVITIES OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN GEORGIA

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Kurdgelia

***Abstract.** The article considers the role of small and medium businesses in Georgia's economy, and comparisons are made with different countries. The main part of the article is devoted to the impact of the COVID-19 pandemic on small and medium-sized businesses, the challenges posed by the pandemic and the role and importance of state aid programs for entrepreneurs.*

***Key words:** pandemic; coronomics; small and medium-sized businesses; financial liability.*

In the current context, small and medium enterprises play an important economic and social role. They are even called the backbone of the country's economy.

The process of establishing a small business in Georgia has coincided with very difficult economic, political or social conditions, which were characterized by a number of special features. If the development of the market economy in developed countries started mostly with the establishment of small enterprises and then, based on their evolution and competitive struggle, large structures were gradually formed, in Georgia, in fact, the opposite process played an important role in the formation of business establishments. In the 1990s, the break-up of the existing large enterprises into small ones took on a mass character, simplifying and reducing the corresponding technological processes. The Law "On Measures for the Development and Promotion of Small Entrepreneurial Activities in the Republic of Georgia" adopted in 1999 was intended to bring within the legal framework the relevant business environment and development conditions and to establish order in the chaotic development of enterprises of this size. [Chikhladze, 2009]

In developed countries, small and medium-sized businesses, in addition to the economic function, assume also an important social function - it is the basis for the emergence of a middle class in the population, because along with ensuring stable economic development, they employ a large part of the population. Therefore, small and medium enterprises, with their employment growth and job creation potential, as well as in terms of their contribution to economic development and growth, can be considered to be the cornerstone of any country's economy.

A strong and well-developed sector of small and medium-sized enterprises significantly contributes to exports, innovations, the creation of a modern entrepreneurial culture, and at the same time, plays a special role in improving the well-being of the country. Small and medium enterprises respond flexibly and quickly to market changes, easily assimilate new products and are mostly focused on local markets. [Tokmazishvili, 2017]. Due to the relatively low capital-labor ratio, they create about 1.5-2.0 times more jobs compared to large enterprises with equal amounts of investment.

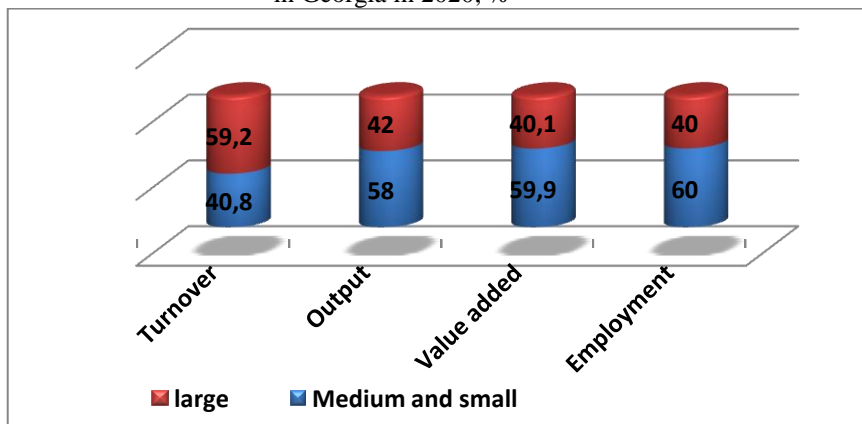
In recent years, Georgia has implemented significant economic reforms, the main goal of which was to provide an enabling environment for business and foreign direct investment, liberalization of the economy, the reduction of administrative barriers and the tax burden, improvement of public services, and struggle against corruption. As a result of these reforms, Georgia's economic policy has been positively assessed by various rating agencies and international financial institutions, and the relevant results have been reflected in the indices and ratings that measure the economic freedom of countries [Strategy 2016-2020].

Meanwhile, despite the improvement of the general business environment, Georgia faces the same challenges in terms of small and medium enterprise development as in many developing countries. Although most of the operating enterprises are the small and medium enterprises, their contribution to GDP is still very small.

In developed countries, small and medium-sized enterprises constitute the rather high percentage of the business, making up more than 50% of the total turnover of the business sector, accounting for two out of every three jobs created. In the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) countries, most companies are small and medium-sized enterprises and create two thirds of the gross domestic product (GDP). In developing and transition economies, small and medium-sized enterprises account for more than 90% of the total number of enterprises, although their share in GDP is generally quite low - often less than 20% [Gogiashvili, 2014].

The largest share of both the turnover and output of the business sector is occupied by large enterprises (in Georgia in 2020: turnover - 59.2%, output - 42.0%), however, due to more dynamic and rapid development of small and medium-sized businesses, the share of large business during the pandemic was gradually declined. Such businesses accounted for more than 4/5 of the total increase, while the growth rate of output by small and medium-sized businesses was many times higher than the growth rate of output by large businesses.

Diagram 1
Structure of business turnover, output, value added and employment by business sizes in Georgia in 2020, %

The coronavirus pandemic has made serious adjustments to these dynamics.

In 2020, compared to the previous pre-pandemic 2019, despite that the turnover of the business sector increased nominally (by 0.5%), as well as the nominal growth was observed in large-scale production (+ 7.0%), the turnover of small and medium enterprises, as well as

output decreased sharply, especially in the case of small and medium-sized productions, as the following table shows.

Table

Turnover and output of the business sector by sizes
of enterprises in 2020 (in percentage as against the previous year)

	Total	Large	Medium	Small
Turnover	100.5	107.3	90.0	93.7
Output	91.5	92.5	91.8	90.1

Small and medium business activities are carried out in a certain environment, which ensures its civilized successful development or its stifling. The global COVID 19 pandemic has done tremendous damage to the economy of Georgia as well as to the global economy, especially to the sector most sensitive to its risks, such as small and medium-sized businesses, including employment as well. The number of employed in small business in 2020 decreased by 28.8 percent compared to the previous year, which is two times more than the rate of decrease in the total number of employed persons in the business sector (-14.0%). In 2020, 92 percent of the reduction in the total number of employed in the business sector was from the reduction in the number of employed in small enterprises.

The pandemic has led to the emergence of two closely related areas focusing on small and medium-sized businesses: on the one hand, in terms of identifying to identify and scaling the problems that are confronting by this type of business, and, on the other hand, with a view to developing and implementing the state support measures.

The study entitled "Georgian companies facing the challenge of the COVID-19 pandemic" analyzes the impact of the pandemic on the Georgian business sector, of which small and medium-sized businesses stand out as our priority. We were faced with the fact that small and medium-sized enterprises were forced to layoff part of their employees or reduce their salaries, and another part of them temporarily suspended their activities because of a two-month state of emergency declared to prevent the the coronavirus from spreading, which included curfew and movement restrictions, which in turn has significantly affected small and medium-sized businesses.

Research reveals that declining demand is the most pronounced side effect caused by the COVID-19 pandemic. The lower demand in most of the surveyed enterprises (65%) has already led to revenue declines by over 50%. Hotels and restaurants were the worst affected, 75% of which encountered significant revenue declines. Only 1% of companies in this field were able to maintain pre-crisis revenue levels, while the share of such companies in the information technology and communications sector reached 10%, and in the agricultural sector - 17% (an average of the national economy - 5%). About half of the companies surveyed expect revenue to fall by more than 50% compared to the previous period. Even in this case, the most negative prognosis is evident in the hotel and restaurant business. 71% of companies surveyed have adverse expectations in this regard, while only 40% of companies engaged in the information technology and communications sector and only 28% of representatives of the agricultural sector have the same expectations [Williams et al., 2020].

Declining demand, the overdue payments from customers, and change in the behavior of consumers in general have created the companies' liquidity problem. 28% of the surveyed companies have already faced problems in implementation of their existing commitments, about half of them will face these challenges in 1-6 months, while only 15% of the companies surveyed plan to maintain liquidity without reductions. In order to respond declining demand

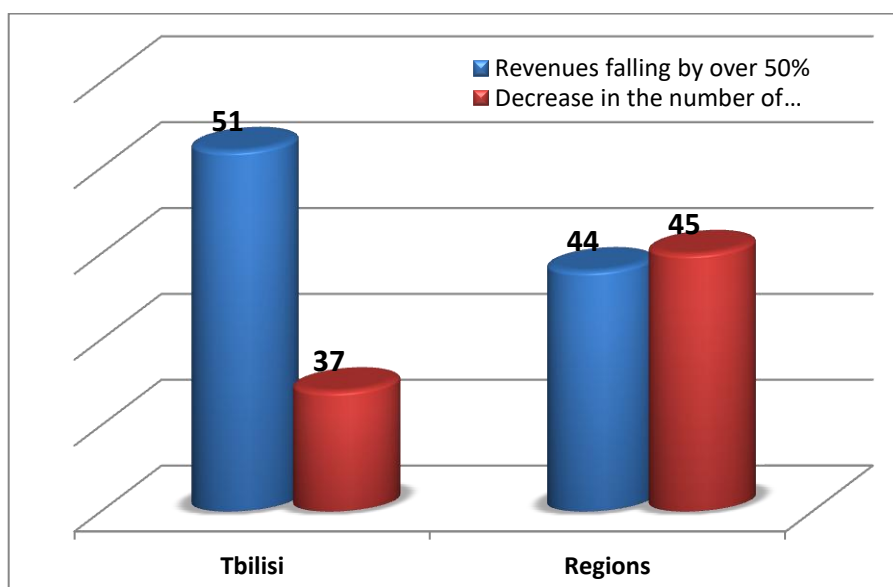
and liquidity problems in a timely manner, the companies had to reduce the number of employees in a timely manner. More than 50% of the surveyed enterprises have already reduced the number of employees on various scales. Among them, the biggest reductions are observed in the hotel and restaurant business - more than 40% of companies in this sector laid off the staff.

In this respect, the agricultural sector was less seriously affected. Due to the uncertainty surrounding the future development of the pandemic, business expectations also coincide with the assessment of the current situation. With the spread of the pandemic, most companies have faced the challenge of seeking additional funding. 79% of the surveyed enterprises need additional funding, but 85% of surveyed companies have not yet applied to financial institutions for funding. And from the segment that has already applied to financial institutions, a large part has denied funding. Exceptions in this segment are large companies, of which 42% have received funding, 36% are waiting for a response from the bank, and only 22% have denied funding [Williams et al., 2020].

It should be noted that in terms of economic situation, the expectation of a negative scenario is higher in Tbilisi, and in terms of reduction in the number of employees - in the regions, as shown in the diagram below.

Diagram 2

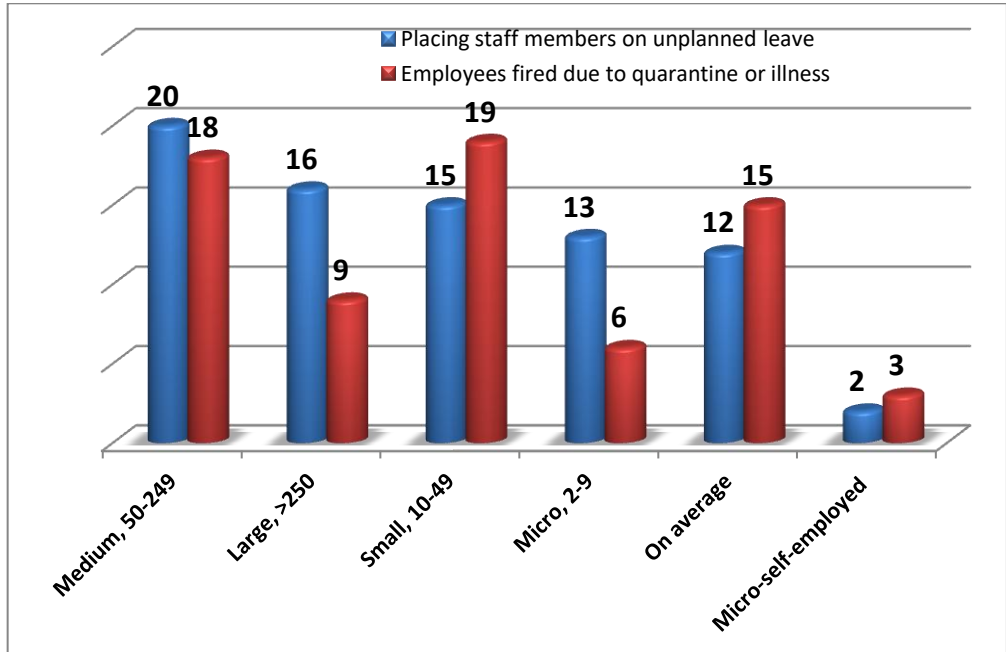
The level of adverse expectations revenues and employment dynamics in Tbilisi and regions, %

If we consider the difficulties of companies caused by the pandemic only in terms of employment - we will notice that their burden was felt relatively much among the medium-sized enterprises (50-249 employees) (see Figure 3).

Diagram 3

Impact of complications caused by the COVID-19 pandemic on employment, by sizes of companies, %

The decline in demand/revenue due to the economic crisis caused by the pandemic in the business sector is associated with the following five main circumstances:

1. **Quarantene measures** - Companies whose business relies on direct sales to customers have significantly reduced revenue due to the closure of their businesses during the quarantine period.

2. **Closed borders and reduced number of tourists** - mainly affected hotels, restaurants and cafes (HORECA) and their suppliers (food and beverage manufacturers and suppliers), and the construction sector (reduced housing and retail sales to foreigners, new hotel construction). Although international tourism has been partially replaced by national tourism, the amount of expenditure incurred by local tourists is significantly lower compared to foreign visitors.

3. **Delayed arrival of revenues** - The situation was problematic in both the HORECA sector and small retailers sector.

4. **Change in the behavior of customers** - Local consumers have switched to relatively cheaper products and increased their spending on basic necessities (e.g., food and less money on luxury items or long-term investments).

5. **The tense situation in wxport markets** - The pandemic has had a significant impact on several sectors of foreign countries, in particular lowering purchasing power of the population in these countries, which is why many foreign customers have consequently reduced or canceled their orders.

Certain export commodities that rely on intermediary agents have experienced a significant decline. This was mainly due to exchange rate fluctuations and unpredictability.

Responding measures taken by the surveyed companies were as follows: some companies focused on government orders (for example, construction or the HORECA sector) due to greater stability, and also concentrated mainly on the Tbilisi market. Most businesses, where possible, have been forced to switch to online sales. To compensate for the decline in revenue, most of the companies surveyed attracted additional financial resources or restructured their debts.

In recent years, the government has implemented numerous reforms to support small and medium-sized enterprises. One of the most successful programs is "Produce in Georgia", which turned out to be a chance for many start-up entrepreneurs to implement their business ideas. There are several organizations supporting small and medium enterprises in Georgia, including: Georgian Chamber of Commerce and Industry, Georgian Employers' Association, and Georgian Small and Medium Enterprises Association.

The "Produce in Georgia" program aims to support industrial and agricultural entrepreneurs, create new enterprises, expand existing businesses, and raise the level of competitiveness and export potential of the private sector through access to finance, real estate, and technical assistance. Two new directions have been added to the project "Produce in Georgia": a) in 2015 - promoting the development of hotels, which means financing costs of the franchise, and b) in 2016 - promoting the film industry. The main goal of "Produce Georgia" program's micro and small entrepreneurship is to promote the growth of economic activity in the regions of Georgia and includes two components: financial and technical assistance [Program].

Many start-ups have received support from the state under the program, a good example could be the participation of Georgian companies in the Gulfood 2021 exhibition organized by the Export section of the "Produce in Georgia" Agency and with support from the USAID Agriculture Program.

Conclusion

Despite the improvement of the general business environment, Georgia faces the same challenges in terms of small and medium enterprise development similar to those of many developing countries. Although most of the operating enterprises are small and medium enterprises, their contribution to GDP is still low. The Government of Georgia attaches particular importance to small and medium enterprises in the process of economic development and aims to further improve the business environment, which will promote the growth and development of small and medium enterprises. This attitude is of particular importance in the context of the economic recession caused by the COVID19 epidemic, which, along with the country's economy, has particularly affected small and medium-sized enterprises.

Carrying out the above measures to support small and medium-sized businesses would significantly help them not only preserve the stability and sustainability during the crisis period, but they would also significantly raise the level of competitiveness of such enterprises in the domestic and foreign markets in the post-pandemic period.

References

1. The business sector in Georgia. 2020. National Statistics Office of Georgia. URL:<https://www.geostat.ge/media/35014/Krebuli-2020.pdf>
2. Gogiashvili O. (2014) – The problems of small and medium-sized businesses and ways to address them in Georgia, Kutaisi.

3. Tokmazishvili M., (2017) Promoting the development of small and medium-sized enterprises (the cost rising development). The National Parliamentary Library of Georgia.
4. The “Produce in Georgia” program. The program of micro- and small business promotion
URL:<http://www.enterprisegeorgia.gov.ge/ka/%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%96%E1%83%9C%E1%83%94%E1%83%A1%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%90/microgrants>
5. SME Development Strategy of Georgia - 2016-2020 URL:
http://gov.ge/files/439_54422_706524_100-1.pdf
6. Williams et al., (2020) Georgian companies in the face of the challenge of the COVID-19 pandemic. URL:https://www.pwc.com/ge/en/assets/pdf/may-2020/Georgia_Covid-19_survey_Report_Final_Georgian_21.05.20.pdf
7. Chikhldaze N., (2013) On the issue of identifying trends of small and medium-sized business development in Georgia. Akaki Tsereteli State University. Proceedings of the International Scientific-Practical Conference devoted to the 80th anniversary of the University’s establishment. Kutaisi.

ნათია კურდღელია
ქუთაისის უნივერსიტეტის დოქტორანტი

**COVID-19-ის გავლენა საქართველოში მცირე და საშუალო
ბიზნესის ფუნქციონირებაზე**

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Kurdgelia

რეზიუმე: სტატიაში განხილულია მცირე და საშუალო ბიზნესის როლი საქართველოს ეკონომიკაში, მოცემულია შედარებები სხვადასხვა ქვეყნებთან. სტატიის ძირითადი ნაწილი ეთმობა კოვიდპანდემიის გავლენას მცირე და საშუალო ბიზნესზე, პანდემიით განპირობებულ გამოწვევებს და სახელმწიფოს დახმარების პროგრამების როლსა და მნიშვნელობას მეწარმეებისთვის.

საკვანძო სიტყვები: პანდემია, კორონომიკა, მცირე და საშუალო ბიზნესი, ვინანსური დავალიანება.

თანამედროვე პირობებში მცირე და საშუალო საწარმოები უმნიშვნელოვანეს ეკონომიკურ და სოციალურ როლს ასრულებენ. მათ ქვეყნის ეკონომიკის ხერხე-მალსაც კი უწოდებენ.

საქართველოში მცირე ბიზნესის შექმნის პროცესი მეტად რთულ ეკონომიკურ, პოლიტიკურ თუ სოციალურ პირობებს დაემთხვა, რომელიც რიგი თავისებურებით ხასითდებოდა. თუ განვითარებულ ქვეყნებში საბაზრო ეკონომიკის განვითარება ძირითადად მცირე საწარმოთა შექმნით დაიწყო და შემდგომ მათი ევოლუციისა და კონკურენციული ბრძოლის საფუძველზე თანდათან ჩამოყალიბდა მსხვილი სტრუქტურები, საქართველოში, ფაქტობრივად, პირიქით განხორციელებულმა პროცესმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა სამეწარმეო სტრუქტურების ფორმირებაში. 1990-იან წლებში მასობრივი ხასიათი მიიღო არსებული მსხვილი საწარმოების დაშლამ მცირე საწარმოებად შესაბამისი ტექნოლოგიური პროცესების გამარტივებითა და შემცირებით. 1999 წელს მიღებული კანონი „საქართველოს რესპუბლიკაში მცირე სამეწარმეო საქმიანობის განვითარებისა და ხელშეწყობის ღონისძიებათა შესახებ“ განკუთვნილი იყო იმ დროისათვის უკვე საკმაოდ მყარად ჩამოყალიბებული შესაბამისი ბიზნესის საქმიანობისა და განვითარების პირობების სამართლებრივ ჩარჩოებში მოსაქცევად და ამ ზომის საწარმოთა ქაოსურ განვითარებაში წესრიგის დასამყარებლად [ჩიხლაძე, 2009].

განვითარებულ ქვეყნებში მცირე და საშუალო ბიზნესი, ეკონომიკურის გარდა, მნიშვნელოვანი სოციალური ფუნქციის მატარებელიცაა - იგი მოსახლეობაში საშუალო კლასის ფორმირების საფუძველია, რადგან, ეკონომიკის სტაბილური განვითარების უზრუნველყოფასთან ერთად, მოსახლეობის დიდ ნაწილს ასაქმებს. ამიტომაც, მცირე და საშუალო საწარმოები, დასაქმების ზრდისა და სამუშაო ადგილების შექმნის პოტენციალით, ასევე ეკონომიკის განვითარებასა და ზრდაში შეტანილი წვლილის გათვალისწინებით, ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკის ქვაკუთხედად შეიძლება მივიჩნიოთ.

ძლიერი და კარგად განვითარებული მცირე და საშუალო მეწარმეობის სექტორი მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს ექსპორტს, ინოვაციებს, თანამედროვე სამეწარმეო კულტურის შექმნას და, ამავე დროს, განსაკუთრებულ როლს ასრულებს ქვეყნის კეთილდღეობის ამაღლებაში. მცირე და საშუალო საწარმოები მოქნილად და სწრაფად რეაგირებენ ბაზრის ცვლილებებზე, ადვილად ითვისებენ ახალ პროდუქციას და ძირითადად ორიენტირებული არიან ადგილობრივ ბაზრებზე [თოქმაზიშვილი, 2017]. შედარებით შრომის დაბალი კაპიტალ- და ფონდშეიარაღების გამო, ინვესტიციების თანაბარ რაოდენობაზე ისინი, მსხვილ საწარმოებთან შედარებით, დაახლოებით 1.5-2.0-ჯერ მეტ სამუშაო ადგილს ქმნიან.

ბოლო წლებში საქართველომ მნიშვნელოვანი ეკონომიკური რეფორმები განახორციელა, რომელთა მთავარი მიზანი იყო ბიზნესის კეთების და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებისთვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნა, ეკონომიკის ლიბერალიზაცია, ადმინისტრაციული ბარიერებისა და საგადასახადო ტვირთის შემცირება, სახელმწიფო სერვისების გაუმჯობესება, კორუფციასთან ბრძოლა. ამ რეფორმების შედეგად საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკა დადებითად იქნა შეფასებული სხვადასხვა სარეიტინგო სააგენტოების და საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების მიერ, შესაბამისი შედეგები აისახა იმ ინდექსებსა და რეიტინგებში, რომლებითაც ფასდება ქვეყნების ეკონომიკური თავისუფლება [სტრატეგია 2016-2020].

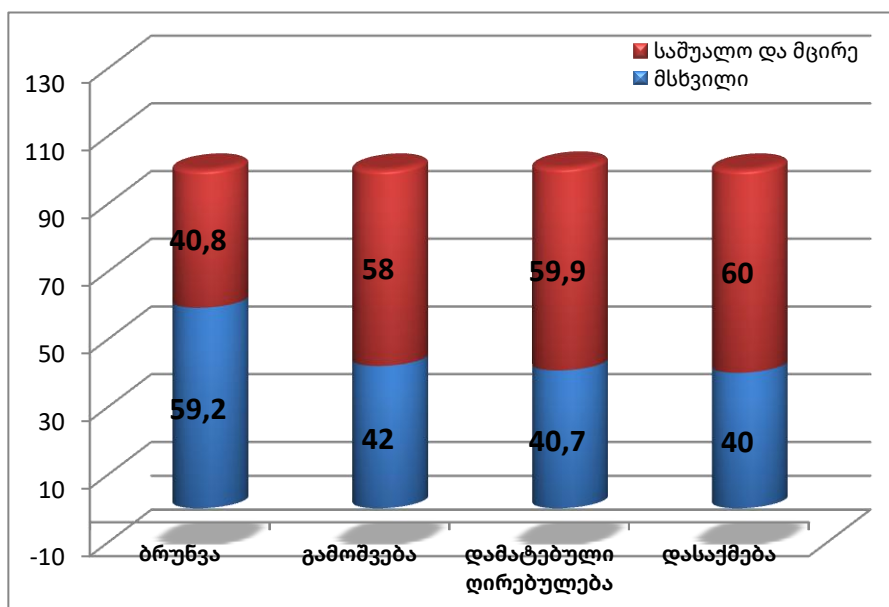
ამასთან, ზოგადი ბიზნესგარემოს გაუმჯობესების მიუხედავად, მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების თვალსაზრისით საქართველოში იგივე გამოწვევები დგას, რაც მრავალ განვითარებად ქვეყანაში. მიუხედავად იმისა, რომ მცირე და საშუალო საწარმოებზე მოდის მოქმედი საწარმოების უდიდესი ნაწილი, მათი წვლილი მშპ-ში კვლავ საგრძნობლად დაბალია.

განვითარებულ ქვეყნებში, მცირე და საშუალო საწარმოებს ბიზნესში საკმაოდ მაღალი წილი უკავიათ, ქმნიან სამეწარმეო სექტორის მთლიანი ბრუნვის 50%-ზე მეტს, მათზე მოდის ყოველი სამი შექმნილი სამუშაო ადგილიდან ორი. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) ქვეყნებში კომპანიების უმეტეს ნაწილს მცირე და საშუალო საწარმოები წარმოადგენენ და ქმნიან მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) 2/3-ს. განვითარებადი და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში მცირე და საშუალო საწარმოები საწარმოების მთლიანი რაოდენობის 90%-ზე მეტია, თუმცა მათი წილი მშპ-ში ზოგადად საკმაოდ დაბალია – ხშირ შემთხვევაში 20%-ზე ნაკლებია [გოგიაშვილი, 2014].

ბიზნესსექტორის როგორც ბრუნვაში, ისე გამოშვებაში ყველაზე მაღალი წილი მსხვილ წარმოებებს უკავიათ (საქართველოში 2020 წელს: ბრუნვაში – 59.2%, გამოშვებაში – 42.0%), თუმცა, საშუალო და მცირე ბიზნესის უფრო დინამიური, სწრაფი განვითარების ხარჯზე მსხვილი ბიზნესის წილი კორონავირუსის პანდემიამდე თანდათან კლებულობდა და შესაბამისად, იზრდებოდა როგორც მცირე, ასევე საშუალო ბიზნესის წილი. ასეთი ბიზნესის წილად მოდიოდა მთელი მატების 4/5-ზე მეტი, ხოლო მცირე და საშუალო ბიზნესის მიერ გამოშვებული პროდუქციის მატების ტემპი ჯერადად აღემატებოდა მსხვილი ბიზნესის მიერ გამოშვებული პროდუქციის მატების ტემპს.

დიაგრამა 1

ბიზნესის ბრუნვის, გამოშვების, დამატებული ღირებულებისა და დასაქმების სტრუქტურა ბიზნესის ზომის მიხედვით 2020 წელს, %

კორონავირუსის პანდემიამ სერიოზული კორექტივები შეიტანა აღნიშნულ დინამიკაში.

2020 წელს, პანდემიამდელ 2019 წელთან შედარებით, მართალია, სამეწარმეო სექტორის ბრუნვა ნომინალურად გაიზარდა კიდევ (0.5%-ით), ასევე ნომინალური ზრდა დაფიქსირდა მსხვილი წარმოების მხრივ (+7.0%), მაგრამ ბრუნვა მცირე და საშუალო საწარმოების მიხედვით, ისევე, როგორც პროდუქციის გამოშვება ყველა ზომის წარმოების მიხედვით, მკვეთრად შემცირდა, განსაკუთრებით მცირე და საშუალო ზომის წარმოებების მიხედვით, რაზეც წარმოდგენას იძლევა ქვემოთ მოყვანილი ცხრილი.

ცხრილი

სამეწარმეო სექტორის ბრუნვა და პროდუქციის გამოშვება საწარმოთა ზომების მიხედვით 2020 წელს (პროცენტი წინა წელთან)

	სულ	მსხვილი	საშუალო	მცირე
ბრუნვა	100.5	107.3	90.0	93.7
გამოშვება	91.5	92.5	91.8	90.1

მცირე და საშუალო ბიზნესის საქმიანობა განსაზღვრულ გარემოში ხორციელდება, რაც უზრუნველყოფს მის ცივილიზებულ წარმატებულ განვითარებას ან დამუხრუჭებას. მსოფლიო პანდემიამ COVID 19 სახით, გლობალურ ეკონომიკასთან ერთად, უდიდესი ზიანი მიაყენა საქართველოს ეკონომიკასაც, განსაკუთრებით მის რისკებისადმი ყველაზე სენსიტიურ სექტორს - მცირე და საშუალო ბიზნესს,

მათ შორის - დასაქმებასაც. მცირე ბიზნესში დასაქმებულთა რაოდენობა 2020 წელს წინა წელთან შედარებით შემცირდა 28.8 პროცენტით, რაც 2-ჯერ და მეტად აღემატება სამეწარმეო სექტორში დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის შემცირების ტემპს (-14.0%). 2020 წელს სამეწარმეო სექტორში დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნობის შემცირების 92 პროცენტი მცირე საწარმოებში დასაქმებულთა შემცირებაზე მოდიოდა.

პანდემიამ გამოიწვია ორი, ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული მიმართულებით ყურადღების გამახვილება მცირე და საშუალო ბიზნესისადმი: პირველი, ამ ტიპის ბიზნესის წინაშე – მდგარი პრობლემების იდენტიფიცირებისა და მასშტაბების დადგენის და, მეორე, სახელმწიფოებრივი მხარდამჭერი ღონისძიებების შემუშავებისა და გატარების მხრივ.

კვლევაში – „ქართული კომპანიები COVID-19-ის პანდემიის გამოწვევის წინაშე“ გაანალიზებულია პანდემიის გავლენა საქართველოს ბიზნესსექტორზე, აქედან ჩვენთვის პრიორიტეტულია მცირე და საშუალო ბიზნესი. დავდექით იმ მოცემულობის წინაშე, რომ მცირე და საშუალო მეწარმეები იძულებულნი გახდნენ დაეთხოვათ თანამშრომელთა ნაწილი ან შეემცირებინათ ხელფასები, ნაწილმა კი არსებული რეგულაციების პირობებში დროებით შეაჩერა საქმიანობა. კორონავირუსის გავრცელების პრევენციის მიზნით გამოცხადებულმა ორთვიანმა საგანგებო მდგომარეობამ, რომელიც მოიცავდა კომენდანტის საათს და გადაადგილებასთან დაკავშირებული შეზღუდვაც ერთვოდა, მნიშვნელოვნად დააზარალა მცირე და საშუალო ბიზნესი.

კვლევა ცხადყოფს, რომ მოთხოვნის შემცირება არის COVID-19-ით გამოწვეული ყველაზე გამოკვეთილი გვერდითი მოვლენა. მოთხოვნის შემცირებამ გამოკითხული საწარმოების უმეტესობაში (65%) უკვე გამოიწვია 50%-ზე მეტი შემოსავლის შემცირება. ყველაზე მეტად დაზარალდნენ სასტუმროები და რესტორნები, რომელთა 75%-ზე მეტმა განიცადა შემოსავლის მნიშვნელოვანი შემცირება. ამ სფეროში კომპანიების მხოლოდ 1%-მა შეძლო შემოსავლის კრიზისამდელ დონეზე შენარჩუნება, მაშინ როდესაც ასეთი კომპანიების წილმა საინფორმაციო ტექნოლოგიებისა და კომუნიკაციების სექტორში 10%-ს, ხოლო აგრარულ სექტორში - 17%-ს მიაღწია (საშუალოდ ეროვნულ მეურნეობაში - 5%). გამოკითხული კომპანიებიდან დაახლოებით ნახევარი ელოდება წინა პერიოდთან შედარებით შემოსავლების 50%-ზე მეტი ვარდნას. ამ შემთხვევაშიც ყველაზე ნეგატიური პროგნოზი სასტუმრო და სარესტორნო ბიზნესში იკვეთება. აქ ნეგატიური მოლოდინები გააჩნია გამოკითხულთა 71%-ს, მაშინ როდესაც ამგვარი მოლოდინები აქვთ საინფორმაციო ტექნოლოგიებისა და კომუნიკაციების სექტორში დაკავებული კომპანიების მხოლოდ 40 პროცენტს და აგრარული სექტორის წარმომადგენლების მხოლოდ 28 პროცენტს [უილიამსი და სხვ., 2020].

მოთხოვნის შემცირებამ, კლიენტების მხრიდან დაგვიანებულმა გადახდებმა და ზოგადად მომხმარებელთა ქცევის შეცვლამ, კომპანიების ლიკვიდობის პრობლემა გამოიწვია. გამოკითხული კომპანიების 28%-ს უკვე შეექმნა პრობლემები არსებული ვალდებულებების გასტუმრებასთან დაკავშირებით, დაახლოებით ნახევარს აღნიშნული გამოწვევები 1-6 თვის განმავლობაში შეექმნება, ხოლო გამოკითხულთა მხოლოდ 15% გეგმავს შემცირებების გარეშე ლიკვიდობის შენარჩუნებას. მოთხოვნის შემცირების და ლიკვიდობასთან დაკავშირებით წარმოქმნილი პრობლემების დროულად საპასუხოდ კომპანიებს თანამშრომლების რაოდენობის

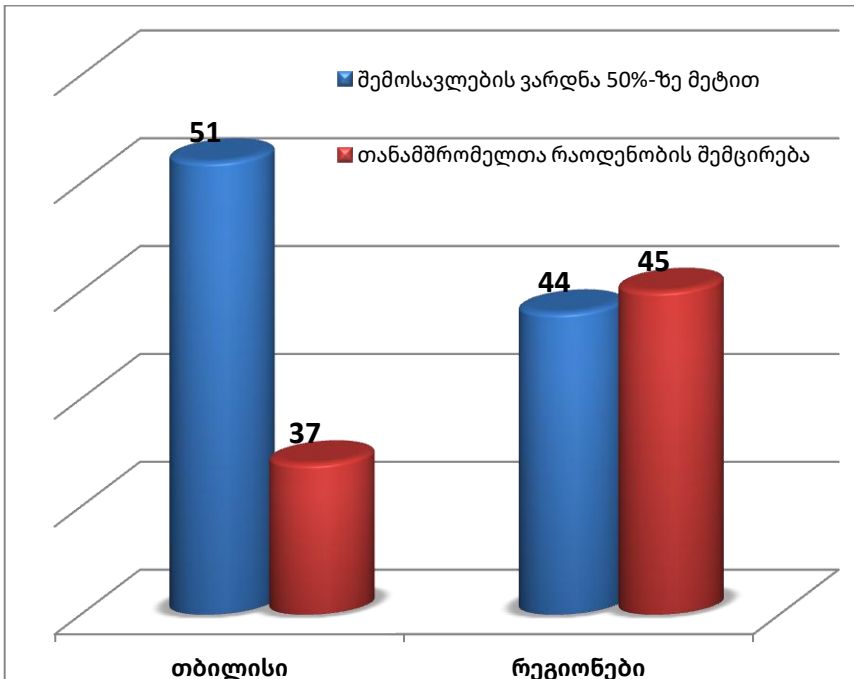
შემცირება მოუხდათ. გამოკითხული საწარმოების 50%-ზე მეტმა სხვადასხვა მასშტაბით უკვე შეამცირა დასაქმებულთა ოდენობა. მათ შორის ყველაზე დიდი შემცირებები სასტუმრო და სარესტორნო ბიზნესში შეინიშნება – აღნიშნულ სექტორში კომპანიების 40%-ზე მეტმა გაათავისუფლა ყველა დასაქმებული.

ამ თვალსაზრისით სოფლის მეურნეობის სექტორი ყველაზე ნაკლებად დაზარალდა. პანდემიის სამომავლო განვითარების გარშემო არსებული გაურკვეველობის გამო ბიზნესის მოლოდინებიც ასევე ემთხვევა არსებული სიტუაციის შეფასებას. პანდემიის გავრცელებასთან ერთად კომპანიების უმეტესობა დამატებითი დაფინანსების მოძიების გამოწვევის წინაშე დადგა. გამოკითხულთა 79%-ს ესაჭიროება დამატებითი დაფინანსება, მაგრამ ამ ეტაპისთვის გამოკითხული კომპანიების 85%-ს ჯერაც არ მიუძღრათ ფინანსური ინსტიტუტებისთვის დაფინანსების მოსაპოვებლად. ხოლო იმ სეგმენტისგან, რომელმაც უკვე მიმართა ფინანსურ ინსტიტუტებს დიდ ნაწილს უარი ეთქვა დაფინანსებაზე. ამ სეგმენტში გამონაკლისს წარმოადგენენ დიდი ზომის კომპანიები, რომელთა 42%-მა მიიღო დაფინანსება, 36% ელოდება პასუხს ბანკის მხრიდან და მხოლოდ 22%-ს ეთქვა უარი დაფინანსებაზე [უილიამსი და სხვ., 2020].

აღსანიშნავია, რომ ეკონომიკური მდგომარეობის მხრივ მოვლენების ნეგატიური სცენარით განვითარების მოლოდინი უფრო მაღალია თბილისში, ხოლო თანამშრომელთა რაოდენობის შემცირების მხრივ - რეგიონებში, რაზეც წარმოდგენას მე-2 დიაგრამა იძლევა.

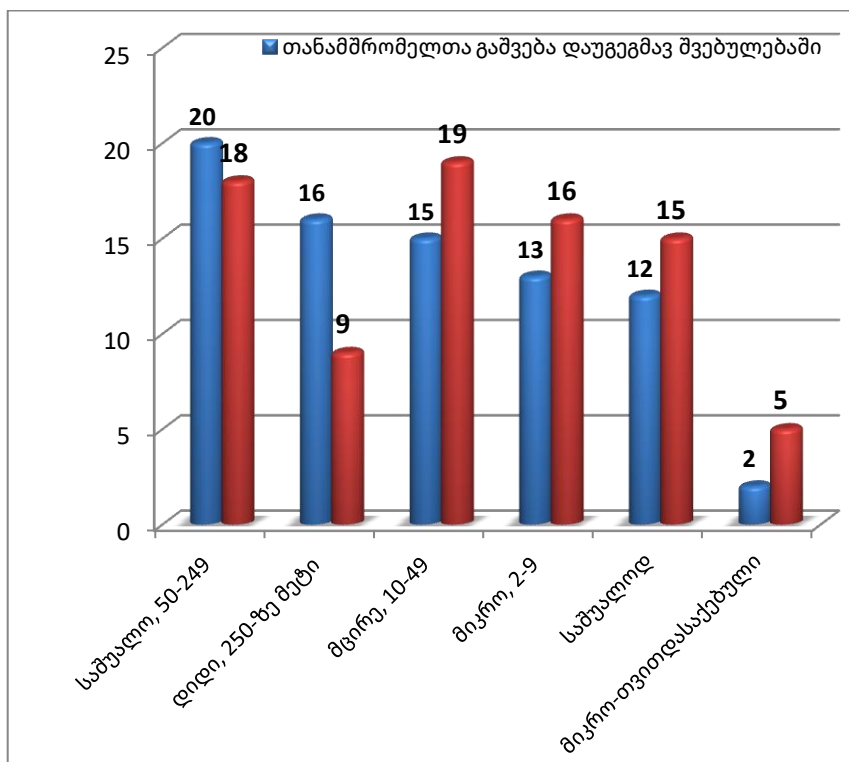
დიაგრამა 2

შემოსავლებისა და დასაქმების დინამიკის ნეგატიური მოლოდინების დონე თბილისსა და რეგიონებში, %

თუ პანდემიით გამოწვეულ კომპანიების სირთულეებს მხოლოდ ერთი - დასაქმების ასპექტით განვიხილავთ, შევამჩნევთ, რომ მათი სიმძიმე შედარებით მეტად იგრძნეს საშუალო ზომის (50-249 დასაქმებული) საწარმოებმა (იხ დიაგრამა 3).

დიაგრამა 3
კოვიდპანდემიით გამოწვეული სირთულეების გავლენა დასაქმებაზე, კომპანიების ზომის მიხედვით, %

ბიზნესსექტორში პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისით შემოსავლის შემცირება უკავშირდება შემდეგ ხუთ ძირითად გარემოებას:

1. **კარანტინი** - კომპანიებს, რომლის ბიზნესი მომხმარებელთან პირდაპირ გაყიდვებზე არის დამოკიდებული, მნიშვნელოვანად შეუმცირდათ შემოსავალი კარანტინის პერიოდში ბიზნესის დახურვის გამო.

2. **ჩაკეტილი საზღვრები და ტურისტების შემცირებული რაოდენობა** - უპირატესად შეეხო სასტუმროებს, რესტორნებსა და კაფეებს (HORECA) და მათ მომწოდებლებს (საკვების და სასმელის მწარმოებლები და მომწოდებლები) და სამშენებლო სექტორს (შემცირებულია უცხოელებზე საცხოვრებელი ფართების გაყიდვები და საცალო ვაჭრობა, ახალი სასტუმროების მშენებლობის რაოდენობა). მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო ტურიზმი ნაწილობრივ ჩანაცვლა ეროვნულმა ტურიზმმა, ადგილობრივი ტურისტების მიერ გაწეული ხარჯის მოცულობა მნიშვნელოვნად ნაკლებია უცხოელ სტუმრებთან შედარებით (რესპონდენტთა შეფასებით, საშუალოდ 2-ჯერ).

3. **მისაღები შემოსავლის ამოღების დაგვიანება** - მდგომარეობა პრობლემური იყო როგორც HORECA-ს სექტორში, ისე მცირე საცალო სავაჭრო ობიექტებიდან.

4. **ცვლილება მოხმარების ქცევაში** - ადგილობრივი მომხმარებლები გადავიდნენ შედარებით უფრო იაფი პროდუქტების შესყიდვაზე და გაიზარდა ხარჯები ძირითად საჭიროებებზე (მაგ., საკვებისთვის და ნაკლები თანხები ფუფუნების საგნებზე ან გრძელვადიან ინვესტიციებზე).

5. **დამაბულობა საექსპორტო ბაზრებზე** - პანდემიამ მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია უცხო ქვეყნების ზოგიერთ სექტორზე. ამ ქვეყნების მოსახლეობის მყიდველობითი უნარიანობის შემცირებაზე, რის გამოც შესაბამისად ბევრმა უცხოელმა მომხმარებელმა შეამცირა ან გააუქმა შეკვეთები.

გარკვეულმა საექსპორტო პროდუქტებმა, რომლებიც შუამავალ აგენტებს ეყრდნობა, მნიშვნელოვანი ვარდნა განიცადა. ეს ძირითადად განპირობებული იყო გაცვლითი კურსის რყევებით და არაპროგნოზირებულობით. რესპონდენტების საპასუხო ქმედებები: ზოგიერთმა კომპანიამ მეტი სტაბილურობის გამო აქცენტი მთავრობის შეკვეთებზე გადაიტანა (მაგალითად, მშენებლობა ან HORECA-ს სექტორი), ასევე ძირითადად თბილისის ბაზარზე დაკონცენტრირდნენ. ბიზნესის უმეტესობა, სადაც ეს შესაძლებელი იყო, იძულებული გახდა გადასულიყო ონლაინ გაყიდვებზე. შემოსავლების შემცირების კომპენსირების მიზნით, გამოკითხული კომპანიების უმეტესობამ მოიზიდა დამატებითი ფინანსური რესურსი ან განახორციელა სესხების რესტრუქტურირაცია.

ბოლო წლების განმავლობაში მთავრობამ უამრავი რეფორმა განახორციელა მცირე და საშუალო მეწარმეების ხელშესაწყობად. ერთ-ერთი ყველაზე წარმატებული პროგრამა არის „აწარმოე საქართველოში“, რომელიც უამრავი დამწყები მეწარმისთვის აღმოჩნდა შანსი, ხორცი შეესხა საკუთარი ბიზნესიდეებისთვის. საქართველოში მოქმედებს მცირე და საშუალო მეწარმეობის მხარდამჭერის რამდენიმე ორგანიზაცია, მათ შორის: საქართველოს სავაჭრო-სამრეწველო პალატა, საქართველოს დამსაქმებელთა ასოციაცია, საქართველოს მცირე და საშუალო საწარმოთა ასოციაცია.

პროგრამა „აწარმოე საქართველოში“ ითვალისწინებს ინდუსტრიული და სოფლის მეურნეობის მიმართულებით მეწარმე სუბიექტების მხარდაჭერას, ახალი საწარმოების შექმნის, არსებული საწარმოების გაფართოების ხელშეწყობას და კერძო სექტორის კონკურენტუნარიანობისა და საექსპორტო პოტენციალის ზრდას ფინანსებზე უძრავ ქონებასა და ტექნიკურ დახმარებაზე ხელმისაწვდომობის საშუალებით. პროექტს „აწარმოე საქართველოში“ დაემატა ორი ახალი მიმართულება: ა) 2015 წელს - სასტუმროების განვითარების ხელშეწყობა, რაც გულისხმობს ფრანჩაიზის ხარჯების დაფინანსებას და ბ) 2016 წელს - კინოინდუსტრიის ხელშეწყობა. „აწარმოე საქართველოს“ მიკრო და მცირე მეწარმეობის ხელშეწყობის მიმართულების ძირითადი მიზანია საქართველოს რეგიონებში ეკონომიკური აქტივობის ზრდის ხელშეწყობა და ითვალისწინებს ორ კომპონენტს: ფინანსურ და ტექნიკურ დახმარებას [პროგრამა].

პროგრამის ფარგლებში ბევრმა დამწყებმა მეწარმემ მიიღო მხარდაჭერა სახელმწიფოსგან, კარგ მაგალითად გამოდგება Gulfood 2021 გამოფენაში ქართული ფირმების მონაწილეობა სააგენტოს „აწარმოე საქართველოში“ ექსპორტის მიმართულების ორგანიზებით და USAID-ის სოფლის მეურნეობის პროგრამის მხარდაჭერით.

დასკვნა

ზოგადად ბიზნესგარემოს გაუმჯობესების მიუხედავად, მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების თვალსაზრისით საქართველოში იგივე გამოწვევები დგას, რაც მრავალ განვითარებად ქვეყანაში. მიუხედავად იმისა, რომ მცირე და საშუალო საწარმოებზე მოდის მოქმედი საწარმოების უდიდესი ნაწილი, მათი წვლილი მშპ-ში კვლავ დაბალია. საქართველოს მთავრობა ეკონომიკური განვითარების პროცესში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს მცირე და საშუალო მეწარმეობას და მიზნად ისახავს სამეწარმეო გარემოს შემდგომ სრულყოფას, რაც ხელს შეუწყობს მცირე და საშუალო საწარმოების ზრდას და განვითარებას. აღნიშნულ დამოკიდებულებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს კოვიდპანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური რეცესიის პირობებში, რომელმაც ქვეყნის ეკონომიკასთან ერთად, განსაკუთრებით დააზარალა მცირე და საშუალო ზომის საწარმოები.

მცირე და საშუალო ბიზნესის ხელშეწყობი ზემოაღნიშნული ღონისძიებების განხორციელება მნიშვნელოვან დახმარებას გაუწევს მათ არა მარტო კრიზისული პერიოდის განმავლობაში სტაბილურობისა და მდგრადობის შენარჩუნებაში, არამედ მნიშვნელოვანწილად უზრუნველყოფს პოსტპანდემიურ პერიოდში ასეთი საწარმოების კონკურენტუნარიანობის გაძლიერებას როგორც შიდა, ისე საგარეო ბაზრებზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბიზნესსექტორი საქართველოში 2020. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. URL:<https://www.geostat.ge/media/35014/Krebuli-2020.pdf>
2. გოგიაშვილი ო. (2014), მცირე და საშუალო ბიზნესის პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები საქართველოში. ქუთაისი.
3. თოქმაზიშვილი მ., (2017), მცირე და საშუალო საწარმოების განვითარების ხელშეწყობა (დირექტულებათა ზრდის განვითარება), საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა.
4. პროგრამა „აწარმოე საქართველოში“. მიკრო და მცირე მეწარმეობის ხელშეწყობის პროგრამა
URL:<http://www.enterprisegeorgia.gov.ge/ka/%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%96%E1%83%9C%E1%83%94%E1%83%A1%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%90/microgrants>
5. საქართველოს მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების სტრატეგია 2016-2020 წლებისთვის. URL: http://gov.ge/files/439_54422_706524_100-1.pdf
6. უილიამსი და სხვ., (2020) ქართული კომპანიები COVID-19-ის პანდემიის გამოწვევის წინაშე. URL:<https://www.pwc.com/ge/en/assets/pdf/may-2020/Georgia Covid-19 survey Report Final Georgian 21.05.20.pdf>
7. ჩიხლაძე ნ., (2013) საქართველოში მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების ტენდენციების განსაზღვრის საკითხისათვის. აკ. წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. უნივერსიტეტის დაარსებიდან 80 წლისადმი მიძღვნილი სსკპ შრ. კრებული. ქუთაისი.

ნინო ჟორჯიკაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის მაკროეკონომიკის მიმართულეების დოქტორანტი

მაკროპრუდენციული და მონეტარული პოლიტიკის ძირითადი გამოწვევები

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Zhorzhikashvili

ანოტაცია. 2008 წლის გლობალურმა ფინანსურმა კრიზისმა კიდევ ერთხელ წამოჭრა საკითხი მაკროპრუდენციული პოლიტიკის უფრო აქტიურად გამოყენების თაობაზე, რადგან გამოიკვეთა, რომ მიკროპრუდენციული პოლიტიკა და მისი რეგულაციები არ იყო საკმარისი ფინანსური სტაბილურობისათვის. მსოფლიო ფინანსურ კრიზისამდე აკადემიურ წრეებში გავრცელებული იყო ხედვა, რომ მონეტარულ პოლიტიკასა და პრუდენციულ პოლიტიკას შორის არსებობს კონფლიქტი (ინფლაცია/ფინანსური სტაბილურობა), რაც ამართლებს მონეტარული და პრუდენციული ფუნქციების გაყოფას. ამ მიდგომიდან გამომდინარე, ზოგიერთ ქვეყანაში მოცემული ფუნქციების განცალკევების მნიშვნელოვანი ტენდენცია შეინიშნებოდა. კრიზისის შემდეგ ნათლად წარმოჩინდა აღნიშნული მიდგომის სისუსტეები და ქვეყნებმა აქტიურად დაიწყეს მაკროპრუდენციული პოლიტიკის გამოყენება მონეტარულ პოლიტიკასთან ინტეგრირებულად.

საკვანძო სიტყვები: მაკროპრუდენციული პოლიტიკა, ფინანსური სტაბილურობა, ტრანსმისიის არხები, ფინანსური კრიზისი.

შესავალი

გლობალურ ფინანსურ კრიზისამდე³⁸ მსოფლიო აკადემიურ წრეებში და მათ შორის ევროპაშიც გავრცელებული იყო ხედვა, რომ საქონლისა და მომსახურების ბაზარზე ფასების სტაბილურობა საკმარისი იქნებოდა ფინანსური სტაბილურობისათვის. ევროზონაში კრიზისამდე სამომხმარებლო ფასების ინდექსი საკმაოდ დაბალი და სტაბილური იყო, თუმცა მაინც მოხდა სისტემური რისკების აკუმულირება ფინანსურ სექტორში, რაც გამოწვეული იყო საკრედიტო ბუმითა და ახალი ფინანსური ინსტრუმენტების გამოყენებით. ეკონომიკური აღმავლობის დროს ეს ფინანსური ინსტრუმენტები მართლაც დაბალი რისკით ხასიათდებოდა, თუმცა სისტემური რისკის მიმართ ძალიან მგრძობიარენი აღმოჩნდნენ. ამ შემთხვევაში ფინანსური ბაზრის ამოცანაა რისკის შეფასება და რესურსების გადანაწილება, თუმცა რთულ ინსტრუმენტებთან მიმართებაში ფინანსურმა ბაზარმა ამ ფუნქციის შესრულება ვერ შეძლო.

ფინანსურ სექტორში სტაბილურობის უზრუნველყოფა მაკროპრუდენციული პოლიტიკის პრეროგატივაა, რაც მოითხოვს შესაბამისი ინსტრუმენტების გამოყენებას, პერიოდულად მათ სრულყოფას ეკონომიკის განვითარების და გლობალიზაციის პროცესის კვალდაკვალ. მაკროპრუდენციული პოლიტიკის

³⁸ Deutsche Bundesbank. „The importance of macroprudential policy for monetary policy”, pp 43, march 2015.

დანერგვა და სრულყოფა ხელს უწყობს, ერთი მხრივ, სისტემური და სექტორული რისკების იდენტიფიცირებას, მეორე მხრივ კი, ფინანსური ნაკადების ეფექტიანი მართვის სისტემის ჩამოყალიბებას.

მონეტარული პოლიტიკა უმეტესწილად პასუხისმგებელი უნდა იყოს ბიზნეს ციკლის დარეგულირებაზე, რაც ინფლაციის ტემპებისა და საპროცენტო განაკვეთის სტაბილურობას გულისხმობს ინფლაციის „თარგეთირების“ გამოყენებით³⁹. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ არც ერთ ცენტრალურ ბანკს არ შეუძლია ფინანსური ბაზრების სრული გაკონტროლება, ამიტომ მათი ზეგავლენა ფინანსურ ციკლებზე შეზღუდულ ხასიათს ატარებს, მაგრამ მონეტარულ პოლიტიკას აქვს შესანიშნავი ინსტრუმენტი მაკროპრუდენციული პოლიტიკის სახით, რომელსაც შეუძლია პასუხისმგებლობა აიღოს ფინანსური სისტემისა და ციკლის სტაბილურობაზე. მონეტარული პოლიტიკის კლასიკური არხების ზემოქმედება ეკონომიკაზე შეზღუდულია, რადგან, ერთი მხრივ, რიგ ქვეყნებში განუვითარებელია ფასიანი ქაღალდების ბაზარი, მეორე მხრივ კი, საპროცენტო განაკვეთების დინამიკა უფრო მეტად არის დამოკიდებული სტრუქტურულ ფაქტორებზე, ვიდრე მონეტარულ კონდიციებზე.

მეტიც, უნდა აღინიშნოს, რომ მონეტარულმა პოლიტიკამ შეიძლება ხელი შეუწყოს კიდევ ფინანსურ სექტორში რისკების აკუმულირებას (Cavallari M., Canutto O., 2013:126). კერძოდ, როცა ცენტრალური ბანკი მიზნად ისახავს საპროცენტო განაკვეთის შემცირების გზით სამომხმარებლო ხარჯების სტიმულირებას, აღნიშნულმა შესაძლოა მნიშვნელოვნად გაზარდოს ფასიანი ქაღალდების ფასები და შექმნას „სპეკულაციური საპნის ბუშტის“ ჩამოყალიბების ნიადაგი, რაც ფინანსურ სტაბილურობას უქმნის საფრთხეს. მეორე მხრივ, რესტრიქციული მონეტარული პოლიტიკის გატარება ზრდის საპროცენტო განაკვეთს, რაც ამცირებს ეკონომიკაში ერთობლივ მოთხოვნას და შესაძლოა ამან ეკონომიკის გრძელვადიანი ზრდის ტემპების შემცირება გამოიწვიოს. ამრიგად, მონეტარული პოლიტიკა გამოწვევების წინაშე დგას და აშკარაა, რომ ფინანსური სტაბილურობის იზოლირებულად მიღწევა შეუძლებელია. აქედან გამომდინარე, დღესდღეობით არც ერთი ქვეყანა არ განიხილავს მონეტარულ და მაკროპრუდენციულ პოლიტიკებს იზოლირებულად, პირიქით, მათი ინსტრუმენტების კოორდინირებული გამოყენების წარმატება შეიძლება თვალნათლივ დავინახოთ მრავალი ქვეყნის მაგალითზე.

როგორც აღვნიშნეთ, მხოლოდ ფასების სტაბილურობა არ არის საკმარისი პირობა ფინანსური სტაბილურობისათვის. ამის მაგალითია ევროზონაში კრიზისამდე ფასების სტაბილური დონე, რომელსაც თან სდევდა საკრედიტო ციკლის ფლუქტუაციები და არასტაბილურობა (Deutsche Bundesbank, 2015: pp 41-43). ამ პერიოდის განმავლობაში ევროზონაში შეინიშნება ფასიანი ქაღალდების ფასების და საკრედიტო მოცულობის სწრაფი ზრდა (გრაფ. 1). როგორც გრაფიკიდან იკვეთება, ფასების სტაბილურობის ფონზე ადგილი ჰქონდა ფინანსურ სექტორში არასტაბილურ ვითარებას, რისი განჭვრეტა და შესაბამისი რეაგირება მონეტარულმა პოლიტიკამ ვერ შეძლო. და რადგანაც საკრედიტო ციკლები მეტი ფლუქტუაციით ხასიათდება ბიზნესციკლებთან შედარებით, ამიტომ აუცილე-

³⁹2009 წლიდან საქართველოს ეროვნული ბანკის მონეტარული პოლიტიკის რეჟიმი არის ინფლაციის თარგეთირება. აღნიშნული რეჟიმის დროს წინასწარ განისაზღვრება ინფლაციის მიზნობრივი მაჩვენებელი, რაც ხელს უწყობს სწორი მოლოდინების ჩამოყალიბებას.

ბელია მაკროპრუდენციული პოლიტიკის აქტიური გამოყენება და მისი კოორდინირება მონეტარულ პოლიტიკასთან.

გრაფ. 1. ევროზონაში სამომხმარებლო ფასების ინდექსის დინამიკა

წყარო: Eurostat, Deutsche Bundesbank, Monthly Report, March 2015:41

აქედან გამომდინარე, დგება მაკროპრუდენციული და მონეტარული პოლიტიკების ინტეგრაციისა და მჭიდრო კოორდინაციის აუცილებლობის საკითხი. ორივე პოლიტიკა მუშაობს ფინანსური სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად, მართალია განსხვავებული ინსტრუმენტებითა და არხებით, თუმცა მათი საბოლოო მიზანი ერთია – ქვეყნის სტაბილური განვითარება და გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობა. მონეტარული პოლიტიკა ხელს უწყობს ეკონომიკაში ფასების სტაბილურობასა და გამოშვების დონეს, ხოლო მაკროპრუდენციული პოლიტიკა ორიენტირებულია სისტემური რისკების იდენტიფიცირებასა და მის აღმოფხვრაზე. აღნიშნული პოლიტიკების ინტეგრაციის შედეგად ეკონომიკური სისტემა ხდება უფრო ელასტიური და მოქნილი შოკების მიმართ და ორივე პოლიტიკის დეფექტების დაძლევის საშუალებას იძლევა. მაკროპრუდენციული პოლიტიკის ინტერვენციები კაპიტალის კონტრცხვლური ბუფერითა და სხვა ინსტრუმენტებით, რომელიც მიმართულია პროციკლურობის განეიტრალებისაკენ, დიდწილად განსაზღვრავს მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანობას (Favara G., Nicolo G., Ratnovski R., 2012:10-11). ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების უწყვეტი განვითარება ფინანსურ სექტორში მოითხოვს უფრო მჭიდრო კოორდინაციას და, არსებული რეალობის გათვალისწინებით, კარგად ორგანიზებული პოლიტიკის განხორციელებას.

მაკროპრუდენციული და მონეტარული პოლიტიკის ერთობლივად გამოყენების ეფექტიანობის ილუსტრირებისათვის ავტორებმა (Eugenio Cerutti ., Stijn Claessens s.,Luc Laeven I.,2018) შემოგვთავაზეს მოდელი:

$$\Delta \log \text{Credit}^t = \delta + \sum_{j=1}^4 \beta_j \Delta \text{Macroprut}^t + \sum_{j=1}^4 \delta_j \Delta \text{rt}^t + \sum_{j=1}^4 \gamma_j \Delta \text{Macroprut}^t * \Delta \text{rt}^t + \text{controls}^t + \text{quartert} + \text{ebft}$$

მოდელში მონეტარული პოლიტიკის ცვლადად ჩართულია ფულის რეალური ზრდის ტემპი (Δrt). რაც შეეხება $\sum_{j=1}^4 \gamma_j$, იგი განსაზღვრავს მაკრო-

პრუდენციული და მონეტარული პოლიტიკის ურთიერთზეგავლენის მიმართულელებას. ჩვენ შეგვიძლია განვსაზღვროთ აღნიშნული პოლიტიკების პირველი რიგის წარმოებულები:

$$\frac{6\Delta \log \text{Creditbft}}{6\Delta \text{Macropru}t-1} = \sum_{j=1}^4 \beta_j + \sum_{j=1}^4 \gamma_j \Delta r_t$$

$$\frac{6\Delta \log \text{Creditbft}}{6\Delta r_t} = \sum_{j=1}^4 \delta_j + \sum_{j=1}^4 \gamma_j \Delta \text{Macropru}t-1$$

რადგან $\sum_{j=1}^4 \beta_j$ და $\sum_{j=1}^4 \delta_j$ კოეფიციენტები დიდი ალბათობით არის უარყოფითი (მონეტარული და მაკროპრუდენციული პოლიტიკის გამკაცრება ამცირებს გაცემული სესხების მოცულობას), ერთი პოლიტიკის ცვლილების გავლენა მეორეზე დამოკიდებული იქნება მეორე რიგის წარმოებულის $\frac{6\Delta \log \text{Creditbft}}{6\Delta \text{Macropru}t-1} = \sum_{j=1}^4 \gamma_j$ ნიშანზე. თუ $\sum_{j=1}^4 \gamma_j < 0$, მაშინ თითოეული პოლიტიკა გააძლიერებს ერთმანეთს და ერთობლივი ეფექტი მეტი იქნება ეკონომიკაზე. ამის საპირისპიროდ, თუ მაკროპრუდენციული პოლიტიკის გამკაცრება ამცირებს მონეტარული პოლიტიკის გამკაცრების ეფექტიანობას ან პირიქით, მაშინ $\sum_{j=1}^4 \gamma_j > 0$. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ თუ აღნიშნული პოლიტიკები ერთი მიმართულებით მოძრაობს, მეტად ხელსაყრელი პირობები იქნება ფინანსური და ეკონომიკური სტაბილურობისათვის. $\sum_{j=1}^4 \gamma_j \Delta \text{Macropru}t - j * \Delta r_t - j$ ფორმულაში $\sum_{j=1}^4 \gamma_j$ უარყოფითი მნიშვნელობა გულისხმობს, რომ მაკროპრუდენციული და მონეტარული პოლიტიკების გამკაცრება ამცირებს სესხების მოცულობას ($\Delta \log \text{Creditbft}$) და ეს ეფექტი უფრო მეტია, როცა ორივე პოლიტიკა (მაკროპრუდენციული- $\Delta \text{Macropru}t - j$ და მონეტარული- $\Delta r_t - j$) ერთდროულად და ერთი მიმართულებით მოქმედებს, ვიდრე ცალკეულ შემთხვევაში.

აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ:

- 1) მაკროპრუდენციული პოლიტიკა ძალიან ეფექტურია საკრედიტო ციკლის დარეგულირების მიმართულებით;
- 2) მაკროპრუდენციულ ინსტრუმენტებს მით მეტი ეფექტი აქვთ საკრედიტო ციკლზე, რაც უფრო მჭიდროა ინტეგრაცია მონეტარულ პოლიტიკასთან.

კიმმა (Soyoung Kim, 2017) და აარონმა (Mehrotra Aaron, 2017) ჩაატარეს ანალიზი აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონის ქვეყნებისათვის (ავსტრალია, ინდონეზია, კორეა, ტაილანდი) 2000-2016 პერიოდის მონაცემების საფუძველზე იმის დემონსტრირებისათვის, რომ მაკროპრუდენციული და მონეტარული პოლიტიკების ერთობლივად გამოყენება მეტი ეფექტიანობით ხასიათდება მთლიანად ეკონომიკისათვის (Kim Soyoung K., Mehrotra A., 2017:14-16). აღნიშნული ქვეყნები იყენებენ ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმს და, ამასთან, აქტიურად გამოიყენეს მაკროპრუდენციული ინსტრუმენტები გლობალურ კრიზისამდე, რის გამოც აღნიშნული ქვეყნების ანალიზი მაკროპრუდენციული ანალიზის კუთხით ძალიან ინფორმაციულია. სიტუაციური ანალიზის საფუძველზე ავტორები მიუთითებენ მონეტარული და მაკროპრუდენციული პოლიტიკების ეფექტურ ტანდემზე მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის მიღწევის მხრივ.

კვლევის პროცესში გამოყენებულ იქნა პანელური ვექტორული ავტორეგრესიული მოდელები, რომელიც ახდენს მონეტარული და მაკროპრუდენციული შოკების იდენტიფიცირებას და აღნიშნულ პოლიტიკებს შორის მაკროეკონომიკური კავშირების განსაზღვრის შესაძლებლობას გვაძლევს. მაკროპრუდენციული პოლიტიკის სამიზნე მაჩვენებლად ამ შემთხვევაში გამოიყენება კრედიტების

მოცულობა და მისი ზრდის ტემპი, რომელიც წარმოადგენს წინმსწრებ ინდიკატორს და იძლევა ინფორმაციას ფინანსურ სექტორში წარმოქმნილი რისკების შესახებ (Borio, Lowe, 2002); (Borio, Drehmann, 2009); (Kaminsky, Reinhart, 1999); (Schularick, Taylor, 2012). კვლევამ ცხადყო, რომ მაკროპრუდენციული პოლიტიკა, გარდა იმისა, რომ დიდ გავლენას ახდენს კრედიტებზე, ასევე მისი გავლენა ინფლაციაზე არის ეკონომიკურად და სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი. მაკროპრუდენციული პოლიტიკის აღნიშნული „მაკროეკონომიკური“ გავლენის შესახებ არ იყო დეკლარირებული წარსულში განხორციელებულ ემპირიულ ანალიზებში. აქედან გამომდინარე, მონეტარული და მაკროპრუდენციული პოლიტიკა მჭირდო კავშირშია და ერთი მიმართულებით მოძრაობის შემთხვევაში შესაძლებელი ხდება საგრძნობლად შემცირდეს ფინანსური არასტაბილურობა.

მაკროპრუდენციული და მონეტარული პოლიტიკის ურთიერთზემოქმედება საკმაოდ ძლიერია, რაც იმითაა გამოწვეული, რომ მათ აქვს ტრანსმისიის საერთო არხები (Trivedi K., 2015:9). ერთ პოლიტიკაში მიღებული გადაწყვეტილებები დიდ ზეგავლენას ახდენს მეორე პოლიტიკის ეფექტიანობასა და მის შედეგებზე. როგორც აღვნიშნეთ, ეს იმის გამო ხდება, რომ ისინი წარმოადგენენ კომპლემენტარულ პოლიტიკებს და იყენებენ მსგავს ტრანსმისიის არხებს მათი მიზნების მისაღწევად, აქედან გამომდინარე, აღნიშნული პოლიტიკების მოქმედების არეალი თანაკვეთება. მაკროპრუდენციული პერსპექტივის კუთხით, ისეთი ინსტრუმენტები როგორებიცაა კაპიტალის კონტრცეკლური ბუფერი, ლიკვიდობის გადაფარვის კოეფიციენტი და ა.შ. გვთავაზობს ახალ გზებს კრედიტებისა და ფინანსური ციკლების დასარეგულირებლად (Wouters R., 2016:3).

- გაფართოებული საკრედიტო არხი (broad credit channel) არის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ტრანსმისიის არხი, რომელსაც ორივე პოლიტიკა იყენებს. საბანკო დაკრედიტება და მისი მართვა გამოიყენება როგორც მონეტარული პოლიტიკის მიერ, ასევე წარმატებით გამოიყენება მაკროპრუდენციულ პოლიტიკაში. ტრანსმისიის მექანიზმების გავლენა ეკონომიკის რეალურ სექტორზე გულისხმობს ცენტრალური ბანკის საპროცენტო განაკვეთის ცვლილების შედეგად ერთობლივ მოთხოვნაზე და მის კომპონენტებზე ზემოქმედების მოხდენას. როდესაც ცენტრალური ბანკი ახორციელებს რესტრიქციულ მონეტარულ პოლიტიკას, ამით ამცირებს მიმოქცევაში ფულის რაოდენობას, თავის მხრივ, კომერციული ბანკები ნაკლებ სესხებს გასცემენ ფირმებსა და საოჯახო მეურნეობებზე. შედეგად კი იზღუდება კრედიტების მოცულობა, რაც ზრდის საპროცენტო განაკვეთს და მატულობს კომპანიების მიერ „მორალური რისკის“ (Moral Hazard) წარმოქმნის საფრთხე, ვინაიდან მათ უჩნდებათ ინტერესი, ჩაებან უფრო სარისკო საინვესტიციო პროექტებში დიდი შემოსავლიანობის მისაღებად (Arango C., 2015:23). აქედან გამომდინარე, საპროცენტო განაკვეთების ზრდა არის სიგნალი ბანკებისათვის, რომ ფინანსურ სექტორში მიმდინარეობს რისკების აკუმულირება და შესაბამისად მკაცრდება სესხის გაცემის პირობები. ასეთ პირობებში, მაკროპრუდენციული პოლიტიკის ინსტრუმენტი – კაპიტალის მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნები, რომელიც ბაზელ III-ით არის გათვალისწინებული, გადამწყვეტ როლს ასრულებს ფინანსური ციკლის დარეგულირების საკითხში.

-საპროცენტო განაკვეთის არხი – მონეტარული პოლიტიკა, რომელიც მიმართულია საპროცენტო განაკვეთის შემცირებაზე, შესაძლოა უარყოფითი გავლენა მოახდინოს ფინანსური ინსტიტუტების მდგომარეობაზე, რადგან შემცირებული

საპროცენტო განაკვეთი ნიშნავს შემცირებულ შემოსავლიანობას. 2008 წლის კრიზისმა აჩვენა, რომ შემცირებული შემოსავლიანობის გამო ფინანსურმა ინსტიტუტებმა და კერძო კომერციულმა ბანკებმა დაწყეს ახალი ინსტრუმენტების გამოყენება, რომლებიც ერთი შეხედვით უსაფრთხო იყო, თუმცა კრიზისის აღმავლობისას დიდი საფრთხის მატარებელი გახდა და გამოიწვია ფინანსური არასტაბილურობა (Davies J., 2014:5-7).

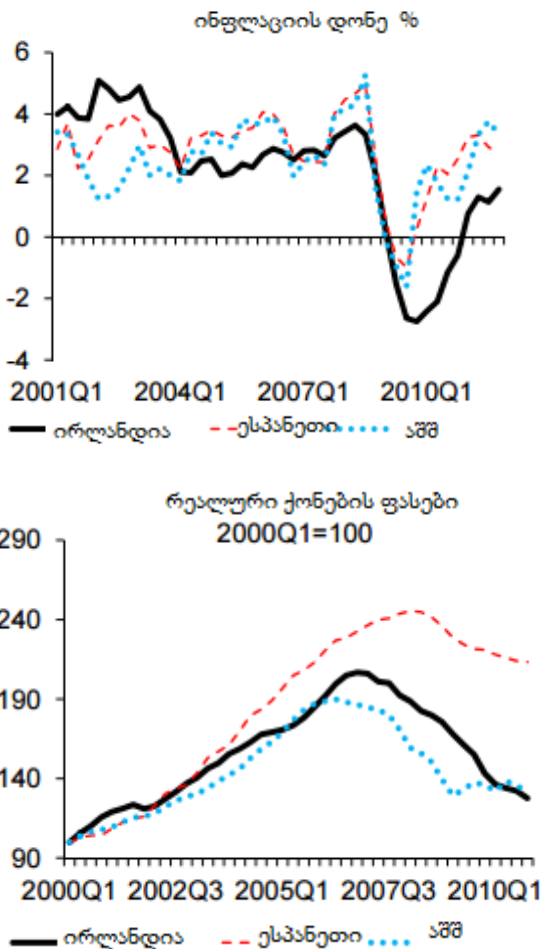
ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ფინანსური ბაზრების მსოფლიო ინტეგრაციის შედეგად მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანობა ნაციონალურ დონეზე სულ უფრო სუსტდება. როგორც აშშ-ს ფედერალური სარეზერვო სისტემის თავმჯდომარე, ბენ ბერნანკე⁴⁰ ამბობს, გლობალური მასშტაბით დანაზოგების ზრდამ გამოიწვია გრძელვადიანი საპროცენტო განაკვეთის მკვეთრად შემცირება განვითარებულ ქვეყნებში, რამაც, თავის მხრივ, გამოიწვია მისი კავშირის შესუსტება მოკლევადიან განაკვეთთან. აღნიშნულის გამო, მონეტარული პოლიტიკის მცდელობა, ზეგავლენა მოეხდინა მოკლევადიან საპროცენტო განაკვეთზე და ამის გავლით გრძელვადიან განაკვეთზე, სულ უფრო შესუსტდა. ეს ფაქტი მოწმობს მონეტარული პოლიტიკის როლის შესუსტებაზე ფინანსური სტაბილურობის უზრუნველყოფის საქმეში (Bernanke B., 2015: 3).

- რისკის არხი - დაბალი საპროცენტო განაკვეთისა და, აქედან გამომდინარე, აქციებზე ფასების ზრდის შემთხვევაში, ფინანსური სექტორი რისკების აკუმულირების პრობლემის წინაშე დგება. თავის მხრივ, იზრდება სასესხო საშუალებებზე მოთხოვნა ბიზნესის მხრიდან, ისინი ცდილობენ შეიძინონ ფასიანი ქაღალდები, რაც კიდევ უფრო ზრდის მათ ფასს და, შესაბამისად, სპეკულაციურ ზეწოლას ახდენს ფინანსურ ბაზარზე.

ამერიკის შეერთებული შტატების ემპირიული გამოკვლევის შედეგად (G. Jiménez G., S Ongena S., Peydró J., J Saurina J., 2014:10-12) აღებულ იქნა მონაცემები ფედერალური სარეზერვო სისტემის ყოველკვარტალური ანგარიშებიდან. გამოკვლევის მიზანი იყო, გაეანალიზებინათ მონეტარული პოლიტიკის ზეგავლენა სესხების აღების მოცულობასა და დინამიკაზე. გამოკვლევისას გაანალიზდა სესხების მოცულობა დოლარებში საპროცენტო განაკვეთის მინიმალური დონისა და ნორმალური დონის პირობებში, 1997-2008 წლებში (Deutsche Bundesbank, 2015:51). გრაფიკზე აშკარად ჩანს უარყოფითი დამოკიდებულება პოლიტიკის განაკვეთსა და რისკის ხარისხს შორის. - გაცვლითი კურსის არხი – ღია ეკონომიკაში ცენტრალურ ბანკს მონეტარული პოლიტიკით შეუძლია გავლენის მოხდენა გაცვლით კურსსა და კაპიტალის ნაკადებზე. კაპიტალის დიდი ოდენობით შემოდინებამ შეიძლება ქვეყანა საფრთხის წინაშე დააყენოს გადაჭარბებული კრედიტების და ლიკვიდობის მოცულობის გამო. ამას უფრო ადვილად გავიგებთ ისეთ მცირე ღია ეკონომიკაზე დაკვირვებით, როგორც ირლანდია. ქვეყნის ცენტრალურმა ბანკმა ინფლაციური პროცესების თავიდან ასაცილებლად გაამკაცრა მონეტარული პოლიტიკა. შედეგად, საპროცენტო განაკვეთის ზრდამ მიმზიდველი გახადა აღნიშნული ქვეყანა დაბანდების კუთხით, რამაც გამოიწვია დიდი ოდენობით კაპიტალის ნაკადების შედინება ქვეყანაში. აღმოსავლეთ ევროპის ბევრი ქვეყანა სწორედ ამ დილემის წინაშე აღმოჩნდა გლობალურ კრიზისამდე (გრაფ. 2).

⁴⁰ამერიკელი ეკონომისტი, ამერიკის შეერთებული შტატების ფედერალური სარეზერვო სისტემის თავმჯდომარე 2006-2014 წლებში

გრაფ. 2. დამოკიდებულება ინფლაციის დონესა და რეალური ქონების ფასებს შორის

წყარო: Blanchard O., Vinals J., World Economic Outlook and Haver Analytics, "The Interaction of Monetary and Macroprudential Policy", 2013:23.

- საბანკო კაპიტალის არხი – აღნიშნული მოიაზრებს ბანკების მიერ კაპიტალის სავალდებულო ნორმებისა და მოთხოვნების დაცვას. ერთ-ერთი ასეთია კაპიტალის ადეკვატურობის შენარჩუნების მოთხოვნა, რაც ბანკებს აიძულებს, მათი აქტივების ოდენობა აჭარბებდეს გაცემული სესხების ოდენობას. ამასთან, არსებობს სხვა მოთხოვნებიც, როგორცაა ლიკვიდობის, გადახდისუნარიანობის და ა.შ. დეპოზიტორები ბანკში ფულად სახსრებს ათავსებენ იმის მოლოდინით, რომ ხვალ მეტ სარგებელს მიიღებენ თითოეულ დაბანდებულ ერთეულზე, თუმცა, სხვადასხვა რისკები (ლიკვიდობის, საბაზრო, საკრედიტო) შესაძლოა გახდეს ბანკის გადახდისუნარიანობის მიზეზი. რადგანაც ეკონომიკური პირობების გაუარესების გამო მცირდება დეპოზიტორის აქტივები, ისინი მოითხოვენ ბანკის მხრიდან საპროცენტო განაკვეთის ზრდას, რაც თავისთავად შემცირებულ ეკონომიკურ აქტივობას იწვევს (Cozzi G., Darracq M., Karadi P., 2020:20-21).

- ბანკის ბალანსის არხი – მონეტარული პოლიტიკის გამატარებლების მიერ საპროცენტო განაკვეთის შემცირების შემთხვევაში, ბანკის ბალანსის გაუარესება განსაკუთრებით დამახასიათებელია იმ მცირე ზომის ბანკებისათვის, რომლებიც აქვთ ლიკვიდობის და კაპიტალის დაბალი დონე. ბანკებს, რომელთაც კაპიტალის მინიმალურ მოთხოვნებს მხოლოდ მცირედით აჭარბებენ, ყოველთვის აქვთ პრობლემები დაფინანსების გარე წყაროებთან დაკავშირებით და შესაბამისად მეტია დამატებითი რისკის აღების სტიმული. სწორედ ასეთი ტიპის ფინანსური დაწესებულებები ქმნიან რისკების აკუმულირების საფრთხეს, რაც ფინანსური კრიზისის წარმოშობის რეალურ ნიადაგს ქმნის (Wouters R.,2018:114).

დასკვნა

2008 წლის გლობალურმა ფინანსურმა კრიზისმა კიდევ ერთხელ ცხადყო, რომ დღეისათვის არსებული მაკროეკონომიკური და პრუდენციული ზედამხედველობის ტრადიციული მექანიზმები ვერ უზრუნველყოფს ფინანსურ სტაბილურობას. დღის წესრიგში დადგა საფინანსო რეგულირებისა და საბანკო ზედამხედველობის რეფორმირების, გამკაცრების და მაკროპრუდენციული ნორმების შემოღების აუცილებლობა. ემპირიული კვლევებთ დადასტურებულია, რომ მონეტარული პოლიტიკის რეაგირება დროში შეფერხებულია, მისი ეფექტები მოითხოვს დროითი პერიოდის შედარებით დიდ ლაგს სასურველი ეფექტის მისაღებად, ამიტომაც საჭირო ხდება მაკროპრუდენციული პოლიტიკის აქტიური გამოყენება, რომელსაც დროის მოკლე პერიოდში შეუძლია სიტუაციის დასტაბილურება ფინანსურ სექტორში, თუმცა მისი გავლენა შეზღუდულია დროში და გრძელვადიანი პერიოდისათვის აღნიშნული გავლენა მიღევად ხასიათს ატარებს. აქედან გამომდინარე, ძალიან დიდი მნიშვნელობა ენიჭება აღნიშნული პოლიტიკების ინტეგრაციას და მათ ერთდროულ გამოყენებას მაკროეკონომიკური შოკების თავიდან ასაცილებლად.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Arango, C., “Macroprudential policy, Moral hazard and Financial fragility”, Geneva, (March,2015):23
2. Bernanke, B., “Federal Reserve Policy in an International Context”,(2015):3
3. Cozzi D., Pariès M., Karadi P., “ Macroprudential policy measures: macroeconomic impact and interaction with monetary policy”, (2020): 20-21
4. Kim S.,Mehrotra A., “Effects of Monetary and Macroprudential Policies –Evidence from Inflation Targeting Economies in the Asia-Pacific Region“, (2017):14-16
5. Trivedi, K., “An empirical study of the circumstance under which macroprudential policy can be compounding, neutral or conflicting to the conduct of monetary policy”, (2015):9

Nino Zhorzhikashvili
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
PhD student in Macroeconomics

MACROPRUDENTIAL AND MONETARY POLICY MAIN CHALLENGES

10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.02.Zhorzhikashvili

Expanded Summary

The global financial crisis 2008 once again raised the issue of more active use of macroprudential policies, as it became clear that microprudential policies and its regulations were not sufficient for financial stability. Prior to the global financial crisis, it was widely believed in academic circles, that there was a conflict (inflation / financial stability) between monetary policy and prudential policy, which justified the separation of monetary and prudential functions. Due to this approach, a significant trend of segregation of functions was observed in some countries. After the crisis, the weaknesses of this approach became clear and countries began to actively pursue macroprudential policies integrated with monetary policy.

Prior to the global financial crisis, there was a widespread belief in academic circles around the world, including Europe, that price stability in the commodity and services markets would be sufficient for financial stability. The pre-crisis consumer price index in the euro area was quite low and stable, although systemic risks still accumulated in the financial sector due to the credit boom and the use of new financial instruments. During the economic downturn, these financial instruments were characterized and associated with really low risk, although they were very sensitive to systemic risk. In this case, the task of the financial market is to assess the risk and redistribute resources, although the financial market has failed to perform this function in relation to complex instruments.

Ensuring stability in the financial sector is the prerogative of macroprudential policies, which require the use of appropriate tools, periodically improving them in the wake of economic development and globalization. The introduction and improvement of macroprudential policies helps, on the one hand, to identify systemic and sectoral risks and, on the other hand, to establish an effective financial flow management system.

Monetary policy should be largely responsible for regulating the business cycle, which means stabilizing inflation rates and interest rates by using inflation "targeting". However, it should be noted that no central bank can fully control the financial markets. But monetary policy has an excellent instrument in the form of macroprudential policy, that can take responsibility for the stability of the financial system and the cycle.

Moreover, it should be noted that monetary policy can even contribute to the accumulation of risks in the financial sector. In particular, when the central bank aims to stimulate consumer spending by lowering interest rates, this may significantly increase securities prices and create a breeding ground for a "speculative soap bubble" that threatens financial stability. On the other hand, pursuing a restrictive monetary policy raises interest rates, which reduces aggregate demand in the economy and may lead to a slowdown in the long-term growth rate of the economy. Thus, monetary policy faces challenges and it is clear, that achieving financial stability in isolation is impossible. Therefore, no country today considers monetary and macroprudential policies in isolation, on the contrary, the success of the coordinated use of their instruments can be seen in the example of many countries.

Therefore, the issue of integration of macroprudential and monetary policies and the need for close coordination arises. Both policies work to ensure financial stability, albeit with different instruments and channels, but their ultimate goal is one — to promote the country’s sustainable development and long-term economic growth. Monetary policy contributes to price stability and output levels in the economy, while macroprudential policy focuses on identifying and eliminating systemic risks. As a result of the integration of these policies, the economic system becomes more resilient and flexible to shocks and allows the defects of both policies to be overcome. Macroprudential policy interventions with a countercyclical buffer of capital and other instruments aimed at neutralizing procyclicality, largely determine the effectiveness of monetary policy. The continuous development of innovations and technologies in the financial sector requires closer coordination and the implementation of well-organized policies in the light of the existing reality.

Therefore, we can conclude that:

- 1) Macroprudential policy is very effective in regulating the credit cycle;
- 2) Macroprudential instruments have the greater effect on the credit cycle, the closer the integration with monetary policy.

The interaction between macroprudential and monetary policies is quite strong, which is due to the fact that they have common transmission channels. Decisions made in one policy have a major impact on the effectiveness of another policy and its consequences. As mentioned above, this is due to the fact that they are complementary policies that use similar transmission channels to achieve their goals, hence the scope of these policies. Offers new ways to regulate credit and financial cycles.

The broad credit channel is one of the most common transmission channels used by both policies. Bank lending and its management are used both by monetary policy and successfully used in macroprudential policy. The impact of transmission mechanisms on the real sector of the economy means the impact on aggregate demand and its components as a result of changes in the central bank interest rate.

Interest rate channel - lowered interest rates may have a negative impact on the condition of financial institutions, as lower interest rates mean lower returns. The 2008 crisis showed that due to reduced returns, financial institutions and private commercial banks began to use new instruments that were seemingly safe, but became a major threat during the crisis and led to financial instability.

Risk channel- In case of low interest rates and hence rising stock prices, the financial sector faces the problem of risk accumulation. In turn, as the demand for loans from businesses increases, they try to buy securities, which further increases their price and, consequently, puts speculative pressure on the financial market.

In conclusion, the current traditional macroeconomic and prudential oversight mechanisms fail to ensure financial stability. The need to reform financial regulation and banking supervision, tighten and introduce macroprudential norms is on the agenda. Empirical studies have shown, that the monetary policy response is delayed in economics, its effects require a relatively large period of time to achieve the desired effect, so it is necessary to actively use macroprudential policies, that can stabilize the situation in the financial sector in the short term, but its impact is limited. Therefore, great importance is attached to the integration of these policies and their simultaneous use to prevent macroeconomic shocks.

ჟურნალი “ეკონომისტი”

მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14; ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

ჟურნალ “ეკონომისტი” სტატიების გამოქვეყნების წესები იხილეთ ვებგვერდზე:
ekonomisti.tsu.ge

Journal “**Ekonomisti**”

Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street, tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103

Rules of Publication of articles in the journal “Ekonomisti” see: ekonomisti.tsu.ge

თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

რედაქტორი **სესილი ხანჯალაძე**

Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU

Redactor **Sesili Khanjaladze**